

MAGYAR NYELVJÁRÁSOK XLV

MAGYAR NYELVJÁRÁSOK

XLV

SZERKESZTI

**HOFFMANN ISTVÁN
KIS TAMÁS
NYIRKOS ISTVÁN
TÓTH VALÉRIA**

DEBRECEN, 2007

**A DEBRECENI EGYETEM
MAGYAR NYELVTUDOMÁNYI TANSZÉKÉNEK
ÉVKÖNYVE**

© *Hoffmann István, Kis Tamás, Nyirkos István, Tóth Valéria, 2007*

A kötet tanulmányait lektorálta:

Hoffmann István
Kis Tamás
Nyirkos István
Tóth Valéria

Internet: <http://mnytud.arts.klte.hu/mnyj/45>

ISSN 0541-9298 (Nyomtatott)
ISSN 1588-7162 (Online)

Felelős kiadó: Laczkó Tibor dékán
Technikai szerkesztő: Kenyhercz Róbert
Készült a Vider Plusz Bt. nyomdájában

A szó problémája I.

1. Úgy vélem, hogy a 20. század analitikus (a kisebb-nagyobb nyelvi elemek hierarchiáját feltételező) nyelvészeti hagyományának lényegi kérdése, hogy elemzési alapkategóriáit meghatározza. Különösen érvényes ez a nyelvtudomány legáltalánosabban használt hivatkozási egységére, a szó fogalmára. Azt a nyelvészeten széles körben elfogadott vélekedést is figyelembe véve, miszerint „a szó a legtermészetesebb, mindenki számára legkönnyebben megközelíthető nyelvi egység” (MARTINKÓ 2001: 20), igen meglepő, hogy az e fogalom definiálására irányuló nyelvészeti kísérletek mindezidáig még nem jártak sikerrel.

Mostani írásomban a 20. századi magyar szakirodalom meghatározó szóértelmezéseinek elméleti-módszertani nézőpontú kritikai elemzésével ezen ellentmondás hátterének feltárására teszek kísérletet. A klasszikus szókonceptiók problémáinak ilyen tárgyalásmódja azért lehet különösen termékeny, mert az így felismert ellentmondások tudatosítása egyúttal kijelölheti az irányt egy immár egységes elméleti-metodológiai háttérű szófelfogás kialakításához is.

2. Bár a 20. század első meghatározó iskolája, a magyar nyelvtudományban mindmáig jelen lévő újgrammatizmus is alapvetőnek tartja a nyelv kisebb-nagyobb egységeinek hierarchikus rendbe való szerveződését, e koncepcióban — az iskola csekély deszkriptív jellegű elméleti érdeklődéséből adódóan — az etimológiák és nyelvtörténeti okfejtések általános kiindulási egységeként használt szó fogalmi tisztázásának igénye nem igazán vetődik fel (ehhez vö. például az újgrammatikus nyelvészet egyik jellegzetes szintézisének szótörténeti fejezetét, BENKŐ–BERRÁR 1967).

A kvázi adottnak tekintett szó szemantikai karakterének megragadása ugyanakkor — az etimológiák jelentéstörténeti hátterének kidolgozása és az analógiaelv elméleti megalapozása miatt — viszonylag gyakori témája a századforduló klasszikus újgrammatikus munkáinak (ehhez lásd például GOMBOCZ ZOLTÁN életművének e tekintetben jelentősebb darabjait; 1898, 1902–3/1997, 1911/1938, 1921a/1938, 1921b/1938, 1922/1997).

Figyelembe véve az újgrammatikus iskola pauli és wundti meghatározottságát érthető, hogy az e munkákban körvonalazódó szó úgy tűnik fel, mint a mondat jelentéstani tagolásával nyerhető olyan egység, amelynek — szemben a viszonyteremtő szószerkezettel — képzetkeltő jellege van (vö. például GOMBOCZ

1922/1997: 101–2, 1929–35/1949: 4–6; ettől némileg eltérő, a saussure-i reláció-
elvű szemantika hatásait mutató megközelítésben is, 1926/1997: 134–59, 1934:
3–7). Lényegileg e hagyomány követője HORGER ANTAL (1914: 125–50) és
PAIS DEZSŐ is (1951).

Mindazonáltal ezt a klasszikus újgrammatikus elképzelést kissé megingatja,
hogy a történeti jelentéstani kérdéseket érintő írások az e felfogás középpontjá-
ban álló képzet és viszony mibenlétének kifejtésére nem igazán törekszenek. A
szerzők érveléseiben ugyanis ezek a szemantikai karakterek jórészt mint eleve
adott fogalmak tűnnek fel (ehhez lásd különösen GOMBOCZ 1898: 97, 340,
1902–3/1997: 31–6, 1921a/1938: 59–60). Ennek következtében olyan magyará-
zatokat, amelyek a két jelentéstani tulajdonság lényegi különbségeit megvilágí-
tanák, e munkákban nem találunk.

3. Nyilván ebből a bizonytalanságból adódik, hogy a szó jelentéskarakterének
a magyar nyelvtudományban jellegzetesen GOMBOCZ nevéhez kötött újgramma-
tikus elképzelését a strukturalizmus hatásait már többé-kevésbé felmutató írások
igen különbözően ítélik meg.

3.1. PAPP ISTVÁN tanulmányában (1942) kritikát fogalmaz meg az újgramma-
tikus elgondolással szemben. A szerző megítélése szerint ugyanis vannak olyan
szóként számon tartott nyelvi elemek, amelyek nem(csak) képzetkeltő jellegűek.
Ennek kapcsán számos példát sorol, így említi többek között a szerinte viszony-
jelentéssel bíró kötőszavakat (182) vagy az igeszók — érvelése alapján — kép-
zetet és viszonyt egyaránt teremtő képességét (189–91, 272–6). Mindezekből
adódóan úgy véli, hogy a képzet és viszony szemantikai karakterek (szóhaszná-
latával: jelentésfunkciók) mentén a szavak nem különíthetők el egyértelműen
egyéb nyelvi egységektől (276; hasonló megállapítást tesz még GOMBOCZ sze-
mantikájáról szólva KÁROLY, illetve más vonatkozásban JUHÁSZ is; vö. egyrészt
1991: 338, másfelől 1980: 105–6).

E munkájában PAPP ily módon olyan szófogalomhoz jut, amelyben — ahogy
egy későbbi tanulmányában maga is írja — „funkció szempontjából minden vá-
laszfal leomlott szó és szószerkezet (szintagma) közt” (1953: 360). Az elkülö-
nítéshez ezért jelentéstani tulajdonságok figyelembevétele helyett alaktani (PAPP
terminusával: formai) szempontokat javasol, megítélése szerint ugyanis a szónak
e tekintetben jól felismerhető jellegzetessége, hogy — szemben az analitikus
szintagmával — szintetikus szerkesztésű (361).

PAPP ISTVÁNNak az ún. sűrítő és szételemző formák kettősségére alapozó el-
járása azonban a képzet és viszony fogalmak előbb említett bizonytalanságához
hasonló, ám ez esetben circulus vitiosushoz vezető problémát vet fel. Ahhoz
ugyanis, hogy e kritériumot a szó státus meghatározása kapcsán alkalmazzuk, vi-
lágosan el kell különítenünk a szintetikus formákat az analitikus szerkesztésű-
ektől, amit viszont — a kérdés morfológiai meghatározottságából adódóan —
csakis a szóalak (szilárd) fogalmára való hivatkozás alapján tehetnénk meg.

3.2. BALÁZS JÁNOS tanulmányának (1966) összegzésében — eltérően PAPP előbbi írásaitól — helyeslően nyilatkozik az újgrammatikus elképzelésről (98), mivel megítélése szerint az saját, strukturális alapú elgondolását igazolja.

A lexikalizálódásnak és szintagmatizálódásnak a szóstatus meghatározása szempontjából döntő elkülönítését BALÁZS e munkájában egy szemantikai érvre alapozza. Úgy véli, hogy ellentétben a szószerkezettel, melynek elemei a jelöltre tagonként is utalhatnak (*sárga virág*), a szó értékű összetétel komponensei csakis együttesen vonatkozathatók referensükre (*sárgarépa*) (97). A lexémák és szintagmák e különbségében pedig épp az újgrammatikus elképzelés alapjául szolgáló szemantikai tulajdonságoknak, azaz a szó képzetkeltő és a szószerkezet viszonyteremtő jellegének megnyilvánulását látja (98).

BALÁZS JÁNOS érvelése azonban nem teljesen megnyugtató. Vannak ugyanis olyan szóként számon tartott nyelvi elemek (például *vörösbör*), amelyekről e szemantikai elképzelést alapul véve elmondható, hogy tagjaikat együtt és külön egyaránt vonatkozathatjuk a jelöltre. Ily módon a szó problémájának kérdésére a megelőző újgrammatikus hagyománnyal bizonyos tekintetben összhangba hozható BALÁZS-féle elképzelés sem nyújthat kielégítő megoldást.

4. SAUSSURE alapművének a magyar nyelvtudományba való fokozatos beépülésével természetszerűleg jelennek meg a kétszintű, a langue–parole dichotómia mentén osztott szóértelmezések.

Ennek implicit (még történeti nyelvészeti gyökerekkel is bíró) megnyilvánulása például PAPP ISTVÁN már elemzett írásában (1953) a minden viszonyító eszköztől megfosztott „szótári” szók és a szintaktikai relációkra utaló alaki kitevőkkel ellátott „grammatikai” szavak kettősségének szerepeltetése (359–61).

A nyelv és beszéd saussure-i szétválasztása határozottabban, de még mindig nem túl expliciten jelenik meg régebbi standard nyelvtanainknak a szó fogalmát is érintő fejezeteiben (vö. SZÉPE 1961, TEMESI 1961a, 1961b, valamint VELCSOVNÉ 1968b). A dichotómia eléggé egyértelmű megnyilvánulása látszik viszont MARTINKÓ (2001) és DEME (1978) könyvének vonatkozó részeiben, BERRÁR tanulmányában (1975), valamint újabb grammatikánk bevezetőjében (LENGYEL 2000a). (A szó fogalmának ilyen felfogását lásd még többek között JUHÁSZ 1980: 103–4, M. KORCHMÁROS 1999–2000: 16, 18, D. MÁTAI 2007: 10–1, 13, 15–7).

E megközelítések ugyanakkor nyilván csak abban az esetben lehetnek eredményesek, ha mind a langue szintjén, mind a parole-ban kielégítő magyarázatát adják a szónak megfeleltethető egység mibenlétének.

4.1. A standard nyelvtanok meghatározásait ilyen szempontból nézve azonban azt látjuk, hogy e szóértelmezések nem túl meggyőzőek.

SZÉPE és LENGYEL a szónak többnyire csak általános, szerintük sem mindig érvényesülő tulajdonságait említik (vö. egyfelől 1961: 123, másrészt 2000a: 26–

7; ez utóbbi munka definíciókísérleteiről hasonló véleménnyel van még például MOLNÁR is; 2004). TEMESI a szóstatust illetően a formai önállóságra hivatkozik (1961a: 143), aminek kapcsán viszont később — így például az igekötők minősítésekor — maga is ellentmondásosan jár el (vö. 1961b: 198, 263–5; LENGYEL írásainak hasonló problémáiról lásd FEJES 2005: 46–7). VELCSOVNÉ kijelentése, mely szerint „[a] szó a nyelvnek és a beszédnek az a legkisebb egysége, amelynek meghatározott hangalakja, nyelvtani formája és meghatározott jelentése van” (1968b: 11), nem kizáró értelmű, hiszen az általa itt sorolt kritériumok akár az e nyelvkonceptióban ugyancsak használatos morféma fogalmára (vö. 1968a: 87) is igazak lehetnek (ehhez lásd még PETE hasonló kritikai észrevételét, 2004: 187).

Ezeknek a szómeghatározásoknak a problémáit egyértelműen jelzi az a jórészt egyoldalú határozatlanság is, ami standard nyelvtanainkban az összetett szavak és szintagmák elkülönítése kapcsán tapasztalható (ehhez lásd még FEJES 2005: 76). Noha e munkákban általában nem okoz nehézséget eldönteni, hogy egy adott hangsor összetételnek vagy szószerkezetnek minősül-e, ennek elméleti megokolása az esetek nagy részében mégis meglehetősen ingatag (vö. például B. LŐRINCZY 1961: 451, SZÉPE 1961: 127–8, RÁCZ 1968: 257, KESZLER 2000b: 349–50, LENGYEL 2000a: 29).

Nyelvtanaink eljárásának ez az ellentmondása ugyanakkor nem pusztán a grammatikák szómeghatározásainak elméleti bizonytalanságaira utal, hanem ezzel összefüggésben egy (a strukturális írásokat nagyrészt jellemző) módszertani problémára is rámutat. Az a tény ugyanis, hogy az összetett szavak és a szintagmák gyakorlati elkülönítésére vonatkozó döntések e munkákban rendre megegyeznek az írásnorma tagolási elvei mentén hozható ítéletekkel, a szóhatárok kijelölésének latens helyesírás-elvűségéről tanúskodik.

Figyelembe véve, hogy a 20. századi nyelvtudomány legáltalánosabban használt elemzési egysége a szó, ez a probléma korántsem mellékes. Az, hogy milyen eljárással minősítünk egy hangsort egy vagy több szónak, közvetve ugyan, de mégis alapjaiban határozza meg a nyelvi jelenségek leírásának szinte valamennyi területét.

Az összetett szavak és szintagmák rejtett helyesíráselvű elkülönítése érhető tetten például abban, hogy a standard nyelvtanok (és egyéb strukturális munkák) szófajtnai rendszerezéseiben különírt formákat csak a tulajdonnevek kapcsán látunk (vö. TEMESI 1961b, VELCSOVNÉ 1968b, KESZLER 2000a), az összetételeket tárgyaló részek példaanyagában pedig tagoltan lejegyzett alakokat egyáltalán nem is találunk (lásd B. LŐRINCZY 1961, VELCSOVNÉ 1968a, LENGYEL 2000b). Ugyancsak a konvencionális írás latens hatásának eredménye az az ellentmondásos, de mégis általánosan elfogadott szintaktikai elemzési eljárás is, mi szerint a *Huszoney éves* mondatban van mennyiségjelző (vö. RÁCZ–SZEMERE 1970: 47), az ezzel teljesen analóg szerkezetű *Húszéves* megnyilatkozásban — lejegyzésének szintetikus formájából adódóan — viszont nincs (lásd LENGYEL 2000c: 396).

Tekintettel arra, hogy napjaink nyelvészetének módszertanában már a konvencionális írás e fel nem ismert, ám meghatározó jelenléte sem szerencsés, különösen meglepő, hogy a szóhatárok kijelölése kapcsán a helyesírás elvszerű alkalmazását több nemrég publikált tanulmány mellett (vö. például M. KORCHMÁROS 1999–2000: 16, D. MÁTAI 2007: 17) leghatározottabban éppen legújabb strukturális grammatikánkban látjuk. (A jelenség igen hasonló értékelését ez utóbbi munka vonatkozásában lásd még MOLNÁR 2004.)

E nyelvtan összetett szavakkal foglalkozó fejezetében LENGYEL KLÁRA úgy véli, hogy azokban az esetekben, amikor az összetételeket és a szintagmákat szemantikai alapon nem tudjuk elhatárolni egymástól, „csupán a helyesírás szabja meg, hogy a szerkezetet egyetlen szónak vagy szintagmának tekintsük-e; vö. *nejlonzacskó, papírzacskó, műanyag zacskó, autóverseny és kötélhúzó verseny, be-benéz és ide-oda néz*” (2000b: 322, vö. még 323; lásd ugyanakkor a generatív nyelvészet ettől következetesen eltérő eljárását, KÁROLY 1969: 282–5, KIEFER 1999: 188, KENESEI 2000b: 76–7, 82–3, 86, 2006: 80–1, 85, KÁLMÁN–NÁDASDY 2001: 423–4, FEJES 2005: 14–8, KÁLMÁN–TRÓN 2005: 74).

4.2. BERRÁR JOLÁN szókonceptiójában (1975) a saussure-i szembeállító pár alkalmazásának tipikus, a strukturális írásokban manapság is általános formáját látjuk.

A szerző *langue* szintű szótári szókkal és a *parole*-ban megjelenő szóelőfordulásokkal számol, de felveszi még tipológiájába az absztraktság tekintetében ezek között álló ún. szóalakot is (36–7; e felfogás legújabb, több tekintetben is kifogásolható megjelenését lásd például D. MÁTAI 2007: 16–7).

Mivel a szóalak ilyen értelmezése a dichotomikus megközelítés logikájába kevésbé illeszkedik, e koncepció módszertani szempontból nem egészen koherens. Az ezzel kapcsolatos problémát jelzi többek között a szerzőnek a szótári szóhoz fűzött ellentmondásos magyarázata is. BERRÁR egyfelől — a saussure-i elképzeléssel összhangban — úgy véli, hogy e kategória „elvont absztrakció, a grammatikai formájától, szintaktikai szerepétől megfosztott szó” (1975: 37), másrészt viszont — a *langue*-szó és a szóalak relációjának láttatása érdekében — azt állítja, hogy a szótári szó egyúttal „ugyanazon tő különböző szóalakjainak együttese, gyűjtőfogalma” is (37).

A szóalak mibenlétének efféle bizonytalanságából adódhat, hogy azok az újabb strukturális írások, amelyek még használják ezt a kategóriát, a fogalmat már következetesebben értelmezik. Ezekben a munkákban a szóalakot vagy variáns szóként, vagy a *langue*-szók (*lexémák*) és *parole*-szavak (*szóelőfordulások*) lehetséges, illetve konkrét morfémaszerkezeteként tartják számon (ehhez lásd többek között LENGYEL 2000a: 27; a szóalak generatív nyelvészeti alkalmazásához vö. KENESEI 2006: 86–7).

Mivel BERRÁR írása és az erre alapozó későbbi munkák (vö. például JUHÁSZ 1980: 103–4, LENGYEL 2000a: 26–7) a szót mint eleve adott fogalmat osztják

több szintre a nyelv–beszéd dichotómia mentén, a szavak mibenlétét ténylegesen nem magyarázzák meg. Ezt figyelembe véve érthető, hogy a BERRÁR szóosztályozására (1982) alapozó szófajtanokban a rendszerezési problémák mellett a szóstatus megítélésének bizonytalanságaira egyértelműen utaló „állexéma” kategóriája is feltűnik (vö. például RÁ CZ 1985: 264, KESZLER 1995: 299; az álszavak csoportjának más indíttatású, korai generatív nyelvészeti megjelenését lásd még KÁROLY 1970: 15, 20–1, 1980: 125–30).

4.3. A szó efféle felfogásának hagyományával szemben MARTINKÓ ANDRÁS (2001) és DEME LÁSZLÓ (1978) koncepciójában a nyelv–beszéd dichotómiának más, a jelenlegi nyelvészeti gondolkodást kevésbé meghatározó, ám az eredeti saussure-i elvekhez bizonyos tekintetben közelebb álló megnyilvánulását látjuk.

MARTINKÓ úgy véli, hogy a beszédben minimálisan szintaktikai egységekkel kell számolnunk, ezért a szót olyan langue-jelenségnek tartja, amely aktuálisan mondat szintű elemként valósul meg. Ily módon koncepciójában az invariáns lexéma parole-beli megfelelője csakis a tőle *szintakszéma*-nak nevezett kategória lehet, amely „szó-lényegéből veszítve, részben ahhoz nyerve egy nagyobb nyelvi egység részeként, mondatrészként szerepel” (2001: 23). A szintakszéma kettős, egyfelől szó-, másrészt mondat szintű értelmezése miatt MARTINKÓ arra a következtetésre jut, hogy a szó olyan egység, amely „mozog” a langue és a parole között (23).

Noha KIEFER FERENC a könyvhöz írt előszavában e koncepció mellett érvel (2001: 6–7), a szó ilyen értelmezése módszertani szempontból korántsem kifogástalan. A szintakszéma efféle felemás felfogásából eredő probléma kiténik például MARTINKÓNAK az előbbiekhöz fűzött kissé ellentmondásos magyarázatából is. A szintakszéma jellegzetességeit figyelembe véve a szerző ugyanis úgy véli, hogy a beszédben csak mondat van (2001: 23), ami viszont — sajátos módon — fogalomjeleket használ, „vesz át a langue területéről, majd újból visszaadja” azokat (24).

Ezzel lényegében analóg, de a parole szint szóértelmezése tekintetében már következetesebb DEME koncepciója (1978: 116–29). A szerző azért nem ütközik oly nyilvánvaló módon az előbbi problémába, mert a szavak kétféle létformáját MARTINKÓVAL szemben úgy értelmezi, hogy a langue szintjén felfogott szó (*lexéma*) a beszédben megjelenő mondatrészek (*glosszémák*) megszerkesztéséhez „alapul vagy legalábbis eszközül szolgál” (112). (A DEME-féle fogalompár ettől eltérő, nem megfelelő értelmezését lásd M. KORCHMÁROS 1999–2000: 16; a két szó kategória korai generatív nyelvészeti alkalmazásához vö. KÁROLY 1970: 17–8, 20–2.)

Könyvében MARTINKÓ, ha kissé ellentmondásosan is, de vázolja a szó e két igen különböző létmódját, az így körvonalazott egységek fogalmi tisztázására azonban már nem törekszik. E tekintetben alaposabban jár el DEME, aki a két szinten értelmezett szófogalomnak a definícióját is igyekszik megadni (vö. főként 1978: 122, 127).

DEME meghatározása azonban nem kielégítő. Noha koncepciójában a langue szintjén értelmezett lexémaszónak alapvető jegyeként tűnik fel a fogalomjelölés (122), e szemantikai tulajdonság mibenléte írásában — ahogy ezt saját érvelésének bizonytalanságai is tükrözik (vö. például 126) — mégis kifejtetlen marad. (Ennek problémáját veti fel tanulmányában JUHÁSZ is, jóllehet szófelfogását végül mégis ezzel analóg érvek alapján dolgozza ki — sikertelenül; 1980: 102–3, 105–7. A szóértelmezések e típusának kritikájához vö. még KIEFER 1993: 171, 2000b: 519, ELEKFI 2001: 227.)

Figyelembe véve a fogalomjelölés mibenlétének tisztázatlanságát nem meglepő, hogy a DEME által sorolt kritériumok nem teszik lehetővé a morfológiailag jelöletlen összetételek és az ugyanilyen alakú szó szerkezetek elkülönítését, vagyis a szerző érvelése alapján — ahogy maga is írja — „az alanyos és a jelzős előtagú alakulatokról gyakran nehéz eldönteni a magyarban, hogy kompozitumok-e vagy szintagmák” (1978: 122, vö. még 121).

DEME felfogásának bizonytalanságait mutatja az is, hogy a szerző végül saját szómeghatározásának ellentmondva jár el. Bár könyvében a mondatzókat, a szervetlen beszédelemeket, valamint a kötött formáknak tekinthető névelőket, névutókat és kötőszavakat nem tartja fogalomjelölőnek, ezeket — a szó formai önállóságát és fogalomra való utalását hangsúlyozó definíciója ellenére — mégis a lexémaosztályok között tünteti fel (124–6).

5. A saussure-i elvekre alapozó értelmezések azzal, hogy a szót a langue–parole dichotómia mentén két szintre osztják, de a szavak e megjelenési formáinak már nem adják egyértelmű meghatározásait, a szó mibenlétének kérdését ténylegesen nem válaszolják meg. Nem véletlen, hogy a strukturális iskola után feltűnő formalista, egzakt leírásra törekvő generatív nyelvészeti munkák nem elégszenek meg az eddigi szómeghatározásokkal, hanem — immár saját alapelveik mentén haladva — maguk is kísérletet tesznek a fogalom megragadására.

5.1. A chomskyánus kompetencia–performancia kettősség árnyalt jelenlétét látjuk KIEFER FERENCnek a szó mibenlétével foglalkozó írásaiban. E munkákban a szerző arra hivatkozva, hogy a szó nem határozható meg egyetlen, minden lényeges jegyet magában foglaló definícióval (1993: 171, 1997: 197), több szó-fogalommal számol (1993, 1997, 1999: 188–9, 262–88; vö. még 2000b, 2003: 185–6). (A kategória definiálási nehézségeit illető, ezzel rokon érvelést lásd még KENESEI 2000b: 76.)

A LYONS munkájára (1968) alapozó koncepcióban az ún. grammatikai szó olyan formális egységként tűnik fel, amelynek sajátos kontrasztív és kombinálhatósági funkciója van. Ennek invariáns része a nem kompozicionális jelentésűnek tartott lexéma, performanciája pedig az e felfogásban nem automatikus hangtani szabályokként kezelt jelenségek hatókörébe eső legnagyobb egység, az ún. fonológiai szó (vö. KIEFER 1993: 172–4, 176–7, 1999: 189).

Tekintettel arra, hogy a klasszikus generatív nyelvtan mondatgrammatikája idővel — főként az agglutináció szintaxiselvű leírásának kudarcából adódóan — alaktani panellel is bővült, érthető, hogy KIEFER írásaiban a grammatikai szó fogalmát célszerűnek tartja szintaktikai és morfológiai szavakra tagolni (vö. 1993: 174).

Az ily módon négy szintűvé vált szómodelljében a szerző alaktani értelemben vett szóknak azokat a formákat tekinti, amelyek megítélése szerint morfológiai műveletek (inflexiós toldalékolás, képzés, összetétel) révén jöttek létre (175–6, 1999: 188), szintaktikai szavaknak pedig azokat az egységeket tartja, amelyekről úgy véli, hogy belső szerkezetüket mondattani szabályok nem változtathatják meg (1993: 174–5, 1999: 189; a szó mibenlétének ehhez hasonló felfogásához vö. még például SZÉPE 1999, a koncepció nem egészen értő továbbgondolását lásd FEJES 2002).

A mélyszerkezethez kötődő lexikai, szintaktikai és morfológiai szavak efféle felfogása a mondattani modul szűkítésével és a szótár bővítésével olyan alaktani panelt előfeltételez, amely a lexikon műveleti részeként az ún. kompozicionális szemantikai szerkezetek létrehozására szolgál (vö. egyfelől KIEFER 1993: 176, másrészt 1999: 188).

Mivel a generatív nyelvészet a lexikai, szintaktikai és morfológiai szavak (valamint általában minden elemzési egység) efféle elméletfüggőségét (vö. 1993: 173, 176, 178, 2003: 185) az adott megközelítés természetes velejárójának tartja, módszertani szempontból a nyelvi leírástól csupán a választott elemzési kereten belüli következetes fogalomhasználatot várja el (ehhez lásd többek között KENESEI megjegyzéseit; 2004b: 441).

Ez a metodológiai attitűd azonban az e felfogásban nyelvtudásként értelmezett nyelv (vö. például KENESEI 2000b: 75–6, 2001: 216, 2004b: 441–2, 2006: 81–3, 87) megragadásához nem lehet megfelelő. A beszélők kompetenciája ugyanis nyilván egy meghatározott módon, nem pedig alelméletekhez igazodva működik. Így az, hogy a generatív munkák elemzési egységei — esetünkben: a lexikai, szintaktikai és morfológiai szókategóriák — mennyire lehetnek adekvátak a nyelv(tudás) modellezésére nézve, alapvetően attól függ, hogy a hozzájuk köthető grammatikai komponensek valóban ilyen formában részei-e a kompetencia kognitív folyamatainak, a nekik tulajdonított funkciók pedig ténylegesen a mentális nyelvi működést tükrözik-e.

Mindazonáltal a nyelvi leírásokban használt fogalmak elméletfüggőségének generatív nyelvészeti megítéléséből sejthető, hogy ezekben a munkákban ez utóbbi kérdés fel sem vetődik. KIEFER szómodelljének hitelességét ilyen szempontból nézve mindenképpen elgondolkodtató, hogy miközben a nyelvelmélet moduljainak értelmezése alirányonként változik, a grammatika ilyen jellegű módosításai rendre a kognitív nyelvi folyamatok megfigyelése nélkül, kizárólag a formalizálhatóság, illetve a leírás optimalizálása és minimalizálása érdekében

történeket. (A generatív módszertan efféle problémáinak eredőiről és az ebből adódó ellentmondásokról más vonatkozásban lásd SZILÁGYI N. 2004: 113–25.)

A grammatikai panelek önkényes kijelölésének megnyilvánulása például a szó fogalmáról alkotott generatív nyelvészeti vélekedést leginkább meghatározó morfológiai komponens mechanikus, emiatt pedig a leírásban több elvi lehetőséget is megengedő felfogása (ehhez vö. főként KIEFER 1999: 187–8, 2000a; e módszer egyéb megnyilvánulásait lásd még például KÁROLY 1966: 97, 99–100, illetve FEJES 2005: 7). (A probléma más megközelítésű, ám kevésbé értő kritikájához és a KIEFER-féle szókategóriákkal szemben erre alapozva felhozott, nem adekvát érvekhez vö. egyfelől PETE 2008: 76, másrészt M. KORCHMÁROS 1999–2000: 15–6 és D. MÁTAI 2007: 14.)

Jórészt e módszertani sajátosságból adódik az ún. analitikus szerkesztésű igék rendszerbeli megítélésével kapcsolatos bizonytalanság is. Bár KIEFER kezdetben ezeket alaktani műveletek eredményeinek tartja (1993: 175, 1999: 188–9), újabban erről — a morfológiai szó elméletfüggő voltára hivatkozva (vö. 2003: 185) — már másképp vélekedik. Gondolatmenete szerint ugyanis ha „az *írni fog* alakzatot morfológiai szónak tekintjük, akkor az *írni akar*, *írni szokott* (*írni kell*, *írni szabad* stb.) alakzatokat is annak kell tekintenünk, ez viszont a szintaxis rovására túlságosan kitágítaná a morfológia szerepét” (185).

Mivel a szerző az analitikus igeformák nem morfológiai jellegét a grammatikai panelek funkcióinak optimális eloszlására alapozó érve mellett ezek megszakíthatóságával, illetve továbbképzésük és lexikalizálódásuk lehetetlenségével indokolja, az igekötős igék minősítésekor újabb problémába ütközik. Ez utóbbi alakzatok ugyanis e három tulajdonság tekintetében nem egységesek: a deriválhatóság és lexikalizálódás szempontjából eltérnek az analitikus igeformáktól, a megszakíthatóság vonatkozásában viszont nem (2003: 186). Bár KIEFER e három sajátosságra alapozva az igekötős igék kettős természetét elismeri, ezeket — kisé következetlen módon — mégis egyértelműen mint morfológiai szavakat tartja számon (i. h.). (Erről a kérdésről lásd még D. MÁTAI-nak a problémát kevésbé érzékelő ismertetését; 2007: 12–3.)

Ugyancsak a nyelvtani panelek önelvű koncepcióját mutatja KIEFER szóértelmezésében az összetett szavak és szó szerkezetek elkülönítésének (az igekötős igék előbbi besorolási problémájával is összefüggő) bizonytalansága. A szómodell logikája alapján a szintagmák sem mondattani, sem alaktani tekintetben nem minősülnek szavaknak, az összetételek viszont szintaktikai értelemben szók, morfológiai szó státusuk pedig definíciószerűen adva van (ehhez lásd 1999: 188–9, 262, 2000b: 519–21, 565; az összetett szavak alaktani szóértéke kapcsán vö. még FEJES nem egészen helytálló kritikai észrevételét, 2002: 4). Az összetételeket és szintagmákat elkülönítő elv azonban — főként a szintaktikai és morfológiai panelek funkcióinak mechanikus kijelölése miatt — a gyakorlatban mégsem érvényesül.

Jól mutatják az ezzel kapcsolatos problémát többek között a *levelet ír, újra-választ* elemek, melyek e felfogásban „kétarcúak: az alakokban is számot kell adni róluk, meg a mondatokban is. Ezért sem tartozhatnak a tipikus összetételek közé, köztes helyet foglalnak el a szintagmák és az összetételek között” (KIEFER 1999: 271; az efféle alakok későbbi, némileg már következetesebb megítéléséhez lásd 2000b: 521, 532–3, 2003: 197, vö. még 1999: 290, valamint FEJES 2005: 47–8, 77–8).

Az összetett szavak rendszerezési bizonytalanságát jelzi az is, hogy a kompozitumok azonos elő- vagy utótagú összetételek mellérendelése esetén az egyező tagok mentén — elvi mondattani szóértékük ellenére — elliptálhatók. KIEFER e formákról ezért kezdetben úgy véli, hogy ezek „csak bizonyos mértékig szintaktikai szavak” (1993: 177), később azonban már egyértelműen az összetett szók mondattani szó státusa mellett foglal állást. A szintaktikai szavak definíciója és a mondattani egységnek tekintett összetételek közti ellentmondást pedig a szerző úgy igyekszik kiküszöbölni, hogy rendszerébe beiktatja a fonológiai szóhoz kötött elemelhagyás elvét (mindehhez lásd 1997, 1999: 262, 282–8, 2000b: 519–20, 562–5, 567, vö. még KENESEI 2000b: 87). KIEFER e javaslata azonban nem tekinthető a probléma tényleges megoldásának. Bár FEJES munkájában ennek kapcsán úgy bírálja a szerző elképzelését, hogy saját, az összetételt szintaktikai műveletként értelmező elgondolása (vö. 2002) az ittenihez hasonlóan önkényes, KIEFER eljárásának módszertanát illetően mégis jól látja: „Érdemes felfigyelni arra, hogy a fonológiai ellipszis bevezetésére csupán azért van szükség, hogy magyarázatot találjunk arra, miként nyúlhat bele a szintaxis az összetett szó belséjébe. Magyarázatot azonban nem találunk, csak annak a meghatározását, hogy ez milyen körülmények között történhet meg” (2–3, FEJES egyéb, az összetételek elliptálhatóságát érintő, nem mindenben támogatható észrevételeihez vö. még 4–5, 2005: 42–6).

A mondattani és morfológiai panelek mechanikus kijelölésének efféle módszertani problémájával sok tekintetben analóg, a négyosztatú szóelmélet koherenciáját gyengítő jelenség az is, hogy a felszíni megvalósulásként számon tartott fonológiai szó a mélyszerkezeti szófogalmakkal nem mutat párhuzamot (vö. KIEFER 1993: 175, 1999: 189). Ez nyilvánvalóan a lexikai, szintaktikai és morfológiai szavak értelmezésétől függetlenül kijelölt, igen szűk hatókörű hangtani kritériumok alkalmazásának eredménye. Nem véletlen, hogy KIEFER a fonológiai szó meghatározásához kezdetben használt jelenségek körét (lásd 1993: 173–4) később némileg kibővíti (vö. 1999: 189), majd pedig a kategóriát többféleképpen definiálhatónak minősíti (2000b: 520), jóllehet az alapproblémát ezzel nem oldja meg. (Egyébiránt azok a generatív szómeghatározási kísérletek sem jártak sikerrel, amelyek a szó általános fogalmát nagy hatókörű fonológiai jelenségekre alapozó szempontok segítségével igyekeztek megragadni. Erről lásd többek között KENESEI 2000b: 77, KIEFER 2000b: 521, KÁLMÁN–NÁDASDY 2001: 422–5, FEJES 2002: 3, 2005: 18–25, KÁLMÁN–TRÓN 2005: 75.)

A fonológiai szó értelmezésével kapcsolatos nehézséget jelzi a *várnék*, *hidja*, *férfinak*, *szüretkor* stb. nem illeszkedő alakok rendszerbeli megítélésének módja is. Ezeket a morfológiai és szintaktikai értelemben egyaránt szavaknak minősülő elemeket ugyanis a KIEFER-féle szókonceptió szigorú logikája alapján — generatív nyelvészekről is önkényesnek ítélt eljárással (vö. például KENESEI 2000b: 77, 86) — két fonológiai egységnek kellene tekintenünk. (A probléma megoldására tett — kissé önelvű — módosítási javaslatot lásd KENESEI 2000b: 86.)

Nemcsak a leírás efféle mechanikusságára mutat rá, de egyúttal a fonológiai szó kategóriájának alkalmazhatóságát is megkérdőjelezi az a tény, hogy a minden más tekintetben szónak minősülő elemek egy jelentős részének vonatkozásában e szófogalom kritériumai egyáltalán nem is értelmezhetők. Noha KIEFER ezt a problémát kezdetben nem ismeri fel (vö. 1993: 175), később erre egy példa kapcsán már maga utal: „A *lámpa* morfológiai, szintaktikai és lexikai szó; a fonológiai szó fogalma nem alkalmazható rá, mivel nem tartozik a fonológiai szót definiáló szabályok hatókörébe” (1999: 189).

Az egyes szófogalmak között ugyanakkor nemcsak a fonológiai szó révén tapasztalható diszharmonia. A négy kategória kritériumait egy adott hangsor szóstatusának megállapítására egyenként alkalmazva ugyanis gyakran eltérő eredményeket kapunk (ehhez lásd például KIEFER 1999: 188–9, KENESEI 2000b: 78–9, 83, 94). Mindez azt mutatja, hogy az itt megjelenő kategóriák egyszerűen valamiféle lexikális, mondattani, alaktani és hangtani értelemben vett elemzési egységekként foghatók fel, amelyek a szó általános fogalmához lényegileg csak annyiban kötődnek, hogy azzal homofón elnevezésük van.

Mivel KIEFER írásaiban ezt kellőképpen nem tudatosítja, gondolatmenete kissé ellentmondásossá válik. Miközben a több szófogalom bevezetésével járó előnyöket (1993: 171, 178) és az így megjelenő kategóriák elméletfüggőségét hangsúlyozza (173, 176, 178, 2003: 185), az egyes szókritériumok kialakítása során mégis valamiféle általános szófogalomhoz kíván igazodni (1993: 172, 176). Miután e törekvése az egyes szókatégoriák között tapasztalható diszharmonia miatt mégsem mondható sikeresnek, a négy szófogalom összhangja érdekében szóstatusfokozatok bevezetését ajánlja (174–5), amelyek hierarchiájának élén a minden kritériumnak eleget tevő „ideális” szó univerzális kategóriája áll (177–8).

A szó e kétféle, markánsan eltérő felfogásának fel nem ismert ötvözéséről tanúskodik KIEFER egyik újabb írása is (2003). Miközben a szerző az alaktan tárgyának kijelölése során a négyosztatú elmélet szűkebb, morfológiai szinten értelmezett szókatégoriáját használja (185–6), az összetételek bemutatásakor — noha a szó meghatározása kapcsán végül a szintaktikai szavak osztályának megfelelő értelmezéshez jut — latensen mégis egy általános szófogalomra hivatkozik. Ezt tükrözi többek között a szó definícióját előkészítő érvelése is, miszerint az összetétel műveletének leírásához elengedhetetlen „a szó fogalmának tisztázása, e nélkül ugyanis nem tudhatjuk, hogy mit jelent az ’egyetlen szóvá illesztés’ fogalma” (198; ennek még rejtettebb jelenlétét lásd 185, 1999: 262).

A szófogalom szűkebb (egy-egy grammatikai szintre korlátozódó), illetőleg általános (az egyes nyelvtani modulokon átívelő) felfogásának kissé zavaró együttélését mutatják azok a KIEFER koncepcióját bíráló kijelentések is, amelyek — a két értelmezést ugyancsak keverve — úgy vélik, hogy a szó meghatározásában a többféle vizsgálati szempont nemhogy egységesebb szófogalmat nem eredményez, de jelentősen elbizonytalanítja a szóról alkotott eddigi általános képpontet is (vö. M. KORCHMÁROS 1999–2000: 16, D. MÁTAI 2007: 14; hasonló félreértésről tanúskodnak FEJESnek az e modell lexikai szó kategóriája kapcsán tett kritikai észrevételei is, 2002: 3–4).

5.2. A korai (még strukturális jegyeket is felmutató) chomskyánus ihletettségű munkákban KÁROLY SÁNDOR (1970: 16), majd az újabb generatív nyelvészeti írásokban KENESEI ISTVÁN (2000b, 2004b, 2006; vö. még 2000a, 2001, 2004a) a szó fogalmát a KIEFER-féle koncepciótól eltérően, a bloomfieldi disztribúciós elvek nyomán haladva igyekeznek megragadni (ehhez vö. még PETE 2008: 79).

Ennek megfelelően KÁROLY és KENESEI szódefiniójuk megfogalmazásakor a nyelvi elemek megnyilatkozásokbeli előfordulásának jellegén alapuló ún. szabad és kötött formák kettőséből indulnak ki. E közelítésmód objektivitását azonban némileg elbizonytalanítja az az egyébként KENESEI-től is említett tény, miszerint az osztályozás ilyen szempontja „nem egyértelmű kritérium, hanem egyfajta konvencióra támaszkodik” (2000b: 79; vö. még 80, 89–90; az eljárás kritikájáról lásd még PETE 2008: 77, 79). (Az ebből származó problémát mutatja D. MÁTAI eljárása is, aki annak érdekében, hogy a szabad és kötött előfordulás szempontjából szerinte bizonytalanul megítélhető elemek státusát egyértelműsítse, tipikus és alkalmi megnyilatkozásokat különít el — nem egészen következetesen; 2007: 14–5, 20.)

KÁROLY és KENESEI — a disztribúciós módszer efféle enyhe bizonytalansága ellenére — a bloomfieldi meghatározást követve szavaknak mindenképp a minimális szabad formákat tekinti (vö. egyfelől 1970: 16, másrészt 2000b: 79, 2006: 82).

Noha egy a disztribúciós nyelvészet eredeti intencióinak megfelelő, tisztán formai kritériumokat érvényesítő felfogásban, amelyre való igényét KENESEI írásában külön is megfogalmazza (2000b: 76–7, vö. még 94), szónak csak a legkisebb önálló előfordulású alakokat kellene tekinteni, érvelése során mindkét szerző ennek némileg ellentmondva jár el, amikor a szó státusú elemek körét a minimális szabad formák csoportjánál tágabban értelmezi. (Ilyen felfogásban jelenik meg a szó többek között még M. KORCHMÁROS és D. MÁTAI módszertani szempontból kissé bizonytalan koncepciójában is; vö. egyrészt 1999–2000: 18, másfelől 2007: 14–5, 20.)

KÁROLY arra a nem egészen helytálló fonetikai érve alapozva, hogy a kötött előfordulásúnak számító névelők, névutók, igekötők és kötőszavak — hasonlóan az önálló szókhöz, de eltérően a toldalékoktól — a beszédben külön ejtési egység-

get alkotnak, ezeket az elemeket is egyfajta szavakként, ún. segédszókként tartja számon (vö. 1970: 14–5, 1980: 125–30).

E kategória ellentmondásos jellegét azonban jól mutatja, hogy a szerző az idetartozó egységeket olyan hangsoroknak véli, amelyek szemantikai önállósága — a fonetikai függetlenség ellenére — korlátozott. KÁROLY a segédszók efféle kettős természetét maga is elismeri, így ezeket a formákat sajátos módon „álszavaknak” tekinti (1970: 20).

Hasonló szófogalmakhoz jut KENESEI, amikor munkáiban a beszélők kompetenciájára hivatkozva (2000b: 80, 2006: 82–3) a szavak körét az ún. szómeghatározási eljárás mentén kitágítja. Ily módon a minimális szabad formák mellett szavaknak tekinti az olyan kötött hangsorokat is, amelyeket a legkisebb önálló alakok választhatnak el más független egységektől (2000b: 79, 2006: 82). (Ehhez hasonló egyébként KÁLMÁN és TRÓN koncepciója is, akik a szó meghatározására a morfológiai környezetre alapozó disztribúciós elv mentén tesznek kísérletet. Az alaktani kategóriákra építő javaslatukat azonban némileg megingatja, hogy a nyelvészetben a morféma mibenléte — a szó fogalmához hasonlóan — ma sem tisztázott; 2005: 75–6.)

KENESEI annak érdekében, hogy az önálló szók és a szómeghatározási eljárással kielmzett szavak között megmutatkozó különbséget érzékeltesse, a szabad előfordulású alakokat *független szók*-nak, a KÁROLY-féle segédszavak csoportjának többé-kevésbé megfeleltethető kötött formákat pedig *függőszók*-nak nevezi (2000b: 79–81, 2006: 82–3). (Ez utóbbi kategória némileg más értelmű strukturális előzményéhez vö. ÁGOSTON 1974.)

Miután a szó mibenlétének efféle disztribúciós megközelítése a minimális szabad formáktól szerkesztettség tekintetében eltérő komplex szóalakulatokat nem ragadhatja meg, KÁROLYnak és KENESEINEK az összetételek értelmezéséről külön kell számot adnia.

Noha munkáiban KÁROLY számos értékes megállapítást tesz a kompozíció révén létrejött szókomplexumokról (1966, 1969, 1970: 83–4, 132–3, 1980), az összetett szavak csoportját mégsem tudja más elemtípusoktól egyértelműen elhatárolni.

Az ezzel kapcsolatos nehézségek KÁROLY igen sajátos lexémaértelmezéséből adódnak. A szerző elképzelése szerint ugyanis szótári egységek nemcsak az egyszerű, összetett vagy képzett szavak lehetnek, de a több szóból álló jelzős, tárgyias, határozós kapcsolatok is, ha azok mondatszerkesztéskor összetartozó elemekként funkcionálnak, de nincsenek állandó szintaktikai pozíciókhoz kötve (1966: 91, vö. még 1969: 284, 1970: 83). A lexémák ilyen felfogása esetén viszont KÁROLYnak ahhoz, hogy az összetételek mibenlétét egzakt módon meghatározza, nemcsak a többtagú szótári elemek és a lexikai egységet nem alkotó mondattani alakulatok különbségeit kell kijelölnie, de számot kell adnia a lexémák csoportján belül a kompozitumok és a szintagmák eltéréseinek dimenzióiról is.

A szerző a szerkesztett szótári egységeknek a szabad szókapcsolatoktól való elkülönítésére mindenekelőtt egy mondattani kritérium érvényesítésével tesz kísérletet. Erre alapozva úgy véli, hogy a többtagú lexikológiai elemek — szemben a laza szószerkezetekkel — szintaktikailag kizárólag a főtag mentén bővíthetők, tehát például „az *asztalláb* lexéma nem kaphat olyan jelzőt, amely az asztalra, hanem csak olyat, amely a lábra, illetőleg a lexéma alárendelt tagjával megszorított asztallábra vonatkozik” (KÁROLY 1970: 83; lásd még 1966: 94, 1969: 283–4).

Mindazonáltal KÁROLY maga mutat rá e kitétel alkalmazhatóságának korlátaira. Mivel az *-i* képzős melléknevek általában nem bővíthetők, az első tagjukban ilyen elemet tartalmazó szerkezetek nagy része a komplex szintaktikai módosítás kritériumának attól függetlenül tesz eleget, hogy lexikológiai egységként vagy szabad kapcsolatként funkcionál (vö. 1966: 94, lásd még 1969: 283–4).

A szerző ezért arra alapozva, hogy a többtagú szótári elemek együttes bővíthetőségi tulajdonságának háttérében a lexémák ún. sűrítő fajtajelölő sajátossága áll (1969: 284), a továbbiakban e szemantikai szempont figyelembevételével igyekszik elkülöníteni a szerkesztett szótári egységeket a szabad szókapcsolatoktól. E szerint a többelemű lexéma jelentése — eltérően a neki megfeleltethető laza szószerkezet szemantikai jegyeitől — nem egyszerűen a tagok jelentéseinek összegéből adódik, hanem ezen felül még valamiféle fajtajelölő információt is magába foglal (vö. 1966: 94, 1969: 274, 282–4, 1970: 132–3).

A későbbi generatív szóelméletek lexémaértelmezésének ún. kompozicionális elve (vö. KIEFER 1993: 176–7, 1999: 189, KENESEI 2000b: 78, 2004b: 443–4, 2006: 82) felé mutató jelentéstani szempont mentén azonban KÁROLYnak nem sikerül a szótári egységeket a szabad szókapcsolatoktól egyértelműen elhatárolnia.

Az elvvel kapcsolatos általános bizonytalanságot tükrözi, hogy e szemantikai kritérium ellenére a szerző olyan szerkesztett formákat (például a *látogatási bizonyítvány* vagy a *favágó* elemeket) is lexémáknak minősít, amelyeknek szerinte nem(csak) sűrítő jellegű jelentések tulajdoníthatók (vö. egyrészt 1966: 94, másfelől 1969: 284, 293–4). Ily módon az sem meglepő, hogy KÁROLY különböző írásaiban e jelentéstani tulajdonságra alapozva számos szerkesztett alakot (így többek között az *erdei ösvény* formát) a lexémastátus tekintetében eltérően ítél meg (lásd először 1966: 94, majd 1969: 283).

Miután a szerző nem talál más formális kritériumot a lexikológiai egységek és a szabad szókapcsolatok elhatárolására, a szótári elemek egyik alcsoportjaként felfogott összetett szavaknak a lexikai szószerkezetektől való elkülönítésére már nem is vállalkozik (ehhez vö. főként 1966: 95, lásd még például 1969: 282, 294).

Az összetételek meghatározása tekintetében eredményesebb KENESEI, aki KÁROLYnak a lexémastátus megállapítására használt mondattani és szemantikai kritériumaihoz hasonló szempontok alapján tesz kísérletet a kompozitumoknak a szintaktikai szószerkezetektől való elkülönítésére.

KENESEI meghatározása szerint összetett szó „az a szabad forma, amely két, általában (de nem kizárólagosan) szabad formaként is előforduló morféma lexikális egysége, amelynek tagjait nem lehet módosítani, és még kötött morfémák sem választhatják el egymástól” (2000b: 82).

A szerző definíciójából és az ezt előkészítő érvelésből egyaránt az következik, hogy a szóösszetételek a szintagmáktól nemcsak a komplex bővíthetőség és a megszakíthatatlanság tekintetében, de ezzel összefüggésben — a nem kompozicionális jelentésű lexikális egység kitétel révén — szemantikai szempontból is különböznek (2000b: 81–3, vö. még 2006: 82). Mindezt szem előtt tartva azonban kevésbé érthető KENESEI azon kijelentése, miszerint ha „inflexiós toldalék (jel, rag) kerül az összetétel tagjai közé, még ha a jelentés nem változik is meg, az összetétel felbomlik, azaz tovább már nem számít egy szónak” (2000b: 82; mindehhez vö. még PETE 2008: 83, illetve FEJES 2002: 2).

Tekintettel arra, hogy a kompozitumok ilyen felfogása sajátosan ötvözi a KIEFER-féle szómodell (1993, 1999) egymással nem harmonizáló lexikai, morfológiai és szintaktikai kategóriáit, nem meglepő, hogy KENESEI munkáiban többek között az igekötős igék státusának megítélése kapcsán (a négyosztatú szókonceptió problémáihoz hasonló) nehézségekbe ütközik.

A szerző a megszakíthatatlansági kitételre hivatkozva leszögezi, hogy ezen igealakok nem tekinthetők kompozitumoknak (2000b: 83), lexémafelfogása (vö. 2006: 82, lásd még 2000b: 78, 2004b: 443–4) következtében viszont arra a megállapításra jut, hogy a nem kompozicionális jelentésűnek tartott igekötős igéknek — szemantikai egységességük miatt — mégis valamiféle összetett szerkezet tulajdonítható (2000b: 83). (A probléma más nézőpontú felvetését lásd PETE 2008: 82–3.)

Miután KENESEI elismeri, hogy szóelméletében az igekötő „azon formák közé tartozik, amelyekre az eltérő szempontok eltérő eredményeket adnak” (2000b: 83), az ilyen elemmel bíró igealakok kettős természetét a KIEFER koncepciójából vett szókatégoriák segítségével igyekszik megragadni (83). E módszertani tekintetben kifogásolható eljárással azonban az igekötős igék értelmezésének alapproblémáját nyilvánvalóan nem oldja meg. (A szerzőnek a KIEFER-féle szóelméletre való egyéb — az érvelést ezúttal csupán megerősítő, nem pedig meghatározó — hivatkozásait lásd még 79, 85–6, 88, 93.)

Mivel az összetett szókban tagként kötött formák is előfordulhatnak, KENESEINEK ahhoz, hogy a kompozitumokat elkülönítse a toldalékolt egyszerű szavaktól, számot kell adnia az összetételi tagok és az affixumok közti meghatározó eltérésekről is (vö. 2000b: 84).

A szerző a két elemcsoport elhatárolását az ún. mellérendelés-próba alkalmazásával tartja megoldhatónak. E szerint míg az ugyanolyan elő- vagy utótaggal rendelkező összetett szók mellérendelésekor az egyező elemek egyike elhagyható, azonos toldalékolású szavak esetében ez az ellipszis nem lehetséges (2000b:

84, 2006: 83). Ily módon az a kötött morféma tekinthető összetételi tagként funkcionáló ún. félszónak, amely a mellérendelési próbának mindkét irányból eleget tesz (2000b: 85–6, 2006: 84; vö. még KIEFER 2000a: 24, 2003: 198). (Az ellipszispróba részben támogatható kritikáját lásd PETE 2008: 78–9, a terminust illető nem adekvát bíráló észrevételhez és a szerző válaszához vö. PETE 2004: 191, illetve KENESEI 2004b: 443.)

KENESEI e fogalom bevezetésével egy olyan négyosztatú elemtipológiához jut, amelyben a független és a függőszók csoportjain túl a szavaknak nem minősülő félszók és toldalékok kapnak helyet (lásd 2000b: 90–1, 2006: 85–6; az e modell terminológiáját illető — nem támogatható — kritikai észrevételhez vö. PETE 2008: 75). Ezen osztályozást a szerző egy olyan kétágú hierarchikus rendszerezésnek gondolja, amely „megmutatja, hogyan épülnek egymásra az egyes elemek megkülönböztetését szolgáló eljárások. Ha ugyanis valamely forma szabad, akkor magától értetődik, hogy mind a szómeghatározási, mind a mellérendelési próbát kiállja, továbbá, ha valami szó, akkor a mellérendelési próbán is átmegy” (2000b: 91, lásd még 90, 2006: 85–6).

A generatív leírások tipikus bináris sémáival teljes összhangot mutató kétosztatú modell szigorúan hierarchikus jellege azonban — a szerző szándékai ellenére — a gyakorlatban nem mindig érvényesül. Jól mutatja ezt többek között a *nem* tagadóelem rendszerbeli megítélésének bizonytalansága is.

Miután e forma önálló megnyilatkozásokban előfordulhat, az osztályozás logikája alapján egyértelműen független szónak minősül (vö. 2000b: 83, 88–9). KENESEI ugyanakkor — e formális elv helyett a nyelvi kompetenciára hivatkozva — említést tesz arról, hogy megítélése szerint ez a hangsor bizonyos előfordulásaiban (például a *nem budapesti lakosok* szerkezetben) önálló szintaktikai tagadószó helyett inkább valamilyen alaktani (szóalkotási) funkciójú elemnek látszik (83, 89). Ez utóbbi esetben viszont egy valóban binárisan hierarchikus rendszerezésben e morfológiai szerepű kötött elemek legfeljebb a mellérendelés-próbát teljesíthetnék.

Ezt szem előtt tartva azonban KENESEI osztályozása két szempontból sem tekinthető egyértelmű opposíciókat felmutató szintezett modellnek. Egyrészt a rendszerezésnek a szabad formák kielemezésére szolgáló, első helyen rangsorolt eljárása — tisztán formális jellegéből adódóan — a *nem* esetleges szóalkotási szerepű (kötött) előfordulásait — funkcióra és nyelvi kompetenciára való tekintet nélkül — ugyanúgy szabad formáknak mutatja, mint ezen elem mondattani tagadást megvalósító változatait. Másfelől viszont az osztályozás eljárásaival nem dönthető el, hogy a morfológiai szerepet ellátó *nem* kötött hangsort félszónak vagy képző funkciójú prefixumnak kell-e tekintenünk, mivel ezen elem vonatkozásában — megfelelő koordinációs párként szolgáló előtag híján — a mellérendelés-próba nem végezhető el (2000b: 83, vö. még 89).

Ugyancsak a modell kétosztatú szinteződését érintő probléma a mondatszók és az indulatszavak rendszerbeli elhelyezésének kérdése is. Mivel ezek az elemek önálló megnyilatkozások, szabad formáknak tekinthetők (KENESEI 2000b: 90, 2006: 85). Mindazonáltal az osztályozás szigorú bináris és hierarchikus jellegének érvényesülése esetén e független hangsoroknak eleget kellene tenniük az elemzési eljárás során használt valamennyi kritériumnak. A mondatszókat és az indulatszavakat azonban — ahogy KENESEI is írja — „mellérendelni sem lehet, sőt a szó-meghatározási próbát sem állják ki, ugyanis nem lehet őket más szavakkal együtt elhelyezni a mondatban” (2000b: 90, lásd még 2006: 85).

A szerző annak érdekében, hogy a rendszerezés efféle ellentmondását feloldja, újabb kitételrel egészíti ki az önálló előfordulású szavak meghatározását. E módosítás szerint a szabad formák csak akkor minősülnek független szónak, ha egyúttal más szavakkal való megjelenésük is lehetséges, ellenkező esetben ezeket az elemeket csupán ún. tagolatlan közléseknek kell tekintenünk (2000b: 91, 2006: 85).

KENESEI a független szavak efféle felfogásából adódóan azonban egy másik, ugyancsak az osztályozás struktúráját érintő problémába ütközik. Azzal ugyanis, hogy a mondatszavakat és az indulatszókat tagolatlan közléseként értelmezi, ezen elemtípusokat — módszertani szempontból kifogásolható módon — teljesen kizárja a lexikon önálló tételeit és morfológiai elemeit megjeleníteni szándékozó rendszerezéséből, jöllehet e hangsorokat egyébiránt a szótár részeként, mint „esetleges lexikalizálódott közléseket” értelmezi (vö. 2000b: 95, 2001: 216, 2006: 89).

A probléma jelentőségét mutatja, hogy KENESEI lexikonleírásából nem csupán a mondatszók és az indulatszavak csoportja szorul ki. A tipológiában nem kapnak helyet az ikerszavak rímelő tagjai sem, e hangsorok ugyanis a rendszerezés logikája alapján nyilvánvalóan nem szavak, de félszónak sem minősülnek, ugyanakkor — abból adódóan, hogy a szerző ezen elemektől a morfémastátust is megvonja — nem tekinthetők toldalékoknak sem (vö. 2000b: 84, 2004b: 442–5; lásd még KIEFER 2000b: 525). (Az ikerített tagok itteni felfogásával kapcsolatos részben támogatható kritikai észrevételeket és a szerző nem igazán megnyugtató választát lásd PETE 2004: 190, 2008: 80, illetve KENESEI 2004b: 442–3.)

Mindebből egyenesen következik, hogy a lexikon efféle leírásában ezen ikerített elemek — noha a nyelvben ténylegesen létező hangsorok — egyáltalán nem értelmezhetők. Nem véletlen, hogy a generatív nyelvtanok az ikerítést mint szóalkotási módot sem morfológiai, sem fonológiai szempontból nem tudják megragadni (ehhez vö. egyrészt KIEFER 1999: 264, 2000b: 525, másfelől KÁLMÁN–NÁDASDY 2001: 425).

Mindazonáltal a KENESEI-féle szótárkonceptió ilyen problémái nem pusztán az osztályozás egyszerű rendszertani bizonytalanságaiból adódnak, de nyilvánvalóan következnek a szóelméletet általában meghatározó generatív nyelvészet

elméleti és metodológiai háttérének sajátos diszharmóniájából is. Ezt szem előtt tartva nem meglepő, hogy a célkitűzéseket és az alkalmazott módszereket tekintve KENESEI elemtipológiája a KIEFER-féle szómodell (1993, 1997, 1999: 188–9, 262–88; vö. még 2000b, 2003: 185–6) már elemzett metodológiai problémáihoz igen hasonló jellegzetességeket mutat.

Bár KENESEI lexikonleírását — a kompetenciaként értelmezett nyelv fogalmából adódóan — a mentális szótár modelljének szánja (lásd 2000b: 92, 2004b: 442, vö. még 2000b: 75–6, 79–81, 93, 2006: 81–5, 87), a koncepció kidolgozásakor a kognitív nyelvi folyamatok tanulmányozásának metodológiai eljárásaitól mégis eltekint. Módszereit a más indíttatású (csupán a hangsorformák elemeinek és disztribúciós viszonyainak analizálására törekvő) bloomfieldi deskriptív nyelvészetből veszi, az így nyert lexikonstruktúra mentális nyelvi realitására pedig alapvetően nincs tekintettel. Ebből adódóan a szerző érvelése során elsősorban a disztribúciós elveket érvényesíti, ily módon a beszélők nyelvtudásáról csak néhány általános, illetve hipotetikus kijelentéssel szolgál (ehhez lásd főként 2000b: 83, 92, 2004b: 442).

A mentális szótár leírásának célkitűzése és az ehhez használt formális, leírási minimalizmusra törekvő módszertani eljárások összhangjának hiányát jelzi többek között KENESEI azon eljárása is, ahogy szótármodelljében az ún. passzív töveket elhelyezi.

E tőtípus elemei között vannak olyanok, amelyek a mellérendelési próbának eleget téve a félélszók csoportjába sorolhatók, nagy részük azonban az osztályozás egyetlen kritériumának sem felel meg. Így ez utóbbiakat a formális rendszerezés logikája szerint — ahogy a szerző is írja — „prefixumoknak kellene minősítenünk” (2000b: 92, lásd még 2006: 87). Mivel ezt a beszélők nyelvtudásának nyilvánvalóan ellentmondó eljárást KENESEI maga is önkényesnek ítéli (vö. 2000b: 92, 2006: 87), a félélszónak nem tekinthető passzív tövek besorolásának problémájára más — a formális módszertani keretbe beilleszthető — megoldást keres.

Miután azonban a félélszók és a passzív tövek kategóriája a mellérendelési próbának eleget tevő tölemek esetén egybeesik, a szerző nem talál olyan disztinktív opozíciót, amelynek mentén az összetételi tagként nem értelmezhető töveket rendszerezésébe következetesen, azaz a hierarchiában a félélszók és az affixumok csoportja között elhelyezkedő osztályként építhetné be (vö. 2000b: 92, 2006: 87).

Ily módon KENESEI-nek a lexikon egységeit leírni szándékozó tipológiájából a nem koordinálható passzív tövek teljesen kiszorulnak. Ezért a szerző e formákat — módszertanilag kifogásolható módon — mint a bináris és hierarchikus struktúrát mutató szótári osztályokon kívül eső lexikális elemeket értelmezi.

Az így felfogott tövek rendszerbeli státusának kijelölése során KENESEI — eltekintve a tényleges kognitív folyamatok megfigyelésétől — a generatív nyelvészetben szokásos metodológiának megfelelően pusztán feltételezi, hogy a mentális szótár felépítése egyfajta minimalista elvet követ. Ily módon úgy véli, hogy

mivel a félszóként nem elemezhető passzív töveket produktív képzők is követhetik, e formák valószínűleg szóalkotási műveletek révén jöhetnek létre, azaz nem komplex elemekként vannak elraktározva a lexikonban. E hipotézisből adódóan pedig a szerző ahhoz a teoretikus feltevéshez jut, hogy a magyarban domináns szó alapú morfológia mellett lehetnek olyan alaktani műveletek is, amelyek az önálló szóként nem értelmezhető töelemeken mennek végbe (lásd 2000b: 92, 2006: 87–8, vö. még 2004b: 443).

E metodológiaiailag nem egészen megalapozott magyarázatból KENESEI végül elemtipológiájára nézve azt a sajátos (hipotetikus jellege miatt nem túl meggyőző) következtetést vonja le, hogy binárisan szinteződő lexikonmodelljébe az összetételi tagként nem értelmezhető passzív tövek éppen azért nem illeszthetők be, mert e formák egy másik típusú morfológiába tartoznak, amelynek egyes kategóriái „átfedésben lehetnek a szó alapú hierarchia csoportjaival” (2000b: 92, vö. még 2006: 88). (A tövek terminológiájával kapcsolatos — nem igazán jogos — bírálatot és a szerző erre adott válaszát lásd PETE 2004: 191, 2008: 80–1, valamint KENESEI 2004b: 443.)

(Folytatjuk.)

FEHÉR KRISZTINA

Irodalom

- ÁGOSTON MIHÁLY (1974): A magyar függőszók kategóriája. In: *Jelentéstan és stilisztika. A magyar nyelvészek II. nemzetközi kongresszusának előadásai*. Nyelvtudományi Értekezések 83. sz. Szerk. IMRE SAMU–SZATHMÁRI ISTVÁN–SZÜTS LÁSZLÓ. Bp. 45–50.
- BALÁZS JÁNOS (1966): Szintagmatizálódás és lexikalizálódás. (A lexikológia és a lexikográfia elméleti kérdéseikhez). In: *Szótártani tanulmányok*. Szerk. ORSZÁGH LÁSZLÓ. Bp. 79–98.
- BENKŐ LORÁND–BERRÁR JOLÁN (1967): Szótörténet. In: *A magyar nyelv története*. Szerk. BÁRCZI GÉZA–BENKŐ LORÁND–BERRÁR JOLÁN. Bp. 193–388.
- BERRÁR JOLÁN (1975): Morfológiai szerkezetek — szintaktikai szerkezetek. *Magyar Nyelv* 71: 35–40.
- BERRÁR JOLÁN (1982): Próbák és problémák a mai magyar nyelv tankönyv új kiadásához — a szófajok. In: *Dolgozatok a magyar leíró nyelvtan köréből*. Nyelvtudományi Dolgozatok 33. sz. Szerk. NAGY FERENC. Bp. 7–32.
- B. LŐRINCZY ÉVA (1961): A szóösszetétel. In: *A mai magyar nyelv rendszere. Leíró nyelvtan I*. Szerk. TOMPA JÓZSEF. Bp. 421–71.
- DEME LÁSZLÓ (1978): *A beszéd és a nyelv*. Bp.
- D. MÁTAI MÁRIA (2007): *A magyar szófaj történet általános kérdései*. Nyelvtudományi Értekezések 157. sz. Bp.
- ELEKFI LÁSZLÓ (2001): Íráshiba vagy másképp gondolkodás? (Jelzők és összetételi előtagok határesetei). In: *Újabb tanulmányok a strukturális magyar nyelvtan és a*

- nyelvtörténet köréből. Kiefer Ferenc tiszteletére barátai és tanítványai.* Szerk. BAKRÓ-NAGY MARIANNE–BÁNRETI IMRE–É. KISS KATALIN. Bp. 223–31.
- FEJES LÁSZLÓ (2002): *A szóösszetétel helye a nyelvi szintek között.*
URL: <http://nytud.hu/~fejes/pdf/szeged020104.pdf>
- FEJES LÁSZLÓ (2005): *Összetett szavak finnugor nyelvekben.* Doktori értekezés. Bp.
- GOMBOCZ ZOLTÁN (1898): A jelenkori nyelvészet alapelvei. *Magyar Nyelvőr* 27: 6–13, 53–61, 97–103, 193–201, 339–43, 433–8, 481–6.
- GOMBOCZ ZOLTÁN (1902–3/1997): Nyelvtörténet és lélektan. Wundt néplélektanának ismertetése. In: *Gombocz Zoltán: Jelentéstan és nyelvtörténet. Válogatott tanulmányok.* Szerk. KICSI SÁNDOR ANDRÁS. Bp. 9–72.
- GOMBOCZ ZOLTÁN (1911/1938): Képzettársulás és jelentésváltozás. (Adalék a nyelv lélektanához). In: *Gombocz Zoltán összegyűjtött művei. Első kötet.* Szerk. ZSIRAI MIKLÓS. Bp. 23–33.
- GOMBOCZ ZOLTÁN (1921a/1938): Nyelvtörténet, lélektan, társadalmi lélektan. In: *Gombocz Zoltán összegyűjtött művei. Első kötet.* Szerk. ZSIRAI MIKLÓS. Bp. 53–63.
- GOMBOCZ ZOLTÁN (1921b/1938): Változás és törvény a nyelvtudományban. In: *Gombocz Zoltán összegyűjtött művei. Első kötet.* Szerk. ZSIRAI MIKLÓS. Bp. 64–73.
- GOMBOCZ ZOLTÁN (1922/1997): Nyelvtörténeti módszertan. In: *Gombocz Zoltán: Jelentéstan és nyelvtörténet. Válogatott tanulmányok.* Szerk. KICSI SÁNDOR ANDRÁS. Bp. 73–128.
- GOMBOCZ ZOLTÁN (1926/1997): Jelentéstan. In: *Gombocz Zoltán: Jelentéstan és nyelvtörténet. Válogatott tanulmányok.* Szerk. KICSI SÁNDOR ANDRÁS. Bp. 129–94.
- GOMBOCZ ZOLTÁN (1929–35/1949): *Történeti magyar nyelvtan. V. rész. Syntaxis.* Bp.
- GOMBOCZ ZOLTÁN (1934): Funkcionális nyelv szemlélet. *Magyar Nyelv* 30: 1–7.
- HORGER ANTAL (1914): *A nyelvtudomány alapelvei (Bevezetés a nyelvtudományba).* Bp.
- JUHÁSZ JÓZSEF (1980): Vázlatok a szó portréjához. In: *Tanulmányok a mai magyar nyelv szókészlettana és jelentéstan köréből.* Szerk. RÁCZ ENDRE–SZATHMÁRI ISTVÁN. Bp. 99–120.
- KÁLMÁN LÁSZLÓ–NÁDASDY ÁDÁM (2001): A hangsúly. In: *Strukturális magyar nyelvtan 2. Fonológia.* Szerk. KIEFER FERENC. Bp. 393–467.
- KÁLMÁN LÁSZLÓ–TRÓN VIKTOR (2005): *Bevezetés a nyelvtudományba.* Bp.
- KÁROLY SÁNDOR (1966): A lexikológiai egységek fejezete a generatív grammatikában. *Általános Nyelvészeti Tanulmányok* 4: 91–104.
- KÁROLY SÁNDOR (1969): A szóösszetételek és velük kapcsolatos lexikológiai egységek. A főnévi összetételek. *Általános Nyelvészeti Tanulmányok* 6: 271–328.
- KÁROLY SÁNDOR (1970): *Általános és magyar jelentéstan.* Bp.
- KÁROLY SÁNDOR (1980): Szavak, szerkezetek morfológiai tagoltságának változásai és a jelentés. (Szintetikus és analitikus irányú változások a magyar nyelvben). In: *Tanulmányok a mai magyar nyelv szókészlettana és jelentéstan köréből.* Szerk. RÁCZ ENDRE–SZATHMÁRI ISTVÁN. Bp. 121–56.
- KÁROLY SÁNDOR (1991): Gombocz Zoltán rendszerelmélete a jelentéstanban és a szintaxisban — ahogy ma látjuk. In: *Tanulmányok a magyar nyelvtudomány történetének témaköréből.* Szerk. KISS JENŐ–SZÜTS LÁSZLÓ. Bp. 333–9.

- KENESEI ISTVÁN (2000a): A morfémától a szóig. In: *Helyzetkép a magyar nyelvtudományról. (A Magyar Tudományos Akadémia Nyelvtudományi Intézete fennállásának 50. évfordulója alkalmából rendezett tudományos ülésen elhangzott előadások válogatott és átdolgozott tanulmányai)*. Szerk. KIEFER FERENC–GÓSY MÁRIA. Bp. 75–87.
- KENESEI ISTVÁN (2000b): Szavak, szófajok, toldalékok. In: *Strukturális magyar nyelvtan 3. Morfológia*. Szerk. KIEFER FERENC. Bp. 75–136.
- KENESEI ISTVÁN (2001): A szótól a szófajig. In: *Újabb tanulmányok a strukturális magyar nyelvtan és a nyelvtörténet köréből. Kiefer Ferenc tiszteletére barátai és tanítványai*. Szerk. BAKRÓ-NAGY MARIANNE–BÁNRETI IMRE-É. KISS KATALIN. Bp. 215–22.
- KENESEI ISTVÁN (2004a): Kategóriák a szó alatt és fölött. In: *A láthatatlan megismerés*. Szerk. GERVAIN JUDIT–PLÉH CSABA. Bp. 65–80.
- KENESEI ISTVÁN (2004b): Szavak, morfémák, toldalékok. *Magyar Nyelvőr* 128: 441–5.
- KENESEI ISTVÁN (2006): Szófajok. In: *Magyar nyelv*. Főszerk. KIEFER FERENC. Bp. 80–109.
- KESZLER BORBÁLA (1995): A mai magyar nyelv szófaji rendszerezésének problémái. *Magyar Nyelvőr* 119: 293–308.
- KESZLER BORBÁLA (2000a): A mai magyar nyelv szófaji rendszere. In: *Magyar grammatika*. Szerk. KESZLER BORBÁLA. Bp. 67–76.
- KESZLER BORBÁLA (2000b): Szintagmatan. In: *Magyar grammatika*. Szerk. KESZLER BORBÁLA. Bp. 347–66.
- KIEFER FERENC (1993): A szó. In: *Hajdú Péter 70 éves*. Szerk. SZ. BAKRÓ-NAGY MARIANNE–SZÍJ ENIKŐ. Bp. 171–8.
- KIEFER FERENC (1997): Vajon az összetett szó szintaktikai szempontból is szónak számít-e? In: *Szavak — nevek — szótárak. Írások Kiss Lajos 75. születésnapjára*. Szerk. KISS GÁBOR–ZAICZ GÁBOR. Bp. 197–203.
- KIEFER FERENC (1999): Alaktan. In: É. KISS KATALIN–KIEFER FERENC–SIPTÁR PÉTER: *Új magyar nyelvtan*. Bp. 185–290.
- KIEFER FERENC (2000a): A morfológia. In: *Strukturális magyar nyelvtan 3. Morfológia*. Szerk. KIEFER FERENC. Bp. 23–73.
- KIEFER FERENC (2000b): A szóösszetétel. In: *Strukturális magyar nyelvtan 3. Morfológia*. Szerk. KIEFER FERENC. Bp. 519–67.
- KIEFER FERENC (2001): Előszó. In: *A szó jelentése*. Szerk. MARTINKÓ ANDRÁS. Szeged. 5–17.
- KIEFER FERENC (2003): Alaktan. In: *A magyar nyelv kézikönyve*. Szerk. KIEFER FERENC. Bp. 185–204.
- LENGYEL KLÁRA (2000a): A nyelvi egységek szinteződése. In: *Magyar grammatika*. Szerk. KESZLER BORBÁLA. Bp. 24–33.
- LENGYEL KLÁRA (2000b): A szóösszetétel. In: *Magyar grammatika*. Szerk. KESZLER BORBÁLA. Bp. 321–36.
- LENGYEL KLÁRA (2000c): Az állítmány. In: *Magyar grammatika*. Szerk. KESZLER BORBÁLA. Bp. 394–404.

- LYONS, JOHN (1968): *Introduction to Theoretical Linguistics*. Cambridge.
- MARTINKÓ ANDRÁS (2001): *A szó jelentése*. Szeged.
- M. KORCHMÁROS VALÉRIA (1999–2000): A morfológia oktatásának aktuális problémái. *Néprajz és Nyelvtudomány* 40: 15–9.
- MOLNÁR CECÍLIA (2004): Szenvedő szerkezet. *Szabad Változók*.
URL: <http://www.szv.hu/kritika/szenvedo-szerkezet>
- PAIS DEZSŐ (1951): Kérdések és szempontok a szóösszetételek vizsgálatához. *Magyar Nyelv* 47: 135–54.
- PAPP ISTVÁN (1942): Mi a szó funkciója? *Magyar Nyelv* 38: 178–91, 272–6.
- PAPP ISTVÁN (1953): A szó nyelvtani jellege. *Magyar Nyelv* 49: 359–70.
- PETE ISTVÁN (2004): A morféma újradefiniálásának szükségessége. *Magyar Nyelvőr* 128: 187–95.
- PETE ISTVÁN (2008): Ismét a morféma újradefiniálásának szükségességéről. *Magyar Nyelvőr* 132: 74–85.
- RÁCZ ENDRE (1968): A szó szerkezetek. In: BENCÉDY JÓZSEF–FÁBIÁN PÁL–RÁCZ ENDRE–VELCSOV MÁRTONNÉ: *A mai magyar nyelv*. Bp. 257–69.
- RÁCZ ENDRE (1985): A grammatika szerepe az anyanyelvi nevelésben. *Magyar Nyelv* 81: 257–66.
- RÁCZ ENDRE–SZEMERE GYULA (1970): *Mondattani elemzések*. Bp.
- SZÉPE GYÖRGY (1961): A szó és a szókészlet általános kérdései. In: *A mai magyar nyelv rendszere. Leíró nyelvtan I*. Szerk. TOMPA JÓZSEF. Bp. 123–42.
- SZÉPE GYÖRGY (1999): A magyar morfematikus elemek sorrendjéről. *Magyar Nyelvjárások* 37: 419–24.
- SZILÁGYI N. SÁNDOR (2004): *Elmélet és módszer a nyelvészetben — különös tekintettel a fonológiára*. Erdélyi Tudományos Füzetek 245. sz. Kolozsvár.
- TEMESI MIHÁLY (1961a): A szójelentés. In: *A mai magyar nyelv rendszere. Leíró nyelvtan I*. Szerk. TOMPA JÓZSEF. Bp. 143–92.
- TEMESI MIHÁLY (1961b): A szófajok. In: *A mai magyar nyelv rendszere. Leíró nyelvtan I*. Szerk. TOMPA JÓZSEF. Bp. 193–269, 281–94.
- VELCSOV MÁRTONNÉ (1968a): Alaktan. In: BENCÉDY JÓZSEF–FÁBIÁN PÁL–RÁCZ ENDRE–VELCSOV MÁRTONNÉ: *A mai magyar nyelv*. Bp. 87–204.
- VELCSOV MÁRTONNÉ (1968b): A szófajok. In: BENCÉDY JÓZSEF–FÁBIÁN PÁL–RÁCZ ENDRE–VELCSOV MÁRTONNÉ: *A mai magyar nyelv*. Bp. 9–83.

A tájszavak szóföldrajzi kérdésköréhez

1. CSÚRY BÁLINT mondogatta (VÉGH JÓZSEF így emlékezett), hogy nyelvjárásaink szókészletéről csak annyit tudunk, amennyit följegyeztek, s közzétettek belőle. Illetőleg csak azt tudjuk, hogy amit följegyeztek, amit közzétettek, az megvolt vagy megvan azon a településen, vidéken, ahol följegyezték. Azt már nem tudjuk, hogy megvan-e a közölt szóanyag másutt vagy sem. Az érdeklődés középpontjában az irodalmi nyelv (illetőleg a standard, a köznyelv) és a nyelvjárások közötti különbségek, jelesül a táji többletek, azaz a standardból hiányzó s csak nyelvjárási szinten élő szavak, a tájszavak álltak, s csak ritkán jutott figyelem arra, hogy akár szomszédos nyelvjárások között is vannak vagy lehetnek különbségek a tájszavak tekintetében is. A fölismerés, a tapasztalat pedig nálunk is régi: BENKŐ JÓZSEF 1778-as latin nyelvű munkájában írta, hogy „nemcsak a székelységben, hanem más vármegyékben is található olyan szavak, amelyeket a szomszédos falu alig ért meg” (idézi SZÜCS 1936: 13). A nyelvi standardizálódás előrehaladtával egyre jobban kiderült, mely szavak területi kötöttségűek, s melyek általános használatúak. Az 1838-ban megjelent „Magyar tájszótár” előszavában DÖBRENTEI GÁBOR joggal írta: „e’ gyűjteményből ’s folytatásából tetszendik majd ki, mellyik valósággal c s a k tájszó, mert még most némelly annak vétetik ez vagy amaz’ vidéken, holott másutt is és több helyen megvan, vagy épen közös. Így jönnek köztudomásra a’ szóejtés’ különféleségei is” (VIII). DÖBRENTEI gondolt a jövőre, a további anyaggyűjtésekre és feldolgozásokra is: „ebből látni fogják [ti. a Magyar Tudós Társaság szógyűjtő munkatársai], mik nem küldettek még be, ’s miket kelljen még pótolniok, vagy min igazítaniok” (IV). A szóföldrajzi különbségek az idő folyamán, a köznyelv terjedésével csökkentek ugyan, de bőven van még eltérés. Ékes bizonyítékai ennek a regionális és a tájszótárak. Az általános tájszótárak (Tsz., MTsz., ÚMTsz.) általában, ha ugyanis forrásaik megadják, közlik a szavak származási, előfordulási helyét. Van továbbá egy olyan regionális szótárunk, amely a székelyföldi nyelvatlaszos gyűjtés lexikális anyagát tartalmazza (a „Székely nyelvöldrajzi szótár”), s amelyben jelölve van az adatok lelőhelye (a kutatópontok számával, de ezt csak visszalapozással azonosíthatjuk, lásd GÁLFFY–MÁRTON 1987: 28–34). A „Koppány menti tájszótár”-ban jelölve van, mely szavak adathatók csak Nagykönyiből, melyek Értényből és melyek Koppányszántóból (lásd 3. pont). A nyelvjárástani iroda-

lom számon tart olyan eseteket is, amikor egy-egy tájszó ismerete (az adatok szerint igen nagy valószínűséggel) egyetlen településre korlátozódik (ilyen például a *bókamiskakukac*, *hintőfödél*, *kónic*, *tok* 'a kukorica borítólevele'; vö. IMRE 1975: 229). A tájszavak elterjedtségének vizsgálata, határvonalaiknak a megállapítása a helyi tájszótárak megjelenésével kaphatott volna nagyobb lökést. Hogy erre nem került sor, elsősorban azzal magyarázható, hogy fontosabb feladat volt a tájszavak gyűjtése, mint már közzétett szótárak anyagának ilyen szempontú egybevetése, elemzése. Persze azzal is, hogy a nyelvészeti közvélekedés szerint a szavaknak a terjedését (egyszersmind tehát elterjedtségét is) nyelven kívüli tényezők irányítják, szabják meg, ezért strukturális szempontból kevésbé fontos kérdéskörrel van szó.

2. Ismeretes, hogy a tájszótárírók egy része élt és él a szógyűjtésben a direkt kérdés lehetőségével is. Azaz: más tájszótárak, tájszólisták címszavainak a kikérdezésével azt kereste és keresi, hogy a másutt meglévő szavak közül melyeket ismerték vagy ismerik az általa vizsgált településen is. Saját tapasztalatok alapján osztom a német NIEBAUM véleményét, aki szerint az idő előrehaladtával (a nyelvjárási beszélők egyre általánosabbá váló kettősnyelvűsödésével) növekszik a más tájszótárak bevonásával való tájszógyűjtés szerepe (1979: 354). Mert az az út nem járható, hogy azt kérjük adatközlőinktől, hogy „mondjon olyan szavakat, amik máshol nincsenek. Hát honnan tudná szerencsétlen, hogy mi nincs máshol?” (N. MARKÓ 2002: 215). Amikor a mihályi tájszótár anyagát intenzíven gyűjtöttem (1970 és 1976 között), magam a szamosháti, az ormánysági, a szege-di, a szlavóniai szótár és a felsőőri tájszótár nem köznyelvi szavaira rákérdeztem, s a szótárakban jelöltem, mi van meg Mihályiban, s mi nincs (1979: 6). A mihályi tájszótár megjelenése után is folyt ez a munka, mert engem is érdekelték a nyelvjárások közötti lexikális különbségek. Ameddig szüleim, legfontosabb adatközlőim éltek, minden — közben megjelent — tájszótárral közösen elvégeztük ezt a munkát. S azt gondoltam, majd ha sok időm lesz (az ember fiatalon még sok szempontból naiv), sort keríték az ezekkel az adatokkal való tüzetes foglalkozásra is. Most azért állítottam össze ezekből egy rövid részletet, hogy egyrészt érzékeltessem, nagyobb a különbség, a tagoltság a tájszavak területén, mint gondolnánk, másrészt hogy jelezzem ezzel is, hogy a modern számítógépes technika alkalmazásával az ilyen, egyelőre csak szótári bejegyzések formájában s szótárak lapjain olvasható kisebb-nagyobb, speciális célzatú tájszógyűjtemények is a kutatás szerves részeivé válhatnak, segítve tudományos kérdések megválaszolását.

3. SZABÓ GÉZA a „Kiskanizsai szótár” alapján adott ízelítőt abból, hogy a szótár anyaga „jellegzetes délnyugat-dunántúli régiót képvisel” (1983: 345), merthogy számos nyugat-dunántúli tájszót nem találunk benne. Továbbment a vizsgálatban ÖRDÖG FERENC, aki beszámolt egy speciális nyelvjárási összevető

szókészleti vizsgálat eredményéről. Ő a „Koppány menti tájszótár” tájszavait vette egybe „a Nagykönyival közvetlenül szomszédos, de vele a közöttük fekvő több ezer hold erdő miatt soha semmiféle kapcsolatot nem tartó Gyulaj” tájszavaival (ÖRDÖG 2002: 226), mégpedig gyulaji kéziratosszójegyzéke és gyulaji anyanyelvjárás ismeretei alapján. Megállapította, hogy a „Koppány menti tájszótár” egymással szoros kapcsolatban levő három falujának tájszavai lényegében megegyeznek, bár különbség van közöttük, hiszen 36 tájszó csak Nagykönyiban, 12 csak Koppányszántón, 8 pedig csak Értényben van meg. Megállapította azt is, hogy az említett tájszótárban közölt mintegy 4000 tájszóból Gyulajon 534-et nem ismernek, illetőleg ennyit nem hallott ő szülőfalujában. Minthogy pedig 366 olyan gyulaji tájszóról tud, amelyeket a „Koppány menti tájszótár” nem tartalmaz, a különbség 534 + 366, azaz 900 lexikai egység. Hogy ez a nagyjából 20%-os eltérés sok vagy kevés, akkor tudnánk megmondani, ha hasonló vizsgálatok eredményei rendelkezésünkre állnának. Így azonban csak azt mondhatom: bizony, elég soknak tűnik.

4. Lássuk, mely felsőöri, nyúli és kiskanizsai tájszavak ismeretlenek Mihályiban, s mely mihályi tájszavakat nem ismernek Nyúl községben (mindegyik település a nyugati nyelvjárás régióba tartozik)!

A Mihályiban — az 1973–1975-ös fölmérés szerint — ismeretlen felsőöri tájszavak (a „Felsőöri tájszótár” címszavait közlöm): *aba, ádám spájtlija, ágenda, ágendáskönyv, ágendázás, ágendázik, aggasztja magát, ájnifart, ájnifartos, alájukvaló, állókepe, alszeg, aprószentekel, arrának; bábacék, bacskó, badari, bagósüveg, bákó, baktol, balogol, balogul, bángli, barackó, báránycséc, barázdaféreg, barázdol, barázdolás, batri, béder, bederzél, beepernyézik, behallgat, behordoz 'bevetett földet megboronál', behordozás 'bevetett föld megboronálása', békateknő, bekertel, bekukorál, beleseggel, bemákoz, bércen, beslájfol, betoníroz, bezaboláz, biksz, bincker, binckerezik, binckerezés, bincsel, bóg, bogárgomba, bóghorog, boglyál, bógszeg, bógszeglyuk, bógtartó, bógtáska, bógtoll, boncu, borfa, borfás szekér, borsógánica, borsóhéj, borsókapa, borsókopasztás, botiga, botigál, börcök, búbosalma, bubus, buclimácsik, bukfencel, burdos, burgondicsira, burgondicsirázás, burgondiültetés, burimácsik, burukkol, bünkü; cáfli, cájzelli, cék, celesek, cenzároskodik, cicil, cingelli, cingelimácsik, cinginudli, cize, colfa, cőtli, cugpánt; csabbod, csámmog, csámmogat, csarabó, csatlólánc, csécses, csecsfog, csécshelyes, csemmeg, csemmeget, csibbed, csihuhú, csingól, csirkázik, csordáskörte, csótánfa, csótánlánc, csöndör, csuszamlik, csúsztató, csutkirájsz; dalárdás, danaj, darálómasina, derze, derzél, dézsen, disznósajtár, disznótök, dobos 'kisbíró', dobzó, dödörög 'diderég', dörögöz, duccs, duccsol, dumuckol, dunna, dunnaciha, durcol, dühöszik; ebiborz, ekelő, elcsemmeg, elgyöttöl, elkertel, epernye, epernyézik, errének, eseg, esztrárg; farfelli, faszko, faszol, fedéltartófa, féder, fejjáll, fejkeszkenő, fej-*

ruha, fejszekarika, fejtettkő, fejtetű, feketeepernye, feketeepernyézik, fékkarika, fektető, féláll, felbélel, felbiztogat, felcsingól, felduccsol, félékeny, felelő 'a menyasszony násznagya', félforcsogás, félforcsogós, felpékel, felrakódik, felszeg, fergettyű, fincol, fiskárus, fizeték, flekkelli, focli, foclideszka, főder, folyós, forcsogás, forcsogós, forgácskarafon, földpince, földverem, főveny, fővés, fráj, frassol, frassolódik, fresszel, fukszi, fúkasza, fűrészfa, fűrészfás szekér, fűrészmester, fűrösztővályú, fűruha, füvente; gabonakasza, gábic, ganajárok, ganajdomb, ganajlékút, ganajlik, ganajvilla, gánicás, gárgya, gatyapálinka, gerebel, gerébicel, gereblyéledék, gice, gincgönc 'katicabogár', gránic, groschen, gugli, gulgizik, gúzlánc; gyöpi, gyöttöl, gyüire, gyűrűfa; hájas, hájaskodik, hájbelli, hajdina, hajdinaboncu, hajdinagánica, hajdinakupac, hajdinavargánya, hájlipunc, hájzli, hámist, hán, harsogat, hársokfa, hársokfatea, hásszi, hatak, hatakos, hátához, hátrának, hátrend, hazakeres, hazának, házfedél, háznumera, hazul, hé, hébablak, hébajtó, hébfolyós, hébkulcs, hekszt, herreg, hetetszaka, hézli, hícúr, hídlás, hídol, hiksza, hitli, hódellump, hódvas, homp, hoppicálgat, hotté, hózi, hujcsa, hujcsál, hussz, húzómuksika, húzómuksikál, húzómuksikás, hűslel; igazfenyő, inlett, intereszál, írókő, ízetlen 'kedvetlen, nyugös'; jéglánc; kácsi, kágyola, kakasszeg, kakukkszar kakukkszaros, kalaposszeg, kámelli, kámpol, kanherélő, káposztagyalu, kecskerikató, kékvirág, kerékszög, keresztiesfenyő, keresztkepe, kertnyitás, keszkendő, kevercsél, kéztülső, kiarat, kifrassol, kikámpol, kikirit, kikli, kilajdul, kipemetel, kipohál, királyjegyző, kirúgja magát, kisdolmány, kisimfel, kiskalankó, kislájfól, kiszt, kizaboláz, klad, klump, kopri, kor-nabék, koromtisztító, kotrisz, ködöl, körmöz, közsij, krankkassza, krumplidobó, krumpligánica, krumplireszt, kukicsál, kukorál, kútcsináló, kúter, kúteres, kútgárgya, kúthorog, kutyafing, kvint; lábánszár, labli, lafanc, lafancol, láfcigli, lajhádzik, lámforog, larberlevél, leányifenyő, leányimadár, lékások, lekukorál, léletezik, lelóczkiz, locskiz, lófing, lokker, löding, lufikó, lust, lustos, lusztház; madárcseresznye, madzagház, magahánt, magburgondi, magyarhám, magyari, májpám, mákhéj, mákhüvely, máláf, máncelli, máncellimácsik, mánci, mantli, marigla, masánszker, megacél, megbagzik, megboszorkányoz, megcsalánoz, megderzél, megdumuckol, megevesül, meghág, meghatakosul, meghordoz, meghupol, megissza magát, megkaréjol, megkaszál, megkiált, megkörmöz, meglevelez, megmégeledik, megmérget, megmérkel, megmonyaz, megnádol, megnyakaztat, megpájszol, megpékel, megpenézesül, megpenészül, megséredik, megspannol, megszemil, megszövet, megtaplósul, megtojóz, megugorja 'meghág', melléke, mendikáns, menyétasszony, mereszkezik, merrének, mezőpásztor, mezsgyefű, mezsgyés, mocsolya, moháfű, molkeráj, monyamácsik, monyaz, motollál, mögye; nádol, nádolás, nagykalankó, nagyöreganya, nagyöregapa, nálli, negédes, nekisikosul, noszol; nyámádi, nyángat, nyefereg, nyerstégla, nyí, nyírfasöprű, nyiszorog, nyoszolyóasszony, nyoszolyóleány, nyulica, nyüsztreng; odának,

odasengel, ókuláta, oldi, oltványfűrész, onkli, órja, oromoz; östöbü, összeboglyál, öszecsibbed, összefő 'félíg száraz takarmány befülled', összeherkél, összekevercsél, összekukorál, összepöcsörödik, összestráfol; páclé, padmaly, padolás, pajtafia, palázol, palázolás, palázoló, páncselli, páncsellis, páncsellizik, pancsór, pantalan, papmonya, pékel, pétli, pfennig, picci, picsaragasztó, pittül, pizse, plúcer, plúceros, plúcstojás, poca, poci, pof, pohál, pontyos, postaút, pöcsörödött, pösting, pré, prekelli, premszel, préskedik, pricsti, pricstiskedik, prigli, prokli, prucshözli, puklis, pukszendli, pusson, puttingájsz, pücsmöget, pükkenőség, pünkü; raccol, raccolás, rakoncás szekér, rántottkása, rasponya, rédli, rekkelli, ren, rentni, térgyalu, rigácsos, rikál, ródás, rozsvargánya, röp-döz, rúgógereblye; sárdik, sarmadli, sébelli, seft, seftel, segédbíró, seggel, sengel, sénkli, serel, sikárkefe, síkoslapu, sild, simli, slájer, slájfer, slájferlánc, slájferos, slájfol, slóprukk, sman, smangánica, snájder, sómik, spájti, spengler, spicbub, srájtli, srót, srótol, stangli, strabancol, stráfol, strájdol, strájdolás, strájdolódik, strájdolódás, sugódozik, supetli, surc, suszterpipi, svígefóder, svígemujder; szájmuzsikál, szaka, szakahányó villa, szakahúzás, szakakosár, szakaszín, szakelli, szaletli, szalmanyúvő, szánka, szapukád, szapulókád, szedernye, szedernyézik, szénalóhere, szénamurva, szénáshéb, szénatömés, szétcankózik, szomil, szótleráj; tanti, tarlólóhere, tarlórépa, tehénszéna, tekelli, tekerincs, teleképű, tócska, tojóz, toppelli, toszli, tölmer, töröszik, tragacsol, tréfészli, tré-zser, trinkgeld, tritli, tritlihorog, tritlitoll, trógerhorog, trógerlánc, tüskésborz; tyúkfí, tyúkgrádics, tyúkmonyas; udvarsöprű, útkotrás, útkotró; vadorzó, vaga-bund, vajkörte, varacskosbéka, váslal, vastagborsó, vaszora, vénsült, veredik, vérhupa, vérhupák, vérnígli, videkhákli; zsámoly 'szekérrész', zsurmol.

A Mihályiban — az 1995-ös fölmérés szerint — ismeretlen kiskanizsai tájszavak (MARKÓ IMRE LEHEL „Kiskanizsai szótár”-a vonatkozó címszavainak a közlésével): ágfog, agyoncsápol, áj, akkorában van, akkorán, aranyálló, árok-cicás, áspol, áspoló, azótától; bábikó, bakhátol, balus, banyaborsó, banyaposz, bannyos, bárányzik, bebeg, becsirkéz, bedák, bedákos, beeget, beflatáz, befürgetel, begyező, behókáz, beiszosodik, békahátú borsó, békakanál, bekum, belafítol, belegyőjtöz, beleseggel, beletökösül, benek, berregő hónapok, bestupliz, beszélgelődik, beszurkoz, bibafa, bigyerdik, bigyerget, bikás hagyma, bikaugró-zás, bikecs, biktet, billing, binckézés, bindzsókos, bodonos, bodzamujsika, bonfű, bongyoskendő, borsóina, borza, borzít, bosnyáknyakú, botolog, bozsorog, bögyek, bögyekes, böllekdik, bőrfá, brukla, bucska, bugya, bulcikál, bundicska, bünösít; censzli, cigányzabla; csádé, csádés, csás, csavarinka, csávás, cseberhágó, csekmet, csepőte, csepőtés, csikom, csirkéz, csoba, csógál, csomolos, csór 'ívben lendít vmivel', csótányborsó, csömbölös, csömpörög, csöndörödik, csörönke, csösze, csötölő, csucska, csucsulás, csuhi, csummogat, csúnyaseb, csuproz, csurka, csúszra megy, csutri, csürbogár; dencel, dideri, dobróc, dorozmás,

döci, dödös, duccol; ebacskó, egyenesleg, eggyü, egyigáslag, ejsze, elcerkad, elguzslédik, elkorhasodik, elkutyálja magát, elláláz, elletyikel, elmatiszgódik, elnyújtároz, elpenyhed, elrastint, engela-bengela; facér 'hitvány', fajseb, farzsúp, fasinyáz, fecsketökü, félfelől, felhompol, felkajszul, felkurgyáz, felnek, feltenyészedik, fial (főnév!), fickál, finsókás, fitakos, forrac, foszték, föccsös, fökény; gátor, gávíz, gereblíce, gerincel, ginyol, göbe, gödröl, guga, gunga, gungáz, guzsoros, gúzsosprés; gyömöz; haladozik, hancsék, háskó, hatakéroz, héllás, hidegágy, hidegház, hinyározás, hók, hókázás, há-sarok, hubolla, hudica, hupogós, hupogtat; ijeszték, ispidáció, istenátkozta tüske, iszás, ivogat; játszódik, jegykés, jegypénz, jegypogácsa; kacabájkó, káforka, kágyilló, kakasozás, kamukiroz, kanos, kantárcsillag, kárászfűrész, karikós, karótömés, kásapénz, kaszásbogár, kaszterva, katakönyöke, katalinka, katicabogárka, kecskegazda, kecskézés, kenfer, kenferes, kengyeles, kenyérhányó lapát, kenyérmellék, kenyérszuszmalék, kerembózsál, keresődik, kerrog, késnivaló, készülgelődik, kétnyílós, kezetlen, kiáj, kiavat, kicsapzik, kicsiszál, kicsógál, kicsósz, kicsuproz, kiesz, kiforracsoz, kigugol, kigöcög, kigyőzöt, kihálás, kihebbent, kikupál, kikurgyáz, kimakog, kintat, kinyúlad, kipemetel, kirusztol, kishúsvét, kizúz, kobakhébér, kóbolygó szeg, kocon, koconyos, kohol, kóté, kótyer, kotyka, köcöllő, kömpöllő, körbec, körmozőre köt, körülad 'hírül ad vmit', körülközben, krampápoló, kránicgyerek, krumpliájás, kukma, kukoricakopazó, kulacsvalagú, kum, kummasz, kupál, kusztora, kútkronc; laffanc, lafol, lapány, laspadt, látszódik, leaggik, lecsósz, lénia 'erdei nyiladék', lepasszol 'leszegényedik', leplávisol, lesilpít, lespedt, lesupál, letyikel, liflánder, lityáz, lityázás, lohál, lómenta; macóka, mangáz, maradatlan, mátós, megborzít, megcsukat, megélni való, megfájásul, megfásul 'hulla megmerevedik', megfőn, megginyol, meggyőjtöz, meggyőjtötzet, meghordoz, megmonyasol, megnyúlad, megsórosul, megtarjagosul, megturat, megtüneményez, megúszik 'megsűrűsödve nyúlóssá válik', megsengésül, mókolódik, muma, mumafejes, muszokol, muszol, muszoló bot; nekirosszul, nekisikosul, nekiválik; nyakcsir, nyámánda, nyiladék 'út alakú irtás az erdőben', nyirkovec, nyitókulcs, nyúladékos, nyulas kenyér; odafickant, odamaszít, odának, ójlik, olcsul; öszeáklál, összebigyeredik, összecsompörödik, öszszeföcsöl, öszszeguborodik, öszszelohál, öszzeprányásodik, öszszetönköl, öszszeszulgat, öszszütt; pacikozik, pajtafia, palánmag, pálipuska, patkányfutó, patya, pellik, helyhedék, petyőkés, pilka, pipes, pipics, pister, pizsole, plávis, plőtye, polos, pozovics, prányta, prányás, prontosodik, pumiz, pusli, puter, puzsér; rakmálódik, rastanik, rekk, retyeg, rezula, rifinc-rafanc, rigya, rihonya, rikonyál, rikonyálás, ringica, rizzent, rózsaszőlő, rődökgyerök, rődökmarha, rődös, rőppincs, rüdecskes; sárgódik, sárgyík, sasa, sattyog, seggcsuporító, sörös, srébliskocsi, supog, sutyori; szalcstangli, szarfacsari, szentségvirág, szijókés, szömörköl, szűnyogtátintás, szűcs kü, szűzkáposzta; táblakályha, tácsi, taligaút,

téglacicás, tejrázó, tekerencs, tekeres, terbentes, tippanos, tippanosság, titula, tóka, toszancs, tökös víz, tönköl, törőfa, törökátka hete, tüskeböködő, tüskefa; ugrancs, útgeréb; vadér, vakjancsi, vállazó, vasgátor, vénel, vénszéna, venyics, vertyog, vertyogós, veter, vezsnyek, vihadar, visonyál; zanás, zatfarász, zatfarázás, zuzorka, zuzorkás; zsekeg, zsekegős, szekken, zsengés, zsibos, zsomakos, zsömekes, zsuga!, zsuzsmalék.

A Mihályiban — az 1995-ös felmérés szerint — ismeretlen nyúli tájszavak (az ÁBRAHÁM IMRE „Nyúl község nyelvkincse” című munkájában közölt tájszótár címszavait közlöm): *abajog, addsze, ahajt, alájavesz, allapajlás, ántibogár, ántivilág; babnisztányér, bahog, balidó, balsarkú, baszkurancia, bederel, bekákóz, bekres, belealszik, bélebúzhódt, bengózás, beré, bikabot, bodobács, bokákol, bosztohó, bozsa, böcöllérez, bödöleg, böng, börc; csesszeg, csibedöglesztő, csiggő-lóggó, csiharol, csiperet, csiripiszli, csormolya, csosza, csuramurál, csuriz; dede, difényes, docska, donátusiszilva, döspörög, dőzs, dukszol; egyszer, elázulkodik, elcsatringol, elhöttyent, elmereszkezik, elpikked, elvásul; fakadék, felkompol, finta, firibel, formít; gacsizó, gelebőce, gelegó, gütyügom; gyitár, gyüszmékel; habiniksz, halljáz, haltat, holdas marha, hotol, hőrész, hőtörög, höttyent; indi, inhóber, istenegere; jövendőrevaló; kácsi, karistol, katrabont, kattancs, kecskecs, kéménycuci, kermelget, kesszeg, kevercel, kicsattog, kicsetlik, kidöcöl, kijárál, kilöcsél, kirgli nyúl, kistola, kóblész, kóblészol, kopál, kopcihér, kódog, kölyökgóré, kölyökkazal, köpjel, kukrol, kuku, kurdász, kurrancs; ladáz, laptika, lehorol, lentet, lenyaklik, löccsint, lukodli; mácsonyaböködő, maderáz, maricskál, megalcsul, megszaktol, megszupol, meheg, mendika; nagyarakodik, nüntüget; nyorrog; összeszed; pandal, preszling, pusztuljka; ráretyétézik, reberució, rédli, rekcumoz, renejzli, reznek, rezsmel, rittyó, rohadalom, ruharézi; sedre, sénináni, sipárog, sonyvaszt; szájdugó, szegyhely, szejkli, szekvesztrom, szerhéj, szétdöcöl; takarodószekér, tehetunya, teszgelődik, torkoscsütörtök, töszlökös; vakabella, vice-vacca.*

A Nyúl községben — egy 1983-as fölmérés alapján — ismeretlen mihályi tájszavak (a fölmérést ÁBRAHÁM IMRE végezte el „A rábaközi Mihályi hang- és alaktana” című munkámban közölt származékszavak alapján: i. m. 185–200; a vizsgálat elvégzéséért és a szólista elküldéséért itt is köszönetet mondok): *agybakul, ájjér, ajtósárfa, ánsztrigátt, áperté, ápréhéndál, áskérál, aszott, átkozulódik, ázlog; babirkál, ballakcsál, bándigál, bándogál, baszkulódik, baszkurál, bēngul, bille, blaméroz, bököcsül, börsül, böszmészkedik, bugyoga, bugyorog, bukogat; csapogat, cseríny, csészket, cseverisz, csiklandik, csipákul, csobolló, csombólik, csórészul, csórigál, csóringul, csórisz, csoszaj, csosztat, csurdigál; danaszúgat, danaszul, dohodik, duzma, dühöszt, dülöngéréz; elégántos, encstör, esőlik, észér, észtergya, észtet; faggatulózik, fagyikál, fájdogál, fájisz, fájisz, fajmalik, fejbekül, fejtégetülözik, fērgettyü, fódigál, fordigál, fōntörög, furtonfurt,*

fütelik; gajdorász; gëgyërëg, gërëndëj, gyurint, gyüddögél, gyürekës, gyüttelik; halgatulózik, hándál, hándigál, hángëdli, hattalia, hedergél, hí, hintelik, hopiccál, huppancs, huszku; irocskál, iszlingül, iszos; javúdoz; kábolog, kalinkó, kammogat, kanyarikos, kanygyëllós, kapadoz, karimzsál, katyólla, katyólláskodik, keledéz, kérdëzgetülödik, kerecül, kerekutyózik, kevestül, kírëcskü, kírëncsül, kolëdál, konya, kopácsul, kopláció, kórigál, kórisz, kórisz, kotonyász, kotyvërál, könnyidül, köpeszt, körömszél, kötöcül, kötöcül, krakëdli, krucsó, kupori, kutykorog, küllebbit, kvint; linia, lóbitál, locskul, lohál, lopint, lóstul; maszadik, mejkléroz, melled, mëlleszt, merevedéz, mericskü, metelik, mírëcskü, mondogatulódik, monyász, mosadik, muladoz, mulatéroz, murok; nevedgërëz, nízëgetülödik, noszint; nyuládoz, nyuzgál; okozulódik, otkolon, otkolonyoz; öbledik; pagét, panaszkulódik, pángli, pantikálódik, parasztikus, paslant, paszadik, példázgotulódik, pellëget, permeteg, piszkotál, pofitos, porozinkó, pörnyeszt; rágotulódik, rakidzsgál, rejtëgetülözik, rëndëszkülödik, rëngedéz, rëzërva, rëzërvista, roccka, rokonizál, rugódoz; sáppotag, senejdenej, sérhakli, sérifikál, sérikál, slájjër, smájkliroz, sökfa, srót, strimfli, süttülülü; szalados, szándigál, szapör, szardigál, szelëget, szólaszt, szoplat, szütyög; takarcsul, táncéroz, tardigál, tárigál, tarkëdli, tekerikës, teljeszt, topicskul, toppint, tuládoz, türet, tütyme; urikos, uszogat; válodoz, vardigál, vicsorint, viggyanyik, vonyisztrál; zajditt, zajdul, zuhál, zuszkod, zutyál; zsákli-fótti, zsendül, zsibavirág, zsubrák.

5. Összesítés. Négy a nyugati nyelvjárási régióba tartozó település tájszavait hasonlítottam össze szülőfalum szókészletéből kiindulva, ahhoz viszonyítva a másik hármat. A Mihályiban ismeretlen táji lexémák: felsőőriek 656 (647 valódi, 9 jelentésbeli), kiskanizsaiak 463 (455 valódi, 8 jelentésbeli), nyúliak 153 (valódi tájszavak). A Nyúlban ismeretlen mihályi tájszavak száma 224. Az adatok a várt eredményt hozták abban az értelemben, hogy minél nagyobb a kulturális, gazdasági, nyelv(használat)i különbség a vizsgált települések között, annál nagyobb különbségek vannak a tájszókészletben is. Felsőőr nemsokára egy évszázada egy német nyelvű ország települése, azonban nyelvsziget helyzeténél fogva korábban is nagy német nyelvi hatás alatt élt: tele van német jövevényszavakkal, amelyeknek nagy része ismeretlen a nyugat-dunántúli, egyébként korábban nem kevés német eredetű tájszót ismerő magyar nyelvjárásokban. A tájszavakbeli nagy különbség fő oka ez. Kiskanizsa ugyan messzebb van Mihályitól, mint Felsőőr, de Kiskanizsa magyar környezetű és magyarországi település, természetes tehát, hogy a szókészleti különbség kisebb. Nyúl és Mihályi között mindössze ötven kilométernyi távolság van, mindkét település kislétföldi, s bár közvetlen kapcsolat nincs közöttük, azonos kulturális és természeti környezetbe tartoznak: ezért jóval kisebb a lexikai különbség a két falu nyelvjárása között. S még egy adatsor: az Ormánysági, a Szlavóniai, a Szamosháti és a Felsőőri tájszótár *a* és *b* betűs tájszavai közül nem ismertek Mihályiban az 1975 és 1980

közötti években (a szótárak említett sorrendjében) ennyit: 70, 34, 32, 27 (KISS J. 1981: 18).

Minthogy különböző okokból nem feleltethetők meg egymással statisztikai értelemben a szóban forgó (táj)szótárak, illetőleg mivel az *a* és *b* betűs szavak az alapsokaságnak, tudniillik a teljes szótári lexémaállománynak csupán tört részét teszik ki, csupán tájékoztató jellegűek lehetnek a számadatok. Beszédesebbekké akkor válhatnak vagy válnak, ha hasonló felmérések (oda és vissza) más nyelvjárásokból is rendelkezésünkre állnak. Számítógépes támogatással előbb-utóbb lehetővé válik az efféle egybevetések könnyű és gyors elvégzése.

6. Kitekintés. A nyelvjárások osztályozásának szilárd alapját a fontosabb nyelvi-nyelvrendszertani táji sajátosságok adják (például a fonémátöbblet vagy -hiány). A szókészlet azért nem játszik szerepet e tekintetben, mert nem olyan strukturált részlege a nyelvnek, mint a többi részleg, ezért kevésbé volna alkalmas osztályozási alapnak (MDial. 73). DEME LÁSZLÓ írta: „A szavak, a nyelv magános vándorai, oly változatos történetűek, terjedésüknek annyi minden lehet oka és szabályozója, hogy aligha találni két olyan szót, melynek határai akárcsak a fél ország területén egybeesnének” (1953: 15). Ezért az újabb, már a nagyatlász anyagán alapuló magyar nyelvjárás osztályozások (IMRE 1971, JUHÁSZ 2001) is a jelentősebb magyar regionális fonológiai, fonetikai és morfológiai sajátosságok alapján születtek. IMRE SAMU megjegyzi ugyan, hogy „elméletileg feltétlenül az volna az ideális eljárás, ha a vizsgálat a nyelvnek minden síkjára kiterjedne, s (...) részletesen vizsgálná a mondattani és a szókincsbeli vonatkozásokat is. Gyakorlatilag azonban ez az út alig járható. (...) A szókincsre vonatkozó ismereteink — szóföldrajzi szempontból — a szókincs méreteihez viszonyítva egyébként is eléggé hézagosak. A magyar nyelvatlász a paraszti szókincsnek csak számszerűen kis hányadát mutatja be, s még ezeknek egy része is szóföldrajzi szempontból közömbös, nincsenek lexikai variánsai. Regionális tájszótáraink száma kevés. Az egyéb jellegű általános szógyűjtések pedig annyira esetlegesek, hogy még a legóvatosabb szóföldrajzi következtetések levonására sem mindig alkalmasak.” (1971: 35) IMRE SAMU megírja azonban azt is: „A fentebb vázolt nagyobb nyelvjárás egységekben már a szókincsben is mutatkoznak jól elkülöníthető eltérések, legalábbis olyan értelemben, hogy az illető szó csak nyugaton vagy északon stb. él, és bár nem ismeretes feltétlenül az általam a nyugati vagy északi stb. nyelvjárások közé sorolt valamennyi nyelvjárástípusban, esetleg azokon némileg túl is terjed, de az illető szó »nyugati«, »északi«, »keleti«, »erdélyi«, esetleg »déli« jellege határozottan kitapintható. Sőt nemegyszer ezeken a nagyobb egységeken belül a pontosabb földrajzi rögzítés (...) is lehetséges.” (i. m. 375) A nagyatlász adatainak vizsgálata alapján arra a további következtetésre is jutott, hogy a szókészlet szempontjából — történelmi okokból — „a legönállóbb egységnek a nyugati (dunántúli) nyelvjárások mutatkoznak” (i. h.).

IMRE SAMU könyvének megírása óta immár negyven év telt el, s közben több tájszótárral is gazdagodott a magyar dialektológia. Nemsokára teljes lesz az „Új magyar tájszótár”, megjelent több regionális atlasz, és szaporodott a kisebb tájszógyűjtések száma is. Megkezdődött a nagyatlasz követéses vizsgálata. Azaz a magyar regionális szókészletről ma a korábbinál nagyobb korpusz áll rendelkezésre, következésképpen a szóföldrajzi vizsgálatok lehetőségei is megnövekedtek. A nyelvföldrajzi vizsgálatokban egyre nagyobb szerephez jutnak a dialektometriai vizsgálatok (különösen a német és a francia dialektológiában). Éppen erre való hivatkozással vélik például német kutatók, hogy a DEMÉ-től és IMRE SAMU-tól is joggal megfogalmazott aggályok ellenére érdemes elvégezni a próbát, tudniillik statisztikai szemléletű vizsgálatokkal tisztázni, lehetséges-e mégis lexikális alapon is elkülöníteni egymástól területeket. Mint KELLE írja, az bizonyos, hogy éles, egyértelmű képet nem kapunk, ennek ellenére a vizsgálatot érdemes elvégezni, mert a nagy korpuszok vizsgálatával statisztikailag kimutathatók, ha vannak, az általános szóföldrajzi különbségnyalábok. A „Rheinisches Wörterbuch” alapján azt állapította meg, hogy a Rajna-vidéken vannak határképző izoglosszanyalábok a szókészletben is (2001: 41), illetőleg hogy ezek ugyan részlegesen, de határozott vonásokban megegyeznek a hang- és alaktani tagolódással (i. m. 50). Következtetése szerint a nyelvjárási területi tagolódásáról szólva nem intézhető el kézlegyintéssel a szókészlet, a szóföldrajz. S mivel dialektometriai módszerekkel jól vizsgálható, nagyobb figyelmet érdemel (i. m. 52).

Tudvalévő, hogy a német nyelvjárások között lexikai tekintetben is jóval nagyobb különbségek vannak, mint a magyarban. Miként az is, hogy a német szóföldrajzi kutatások sokkal előbbre járnak, mint a magyar vizsgálatok (KRETSCHMER nevezetes szótára, a „Wortgeographie der hochdeutschen Umgangssprache” 1918-ban jelent meg). Ha azonban a magyar nyelvjárások összegyűjtött és hozzáférhetővé tett, a korábbinál tekintélyesebb szóföldrajzi anyagára, a számítógépes dialektológia kínálta, korábban nem sejtett adatrögzítési és feldolgozási lehetőségekre, nemkülönben a nyelvjárásmérés módszereinek kívánatos alkalmazására gondolok, akkor csak azt mondhatom, hogy érdemes erre az útra lépni nekünk is. Hogy milyen eredménnyel zárulnak a kutatások, megjósolni nem lehet. Azt azonban igen, hogy a társadalomföldrajzra is figyelő szóföldrajzi vizsgálatoknak elsősorban nem is a nyelvjárások osztályozását esetleg pontosabbá tevő hatása lesz a legfontosabb, hanem az, amivel a „belső” és „külső” nyelvi változások kutatását segítik majd a maguk szóföldrajzi és művelődéstörténeti tanulságaival (a társtudományok, például a néprajz érdekelttségét csupán megemlítem).

KISS JENŐ

Irodalom

- ÁBRAHÁM IMRE (1991): *Nyúl község nyelvkinccse (Pannonhalmi-dombság)*. A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 195. sz. Bp.
- DEME LÁSZLÓ (1953): *A magyar nyelvjárások néhány kérdése*. Nyelvtudományi Értekezések 3. sz.
- IMRE SAMU (1975): A magyar nyelvjárások atlaszának ellenőrző gyűjtései. In: *A magyar nyelvjárások atlaszának elméleti-módszertani kérdései*. Szerk. DEME LÁSZLÓ–IMRE SAMU. Bp. 205–30.
- GÁLFFY MÓZES–MÁRTON GYULA (1987): *Székely nyelvföldrajzi szótár*. Bp.
- IMRE SAMU (1971): *A mai magyar nyelvjárások rendszere*. Bp.
- IMRE SAMU (1973): *Felsőőri tájszótár*. Bp.
- JUHÁSZ DEZSÓ (2001): A magyar nyelvjárások területi egységei. In: *Magyar dialektológia*. Szerk. KISS JENŐ. Bp. 263–316.
- KELLE, BERNHARD (2001): Zur Typologie der Dialekte in der deutschsprachigen Schweiz: Ein dialektometrischer Versuch. *Dialectologia et Geolinguistica* 9: 9–34.
- KISS JENŐ (1979): *Mihályi tájszótár (Rábaköz)*. Nyelvtudományi Értekezések 103. sz. Bp.
- KISS JENŐ (1981): Nyelvjárás szókincs, tájszói részleg: egybevető vizsgálatok. In: KISS JENŐ: *Nyelvjárás tanulmányok*. A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 159. Bp. 16–22.
- MARKÓ IMRE LEHEL (1981): *Kiskanizsai szótár*. Bp.
- N. MARKÓ JULIANNA (2002): Tapasztalatok a BDTF-es hallgatók terepgyakorlatairól. In: *IV. Dialektológiai szimpozion*. Szerk. GUTTMANN MIKLÓS–MOLNÁR ZOLTÁN–SZABÓ GÉZA. Szombathely. 214–8.
- MDial. = *Magyar dialektológia*. Szerk. KISS JENŐ. Bp., 2001.
- MTsz. = SZINNYEI JÓZSEF: *Magyar tájszótár I–II*. Bp., 1893–1901.
- NIEBAUM, HERMANN (1979): Deutsche Dialektwörterbücher. *Deutsche Sprache* 7: 345–73.
- ÖRDÖG FERENC (2002): A Koppány menti tájszótár regionalitása. In: *IV. Dialektológiai szimpozion*. Szerk. GUTTMANN MIKLÓS–MOLNÁR ZOLTÁN–SZABÓ GÉZA. Szombathely. 226–8.
- SZABÓ GÉZA (1983): Tájszótárak és nyelvjárás régió. (A Kiskanizsai Szótár anyag kapcsán). *Magyar Nyelv* 79: 340–6.
- [SZ. BOZÓKI MARGIT]–SZABÓ JÓZSEF (2000): *Koppány menti tájszótár*. Szekszárd.
- SZÚCS JÓZSEF (1936): *A népryelvi kutatás története*. Bp.
- Tsz. = *Magyar Tájszótár*. Szerk. [VÖRÖSMARTY MIHÁLY–DÖBRENTEI GÁBOR]. Buda, 1838.
- ÚMTsz. = *Új magyar tájszótár I*. Főszerk. B. LŐRINCZY ÉVA. Bp., 1979–.

A gyümölcsfajtanevek történeti vizsgálata

1. Téma

Készülő doktori disszertációm témája: a Magyarországon honos gyümölcsök és fajtáik neveinek szótári formában való feldolgozása és a nevek különböző szempontú elemző vizsgálata. Eddigi dolgozataimban is foglalkoztam növénynevekkel: a hangutánzó, onomatopoeitikus eredetű, indítékú növénynevekkel, majd LENCSES GYÖRGY 16. századi orvosi könyvének a növényneveivel.

A doktori dolgozat témáját — témavezetőm, Kiss Jenő tanár úr segítségével — a gyümölcsök megnevezéseinek vizsgálatára szűkítettük. Ezeket tervezem a legkorábbi előfordulásaiktól a mai pomológiai nomenklatúra kialakulásáig végigkövetni. A munkának több célja és haszna is lehet. Egyrészt e szókészletnek a történeti és etimológiai szótárak által kevésbé feldolgozott részének a leírására vállalkozom. E szócsopotról ugyanis (kivéve a szőlő- és az egzotikus gyümölcsneveket) összefoglaló nyelvészeti munka még nem született, csak szófejtések (pl. MELICH 1917). Dolgozatomban végigkövetném a gyümölcsnevek kialakulásának, gyarapodásának, gazdagodásának a folyamatát. Érdekes kérdés lehet, hogy a gyümölcsneveknek milyen változatai vannak időben és térben (esetleg megfigyelhető-e különbség a névadásban fajtánként); illetve kimutathatók, leírhatók-e névtípusaik, milyen névminták analógiájára jönnek létre újabb nevek. E speciális szócsoport — több szempontú egységes elemzése révén — alkalmas lehet a (mereven ugyan nem szembeállítható) természetes/népi és mesterséges/hivatalos névadás közötti különbségek és egyezések, valamint a közöttük lévő kapcsolatok, összefüggések vizsgálatára. A korai időszakban a népi és a mesterséges nevek elhatárolása nehezebb, de kezdetben valószínűleg a természetes névadás volt a jellemzőbb (bár már nagyon korán megjelentek az első tükörfordítások is, lásd pl. SzikszF.). Később, főleg a 19. századtól inkább mesterséges nevek jöttek létre, és ezek jutottak és jutnak el a gyümölcsstermesztőkhöz vagy a kiskertekbe. Természetesen népi nevek is bekerülhettek a hivatalos terminológiába, ahogy a mesterséges vagy idegen nevek is népszerűvé válhatnak, folkorizálódhatnak.

Kik és milyen szempontból foglalkoztak hasonló jellegű szócsoport jellemzésével? VÖRÖS ÉVA déligyümölcsök magyar neveit (1996), RÁCZ JÁNOS szőlőneveket (1997), GREGOR FERENC népi gombaneveket (1973) vizsgált. Állatnevekről készült munkák is érdekesek lehetnek számomra módszertani szempontból,

ilyenek pl. KISS JENŐnek a magyar és az egzotikus madarak magyar neveiről készült munkái (1984, 1985).

2. A szócsoport meghatározása, a vizsgálat időhatárai

Vizsgálatom tárgya a Magyarországon honos gyümölcsfajok és fajták nevei. Mit jelent ez? A *gyümölcs* szó jelentésén 'növényeknek ált. nyersen fogyasztott termését' értem (ÉKsz.²).

A faj és a fajta meghatározását a növénytan oldaláról kell megközelítenem. A növényrendszertan klasszikus alapegysége a faj (species) (pl. *alma*), de léteznek faj feletti és faj alatti (fajon belüli) kategóriák is. A termesztett növények vagy kultúrnövények (így a gyümölcsök többsége) esetében a faj alatti legfontosabb alapegység a fajta (cultivar) (pl. *Beregi sóvári*, *Nemes sóvári*). A faj és a fajta között is léteznek különböző kategóriák, mint pl. a fajtakör és a fajtacsoport (pl. a sóvári almák csoportja). Tehát ezek a fogalmak (fajta, fajtakör, fajtacsoport) a mesterségesen, nemesítői tevékenységgel létrehozott növényekre vonatkoznak, a vadon termőkre nem (PRISZTER 1986: 13).

A fajtanevek — előreláthatólag — nem fognak mind bekerülni a feldolgozandó nevek közé, megfontolandó ugyanis, hogy a nyelvújítási nevek azon részét, melyek nem kerültek be a használatba, csak egyszer-kétszer szerepeltek egy-egy munkában, elvessem; ahogy a mai pomológiaiakban előforduló, csak szakemberek által ismert (gyakran idegen és nehezen kiejthető szavakat vagy számokat tartalmazó) neveket is. Ennek eldöntése későbbi (és bizonyára sok fej-törést okozó) feladat, egyelőre minden adatot felveszek. A szőlőfajták neveit sem vizsgálom, mert azok változatosságuk, számuk miatt meghaladnák a dolgozat kereteit, illetve mert a szőlő rendkívüli népszerűsége, sokféle felhasználása miatt a gyümölcsök között és a pomológiaiakban is kitüntetett helyet foglal el, külön szakkönyvek tárgyalják.

Meggondolandó, hogy a fajok megnevezéseit (pl. *alma*, *körte*, *szilva*) kizárjam-e a vizsgálatból: egyrészt mivel ezeket történeti és etimológiai szótáraink is részletesen dokumentálják és tárgyalják, másrészt mivel ezek a szavak különböznek a fajtanevektől szemantikai tartalmukat, szerkezetüket, etimológiájukat tekintve is. A fajták nevei szinte a szemünk előtt alakultak ki (ez a források alapján jól követhető, illetve párhuzamba állítható az egyes gyümölcsfajták történetével, Magyarországra kerülésüktől vagy kitenyésztésüktől vagy őshonosságuktól függően), a fajnevek többsége ezzel szemben jóval régebbi. Viszont vizsgálatuk mellett szól, hogy a gyűjtés időbeli határai így jelentősen kitérnének, hiszen a legkorábbi nyelvelmélektől, szórványemlékektől kezdve említve vannak, főképpen fanevekben és helynevekben. A helynévtörténészek számára is fontos lehet növény- és gyümölcsneveknek a helynevekben való előfordulásának a dokumentálása, hasonló témájú tanulmányt írt pl. GALLASY MAGDOLNA (1989); VÖRÖS OTTÓ (1989), PÉNTEK JÁNOS (1997), ZÁNTÓ EDINA (1998, 2001). HOFFMANN ISTVÁN is azt írja, hogy „a földrajzi köznevek, a növénynevek, a

népnevek, a régi személyneveink stb. megfelelő szintű feldolgozottsága igen nagy mértékben segítheti a helynév-etimológus munkáját” (2003: 158).

Az anyag körülhatárolásának másik szempontja pedig a gyümölcs magyarországi honossága. Az általam vizsgált szavak denotatívumai tehát olyan természetű és vadon élő gyümölcsök, amelyek hazánkban teremnek. Ezek a következők: alma, áfonya, berkenye, birs, cseresznye, csipke, dinnye, dió, egres, eper, eperfa, füge, galagonya, gesztenye, kajszibarack, kökény, körte, málna, mandula, meggy, mogyoró, naspolya, őszibarack, ribizli, som, sulyom, szeder, szederfa, szilva.

Vizsgálatom időbeli határai a fajták nevei esetében — az eddig átnézett anyag alapján — a következőképpen alakulnak: a legkorábbi, valószínűleg már fajtanévi említés 1258-ból való (*Saarkwrtuel*, OklSz.), a 14. századtól kezdődően elvéve találunk adatokat, jelentősebb mennyiségű anyag viszont csak a 16. század végétől (1590, SzikszF.) mutatható ki. (A fajnevek többsége esetében természetesen nagyobb számban található korábbi adatok is.) Ha a nem köznévi előfordulásokat, tehát a helynevekben található, feltehetőleg gyümölcsfajtát jelölő szavakat is bevonom a vizsgálatba, valamivel több és régebbi adathoz juthatok: így a legkorábbi 1145: *aprokwrthwel* (OklSz.), 1296?: *Weresalma* (OklSz.). A vizsgálat felső időhatárát a mai pomológiai és az élőnyelvi gyűjtés képezik.

3. A gyümölcsfajtanevek közszói vagy tulajdonnévi jellege

A köznévi a MG. szerint „több egyforma dolog közös neve, mindig általánosítás eredménye”, míg a tulajdonnév „valakinek vagy valaminek a saját, külön neve”, „célja, szerepe az identifikáció” (127). Dionüsziosz Thraxra megy vissza ugyanis az a megállapítás, hogy a tulajdonnév egyetlen létezőt jelöl. NYIRKOS ISTVÁN szerint „a köznevek esetében az absztrahálás jut nagyobb szerephez, a tulajdonnevek funkcionálása során viszont a konkretizálás kényszere irányítja a kódoló-dekódoló tevékenységet” (1989: 294). J. SOLTÉSZ KATALIN írja, hogy „nincs két olyan egymással szembenálló, egymás ellentétéként felfogott nyelvi kategória, amelyek között ne lehetne átmeneti területeket kimutatni”, így „nincs éles határ a tulajdonnév és köznévi között sem” (1959: 461).

Ezen a határterületen helyezkednek el a tulajdonnévnek tartott márkanevek is, hiszen: „Ami a tulajdonnevek megkülönböztető, identifikáló szerepét és önkényes jellegét illeti, ezek a kritériumok az árunevekre tökéletesen ráillenek. (...) Nem alkalmazhatjuk azonban az árunevekre a tulajdonnévnek azt a jellemvonását, hogy egyedi létezőt jelöl.” (J. SOLTÉSZ 1959: 466). Ezen a határterületen állhatnak szerintem — a márkanevekhez hasonlóan — a gyümölcsfajtanevek is, mivel egyértelműen identifikálnak, hiszen például a sok (a hozzá nem értők számára végképp) hasonló almafajtát a név segítségével megkülönböztetik egymástól; viszont összefoglaló jellegű nevek (bár a tulajdonnév egyedítő funkciójának megítélése amúgy is problematikus kérdésnek tekinthető).

A szakirodalomban is találtam utalásokat a fajtanevek hovatarozására. HAJDÚ MIHÁLY azt írja, hogy a növény- és állatrendszertanban a fajták latin megne-

vezései a tudományszak kutatói számára tulajdonneveknek számítanak (és a többi ember számára miért nem?), viszont magyar megfelelőik már nem (ezek vajon miért nem?) (2003: 54), továbbá, hogy a „latin meghatározásaikat egyértelműen elfogadta a nyelvészet (helyesírás) tulajdonneveknek, magyar megfelelőik azonban még nem tekinthetők annak” (i. m. 149). PRISZTER SZANISZLÓ a márkanevekhez hasonlítja a cultivarok neveit — legalábbis létrejöttüket, önkényes voltukat és helyesírásukat tekintve —, mivel az jellemző rájuk, hogy „általában egy-, két-, néha háromszavas ún. fantázianevek (ritkábban betűszavak), olykor számjegyekkel is ellátva” (1986: 189). A modern kori fajtanevek létrejöttében valóban nagyobb szerepet játszik az önkényesség (de nem kizárólagosan), és a név gyakran nincs közvetlen kapcsolatban a denotátum tulajdonságaival, de a névrendszerbe — úgy-ahogy, illetve olykor, úgy tűnik, új névtípus megteremtésével — beleillik. Viszont a 19. századnál korábbi nevekre ez nem igaz, ezekre ugyanis általában erősebb motiváció és nagyobb vagy legalábbis más jellegű információtartalom jellemző. A gyümölcsfajtanevek egy része tehát „fantázianév” (kérdéses persze az is, hogy mit tekintünk fantázianévnek?), de csak az újabb koriak és a mesterséges keletkezésűek. Ezek talán tényleg közeli rokonnak tekinthetők a márkanevekkel, például abban is, hogy a cél a gyümölcs, az áru minél előnyösebb értékesítése, és ebben a megfelelő név is segíthet (vö. ehhez LACZKÓ–MÁRTONFI 2004: 221: a márkanevek létrejöttét „az tette szükségessé, hogy a gyártók megkülönböztessék egymástól a hasonló termékeket. A márkanev legfontosabb funkciója a termék identifikálása, valamint a fogyasztó tájékoztatása és befolyásolása”). A tulajdonnév emlékeztető és stilisztikai funkciója is megjelenik ezeknél a fajtaneveknél (pl. *Entz-féle rozmarin*).

PRISZTER a fajtanevekről megállapítja, hogy írásmódjuk mindig nagy kezdőbetűs (i. m. 190), az itt szereplő példái: *Késői Pándy* (meggy), *Korai besztercei* (szilva) (bár ezek nem tipikus fantázianevek, ellenben pl. a *Remény*, *Napsugár* típusú őszibaracknevekkel). Mindehhez hozzáteszi, hogy a magyar fajtanevek kisebb része nem fantázianév, hanem a fajnevekre hasonlít, ezért a fajnevekre jellemző helyesírási szabályok vonatkoznak rájuk (i. h.), tehát kisbetűsek. Mindenesetre a modern pomológiai szakkönyvek a gyümölcsfajták elnevezéseit (a magyart is, lásd HAJDÚ, i. h.) nagy kezdőbetűvel írják annak ellenére, hogy sem a grammatikakönyvek nem sorolják ezeket az elnevezéseket a tulajdonnevek közé, sem a helyesírási szabályzat nem említi a nagy kezdőbetűvel írandó szavak között.

Mind a márkanevek, mind a fajtanevek körében gyakori a jelentéstapadás, vagy HOFFMANN ISTVÁN helyenevekre kidolgozott rendszere szerint az ellipszis jelensége azokban a nevekben, amelyekben a második névrész fajtajelölő szó: pl. *Batul alma* > *Batul/batul*, *Jonathán alma* > *Jonathán*, *Szercsika alma* > *Szercsika/szercsika*, *Pónyik alma* > *Pónyik/pónyik*, *Sóvári alma* > *Sóvári/sóvári*. Az ilyenféle neveknél bizonyos esetekben nehéz megállapítani, hogy az *alma*, *körte* stb. része-e a névnek, illetve mindkét változatra előfordulnak adatok.

A tulajdonnév állhat több szóból, ezek akár különböző szófajúak is lehetnek, de együttesen maga a név a főnévi kategóriába sorolható, és ennek megfelelően todalékható. Mindez igaz a gyümölcsfajtanevekre is: pl. *Eleve érf alma* (PP.) vagy *Apro piros alma* (SzikszF.), sőt *Tót-piros* (Lipp.), *Gyógyi csíkos* (BERECZKI 1882: 308).

A fajtanevek szerkezeti jellegével összefüggésben meg kell jegyezni, hogy sok gyümölcsfajtanév tartalmaz tulajdonnevet, azon belül is helynevet (a régebbiek és az újabbak egyaránt, pl. *Besztercei szilva*, *Sóvári alma*, sőt *Beregi sóvári*) vagy személynevet (ezt inkább az újabb koriak, a 19. századtól, pl. *Orbai alma*, a régebbiek esetleg szent nevét az érési időre utalva pl. *Szentiváni alma*).

4. Az anyaggyűjtés szempontjai, források

Különböző korú és műfajú művek tartalmaznak gyümölcsneveket, forrásaim két legfontosabb csoportja: 1. nyelvészeti, 2. növénytani, ezen belül pomológiai (gyümölcstani) művek. (De például népdalban, szépirodalmi műben is találtam már számomra érdekes nevet, ahogy például régi orvosi munkákban és szakácskönyvekben is bőséggel előfordulnak ilyenek.)

4.1. Nyelvészeti források. Nyelvészeti forrásaim is többfélék: egyrészt történetiek, másrészt nyelvjárásiak. Az anyaggyűjtés fontos fázisa a nyelvészeti, azon belül a történeti anyag feldolgozása. Időbeli sorrendben eddig a következő szójegyzékek (BesztSzj., SchlSzj., SzikszF., Murm.), szótártöredékek és szótárak (BrassSzt., Cal., MA., PP., PPB.), illetve történeti szótárak (Gl., OklSz., NySz., SzT.) anyagát néztem át. E művek alapján valamennyire képet kaptam a legrégebről adatható gyümölcsfajtanevekről, a jellegzetes névadási módokról. A nyelvjárásokban használatos fajtaneveket regionális és általános tájszótárakból, illetve — kis részben — élőnyelvi gyűjtés alapján a későbbiekben szándékozom összeállítani.

4.2. Pomológiai források. A gyümölcstani anyag természetesen jóval gazdagabb nevekben, mint a nyelvészeti. Az első rendszeres gyümölcstani mű LIPPAY JÁNOS nevéhez fűződik, aki 1664-ben írta „Posoni kert” című munkáját, melynek 1667-es harmadik része a „Gyümölcskert” címet viseli. Úttörő jellegű munka, számos új, itt először előforduló elnevezést tartalmaz, az előző forrásokhoz képest jelentős számú fajtanevet is. (A LIPPAY-mű után hasonló jelentőségű, terjedelmű, rendszerességű, kifejezetten pomológiai összefoglalás csak két évszázad múlva, már Linné rendszere szerint készült.) LIPPAY „Gyümölcsöskert”-jének a feldolgozása azzal a tanulsággal járt, hogy egyrészt ebben sok név visszaköszönt már például SZIKSZAITÓL vagy SZENCZI MOLNÁR ALBERTTŐL is; másrészt viszont a 20. századi pomológiai munkákba is jó pár név, ha némelyik kicsit megváltozott formában is, átöröklődött. A 19. század több szempontból jelentős változásokat hozott a gyümölcstani nomenklatúrában: egyrészt pomológiai, másrészt nyelvi tekintetben. Linné hatására lassacskán kialakultak, elterjedtek a tudomá-

nyos megnevezések formái, ez természetesen a magyar nevezéktanra is nagy hatással volt. A 19. században Nyugat-Európában rengeteg új gyümölcsfajtát kísérleteztek ki, terjesztettek el, ezek közül sok Magyarországra is eljutott (és ezek mind névre vártak). Mindezekkel összefüggésben nagy lendületet kapott, főleg Német- és Franciaországban, a gyümölcstani szakmunkák írása, sorra születtek a pomológiaiak, és ezek a magyar szakírókra is nagy hatást gyakoroltak. A nyelv változása szempontjából is fontos korszak a tárgyalt időszak. A 19. század két legjelentősebb rendszeres pomológiai anyagát ENTZ FERENC-től a „Kertészeti füzetek” (1854–1859) és BEREZKI MÁTÉ több ezer nevet tartalmazó „Gyümölcsészeti vázlatok” című 4 kötetes műve (1877–1887), mely mű nagyon gazdag névanyagának egy jó része ugyan nem maradt fenn, viszont jó pár általa létrehozott név máig használatos. Ezt a munkát a 20. századi szakemberek sokáig, kis túlzással mindmáig alaplátéknak tekintik, tekintették. A 20. század első felének legjelentősebb gyümölcstani összefoglalása ANGYAL DEZSŐ „Kertészeti munkái” közül a IV. kötet, a „Gyümölcsismeret” (1926). ANGYAL BEREZKI művét vette alapul, azt szelektálta, illetve egészítette ki az új fajták neveivel. A legutóbbi időszak pomológiai összefoglalásai közül kiindulási alaplátéknak TOMCSÁNYI PÁL 1979-ben megjelent „Gyümölcsfajtáink” című munkáját vettem. Ezt kiegészítettem később megjelent, egy-egy gyümölcsfajról vagy rokon fajokról írt művekkel (pl. SURÁNYI 2006), így a 20. század végén és a napjainkban használt fajtanevekről sikerült képet kapnom. E művek némelyike tartalmazza a mai hivatalos nevek régi szinonimáit is, ez a történeti anyag feldolgozásakor néhány esetben megkönnyítette számomra a név és denotátuma, illetve a nevek egymásnak való megfeleltetését. Még számos további forrás vár feldolgozásra: olyan 16–18. századi fűvészkönyvek, botanikai munkák, amelyekben gyümölcsfajtanevek is találhatóak (Beythe I. és A., Melius stb.), és 18. század végi, 19. századi kisebb pomológiai tárgyú tanulmányok, gyümölcsfajjegyzékek stb.

4.3. A fentiek mellett haszonnal forgattam RAPAICS RAYMUND „Magyar gyümölcs” (1940), SURÁNYI DEZSŐ „Kerti növények regénye” (1985) és „Régi magyar ellenálló gyümölcsfajták” (1988) című a gyümölcsök és gyümölcsfajták történetével foglalkozó művelődéstörténeti munkáit, illetve néprajzi forrásokat (Magyar Néprajz II. 2001). Ezek sokat segíthetnek a gyümölcs és a név azonosításában, a szinonimák közötti eligazodásban, vagy akár a névadás motivációjának, funkcionális-szemantikai hátterének a kiderítésében.

5. A feldolgozás módja, eddigi eredmények

Az eddig gyűjtött anyag mennyisége a feldolgozáshoz kialakított adatbázis rekordszámában meghatározva a következő: alma 820, birs 51, cseresznye 102, dió 55, egres 61, eper 102, gesztenye 36, kajsziparack 69, körte 646, málna és szeder 69, mandula 46, meggy 109, mogyoró 70, őszibarack 147, ribizli 56, szilva 378, egyéb gyümölcs 292, mindez összesen 3109. Ez a szám természetesen

nem 3109 különböző nevet takar, sok esetben ugyanaz a név (vagy annak a változata) szerepel különböző forrásokból. Adatbázisom a következő információkat tartalmazza: forrás, betűhív alak, címszó, névrészek, szinonimák, idegen nyelvű megfelelők, az elnevezés motivációja, az adat forráshelye, a gyümölcs származása, érési idő, a gyümölcs legfontosabb jellemzői, irodalom.

Az adatok feldolgozáshoz, elemzéséhez, szócikkekbe való rendezéséhez egy az anyag „adottságaihoz” jól illeszkedő leírási módot, osztályozási keretet kell választanom. A hasonló jellegű szócsoportok elemzői általában a névadási motiváció felderítésére és az elnevezés etimológiájára, illetve az etimológiai jelentés feltárására összpontosítanak, ám eléggé eklektikusak az osztályozási szempontok, ami a szócsoportok összehasonlítását is megnehezíti. Az a strukturális alapú, többszintű elemzési modell azonban, amelyet HOFFMANN ISTVÁN a helynevek rendszerének a leírásához alakított ki (1993/2007), és többen nemcsak helynevekre, hanem más névfajtákra (pl. személynevekre, intézménynevekre) is sikerrel alkalmaztak, úgy tűnik kezelhetővé teszi ezt a többszemponúságot, ezért úgy döntöttem, hogy a gyümölcsfajták neveinek elemzésére is megkíséreltem felhasználni. A fentiekben bemutattam, hogy ezek az elnevezések miben hasonlítanak a tulajdonnevekre, így ezek a közös vonások is megerősítettek abban, hogy e modellt alkalmazzam. E leírási keretet bizonyos pontokon várhatóan a névcsoport jellegzetességei szerint kell majd módosítani.

6. A szócikkek felépítése

A szócikkek felépítésében a történeti-etimológiai szótárak elveit követem. Egy szócikkbe olyan nevek kerülnek, melyek között teljes morfológiai egyezés mutatkozik, azaz nincs egyetlen morfémanyi eltérés sem (erre látható példa a *Török Bálint* alma és szinonimái szócikkeiben). A szinonimák közötti eligazodást belső utalásokkal oldom meg. Felmerült annak a lehetősége is, hogy jelentések szerint rendezzem az anyagot, tehát hogy minden név, melynek ugyanaz a denotátuma, ugyanabba a szócikkbe kerüljön. Ilyen szócikkszerkesztési módra több példa is van hasonló szócsoportok esetében. Azért nem ezt a módszert választottam mégsem, mivel egy-egy névnek akár 5–10 vagy még több szinonimája is lehet, így a szócikkek terjedelme túl nagy lenne, és a szótár áttekinthetlenné, nehezen kezelhetővé válna. A címszavak elrendezésekor részben növényrendszertani szempontot is figyelembe kívánok venni (külön szerepelnének az almák, körték, szilvák stb. fajtáinak nevei), de a fajokon belül a betűrendet követem.

6.1. A címszó. Régi vagy nyelvjárási gyümölcsnevek esetében a megfelelő mai köznyelvi alakot próbálok megadni: pl. *Funtos alma* (Lipp.): *Fontos alma*. Vannak ún. központi szócikkeim, ezek címszava a gyümölcsfajta mai hivatalos neve, ha van ilyen: pl. *Török Bálint*. E szócikkek végén közlöm a gyümölcsfajta egyéb neveit, azaz a központi címszó szinonimáit. A többi névnél már csak a

központi címszóra utalok, az összes szinonimára nem. Az azonos alakú, különböző jelentésű neveket közös szócikkben mutatom be, számmal elkülönítve, a jelentés megadásával. A címszó után áll a jelentése. A jelentés megadásakor elsősorban a Tomcsányi-féle pomológiára hagyatkozom (1979): a gyümölcs legfontosabb jellemzőit (szín, íz, méret, érési idő) adom meg. Ha az adott gyümölcs ebben nem szerepel, akkor más forrást használok fel.

6.2. Az adatközlő rész. Itt található sorban az adat keletkezési éve, az adat betűhív formája és a forráshely. A tájnyelvi adatok gondolatjel után következnek, ezek esetében évszámot nem írok. Ha a címszó szövegkörnyezete fontos (itt található a latin elnevezése vagy szinonimája), ezt is közlöm álló betűkkel: pl. *vad alma* vel *saualu alma* (SchlSzj.).

6.3. Az etimológiai rész első egysége a szó keletkezéstörténeti meghatározása. Ezt követik a név használatával kapcsolatos információk (hivatalos, nyelvjárási stb.), majd a gyümölcsfajta származásáról, történetéről szóló néhány tudnivaló. Ha a források közölnek valamit a név magyarázatáról, ezt is idézem. Ha a név tükörfordítás vagy jövevényszó, megadom az idegen nyelvi megfelelő(i)t is.

6.4. Szinonimák. A szócikket a gyümölcsfajta vonatkozó egyéb nevek zárják. Az ezekre vonatkozó ismeretek megtalálhatók lesznek a szótárban a megfelelő címszónál.

7. Szócikkek

Az alábbiakban mintaként egy almafajta megnevezéseinek szócikkeit mutatom be.

Török Bálint 'sárga-piros héjú, kellemes savanykás ízű, téli almafajta' 1856: *Török Bálint* (Entz V, 40), 1979: *Török Bálint* (Tomcsányi 82).

Szintagmatikus szerkesztéssel keletkezett. A név jelzője német minta alapján (vö. *Türkischer Weinling*), a *Bálint* pedig népetimológia útján jöhetett létre: *Weinling* > *Báling* > *Bálint* (EtSz. I, 257) (lásd *Báling alma*). A 20. századi pomológiák ezt az elnevezést használják az almafajta jelölésére. Régi fajta, sok szinonimával, Magyarországon talán a török kor óta ismert (BERECZKI 1877: I, 435). A fajta eredete bizonytalan: a neve alapján Rapaics német eredetűnek gondolja (1940: 197), SURÁNYI szerint német *Türkischer Weinling* neve kelet-mediterrán eredetre utal (1988: 5). A fajtanév idegen nyelvi megfelelői: régi német neve, illetve magyarországi német neve is *Türkischer Weinling* (BERECZKI 1877: I, 435); német pomológiákban CORDUSNÁL *Weinsürchen*, Bauhinnál *Weinling* (RAPAICS 1940: 197), a mai német pomológiákban *Roter Stettiner* vagy *Türkischer Weinling* (TOMCSÁNYI 1979: 82).

Szinonim nevei: **Borízú alma, Báling alma, Bálint alma, Bálint piros, Török alma, Török Bálint alma.**

Borízú alma 'sárga-piros héjú, kellemes savanykás ízű, téli almafajta' 1590: Pomum vinaceum: *Bor izó alma* (SzikszF. 33/451), 1594: *Bor Jzo almat* 'sa-

vanykás nyári alma' (SZT. I, 1014), 1604: Pomum vinaceum: *Borizó alma* (MA), 1708: Pomum vinaceum: *Bor-ízű alma* (PP. 5), 1732: *borizü* (...) *almafa* (SZT. i. h.), 1761/1808: *Borizü Almafánál* (i. h.), 1817: *borizu termo almafák* (i. h.), 1819: *bor izü almafa* (i. h.) — *bürüzü-alma* (MTsz.); *borézü ālma* (SzamSz.); *borizü alma, borizü alma, borizü óma, borizüāma* (ÚMTsz.).

Szintagmatikus szerkesztéssel keletkezett: a név előtagja RAPAICS szerint tükröfordítással jött létre, SZIKSZAI fordította a német *Weinling* alapján (1940: 197). E név különböző borizü gyümölcsöket (alma, körte) jelöl a németben (EtSz. I, 257). LIPPAY szerint is a gyümölcs „édes bor izü” (1667: III, 144). Utótagja az *alma* fajtajelölő névrész. Ez az elnevezés a legkorábbi az almafajta jelölésére, SURÁNYI szerint azonos LIPPAY *Báling almá-*jával és ENTZ *Török Bálint* nevű almájával (1988: 5). Nyelvjárásokban is használatos, bár feltehetőleg különböző, elsősorban izükben hasonló almafajták nevéként.

L. Török Bálint.

Báling alma 'sárga-piros héjú, kellemes savanykás ízű, téli almafajta' 1667: *Báling-alma* (Lipp.).

Szintagmatikus szerkesztéssel keletkezett. A LIPPAYnál megjelenő *Báling* a német *Weinling* átvétele (RAPAICS 1940: 197). A német *weinling* 'in einigen genden ein name verschiedener fruchte von einem weinsäuerlichem geschmacke, als der weinäpfel, weinbirnen' (EtSz. I. 257). LIPPAY szerint két fajtája van: „Két féle: Eggyik nagyob, kinek fele fjezép piros, fele sárga, édes bor izü: újig-is fjezépén el-áll. A másodík aprób, sárga, es cfak néhutt vörös, fjavanyú: ez is igen fokáig el-tart; de mind à kettő fjem igen leves” (Lipp. 1667: III. 144). SURÁNYI szerint azonos a *Borizü almá-*val (1988: 5).

L. Török Bálint.

Bálint alma 'sárga-piros héjú, kellemes savanykás ízű, téli almafajta' *bálint-ālma* (SzamSz.), *bálintalma* (ÚMTsz.).

Szerkezeti változással keletkezett: mivel csak tájnyelvi adatai vannak, ezért nehezen dönthető el, hogy népetimológiával (< *Báling alma*), vagy redukcióval (< *Török Bálint alma*).

L. Török Bálint.

Bálint piros 'sárga-piros héjú, kellemes savanykás ízű, téli almafajta' *bálint-piross* (Szamsz.).

Valószínűleg szintagmatikus szerkesztéssel létrejött népnyelvi elnevezés. Gyümölcs színére utaló szavak a gyümölcsnevekben betölthetik a második névrész szerepét (vö. pl. *Asztraháni piros, Gyógyi csíkos*).

L. Török Bálint.

Török alma 'sárga-piros héjú, kellemes savanykás ízű, téli almafajta' *török ālma* (SzamSz.).

Szerkezeti változással, redukcióval keletkezhetett, előzménye a *Török Bálint alma* elnevezés lehetett. Csak népnyelvi adatát ismerem.

L. Török Bálint.

Török Bálint alma 'sárga-piros héjú, kellemes savanykás ízű, téli almafajta'
1877: *Török-Bálint alma* (Bereczki I, 435).

Kiegészüléssel jött létre, a korábbi *Török Bálint* elnevezés BERECKINÉL kiegészült a gyümölcsfaj megjelölésével.

L. Török Bálint.

PELCZÉDER KATALIN

Irodalom

- Angyal Dezső kertészeti munkái. IV. kötet. Gyümölcsismeret (Pomologia). Összeválogatta és sajtó alá rendezte MAHÁCS MÁTYÁS. Bp., 1926.*
BERECKZI MÁTÉ (1877–1887), *Gyümölcsészeti vázlatok I–IV. Arad.*
BesztSzj. = Besztercei Szójegyzék. 1395 körül. Kiadva: FINÁLY HENRIK, *A besztercei szószedet. Latin-magyar nyelvemlék a XV. századból. Bp., 1892.*
BrassSzt. lásd Gl.
Cal. = Ambrosii Calepini Dictionarivm decem lingvavum. Lvdvni, 1585. Kiadva: *Calepinus latin-magyar szótára 1585-ből. Sajtó alá rendezte MELICH JÁNOS. Bp., 1912.*
Éksz.² = *Magyar értelmező kéziszótár. Szerk. PUSZTAI FERENC. Bp., 2003.*
ENTZ FERENC (1854–1859), *Kertészeti füzetek. Pest.*
GALLASY MAGDOLNA (1989), Növénynévi alapú régi településneveink. *MNyTK. 183: 83–93.*
Gl. = *Régi magyar glosszárivm. Szótárak, szójegyzékek és glosszák egyesített szótára. Szerk. BERRÁR JOLÁN–KÁROLY SÁNDOR. Bp., 1984.*
GREGOR FERENC (1973), *Magyar népi gombanevek. Bp.*
HAJDÚ MIHÁLY (2003), *Általános és magyar névtan. Bp.*
HOFFMANN ISTVÁN (1993/2007), *Helynevek nyelvi elemzése. Debrecen, 1993. 2. kiadás. Bp., 2007.*
HOFFMANN ISTVÁN (2003), *Magyar helynévkutatás 1958–2002. Debrecen.*
KISS JENŐ (1984), *Magyar madárnevek. Az európai madarak elnevezései. Bp.*
KISS JENŐ (1985), *A pingvintől a kolibriig: Egzotikus madarak magyar nevei. NytudÉrt. 120. sz. Bp.*
LACZKÓ KRISZTINA–MÁRTONFI ATTILA (2004), *Helyesírás. Bp.*
Lipp. = LIPPAY JÁNOS, *Posoni kert I–III. Nagyszombat, Bécs, 1664–1667. Faksimile kiadás. Bp., 1966.*
MA. = SZENCZI MOLNÁR ALBERT, *Dictionarivm Latinovngaricvm. Dictionarivm Vngarico–Latinvm. Nürnberg, 1604.*
Magyar néprajz I–VIII. Főszerk. PALÁDI-KOVÁCS ATTILA. Bp., 1988–2002.
MELICH JÁNOS (1917), Kálmán körte. *MNy. 13: 241–2.*
MG. = *Magyar grammatika. Szerk. KESZLER BORBÁLA. Bp., 2000.*

- MTsz. = SZINNYEI JÓZSEF, *Magyar tájszótár I–II*. Bp., 1893–1901. Reprint: Nap Kiadó. Bp., 2003.
- Murm. = Lexicon Joannis Murmellii... Krakkó, 1533. Kiadva: *A Murmelius-féle latin–magyar szójegyzék 1533-ból*. Közzétette, bevezetéssel és magyarázatokkal ellátta SZAMOTA ISTVÁN. Bp., 1896.
- NYIRKOS ISTVÁN (1989), A tulajdonnevek hírértékéről. *MNyTK*. 183: 290–4.
- NySz. = SZARVAS GÁBOR–SIMONYI ZSIGMOND, *Magyar nyelvtörténeti szótár I–III*. Bp., 1890–1893.
- Oklsz. = SZAMOTA ISTVÁN–ZOLNAI GYULA, *Magyar Oklevél-szótár*. Bp., 1902–1906.
- PÉNTEK JÁNOS (1997), A növénynevek és a földrajzi nevek viszonyáról. *MNyTK*. 209: 427–30.
- PP. = PÁPAI PÁRIZ FERENC, *Dictionarium manuale Latino–Ungaricum et Ungarico–Latinum. Dictionarium Latino–Hungaricum. Dictionarium Hngarico–Latinum*. Lőcse, 1708. Tyrnaviae, 1762.
- PPB. lásd Gl.
- PRISZTER SZANISZLÓ (1984), *Növényneveink. Magyar–latin szójegyzék*. Bp.
- RÁCZ JÁNOS (1997), *Kétszáz magyar szőlőnév*. *MNyTK*. 208. sz. Bp.
- RAPAICS RAYMUND (1940), *Magyar gyümölcs*. Bp.
- SchlSzj. = Schlägli Szójegyzék 1405 körül. Kiadva: SZAMOTA ISTVÁN, *A schlägli magyar szójegyzék. A XV. század első negyedéből*. Bp., 1894.
- J. SOLTÉSZ KATALIN (1959), Tulajdonnév és köznévi határterülete. *MNy*. 55: 461–70.
- J. SOLTÉSZ KATALIN (1979), *A tulajdonnév funkciója és jelentése*. Bp.
- SURÁNYI DEZSŐ (1985), *Kerti növények regénye*. Bp.
- SURÁNYI DEZSŐ (1988), *Régi magyar ellenálló gyümölcsfajták*. Bp.
- Szilva*. Szerk. SURÁNYI DEZSŐ. Bp., 2006.
- SzikszF. = Szikszai Fabricius Balázs 1590. Nomenclatura seu dictionarium latino–ungaricum. Kiadva: MELICH JÁNOS, *Szikszai Fabricius Balázs Latin–magyar szójegyzéke 1590-ből*. Bp., 1906.
- SzT. = *Erdélyi magyar szótörténeti tár I–*. Szerk. SZABÓ T. ATTILA és munkatársai. Bukarest–Bp.–Kolozsvár, 1975–.
- SzamSz. = CSÜRY BÁLINT, *Szamosháti szótár I–II*. Bp., 1935–1936. Reprint: 2004.
- TOMCSÁNYI PÁL (1979), *Gyümölcsfajtáink. Gyakorlati pomológia*. Bp.
- ÚMTsz. = *Új magyar tájszótár I–*. Főszerk. B. LŐRINCZY ÉVA. Bp., 1979–.
- VÖRÖS ÉVA (1998), *Egzotikus gyümölcsök magyar neveinek történeti-etimológiai szótára*. Debrecen.
- VÖRÖS OTTÓ (1989), Növénynevek Vas megye földrajzi neveiben. *MNyTK*. 183: 207–11.
- ZÁNTÓ EDINA (1998), Két fejezet a növénynévi helynevek vizsgálatából. *NÉ*. 20: 104–21.
- ZÁNTÓ EDINA (2001), A növénynévi helynevek szóincstani, jelentéstani kérdéseiről. *NÉ*. 23: 7–22.

Hangváltozás, adaptáció, analógia

1. HOFFMANN ISTVÁN „A Tihanyi alapítólevél mint nyelvtörténeti forrás” című dolgozatában a *Balaton* név hangalakjának kialakulása kapcsán a hagyományosan föltett szabályos hangváltozás¹ mellett a hangtani adaptáció lehetőségét is figyelembe véve úgy fogalmaz, hogy „egy **Blatъnъ*-féle vagy ehhez hasonló szláv hangsorból már az *á t v é t e l k o r* kialakulhatott egy a magyar nyelv fonotaktikai szabályaihoz alkalmazkodó *balatin* vagy akár *balaton* forma” (2007: 127, kiemelés tőlem, K. R.). Véleményem szerint a szó eleji mássalhangzó-kapcsolatok feloldásának adaptációs elképzelése — mint arra dolgozatomban igyekszem rámutatni — lényegét érintően eltér a feloldásra vonatkozó eddigi elképzelésektől, s ebből adódóan a belőle levonható következtetések is alaposan különböznek attól, amit a hangtörténet eddig a szókezdő mássalhangzó-torlódásokkal és azok feloldásával kapcsolatban hangsúlyozott. Ahhoz azonban, hogy a kétféle magyarázat közti különbség nyilvánvalóvá váljon, szükséges néhány szót szólni a változás megindulásának okairól, illetve lefolyásának jellegéről.

2. A szakirodalomban meglehetősen egyetértés uralkodik a szó eleji mássalhangzó-kapcsolatokat illetően: a magyar nyelv ősi hangszerkezeti viszonyai következtében nem kedveli a szókezdő mássalhangzó-torlódásokat, s ebből adódóan egész története során megfigyelhető az a tendencia, ami megszünteti, de legalábbis jelentős mértékben csökkenti a nyelvbe torlódásos formában bekerülő lexémák számát (vö. BÁRCZI 1958b: 137).

Az alapnyelvre kikövetkeztetett hangszerkezeti típusokból valóban pontosan kitűnik, hogy a magyar nyelv finnugor örökségként olyan hangszerkezeti rendszerrel kezdte meg önálló életét, amelyben szókezdő helyzetben nem fordult elő egymás mellett két mássalhangzó (vö. pl. BAKRÓ-NAGY 1998: 235). Ez a hangszerkezeti jellegzetesség az ősmagyar kor vándorlásai során sem változott meg,

¹ A dolgozatban a *szabályos hangváltozás* terminust teljes egészében a BÁRCZI-féle *hangfejlődési tendencia* értelmében használom (vö. 1958b: 8). Ahol mégis konkrétan hangfejlődésről beszélek, ott szándékosan kapcsolódom BÁRCZI GÉZA szóhasználatához, hogy ezzel is hangsúlyozzam munkásságának a magyar hangtörténetírásban máig meglévő befolyását, illetve kiemeljem az írásomban bemutatott adaptációs elképzelés ettől eltérő voltát. Természetesen elismerem, hogy a *hangfejlődési tendencia* elnevezés ma már téves asszociációkat kelthet az olvasóban, s túlhaladott fogalom (vö. KISS J. 2003: 50–1).

azokban a — zömében törökségi — nyelvekben ugyanis, amelyekkel a magyarság vándorlásai során huzamosabb nyelvi kontaktusba került, nem volt példa szókezdő mássalhangzó-torlódásra, azaz a honfoglalásig nem érte a magyar nyelvet olyan jelentős külső hatás, amely a magával hozott alapnyelvi mintában változást okozott volna. Így a szókezdetre jellemző erős fonotaktikai egyneműség miatt érthető, hogy a korai ómagyar kor időszakában a megváltozott nyelvi környezet következtében nyelvünkbe kerülő torlódást tartalmazó szókezdetek új, s ezért értelemszerűen szokatlan fonológiai szerkezeteknek számítottak. A nyelvtörténeti irodalom ezzel a szokatlansággal magyarázza azt, hogy a magyar nyelv a mássalhangzó-kapcsolattal kezdődő jövevényszavak átvételekor az esetek többségében megszüntette a torlódásokat, ezáltal illesztve be az egyes elemeket saját hangszerkezeti rendszerébe.²

BÁRCZI GÉZA a kölcsönszavak hangtani beilleszkedésével kapcsolatban úgy fogalmaz, hogy „a jövevényszavak az átvevő nyelvben rendszeresen azzal a (...) hangalakkal kezdik életüket, amelyet az átadó nyelvből hoztak magukkal. Kivételt alkotnak azok az esetek, amikor egy jövevényszóban olyan hang vagy hangcsoport fordul elő, mely az átvevő nyelvben vagy egyáltalán nincs meg, vagy abban a helyzetben (pl. szó kezdetén) hiányzik, amelyet a jövevényszóban elfogal” (1958a: 46). Ez utóbbi esetekben hanghelyettesítés, adaptáció történik.

Ha tehát BÁRCZI különbségtételéből kiindulva a változás tipológiai besorolása során a szókezdő mássalhangzó-torlódásokhoz kapcsolódó nyelvi változás okát vesszük alapul, azt tudniillik, hogy az első átvételek idején a magyarban még nem fordult elő szó kezdetén több mássalhangzó, illetve megvizsgáljuk, hogy a nyelv hogyan reagált az idegen szótagmintára, akkor a mássalhangzó-kapcsolatok feloldása a BÁRCZI GÉZA által felállított elméleti keretben nem is lehet más, mint hangtani adaptáció. Így igazat adhatunk HOFFMANN ISTVÁNNak abban, hogy a TA. *balatin* szórványának esetében talán valóban nem szükséges véletlen hiányt föltenni azzal kapcsolatban, hogy a névnek miért nem adatolható a magyarban **blatin* formája: azért, mert vélhetően nem is volt ilyen, hiszen a nyelv nem akarta átvenni a számára idegen szókezdetet tartalmazó szót, így saját fonotaxisának rendszere szerint adaptálta azt *Balaton* formában. Mindezeket végiggondolva különösnek tűnik, hogy a magyar hangtörténeti irodalomban — amelyet éppen BÁRCZI munkássága határozott meg leginkább — korábban miért nem hangsúlyozták a feloldási tendencia hanghelyettesítéshez hasonlatos voltát, mikor pedig ez olyannyira kínálkozó gondolat, s kimondva-kimondatlanul miért hangfejlődési tendenciaként képzelték el a lefolyását. S mivel — nézetem szerint — hanghelyettesítés és szabályos hangváltozás között lényeges különbségek vannak, egyáltalán nem mindegy, már csak az adott változástípus jellegzetességeiből levonható következtetések miatt sem, hogy egy változást miként írunk le.

² Ennek a hangszerkezeti integrációnak fonológiai környezettől függően négy jól ismert fajtáját különbözteti el a szakirodalom (vö. BÁRCZI 1958b: 138–40).

Jelen írásnak nem célja ugyan, hogy részleteiben bemutassa a két hangtörténeti változás közötti különbségeket, a dolgozat gondolatmenetének továbbvitele érdekében azonban két dolgot mindenképpen érdemes kiemelni. A hangfejlődési tendenciák — már a kifejezés is utal erre — eleve csak a fő csapásvonalát írják le bizonyos hangtani változásoknak, amely ingadozáson és regresszióon át adott esetben akár 100%-os eredményre is vezethet. A hanghelyettesítés viszont hangtani szükségszerűségéből adódóan — minthogy egy fonológiai hiány áll a háttérben³ — amíg aktív, azaz amíg meg nem gyökerezik a nyelvben a helyettesített hang, mindig végbemegy, vagyis újgrammatikus értelemben is hangtörvény. A két változás lényegesen eltér továbbá a lefolyásának ütemében is. Míg a szabályos hangváltozások legfontosabb jellemzője a fokozatosság, azaz a változás során rendszerint egyszerre csak egy képzési mozzanat, egy képzési jegy módosul (E. ABAFFY 2003: 109–10), addig a hanghelyettesítések ugrásszerűen, átmeneti fokok nélkül zajlanak le. Mindezeket szem előtt tartva érdemes lehet mérlegelni, hogy egy nyelvi jelenséget milyen keretek között próbálunk meg leírni, mert ha az eredmények — lévén filológiai tények — adott esetben nem is különböznek egymástól, az okok és magyarázatok feltárása terén számos fontos eltérés mutatható ki. Azt ugyanis könnyen beláthatjuk, hogy hangtörténeti szempontból óriási különbség van aközött, hogy a *Balaton* név hangszerkezetének ki-fejldését egy az etimon szerkezetéhez hasonló torlódásos forma szabályos hangváltozás útján történő átalakulásaként vagy pedig közvetlen átvételkor lezajló adaptációként képzeljük-e el.

3. Az elméleti fejtegetések közepette azonban nem szabad szemeltetnünk afelett sem, hogy a nyelvi adatok a változás egy másfajta realizációját is tükröztetik, mint amit a *Balaton* név hangalaki fejlődésének kapcsán láthatunk, és hangtani helyettesítésként magyarázhatunk. A szókezdő mássalhangzó-torlódások vizsgálatakor ugyanis számos olyan lexémával találkozunk, amelyekben a torlódás ideig-óráig adathatóan fennmaradt, s csak később oldódott fel. Ennek alapján — mivel tudjuk, hogy a hanghelyettesítéssel esetek kivételével a jövevényszavak az átvevő nyelvben rendszerint azzal a hangalakkal kezdik életüket, amelyet az átadó nyelvből hoztak magukkal, s csak később, hangfejlődési tendencia révén alakulnak fokozatosan át az átvevő nyelv rendszerének megfelelő formába — úgy tűnik, hogy a mássalhangzó-torlódások körüli jelenségek mégiscsak úgy működnek, mint a szabályos hangváltozások, s nem mint a hangtani helyettesítések. HOFFMANN ISTVÁN munkájának idézett részéhez fűzött lábjegyzetében ugyan azt írja, hogy az adaptáció lehetőségét nem kérdőjelezi meg azok a példák sem, amelyek azt mutatják, hogy a szó eleji mássalhangzó-kapcsolatok akár hosz-

³ A labializáció megindulásának azonban például nem az volt a kiváltó oka, hogy a magyarban nem volt *a* és *ö*, ezeknek a fonémáknak a kialakulása bizonyos szempontból csak rendszerbeli eredménye volt a hangváltozásnak.

szabb ideig is megmaradhatnak az átvett szavakban, mielőtt feloldódnak, ám ha következetesen ragaszkodni akarunk az eddig elmondottakhoz, továbbra sem szabad összerosnunk a szabályos hangváltozást és az adaptációt, ugyanis — eltérő háttérű és lefolyású folyamatok révén — egy jelenség kapcsán szükségszerűen vagy az egyik következik be, vagy a másik.

Ha ugyanis a szó eleji mássalhangzó-kapcsolatok megszűnésének esetében valóban hangváltozási tendenciáról van szó, mint arra a torlódásos fokon történő feloldást alátámasztó példák utalhatnak, akkor azt kell mondanunk, hogy a látszólag közvetlen átvételkor feloldódó torlódások, mint a *Balaton* is — noha ez adatokkal nem igazolható —, valamiféle torlódásos fokon keresztül kellett, hogy illeszkedjenek a magyar hangrendszerbe. Egy szabályos hangváltozás terepét előkészítő átvétel másképpen nem is történhetett. S így a helyettesítést mutató átvételek kapcsán sem beszélhetünk közvetlen adaptációról, mert ha elfogadjuk, hogy a feloldási tendencia csakugyan hangváltozás, akkor nem lehet egyszerre adaptáció is. A *Balaton* esetében így előbb szükségszerűen kellett lennie egy etimologikus torlódásos foknak, s csak aztán következhetett be a feloldás. Sőt, KESZLER BORBÁLA, a tárgyalt hangváltozás monográfiusa eleve kizárja az adaptáció lehetőségét, s BÁRCZI hasonló gondolatára hivatkozva (vö. 1958b: 139) egyenesen úgy fogalmaz, hogy azokban a szavakban, amelyekben a mássalhangzó-torlódás feloldása megtörtént, nem egyszerre ment végbe a folyamat, hanem sokszor évszázadok teltek el, mielőtt a feloldás bekövetkezett volna (1969: 5). Ha ezt elfogadjuk, akkor a mássalhangzó-kapcsolatok megszűnése továbbra is kényelmesen magyarázható BÁRCZINAK a hangfejlődési tendenciákról alkotott modelljével.

A feloldást hangtani adaptációként magyarázva ugyanis az olyan szavakban, mint a legkorábbi időkben *brat* formában adatolható *barát*, látszólag megmagyarázhatatlanul, éppen megfordítva történik a változás, mint az az elmélet szerint elvárható lenne: előbb eredeti formájában átkerül egy szerkezet — több generációs *brat* fok (vö. BENKŐ 1980: 67) —, s csak aztán következik be a helyettesítés: *barát*. Ez a nyelvi elemek hangtani beillesztésének logikája szerint ellentmondásnak tűnik. Miért nem marad meg a torlódásos alak, ha egyszer már abban a formában is megtörténhetett az átvétele, és az átvétel pillanatában nem volt szükség helyettesítésre? Ahhoz tehát, hogy az adaptáció lehetőségét ne kelljen teljesen kizárnunk a szókezdő mássalhangzó-kapcsolatok feloldásának magyarázatakor, el kell döntenünk: vagy azt mondjuk, hogy minden átmeneti torlódást mutató korai adat csakis szláv elem lehet, s így az ómagyar fonotaxis leírásának szempontjából érdektelen, s majd csak az első torlódást hangtani adaptáció útján feloldó lexéma lesz magyar, vagy pedig mindenképpen értelmeznünk kell azokat az adatokat, amelyek egymás után való illesztése egy-egy lexéma esetében a torlódásos fokon át történő szabályos hangváltozást sugallja.

4. Ha a feloldás feltételezett okát — tudniillik azt, hogy a magyar hangszerkezettől idegen volt a szó eleji torlódás — végig szem előtt tartjuk, akkor fonológiai szempontból azt kell mondanunk, hogy a változásnak az a fajta elképzelése sem problémamentes, ahogyan a szó eleji mássalhangzó-kapcsolatok megszüntetését mint hangfejlődési tendenciát képzeljük el, azaz nyelvünk a torlódásokat átmenetileg megőrizte, majd szabályosan feloldotta, integrálta a magyar hangrendszerbe. Az ugyanis az ismertett nyelv történeti okok miatt könnyen belátható, hogy a magyar nyelv rendszere akkor volt úgymond a leginkább „torlódásmentes”, s így hangszerkezeti szempontból vélhetően a legellenállóbb a szó eleji mássalhangzó-kapcsolatokkal szemben, amikor a magyarság a Kárpát-medencébe érkezett, s ez a jellege nyelvünknek az idegen hatások következtében aztán időről időre csökkent. Egészen odáig, hogy a 19. század elején átvett *kredenc* 'szekrény' jelentésű német jövevényszó (vö. TESz.) hangalakja máig nem alakult **keredenc-cé*, **kerdenc-cé*, hiszen az átvételek már nem volt a magyarban olyan hangszerkezeti ok, ami ezt a változást indukálta volna.⁴ És mivel a mássalhangzó-torlódások feloldásának okául éppen egyfajta hangszerkezeti konzervativizmust tesz meg egységesen minden szerző, hogyan lehet az, hogy már azokból a korai időkből is nagy számban adathatóak torlódásos alakok, amikor erre fonotaktikai okok miatt még nem számíthatunk?⁵ Az Árpád-kori társadalmi és etnikai viszonyokról kialakult ismeretek alapján elképzelhetetlennek tartom, hogy az oklevélírók jelentősebb számban rögzítettek volna pusztán szláv vagy német ajkakon élő közszavakat és tulajdonneveket. A szövegemlékek esetében pedig még lehetetlenebbnek tűnik a torlódásos lexémák kizárólag idegen elemként való magyarázata. Megválaszolatlan kérdés marad továbbá az is, hogy miért csak akkor oldódik fel sok torlódás, amikor fonotaktikai okok miatt már nem várhatunk, de legalábbis nem jósolhatunk?

Ez nem pusztán logikai szempontból ellentmondás: mai ismereteink alapján a nyelvi érintkezés következtében beinduló változások iránya ugyanis éppen fordított. Az ma már széles körben elfogadott nézet, hogy bármiféle nyelvi kölcsönzésnek alapvető feltétele a kétnyelvűség valamilyen foka (vö. BAKRÓ-NAGY 1999: 285, KONTRA 1981: 6). Két nyelv érintkezésének kezdetén valóban — nyelvi-rendszeri és azon kívül álló tényezők (pl. artikuláció, percepció stb.) együtteséből adódóan — a kölcsönzések eredményeképpen átvett elemeknek valamely összetevőjét vagy szerkezetét lényegében nem fogadja be az átvevő nyelv, hanem saját elemmel vagy szerkezettel helyettesíti, azaz adaptálja, mint ahogyan azt BÁRCZI is megállapította. Hosszan tartó nyelvi kontaktus következ-

⁴ Mivel a nyelv változásának iránya kevéssé kiszámítható, természetesen elképzelhető, hogy a jövőben ismét felerősödik a feloldásra irányuló tendencia, s akkor majd megváltozik a *kredenc* hangszerkezeti felépítése. Ilyen esetekben azonban a legóvatosabb jóslat is kockázatos.

⁵ A torlódást tartalmazó korai adatok arányát illetően vö. KESZLER 1969: 8–51., KENYHERCZ 2005: 8–19.

tében azonban a kétnyelvűség kiteljesedhet, aminek következményeképpen már nem szükséges a helyettesítés, s az nem is valósul meg feltétlenül. S ha rendszerbeli összefüggések, fonológiai, morfológiai vagy egyéb okok nem zárják ki, kétnyelvű közösségekben már megtörténhet az idegen fonémák átvétele, más terminussal adoptálása is⁶ (vö. BAKRÓ-NAGY 1999: 284–5, SULÁN 1963: 258–9). S ez — a folyamat lényegéből adódóan — nem történhet meg fordítva.

Mint ahogyan a *c* fonematizálódása során is egy hasonló változás ment végbe a nyelvi rendszerben. Az ómagyar kor legelején ez a fonéma még nem volt a magyar mássalhangzórendszer része. Erre utal legalábbis az a tény, hogy a korai kölcsönzések esetében a nyelv hangszerkezeti pozíciótól függően — szókezdő helyzetben *cs*, szóvégen *t* fonémával — helyettesítette, azaz adaptálta az átadó nyelv *c*-jét. A szláv *немьць*-ből így lett a magyarban *német*, a *церь*-ből pedig *cser*. Miután azonban — belső fejlődéstől is támogatva — jövevényszavak útján a fonémaállományban kitöltődött a zöngétlen alveoláris affrikáta helye, majd az újabb jövevényszavakkal a hang egyre jobban elterjedt, a nyelvtörténeti adatok tanúsága szerint újabb jövevényszó átvételekor már nem történt meg a hanghelyettesítés, a tényleges adaptáció, mert az átvett lexéma már eredeti hangalakjában — *c* fonémával — tudta elkezdni életét a nyelvben (vö. BÁRCZI 1958b: 111–2).

5. A *c* és a szókezdő mássalhangzó-kapcsolatok adoptálása közti hasonlóságok ellenére továbbra sincs megmagyarázva, hogy mire utalnak egy adaptációs keretben a torlódásos fokon át történő feloldások.⁷ A *c* hang esetében ugyanis nincs példa arra, hogy egy *c*-t tartalmazó szót előbb *c*-vel vette volna át a magyar, s azt csak később változtatta volna *cs*-vé vagy *t*-vé. Minthogy esetében mindenki által elfogadottan hanghelyettesítésről van szó, erre a szakirodalomban nem is gondolt senki. Egy helynévi példán szemléltetve a kérdés tehát a következő: miként következhetett be az, hogy a Bars vármegyei *Baratka* település névalakja egy 1156/347-es és egy 1209-es datálású oklevélben egyaránt az etimologikus *br*- mássalhangzós szókezdetet mutatja, s majd csak egy kései, 1347-es oklevélben jelenik meg először *Barathka* formában (KMHsz. *Baratka*)? A különös változás mögött elképzelésem szerint az állhat, hogy a *Bratka* névforma elején található mássalhangzó-kapcsolat 14. század közepi feloldásának nem köz-

⁶ A fonéma átvétele valószínűsíthetően nem konkrét átvételt jelent, hanem csupán azt, hogy az adott fonéma külső nyelvi behatás következtében, de a magyar nyelv belső tényezőinek működése révén alakul ki (vö. ROT 1968: 46). Ez a körülmény azonban, azt hiszem, dolgozatom szempontjából nem döntő. Továbbá azt sem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy az adaptációnak nem egyenes következménye az adoptáció. (Vö. pl. a szláv nazális magánhangzók adaptációját a magyarban.)

⁷ Természetesen a két változás nem tekinthető teljes mértékben analógnak, hiszen az egyik esetben egy fonéma, a másikban pedig egy hangszerkezeti forma megjelenéséről van szó. Minthogy azonban a két változás háttere nagyrészt azonos, mégis indokolt az egymás mellé állításuk. A hangtani helyettesítés kapcsán egyébként BÁRCZI is együtt beszél hangokról és hangcsoportokról (vö. 1958a: 46).

vetlenül volt okozója a magyar fonotaktikai rendszer konzervatívnak mondott jellege, aminek következtében esetleg képtelenség lett volna torlódásos formában átvenni az érintett lexémákat. Okait mindenképpen a magyar hangszerkezethez kapcsolódóan, de nem fonológiai szinten kell keresnünk.

A mássalhangzó-torlódásokat kísérő nyelvi változás adaptációs modelljét továbbra is fenntartva azt mondhatjuk a *Baratka* névről, hogy mivel már a 12. századból vannak torlódásos alakjai, s csak ilyenek vannak, a környéken élő, a két-nyelvűségnek vélhetően magasabb fokán álló beszélőközösség már eleve adoptálni tudta az etimologikus hangszerkezeti formát. S ha már egy beszélőközösség nyelvváltozatának fonotaxisában adoptálva van egy szerkezeti modell, akkor szükségtelen pusztán valamiféle fonotaktikai kényszer miatt azt később mégis feloldania. Hiszen itt, azt gondolom, nem arról van szó, hogy a nyelv eleve feloldásra ítélte volna a *Bratká*-t és a többi hasonló alakot, mint azt a jelenség hangváltozásként való értelmezése sugallja. Ezen szavak alakulásában a torlódásos fokok — ezt a nyelvi tények és a józan ész is megengedi — nem csak átmenetiségre predesztinált, mellékes, hanem teljes jogú magyar alakzatok voltak (vö. KENYHERCZ 2005: 10–1), csak éppen számos esetben — de nem kivétel nélkül — egy újabb nyelvi változás „áldozatai lettek”. Szemléletesebben: nem csak egy nyelvbotlásos időszakról van szó, amikor még ízlelgetik, hogyan kéne magyarul mondani azt, hogy *brat*, vagy azt, hogy *Bratka*. Ezt a nyelvbotlásos szakaszt kétnyelvű környezetben — amely a torlódásos lexémák átvételéhez elengedhetetlen — általában egyébként is hang- és szerkezetkölcsonzések követik, mint ahogy azt az interferenciajelenségek kapcsán többen meg is jegyzik (vö. KONTRA 1981: 9, LANSTYÁK 2000: 192, SULÁN 1963: 264). Ha pedig nem elég erős az idegen nyelvi hatás, adott esetben az ingadozások szakasz sem következik be.

Így inkább az valószínűsíthető, hogy egy másik, az adaptációhoz képest másodlagos változás volt az, aminek a következtében a *Bratka* névalakból *Baratka* alakult, s nem szabályos hangváltozás. A felmerülő kérdésekre tehát azt válaszolhatjuk, hogy azoknak a lexémáknak az esetében, amelyekben a torlódás ideiglenesen megmaradt, s majd csak később oldódott fel, az etimon hangalakja feloldás nélkül lett átvéve, azaz adoptálódott, majd aztán összetett (de csak áttételesen fonotaktikai okok) miatt másodlagosan helyettesítődött, azaz adaptálódott. Az elmentmondások elkerülésének érdekében szükséges tehát a változás két szintje között különbséget tennünk azoknak a neveknek az esetében, amelyekben a torlódásos fok megléte után történt a feloldódás.

6. Az általam jobb híján másodlagos adaptációnak nevezett tendencia — nyelvi változásról lévén szó — végtelenül összetett okokból következik. Legfőképp mégis az ősi szótagminták,⁸ illetve az elsődlegesen adaptált alakok hangszerkezeti hatásával, analógiaként való működésével kell számolnunk. BÁRCZI

⁸ Ezeket KASSAI ILONA találóan iránytűnek nevezi a nyelvi kölcsönzésekben (1999: 117).

GÉZA szerint a nyelv fejlődésében a hangváltozási tendenciákkal szinte egyenlő fontosságú tényező az analógia, melynek különösen az egyes fonológiai változások terjedésében van nagy szerepe (1958b: 11). S természetesen nemcsak a terjedésében, hanem adott esetben bizonyos kölcsönzési mechanizmusok (vö. KONTRA 1981: 33) kialakításában is számolhatunk analógiás hatásokkal, amikor például akkor is adaptálódik átvételkor egy szóalak, amikor már fonotaktikai szempontból adott területen akár eredeti formájában is átkerülhetett volna a magyarba.

Az analógia hatásának erőssége összefüggésben lehet az idegen nyelvi hatás változásának irányaival. Azokon a területeken, ahol a szlávság nem asszimilálódott a honfoglalást követő évtizedekben, évszázadokban, kevésbé, míg más, tisztán magyar területeken erősebben hathatott. Az analógia hatásának, azaz tulajdonképpen a másodlagos adaptációnak mint nyelvi változásnak a feltárásához elengedhetetlen a jelenség pontos filológiai feldolgozása. KESZLER BORBÁLA négy évtizede kiadott monográfiája óta nem jelent meg összefoglaló munka a feloldások történetével kapcsolatban. A filológiai háttér hiánya miatt befejezés-ként az analógiának ezért csupán egyetlen összetevőjével szeretnék néhány gondolat erejéig foglalkozni.

7. Azzal együtt, hogy elképzelésem szerint a torlódásos szókezdet mint fonotaktikai alakzat az első adoptálódott, azaz több mássalhangzóval kezdődő szavunkkal együtt ténylegesen megjelent a magyar nyelv fonológiai rendszerében, nem állítom, hogy ne lenne igaza a hangtörténeti irodalomnak, amikor azt sugallja, hogy az egy mássalhangzóval kezdődő szavak magyarosak, míg a kettővel vagy hárommal kezdődőek nem magyarosak, s a nyelv az előbbieket jobban kedveli, ezért — ha csak teheti — a torlódásokat feloldja. Mert az, hogy valami lehetségessé válik a nyelvben, még nem jelenti azt, hogy rögtön át is alakítja annak egész karakterét. Az viszont tény, hogy időben előrehaladva fokozatosan gyengült az a tendencia, ami a jövevényszavak útján magyarba kerülő szó eleji mássalhangzó-kapcsolatokat megszüntette.⁹ A szó eleji torlódásos szótagminták fonotaktikailag ténylegesen produktívá egyébként is majd csak valamikor a 16. században válnak, amikor — igaz, hogy hangutánzó, de — már belső keletkezéssű szavakban (vö. 1527: *Ptrew/fjzkeleonek*, TESz.) is megjelennek.

Azt hiszem, az elmondottak éppen, hogy megerősítik azt az elképzelést, miszerint az analógiás hatást valóban táplálta a magyar nyelv ősi hangszerkezeti jellege, sőt, a nyelvhasználóknak az erről való ismerete, ítélete is, amely szerint a torlódást megszüntető forma magyarosabb. Nyelvtörténeti korokra vonatkozó-

⁹ A tendencia erejének változásával kapcsolatban a szakirodalomban különböző véleményekkel találkozhatunk (vö. BÁRCZI 1958b: 139–40, NYIRKOS 1993: 74, 1997: 116, TÖRKENCZY 1994: 293–4). Egyes nyelvjárásokban azonban még újabb jövevényszavak esetében is megfigyelhető a köznyelvitől eltérő formát eredményező feloldási tendencia, vö. például *drót* ~ *dërót*, *dirót*; *krumpli* ~ *kolompri*, *kurompi*; *krajcár* ~ *karicár* (ÚMTsz.); *traktor* ~ *táráktor* (KÁLMÁN 1956: 128) stb.

an természetesen merészség lenne bármiféle metanyelvi, metafonotaktikai kompetenciát, tudást magyarázó tényezőként föltenni, ám véleményem szerint részben éppen ennek a tudásnak bukkanhatunk a nyomaira, ha a torlódásokkal valamilyen módon kapcsolatba hozható lexémák alakulását próbáljuk értelmezni. Legyen szó bár közvetlenül átvételkor vagy torlódásos fokon keresztül történő feloldásról.

Annak a szemléltetésére, hogy az analógián túl vagy annak a keretein belül egy analógiából táplálkozó metanyelvi kompetencia is közrejátszhatott a más-salhangzó-kapcsolatok körüli változás alakításában, végezetül elég, ha csak egy pillantást vetünk az újabb kori névváltozások és névváltoztatások jellegére. Függetlenül attól, hogy hivatali vagy spontán változtatásról volt szó, föltűnő, hogy a szókezdő mássalhangzó-torlódásoknak az egyes nyelvekben való különböző megítélése mennyire jellegzetes terepe volt a szlávósítási, illetve magyarosítási eljárásoknak.¹⁰ Így csináltak a magyar hatóságok a nyitrai *Brusznó*-ból 1886-ban *Borosznó*-t — noha a név korábbi magyar életében is végig mássalhangzó-torlódással kezdődött — (vö. Gy. 4: 361, MEZŐ 1999: 68), a szlovákok pedig a pusztai személynévből magyar névadással keletkezett *Garany*-t 1948-ban szintén hatósági úton tudatosan szlovákosították *Hraň*-ra (FNESz. *Garany*). Esetenként a spontán változtatásokat is támogathatta etimologikus előzmény, mint ezt a barsi *Szelepcsény* 18. századtól élő *Slepčany* formájú szlovák változata kapcsán láthatjuk (vö. Gy. 1: 475, FNESz. *Szelepcsény*). Máskor pedig egy másik név közvetlen analógiás hatása játszhatott szerepet az efféle módosításokban: az etimologikusan torlódást nem tartalmazó bácskai *Palona* szerb-horvát *Plavna* változata úgy keletkezett, hogy a magyar helységnevet hozzáigazították a szerbiai *Plavna* helynévhez (vö. FNESz. *Palona*).

Az újkori példák jellegzetességei alapján nincs okunk tehát azt feltételezni, hogy a némely területeken kiterjedtnek is sejthető kétnyelvűség következtében az Árpád-korban ne gondolkodtak volna hasonlóan az efféle feltűnő hangszerkezeti különbségeket illetően. Számos egyéb októl támogatva vagy tiltva ez a tény is közrejátszhatott a mássalhangzó-torlódások magyarban történő feloldásában akkor is, amikor már torlódásos formában adoptált lexémában oldódott fel a szókezdő mássalhangzó-kapcsolat.

8. Amikor tehát — visszatérve dolgozatom egy korábbi példájára — azt olvassuk a szakirodalomban, hogy az elsődleges *Bratka* alakból a szó eleji mássalhangzó-torlódás feloldásával jött létre a *Baratka* névforma, a megállapítást cáfolni nem szükséges, viszont érdemes megfontolni, hogy — ha már a *Balaton* név esetében megengedhetőnek tűnik a hangtani adaptáció —, a szókezdő mássalhangzó-torlódás feloldására irányuló tendenciát ebben az esetben se a meny-

¹⁰ A hivatalos névadással összefüggésben ezt a jelenséget MEZŐ ANDRÁS hangzásbeli átalakításnak nevezi (1982: 92–4).

nyiségi és minőségi változások mintájára elképzelt szabályos hangváltozásként, hanem másodlagos analógiás-adaptációs jelenségként értékeljük.

KENYHERCZ RÓBERT

Irodalom

- E. ABAFFY ERZSÉBET (2003), Az ómagyar kor. Hangtörténet. In: *Magyar nyelvtörténet*. Szerk. KISS JENŐ–PUSZTAI FERENC. Bp. 106–28.
- BAKRÓ-NAGY MARIANNE (1998), Hangváltozás — artikuláció — percepció. In: *Szófonetikai vizsgálatok*. Szerk. GÓSY MÁRIA. Bp. 231–40.
- BAKRÓ-NAGY MARIANNE (1999), Fonémakölcsönzés és jelöltségelmélet. *Magyar Nyelv* 95: 282–9.
- BÁRCZI GÉZA (1958a), *A magyar szókincs eredete*. Második, bővített kiadás. Bp.
- BÁRCZI GÉZA (1958b), *Magyar hangtörténet*. Második, bővített kiadás. Bp.
- BENKŐ LORÁND (1980), *Az Árpád-kor magyar nyelvű szövegelemélei*. Bp.
- FNESz. = KISS LAJOS: *Földrajzi nevek etimológiai szótára I–II*. Bp. 1988
- Gy. = GYÖRFFY GYÖRGY: *Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza*. I. (1963), II–III. (1987), IV. (1998). Bp.
- HOFFMANN ISTVÁN (2007), *A Tihanyi alapítólevél mint helynévtörténeti forrás. A régi magyar helynevek vizsgálatának alapkérdései*. Debrecen. Kézirat.
- KÁLMÁN BÉLA (1956), Adalékok a magyar mássalhangzók újabb történetéhez. *Magyar Nyelvjárások* 3: 123–30.
- KASSAI ILONA (1999), Nyelvek és kultúrák érintkezésének tükröződése a magyar szótag szerkezetében. In: *Nyelvek és kultúrák érintkezése a Kárpát-medencében*. Szerk. BORBÉLY ANNA. Bp. 113–9.
- KENYHERCZ RÓBERT (2005), *Szótagvizsgálatok ómagyar kori lexémákon. A szókezdő mássalhangzó-torlódás a korai ómagyar korban*. Debrecen. Kézirat.
- KESZLER BORBÁLA (1969), *A szókezdő mássalhangzó-torlódások feloldása korai jövevényszavainkban*. Nyelvtudományi Értekezések 63. sz. Bp.
- KISS JENŐ (2003), Általános kérdések. A nyelvi változás. In: *Magyar nyelvtörténet*. Szerk. KISS JENŐ–PUSZTAI FERENC. Bp. 23–68.
- KMHsz. = *Korai magyar helynévszótár 1. Abaúj–Csongrád vármegye*. Szerk. HOFFMANN ISTVÁN. Debrecen, 2005.
- KONTRA MIKLÓS (1981), *A nyelvek közötti kölcsönzés néhány kérdéséről, különös tekintettel „elangolosodó” orvosi nyelvünkre*. Nyelvtudományi Értekezések 109. sz. Bp.
- LANSTYÁK ISTVÁN (2000), *A magyar nyelv Szlovákiában*. Budapest–Pozsony.
- MEZŐ ANDRÁS (1982), *A magyar hivatalos helységnévadás*. Bp.
- MEZŐ ANDRÁS (1999), *Adatok a magyar hivatalos helységnévadáshoz*. Nyíregyháza.
- NYIRKOS ISTVÁN (1993), *Az inetimologikus magánhangzók a magyarban*. Debrecen.
- NYIRKOS ISTVÁN (1997), A szóeleji mássalhangzó-torlódások feloldásának módjairól. *Folia Uralica Debreceniensia* 4: 113–56.

- ROT, A. M. (1968), A magyar nyelv keleti szláv jövevényszavai fonológiai meghonosodásának kérdései. *Magyar Nyelv* 64: 38–47.
- SULÁN BÉLA (1963), A kétnyelvűség néhány kérdéséhez. A magyar–szláv szókincsbeli kölcsönhatások tanulságai alapján. *Magyar Nyelv* 59: 253–65.
- TESz. = *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára*. Főszerk. BENKŐ LORÁND. I–III. Bp., 1967–76. IV. Mutató. Bp., 1984.
- TÖRKENCZY MIKLÓS (1994), A szótag. In: *Strukturális magyar nyelvtan. 2. Fonológia*. Szerk. KIEFER FERENC. Bp. 273–392.
- ÚMTsz. = *Új magyar tájszótár I–*. Főszerk. B. LŐRINCZY ÉVA. Bp. 1979–

Egy személynév köznevesülése: a *Maca* és konnotációja

A tulajdonnevek köznevesülése jelentésváltozás, egy már korábban is meglévő, tulajdonnévi jelentés megváltozása. Ez a kezdetben ideiglenes, szituációhoz, kontextushoz kötött jelentésszerkezet-változás néha rögzül, állandósul és a név jelentésétől elválaszthatatlanná válik. Ez a változási folyamat legjobban akkor jellemezhető, ha elfogadjuk a J. SOLTÉSZ által megrajzolt jelentésszerkezet-modellt (1979: 23–32), és a tulajdonnév jelentését összetettnek és egyéntől is függőnek, szubjektívnak képzeljük el. Emiatt egy-egy tulajdonnév (és az ebből létrejövő közszó) jelentése is akár a nyelvhasználó előismereteitől, vagy akár attól függően is változhat, hogy az adott nyelvi elem milyen kontextusban és szituációban jelenik meg.

A következőkben egy női becézőnév elemzésével mutatom be, mely vizsgálati szempontokat tartom a legfontosabbnak a keresztnév jelentésváltozásának elemzésekor. Három szempontot emeltem ki: 1. a *Maca* keresztnév jelentésszerkezetének vizsgálatát, 2. a jelentésváltozás folyamatának bemutatását, az azt befolyásoló tényezők és a nyelvhasználat szintjeinek kiemelését, és 3. a kialakuló közszavak morfológiai-szemantikai vizsgálatát.

A *Maca* a konnotációelemzés szempontjából tagadhatatlanul „könnyű préda”: rengeteg szubjektív jelentéselem kapcsolódik hozzá, épp ezért jó alanya egy ilyen típusú vizsgálatnak. Más, ritkább vagy akár általánosabb használatú névnek talán nem lenne ennyire könnyű elkészíteni az elemzését, és a választás kifejezetten azért esett a *Macá*-ra, mert minden előbb felvetett megközelítési irányból jellemezhető, ezért elemzése más nevek számára is modellként szolgálhat.

Az elemzés során utalok egy kérdőívvel végzett vizsgálat néhány részeredményére. Ebben egyrészt névpreferenciájukról, másrészt keresztnévek közszói alakjainak jelentéséről, hozzájuk fűzött konnotációjukról kérdeztem a résztvevőket. A kérdőívek részletes értékelésére később kerül sor.

1. A *Maca* név jelentésszerkezetének vizsgálata

A jelentésszerkezet vizsgálatakor J. SOLTÉSZ KATALIN tulajdonnévi jelentésszerkezettel kapcsolatos elméletéből indulok ki (1979: 24).

Maca nevünk — hasonlóan a többi tulajdonnévhez — mint hangsor önkényes. Természetesen annak, hogy a *Mária*, *Margit*, *Magdolna* vagy *Mariann* számos

becézője közül miért pont ezt választja a nyelvhasználó, számos motivációja lehet (szubjektív benyomások, tetszés, emlékek stb.). Mivel Magyarországon erőteljes társadalmi (és törvényi) feltételek kötik a névadást, névlistákból lehet (valójában önkényesen motiváltan) választani. Ez a névváltozat csak becézőnévként használható, és általában az informális nyelvhasználatban jelenik meg.

Minden tulajdonnév hordoz információt, még ha sok esetben (ahogy a *Maca* esetében is) gyakran mást nem is árul el viselőjéről, mint a nemét. Ez a becézőnév sem ad más információt a névviselőről (pl. a nemzetiségéről, családi állapotról, iskolai végzettségéről, életkoráról), mint hogy nőről van szó. Valójában még a névviselő nemzetiségét sem tudjuk meg, hiszen a magyar nyelven kívül a szláv nyelvekben is gyakori ez a forma. A már említett kérdőíves felmérés néhány válaszadója megkísérelt életkort megadni e névhez (voltak, akik 40–45 évesnek, mások fiatalnak, tizenévesnek gondolták a tipikus névviselőt), mivel azonban ez a jelentésem nem volt egységes, nem tekinthető a névvel kapcsolatos információk döntően fontos részének.

A denotáción a névnek a vele jelölt dologra való vonatkozását, vele való kapcsolatát értjük. A *Maca* mint tulajdonnév denotációja egyedi, mivel denotátuma, a jelölt dolog is egyedi, tovább nem általánosítható.

A *Maca* tulajdonnév etimológiai jelentéséről elmondható, hogy a jelnevek közé tartozik, amelyeknek kevés leíró és információs értéke van.

A név konnotatív jelentése a név asszociatív képessége, képzetfelidéző ereje. Mivel ez általában (de vizsgált nevünk esetében különösen) fontos eleme és egyben indukálója a jelentésváltozás megindulásának, érdemes a következő pontban részletesebben is megvizsgálni.

2. A jelentésváltozás lefolyása

J. SOLTÉSZ szerint a név konnotációja a név képzetfelidéző ereje, vagyis az a tulajdonsága, hogy asszociációkat, emlékeket, véleményt fűzünk hozzá, s ez természetesen esetenként és személyenként igen változó lehet. Az egyes névhez fűzött asszociációk állandósulhatnak, azaz a konnotatív jelentések közül egy uralkodóvá válhat és lexikalizálódhat (1979: 30). Egy-egy keresztnévhez természetesen minden ember esetében több emlék, benyomás, vélemény is kapcsolódhat, és ezek előtérbe kerülése általában nem ugyanolyan közszói jelentésű alakot eredményez. A vizsgált névhez csaknem 100 eltérő életkorú, iskolázottságú, származású anyanyelvi válaszadó reflexiói alapján leggyakrabban a következő konnotációk köthetők: 'könnyűvérű', 'nagy mellű nőcske', 'bolondos', 'szexi', 'vihogó kamaszlány', 'kihívó', 'üresfejű', 'csinos', 'mindentudó', 'kövérkés', 'szeleburdi', 'komolytalan', 'merész', 'kihívó öltözködésű, de nem csinos nő', 'erősen kifestett nő', 'szabadszájú', 'kikapós, magát kellettő lány', 'butácska', 'közönséges', 'plázacica', 'emberek macája', 'vöröslámpás ház lakója'. Egyedül talán csak a 'nőies', a 'csinos', illetve a 'magas, vékony' kifejezés tekinthető po-

zítívnak, az összes előbb felsorolt negatív, megbélyegző jelentésű. Még akkor is így van ez, ha figyelembe vesszük az ítéletek háttérében lévő esetleges konkrét hatásokat (melyek az ismerős névviselők tulajdonságai miatt jöttek létre), továbbra is a negatív konnotációjú jelentések száma a meghatározó. Jól mutatja ez a jelenség, hogy a negatív konnotációk egyértelműen meghatározzák a közszoói jelentést, negatív elemet kapcsolnak a névhez.

2.1. A befolyásoló tényezők

a) A konnotációt nagymértékben meghatározza a név hangzásából fakadó névhangulat. A neveket nagyon gyakran pusztán a hangzásuk alapján (jelentésüktől függetlenül) tartjuk szépnek, vonzónak, gyakorlatilag úgy, hogy sem etimológiai jelentés, sem konnotáció nem kapcsolódik hozzá. A szavak, de főleg a nevek hangulatának megítélése azonban igen szubjektív. HAJDÚ MIHÁLY a *Macá* nevet a *Magdolna*, *Margit* vagy a *Mária* -ca képzős becézőjeként említi (1974: 83). Kiemeli, hogy ezt a képzőt főleg női nevek esetében használják, és határozottan kedveskedő jellege van. Főként emiatt a hangulat miatt jegyezték fel ritkábban, s ahol megtalálható (pl. végrendeletekben), általában kislányok megnevezésére szolgált. Ez a 18–19. században tapasztalható határozottan pozitív névhangulat azonban mára nemhogy eltűnni, hanem (ahogy a korábban említett példák is mutatják) kifejezetten ellenkezőjére fordulni látszik.

b) A nevek (főleg a keresztnemek) megítélését sokszor társadalmi, névhasználati szempontok is befolyásolják. HAJDÚ MIHÁLY írja: „Attól függően, hogy mikor és kik körében válik egy név gyakorivá, jellemző lesz egy csoportra; kialakulnak a sajátos, egyes vallásokra, vidékekre, társadalmi rétegekre utaló nevek. Elsősorban a keresztnemekkel kapcsolatban figyelhető ez meg.” (2003: 115) Vannak például tipikusan székelynek, reformátusnak, cigánynak tartott nevek, amelyeket e csoportok tagjai viselnek (vagy nem is olyan gyakoriak körükben, de mások rájuk jellemzőnek, tipikusnak gondolják).

A *Macá*-val kapcsolatban sokakban az egyszerűség, sőt tanulatlanság, közönységesség ötlük fel. Sokan írták válaszdóim közül, hogy fiatal, falusi nők vagy középkorú asszonyok nevének képzelik, ezért gyakran kifejezetten nem is becézőnévként, hanem gúnyosan, megbélyegző névváltozatként használják pl. a *Mária* nevűek gúnyneveként vagy degradáló, gúnyos említőneveként.

c) A tulajdonnevek felismerése és használata szempontjából igen lényeges a névkompetencia figyelembevétele. A nevekkel kapcsolatos előzetes tudás, előismeret ugyanis a nyelvhasználó névkompetenciájából fakad, aki tudja, hogy a tulajdonnév egyes típusaira mi jellemző, milyen szintaktikai és szemantikai környezetben jelennek meg általában, és ezért arra is rájön, hogy ha azt aktuálisan nem tulajdonnévként, hanem például csoportjelölőként, azaz típusnévként használták.

A *Macá*-val kapcsolatban érdemes megemlíteni, hogy a megkérdezettek közül sokan egyértelműen csak közszoóként, általában valamilyen jelzővel ellátva

ismerték a nevet. Többen is megkérdezték, hogy miért írtam a már említett kérdőívben nagy kezdőbetűvel. Ez azt mutatja, hogy a konnotatív jelentéselem erőteljes hatása miatt a keresztnévi azonosíthatósága lassan kezd eltűnni, a névhasználói kompetencia köréből kiesni látszik a név.

d) A közszóvá válást megközelíthetjük a szituáció és szöveggörnyezet módosító hatása felől is.

Azt hiszem, e szempontból vitathatatlan, hogy pl. a *bögyös maca* kifejezés elterjedéséért (ezáltal az egyéb *macá*-val alakult kifejezések térnyeréséért és egyben a *Maca* keresztnévként való visszaszorulásáért) a sokak által ismert, népszerű „Hamis a baba” című alkotás is nagyban felelős. Ebben a filmben egy *Maca* nevű, nagy mellű nő szerepel, de a név itt még határozottan tulajdonnévi használatú. E név szerepeltetése egyrészt azt bizonyítja, hogy a *Macá*-nak már a film készítésekor is megvolt a ma is meglévő konnotációja (azaz nem véletlenül ez a keresztnév szerepel a filmben), ugyanakkor viszont használata erősítette is a konnotációt és a ’lány, nő’ közszó jelentést.

Ugyancsak a kontextus erőteljes jelentésmódosító szerepével számolhatunk a *púdermaca* kifejezéssel kapcsolatban. Az összetételi előtag már megelőlegezi a negatív konnotációt, de a teljes kép (jelen esetben egy dal nyújtotta) szöveggörnyezetből bontakozik ki: „*Púdermaca* szép lélek / Lecsorog a festéked / Öntelt mosoly arcodon / Hidegen hagysz, kishúgom” (<http://www.zeneszoveg.hu>).

e) A beszélőközösségnek a nyelvi elemnek a közszó vagy tulajdonnévi rendszerbe helyezéséhez gyakran vannak formális segítségei is. Vizsgált nevünk esetében a képzők segítenek egyértelműen közszóként értelmezni ezt az elemet: pl. *elmacázik*, *macás*. Néhány adat több képzőt is tartalmaz (pl. *macázás*, *macáskodik*, *elmacázgat*), de ezek már deverbális nomennek és verbumnak tekintendők, hiszen alapszavuk ige, és nem keresztnév.

f) A köznevesülés megindulásában igen fontos az analógia, a minták szerepe. A névkompetencia képessége alapján ugyanis a nyelvhasználó az elsajátított minták segítségével maga is képes elkülöníteni, sőt kialakítani ilyen használati köröket és új elemeket, s ezek a régebbi tulajdonnévi eredetű közszavak szemantikai és szerkezeti csoportjainak mintájára jönnek létre. Gyakrabban jelentkezik ugyanis ez a folyamat abban az esetben, ha hasonló szerkezetű vagy jelentésű alakok már modellként szolgálnak a nyelvi közösség számára. Az analógia szerepét a jelentésváltozásban többen hangsúlyozták már, például a *Katalin* név becézett alakjainak áttekintése kapcsán VITÁNYI BORBÁLA is kiemelte (1993). A *Macá*-val kapcsolatban a következő csoportokat lehet elkülöníteni: ’nagy mellű nő’ (*csöcsös panká, csöcsös marcsa, csöcsös maca, csöcsös janka, csöcsös manci, cicis böske, dudásica, cicijuci, bögyös maca*), ’kövér nő vagy férfi’ (*tank aranka, bözsi, dőme, dora, galamb gertrúd, hájas maca, hurkagéza, szalámigyurka, tehén helén, faros-ilona, ducijuci, ducó-jucó, tonnalujza, lólujza, mázsamanci, hájas-muki, husi-nusi*), ’szerető’ (*kata, kati, pali, janika, böske, dorka,*

maca, cicamaca, rodamári), 'valamilyen nő' (*beképzelt maca* 'nagyszájú, pletykás nő', *pocakmaca* 'terhes nő', *szolármaca* 'üresfejű nő', *szupermaca* 'szép, csinos nő').

2.2. A köznevesülés vizsgálata a nyelvhasználat szintjei szempontjából

2.2.1. *Maca* a szlengben

Az alábbiakban megvizsgálom azokat a feltételeket, amelyeket BETHANY K. DUMAS és JONATHAN LIGHTER a szlengkifejezésekkel kapcsolatban említett (2002: 287–9). A szerzők négy tényezőt soroltak fel mint a szlengkifejezések ismérveit.

a) „Jelenléte szembetűnően csökkenti — legalábbis pillanatnyilag — a formális vagy komoly beszéd vagy írásmű méltóságteljességét.” (i. m. 287) Úgy gondolom, ez teljesen igaz a *Macá*-ra. Köznyelvi szövegben (főleg annak írott változatában) igencsak meglepő lenne a használata, nem is beszélve például a hivatalos stílusrétegről. De irodalmi szövegekben — erős hatáskeltő eszközként — megjelenhet.

b) „Használata arra utal, hogy használója vagy a megjelölt tartalmat ismeri, vagy az emberek azon alacsonyabb társadalmi helyzetű vagy kisebb felelősséggel bíró osztályát, akik e kifejezés sajátos ismerői és használói.” (i. h.) A kifejezés alacsonyabb társadalmi presztízsű rétegekhez kötésére utal, hogy gyakran lenézőek, pejoratívak is ezek az alakok, ahogy például a következő idézetben: „Hirtelen nem is értettem, mit is keresek én ezek között az üresfejű *szolármacák* között” (Nők Lapja 1999/14: 8), vagy a *pornómaca* kifejezés esetében.

c) „A mindennapos társalgásban magasabb társadalmi helyzetű vagy nagyobb felelősséget viselő személyek között tabukifejezésnek számít.” (i. m. 288) A börtönszlengből jegyezték fel a *maca* 'prostituált' jelentését — ez a társadalmi és nyelvhasználati réteg pedig aligha szolgál normaként az átlagos beszélő számára.

d) „A jól ismert konvencionális szinonima helyett használják, elsősorban azért, hogy (a) megvédjék a használót a konvencionális kifejezés használata által okozott kényelmetlen érzéstől, vagy hogy (b) megvédjék a használót a további részletezés kényelmetlenségétől vagy fáradalmaitól.” (i. h.) Úgy gondolom, a *maca* 'valamilyen tulajdonságú nő' jelentései erre a használatra nagyon jó példák. A *maca* 'lány, nő', *szupermaca* 'csinos nő', illetve a *macáskodik* 'kihívóan viselkedik', *macás* 'szép (nő)', *macázás* 'nőzés' kifejezések mindegyikének megvan az a tömörítő jellege, ami (nyilván az alapszó jelentésbesugárzása miatt) szükségtelenné teszi a további magyarázatot. Ugyanakkor a *bögyös maca*, *csőcsős maca* kifejezések némileg eufemizálják is a jelentést.

Mivel mind a négy kritériumnak megfelel a *maca*, nemcsak köznevesült keresztnévnek tarthatjuk, hanem joggal említjük szlengkifejezésként is.

2.2.2. *Maca* a sajtónyelvben

A tulajdonnevek közszoí használata igencsak alkalmas a figyelemfelkeltésre. Ez a jelenség a sajtónyelvben is gyakori, és mivel igen kifejező elemek, meglepőek, nagy a hírértékük.

A köznevesült keresztnemek sajtónyelvi használata jól megfontolt választás eredménye: mivel alkalmazóik is ismerik az alakok másodlagos, többletjelentését, szándékosan élnek ezzel a hatáskeltő eszközzel. Ugyanakkor általában nem ismerik ezek „hatásmechanizmusát”, és a név jelentésszerkezetének megváltozását sem feltétlenül tudatosítják, de stilisztikai hatáskiváltó erejével egyértelműen tisztában vannak.

A *Macá*-val kapcsolatban az alábbi médiabeli közszoí alakokat találhatjuk: *maca* 'divatos nő', *bögyös maca* 'nagy mellű nő', *pornómaca* 'pornószínésznő', *szolármaca* 'üresfejű nő'. Különösen érdekes, hogy egy blogban egy borfajtát „tüzes, mediterrán *maca*”-ként emlegettek. Kétszeres metaforikus használatnak lehetünk ez esetben tanúi: egyrészt a *Maca* → *maca* változásnak, másrészt a *maca* közszoí jelentésköre kiszélesedésének, elvontabb használatának.

Talán nem véletlen, hogy a *szolármaca* kivételével mindegyik szó az internetről származik: ennek a médiumnak a nyelvhasználata (főleg a blogoké) sokkal jobban közelít a beszélt nyelvhez, mint a leírt szavakra még mindig jobban figyelő, a médianormát egyelőre erősebben őrző nyomtatott sajtóé.

2.2.3. A nyelvjárások

Meglepő módon a *maca* közszoí alakjai a nyelvjárásokból csak nagyon szórványosan kerültek elő. A TESz. említi 1901-es adatát 'csikó' jelentéssel. A másik három nyelvjárási említése más konnotációkörrel hozható kapcsolatba: *maca* 'szerető', *cicamacaca* 'ua.', *cziczemacza* 'női szerető'. A nyelvjárási adatok szórványossága arra utal, hogy a név közszoí használata elsősorban a szlengre és a kevésbé formális köznyelvre korlátozódik.

3. A kialakuló közszoók szemantikai és morfológiai csoportjai

Egyik korábbi írásomban (TAKÁCS 2006) már utaltam arra, hogy a *Mária* név becézett alakjai közül a *Macá*-nak van a legtöbb közszoí származéka, de jelentéstani szempontból nem tekinthető változatosnak. A TESz.-ben szereplő 'csikó' kivételével ugyanis mindegyik a *maca* 'lány, nő' jelentéséből származtatható.

E név esetében a morfológiai szerkezet vizsgálata összeforr a szemantikai elemzéssel, az egyes szerkezeti típusoknak ugyanis meghatározott jelentésköröket tulajdoníthatunk. Az önálló előfordulások jelentése 'nő, lány, szerető', a jelzős alakoké 'a jelzőben/előtagban kifejezett tulajdonságú nő, lány', a képzős alakoké 'az alapszóban kifejezett tulajdonságú, ahhoz köthető'.

Jelentéstani szempontból azonban a *Maca* részben kivételnek is tekinthető, hiszen jelentései (az előbb említett 'csikó' kivételével) mind az emberre vonat-

koznak. Ez nagyon ritka a közszóvá vált keresztnevek között, más esetekben differenciáltabb közszói jelentésszerkezettel találkozhatunk.

Morfológiai szempontból a *Maca* és közszói alakjai mint cseppben a tenger mutatják a köznevesült keresztnevek legjellemzőbb szerkezeti típusait. Ezek aránya (396 keresztnév kb. 2220 köznevesült származékának vizsgálata alapján) a következő: önálló előfordulás 30%, összetételek előtagjaként 31%, ezek utótagjaként (vagy jelzővel) 29%, névszóként és igeként képzővel 5–5%. A *Maca* esetében az átlagtól való eltérést mutatja, hogy nem vált előtagként összetétel tagjává (legalábbis eddig nem találtam rá példát).

HEGEDŰS ATTILA szerint a tulajdonnév → közszó váltást az a típus jellemzi leginkább, amelyben a tulajdonnév anélkül lesz közszóvá, hogy bármilyen alaki változás történne rajta (vagy legfeljebb a magyar kiejtésnek megfelelő helyesírási változást tükröztetjük) (2000: 176). Ez a szerkezeti típus a *macá*-ra is jellemző. Első közszói feljegyzése 1647-ből származik, jelentése 'szerető' (TESz.). (Ennek az adatnak a közszói származása azonban nem biztos, RÁCZ ENDRE ugyanis kétségbe vonta a 'szerető' jelentésű *maca* keresztnévi eredetét; vö. 1986.)

A már említett, nagy korpuszon végzett vizsgálat azt mutatja, hogy az adatok túlnyomó többsége (kétharmada) összetételben (vagy jelzővel) vált köznévvé. Ez az arány jellemző vizsgált nevűnkre is. Az adatok legnagyobb része valamilyen jelzővel áll, s ez esetben is megfigyelhető a köznevesült keresztneveknek az a sajátossága, hogy a keresztnévi eredetű alak valójában csak a jelentés szűkítésére, a tulajdonság nemhez kötésére szolgál.

B. LŐRINCZY ÉVA az „Új magyar tájszótár” szerkesztése közben az ott tárgyalt anyag alapján adott hangot annak a sejtésének, hogy a köznevesült keresztnevek jellemző szerkezeti típusa a szóösszetétel, s ezek a kifejezések elsősorban valamilyen testi-lelki fogyatékoságot gúnyolnak ki (1991). A *Macá*-val alakult összetételekre is jellemző ez a pejoratív, megbélyegző vagy gunyoros használat, pl. *beképzelt maca* 'nagyszájú, pletykás nő', *bögyös maca* 'nagy mellű nő', *cicamacaca* 'szerető', *csöcsös maca* 'nagy mellű nő', *hájás maca* 'kövér nő', *pocakmaca* 'terhes nő', *szolármaca* 'üresfejű nő', *szupermaca* 'szép, csinos nő'.

A képzett alakok az egész vizsgált anyag 10%-át teszik ki. A *Maca* képzett alakjainak jelentései mind az alapjelentésből ('lány, nő') magyarázhatók: *macás* 'szép, csinos', *macázás* 'nőzés'. Néhány esetben több képző is kapcsolódik a tőhöz, de a második már a köznévi származékhoz járul, pl. *macáskodik* 'kihívóan viselkedik'.

4. Összegzés

Típusnévvé vált-e vajon a *maca*? Úgy gondolom, hogy említésekor ugyanolyan jelentéselemek aktivizálódnak, mint a *Salamon* 'bölcös', a *Tamás* 'hitetlen', a *Sámson* 'erős ember', a *Fritz* 'német ember' kifejezések esetében. Az, hogy a tulajdonságjelölő szók a nevekkal jelzős szerkezeteket is alkothatnak,

amelyek típusjelölő kifejezésként, azaz köznévi értelemben is használhatók, jellemző vizsgált nevünkre is, pl. a *bögyös, csöcsös, beképzelt, hájas maca* esetében. Épp ezek a jelzős alakok sejtetik a jelzett szó típusnévi, általánosabb érvényű használatát.

Ha a változásokat igyekszünk értékelni, el kell döntenünk, hogy jelentésváltásról vagy jelentésváltozásról van-e szó ebben az esetben. (Természetesen minden jelentésváltás egyben jelentésváltozás is, különbségük a változás mértékében van.) A közszóvá válást elsősorban jelentésváltozásnak tarthatjuk, s ez csak az esetek kis részében jelentésváltás is egyben.

A jelentésváltás során a tulajdonnév elveszíti tulajdonnévi jelentését és használatát, és ettől kezdve csak közszóvi értelemben szerepel. Jelentésváltás, végleges közszóvá alakulás történt a például a *Lökös ~ Lőkös* keresztnév esetében. A *megy, mint a lökös/lőkös* kifejezésben például a *Lőrinc* személynév rövidült, képzős alakjának egyik alakváltozata rejlik (OkISz., CsnSz.). Származékai közül a *lökös, fél-lökös* és *türöm-lökös* nyelvjárásokban 'féleszű, hóbortos, eszelős ember'-t jelent (SZENDREY 1936: 254).

Jelentésváltozáskor a tulajdonnév jelentésszerkezetének megváltozása miatt (de továbbra is tulajdonnévi funkcióban maradván) a névkinccs perifériális részére kerül. Ez a változás kezdetben (ahogy pl. a *Muki, Riska, Arisztid, Béla* esetében is történt) csak a nevek tulajdonnévként való visszaszorulását eredményezi. Ahogy azonban a keresztnévek kiszorulnak a tulajdonnévi használatból, elveszítik azonosíthatóságukat is, azaz bekövetkezik a jelentésváltás.

Hiszem, hogy ezen az úton van a *Maca* is. Jelenleg még inkább csak változásként értékelhető a jelentésszerkezetének átalakulása, de mivel egyesek már azt sem tudják, hogy ez tulajdonnév — azt pedig még ennél is kevesebben, hogy melyik név becézése —, elképzelhető, hogy rövidesen kiszorul a tulajdonnévek köréből.

TAKÁCS JUDIT

Irodalom

- CsnSz. = KÁZMÉR MIKLÓS: *Régi magyar családnevek szótára. XIV–XVII. század.* Bp., 1993.
- DUMAS, BETHANY K.–LIGHTER, JONATHAN (2002): Nyelvészeknek való-e a szleng szó? In: *A szlengkutatás 111 éve.* Szerk. VÁRNAI JUDIT SZILVIA–KIS TAMÁS. Debrecen. 277–91.
- HAJDÚ MIHÁLY (1974), *Magyar becézőnevek (1770–1970).* Bp.
- HAJDÚ MIHÁLY (2003), *Általános és magyar névtan.* Bp.
- HEGEDŰS ATTILA (2000), A tulajdonnév → közszó váltásról. *Magyar Nyelvjárások* 38: 175–8.

- B. LŐRINCZY ÉVA (1991), Jancsi és Juliska. In: *Emlékkönyv Benkő Loránd 70. születésnapjára*. Szerk. HAJDÚ MIHÁLY–KISS JENŐ. Bp. 423–6.
- OKISZ. = SZAMOTA ISTVÁN–ZOLNAI GYULA: *Magyar oklevél-szótár. Pótlék a Magyar Nyelvtörténeti Szótárhoz*. Bp., 1902–1906.
- RÁCZ ENDRE (1986), A csép, a maca meg a TESz. *Névtani Értesítő* 11: 14–8.
- J. SOLTÉSZ KATALIN (1979), *A tulajdonnév funkciója és jelentése*. Bp.
- SZENDREY ZSIGMOND (1936), Személynevek mint köznevek. *Magyar Nyelv* 32: 248–59.
- TAKÁCS JUDIT (2006), *Máriavirág-tól pocakmacá-ig. Mária* keresztnévünk konnotatív jelentéssíkjának elemzése. *Magyar Nyelvjárások* 44: 131–6.
- TESz. = *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára*. Főszerk. BENKŐ LORÁND. I–III. Bp., 1967–1976. IV. *Mutató*. Bp., 1984.
- VITÁNYI BORBÁLA (1993), Névtanos szemmel a közszavak egy csoportjáról. *Névtani Értesítő* 15: 315–7.

Háromtagú személynévkapcsolatok a 18. századi Körösladányban

1. A magyar történeti személynévek kutatói közül valószínűleg mindannyian megtapasztalták már, hogy írott forrásainkban a hivatalosan együtt használt két személynév-fajta (a család- és keresztnévek) mellett (időszakonként különböző mértékben) fel-felbukkannak egyéb névtartozékok is. Leginkább valamiféle ragadványnevek vagy ragadványnévszerűen viselkedő nyelvi elemek.

Arra, hogy miért nem volt elegendő a család- és keresztnév együttese egy-egy település vagy régió lakosainak az írásbeli említésére, többféle magyarázat is kínálkozik.

A hivatalos iratokban az egyes lakosokat egyértelműen, félreérthetetlenül kellett jelölni, azonosítani, egyedíteni, másoktól megkülönböztetni. A családnevek és a használatos keresztnévek korlátozott száma, illetőleg az ezekkel alkotott kombinációk szűkös volta e kívánalom teljesülését nem tette lehetővé. A falu viszonylag magas lélekszáma pedig az újonnan betelepülők általános ismertségét gátolta. Mindezekből a tényekből elsősorban az következett, hogy a helyi magyar nyelvű leírásokban (a református egyházat tekintve például) sok esetben a keresztnév- és családneveken kívül mind a szülőknek, keresztszülőknek, mind a házasulandóknak és az elhalálozottaknak az általuk vagy a család által elfogadott, úgynevezett értelmi jellegű, megkülönböztető funkciójú ragadványnevet (-neveit) és egyéb kiegészítő megnevezéseit is feltüntették. Gúny-, csúf- és bóknevek nemigen kerültek be sem az egyházi anyakönyvekbe, sem egyéb községi dokumentumokba. (Az összegyűlt névanyag alapján valószínűsíthető, hogy a település mikroközösségeinek tagjai a hétköznapi életben a 20. század végéhez hasonlóan e harmadik névfajta önmagában vagy a két hivatalos elem valamelyik tagjával, esetleg mindkettővel, vagy a becézőnévvel együtt használták említésre.) A ragadványnevek (és névrészek) funkcióiknak megfelelően ezáltal utalni tudtak a névviselő társadalmi helyzetére, foglalkozására, etnikumára, valamely családhoz tartozására, lakhelyére, családján belül a viszonyított korára stb. Mindemellett pusztán megszokásból is emlegethették őt valamely ragadványnevével (is), esetleg hol az egyikkel, hol a másikkal; hol annak teljesebb, hol rövidebb alakját kapcsolva a másik két személynév-fajtaéhoz.

De miért is került a címben jelzett helység 18. századi személynévhasználata az érdeklődésem körébe? Ennek magyarázata szintén tartalmaz általánosabb és konkrétabb érveket.

Általánosan ismert nézet a magyar névtudományban, hogy a jelenkori tulajdonneveink vizsgálata hozzásegít bennünket a történeti névanyagunk mind teljesebb megismeréséhez, és fordítva: a múltban keletkezett és használt neveink kutatásával közelebb kerülünk a maiak mind tökéletesebb megértéséhez. Igaz ez a címben jelzett személynévkapcsolatok esetében is. Egy magyar település (így pl. Körösladány) mai személynéveit, kitüntetetten a ragadványneveit vizsgálva az adatok között jócskán találhatók olyanok, amelyekről, azok tagjainak funkciójáról, lexikális hovatartozásáról, keletkezési módjairól stb. sem az adatközlők, sem a gyűjtő nem tudnak bizonyosat mondani. Sok ún. örökölt családi és nagycsaládi ragadványnév (vö. B. GERGELY 1977: 20) esetében amiatt, mivel a keletkezésük több évtizeddel, sőt évszázaddal korábbra tehető, így a megfejtésükhöz történeti forrásokra van szükség. Ilyen értelemben a településről legrégebben fennmaradt, személynéveket őrző források adatainak az elemzése (reményeim szerint) nagyban segíti majd a jelen és a közelmúlt neveinek a megismerését. Ugyanakkor bizonyos korábbi korok ragadványneveinek a feltárása önmagában is bővíti a történeti magyar személynévekről meglévő általános ismereteinket. E többszörös motiváció játszott szerepet abban, hogy célul tűzzem ki: Körösladány hozzáférhető történeti forrásaiból összegyűjtöm, és nyelvi szempontokból megvizsgálom a bennük előforduló három- vagy többtagú személynévkapcsolatokat, különös tekintettel a bennük rejtőzködő ragadványnevekre, a család- és ragadványnevek (gyakoribb) kombinációira. A 18. századi névkapcsolatok áttekintése mintegy alapot teremt a következő századok körösladányi személynévadásának és -használatának, valamint magának a névrendszereinek az alaposabb megértéséhez.

2. E dolgozatba a lehetséges források közül elsősorban a körösladányi Református Egyház 18. századi — születési (s), házassági (e), halotti (h) és egyéb bejegyzéseket tartalmazó (v) — anyakönyvének az adatai kerültek be. (Ennek eredeti címe: „A Körös Nadányi Reformáta Ekklé’sia MATRICVLARIS KÖNYVE mellyben azok, a’ kik az 1759^{dik} esztendőől fogva Születtettek, Házasúltak, és meghóltak, és más egyéb Ekklesiára tartozó dólgek fel-jegyeztettek. I. kötet.) Sajnos a korábbi egyházi dokumentumok elvesztek, így a 18. század elején újratelepült községnek csupán az 1759–1800 közötti időszakra vonatkozó (több oldalon hiányos, töredékes) anyaga nyújt némi fogódzót témánk feltárásához s bizonyos következtetések levonásához. Az anyakönyvek természetesen nem tükrözik vissza megközelítően teljes mértékben sem az adott időszak hivatalos és népi névhasználatát, de a maguk következtelenségei ellenére is mégis sokféle bizonyítékot tartalmaznak. A katolikus anyakönyvekben nincsenek 18. századi többtagú személynévkapcsolatok.

Másrészt adatokhoz juttattak még a Békés Megyei Levéltár körösladányi vonatkozású gyűjteményei közül a következők (rövidítésük zárójelben): Körösladány. II. Protocollum. Testamentum-könyv. Jegyzőkönyv. 1764–1840. V. 322. A. b. 2. (L2); Determinationes. 1793–4. Körösladány nagyközség peres jegyzőkönyvei. V. 322. A. a. 3–9. (L5). A Magyar Országos Levéltárból pedig A Harruckern család iratai. P. 418. 4. csomó. Fasc. J. 1–90 (L4).

A forrásokból kigyűjtött háromtagú személynévkapcsolatok állománya az elemzés végére illesztett adattárban található a ragadványnevek betűrendjében. Egy-egy önállóan tekintett adat csak egyszer szerepel, az első előfordulásával. Annak évszáma után a betűhív, eredeti helyesírású alak következik, majd a forrás rövidítése. Két teljesen egyező felépítésű névkapcsolat csak akkor kapott helyet az adattárban (és így az elemzésben is), ha már az egyik névviseelője meghalt, és a következő években ugyanazt a formát használták más személy említésére. Egyazon személynek a különböző szerkezetű és lexikális felépítésű névkapcsolata viszont külön-külön szerepel a betűrendi helyén.

3. Forrásaink arról tanúskodnak, hogy a falu család- és keresztnévhasználata mellett a ragadványnévi is meglehetősen kiterjedt körű lehetett. A század elejétől folyamatosan szaporodó lakosság lélekszáma annak végéig megközelítette a 2500 főt (a református anyakönyv 1807-es adata szerint 2532 református vallású élt a faluban). Az ő említésükkor 469 adatban (leginkább a hivatalos családnév + keresztnév kombinációja mellett) rögzített a bejegyző valamiféle megkülönböztető nyelvi elemet. Ez utóbbiak némelyikének a szófajiságát teljes bizonyossággal eldönteni szinte lehetetlen. Minősítésükben némi segítséget jelent a mai népi névhasználat ismerete. A foglalkozásnévi előzményűek például a 20. század második felében vagy ragadványnévként álltak a családnév mellett, vagy mintegy átmeneti helyzetben a köznévi és a tulajdonnévi között. Átmenetiségüket a használatuk módja is igazolja, hiszen ugyanazt az embert egyaránt említik *Szabó postás*-ként és *Postás Szabó*-ként. Ugyanúgy a generációs különbséget jelző *Óreg* napjainkban is jelentkezik ragadványnévként. Az effélékre tekintettel a vizsgált korszak hasonló elemeit számításba veszem az elemzésemben. Szintén a mai állapotokhoz igazodva tekintettel voltam az ugyanazon személynek egymással etimológiai összefüggésben lévő ragadványnév-változataira. Tehát például a *Kis Szabó* > *K. Szabó* ~ *Ká Szabó*-féle névalakulatok mindegyikének az első tagjára. Egyébként az anyakönyv-vezetési gyakorlat igen hasonló a DÖMÖTÖR SÁNDOR (vö. 1977: 248–9) által a szintén Békés megyei Dobozon tapasztaltakhoz, vagyis a betűjellel rövidült formák már akkor is általánosabb használatúak voltak (legalábbis a hivatalos dokumentumokban). Az összes közül a legelső, a három személynév-fajtát együttesen őrző adat az anyakönyv egyes (történeti) feljegyzéseiben szerepel visszautalva az 1753. évre, s ez a *K. Tóth István*. 1759-től azután folyamatosan megtalálhatók a teljes vagy rövidített formájukban kiírt ragadványnevek, ragadványnévszerű formák. Használatuk gyakori-

sága nő, bár (valószínűleg) elsősorban a mindenkori prédikátor, illetőleg a bejegyző szemléletétől függött, hogy csak a hivatalos nevükön szerepeltette-e az egyes személyeket, vagy az általánosan elterjedt, megkülönböztető szerepű ragadványnevekkel együtt. Sőt megesik, hogy ugyanannak a személynek ugyanabban az évben hol a kéttagú, hol a háromtagú névegésze szerepel. Például: 1795: *Potsalyi Szabó Sára* (s) ~ 1795: *Potsalyi Sára* (s) (a példa második adatában mellesleg az eredeti ragadványnev áll családnévi helyzetben); 1788: *Török Mihály* (s) ~ 1794: *G. Török Mihály* (s) ~ 1897: *ör Török Mihály* (s); 1788: *Szathmári István* (s) ~ 1791: *E. Szathmári István* (s) stb.

A személynévkapcsolatokban szereplő ragadványnevek szerepét, továbbörökítését illetően egyébként többnyire hasonlókat tapasztalhatunk, mint más vidékek írott forrásaiban: „Ez a harmadik tulajdonnévi elem az anyakönyvekben nem helyettesíti a vezetéknevet, hanem legtöbbször kiegészíti, egyéníti azt, (...) e nevek többnyire öröklődtek, kiterjedtek az egész családra. Valóban a mindennapi életben említőnévként is használhatták, viselőjük nem haragudott érte, (...) szórendjük, használati formájuk is igen változatos.” (FÜLÖP 1990: 56)

4. A személynévkapcsolatok tagjainak szórendje. A 469 háromtagú személynévkapcsolatot tartalmazó adat 78 eltérő családnév mellett összesen 128 különféle ragadványnevet őriz.

4.1. Ez utóbbiak többsége eredeti, teljes alakjában (is) szerepel. Így (zárójelben az adott ragadványnevet őrző névkapcsolatok száma): a *Bak* (3), *Balog* (1), *Baptista* (1), *Berta* (1), *Botzonádi* (8), *Botos* (1), *Bo'sódi* (1), *Czigány* (3), *Csaplár* (1), *Csikós* (1), *Csizmadia* (1), *Csorba* (1), *Esküdt* (4), *Farkas* (1), *Fási* (1), *Fekete* (1), *Főbíró* (4), *Furtai* (2), *Gergely* (3), *Gonda* (1), *Gulyás* (2), *Gyepesi* (1), *György* (2), *Halasi* (1), *Hevesi* (2), *Hídvégesi* ~ *Hídvégi* (4), *Iffjú* (24), *Iffjú Bo'sódi* (1), *Iffjú Botos* (1), *Iffjú Molnár* (1), *Iffjú Nemes* (1), *Iffjú Tarnók* (1), *János* (1), *Jó'si* (1), *Juhász* (7), *Karátson* (1), *Katona* (2), *Kátza* (1), *Kéri* (1), *Kevi* (2), *Kintses* (1), *Kis* (7), *Kondás* (3), *Kotsis* (3), *Kováts* (2), *Kölesdi* (1), *Lántzi* (1), *Lovas* (1), *Máté* (1), *Molnár* (1), *Nagy* (4), *Néhai Botzonádi* (1), *Néhai Hevesi* (1), *Néhai Kis* (1), *Néhai Piros* (1), *Nótárius* (3), *Nyiri* (1), *Oláh* (1), *Ombodi* (1), *Öreg* (52), *Öreg Csikós* (1), *Öreg Csökmei* (1), *Öreg Kis* (1), *Öreg Sánta* (1), *Pál* (8), *Pap* (3), *Pesztránszki* (1), *Péter* (1), *Piros* (1), *Potsalyi* (1), *Prédikátor* (4), *Püspöki* (1), *Sámuel* (2), *Sánta* (2), *Siket* (1), *Szabados* (2), *Szabó* (2), *Szekeres* (1), *Sziksza* (1), *Szilvási* (1), *Szóke* (1), *Szűts* (2), *Szűts Mester* (1), *Tartsai* (1), *Tégla Mester* (1), *Török* (4), *Törvénybíró* (2), *Újmagyar* (5).

A kezdőbetűre (illetőleg szóban valószínűleg a mássalhangzónak egy magánhangzóval együtt ejtett, szótagnyinak számító hangkapcsolatra) rövidült alakok jóval gyakoribbak: *B.* 15; *Cs.* 15; *E.* 6; *F.* 7; *F. I.* 1; *G.* 8; *Gy.* 10; *H.* 8; *I.* 50; *I. B.* 1; *I. Cs.* 3; *I. G.* 1; *J.* 13; *K.* 19; *K. Cs.* 1; *M.* 8; *N.* 11; *Ny.* 1; *O.* 1; *Ö.* 4; *P.* 9; *S.* 7; *Sz.* 6; *T.* 9; *U.* 1; *V.* 2; *Z.* 2.

Az utóbbi 22, egyetlen betűre rövidült, egy-egy funkciót őrző névrészből redukálódott ragadványnevek jelentősebb megterheltsége annak a következménye, hogy mindegyik betűnek (kivéve a V.-t és a Z.-t) többféle lexikális előzménye is lehetett. A K.-nak például *Karátson, Katona, Kátza, Kéri, Kevi, Kintses, Kis, Kondás, Kotsis, Kováts, Kölesdi*.

4.2. Az anyakönyvben található személynév-kombinációknak a felépítése nem egyforma, bennük a ragadványnevek többféle helyzetben előfordulhatnak. Állhatnak az első helyen, a családneveket megelőzve: **rn + csn + kn** sorrendben. Az előfordulás gyakoriságát (373) tapasztalva valószínűsíthetjük, hogy (a jelenlegihez hasonlóan) a 18. században is ez lehetett a legtipikusabb sorrend, az adatok 79,5%-a ilyen volt. A következő példák mutatják ezt a kapcsolódást: 1777: *Cs. Török István* (v); 1780: *Bak Szabó András* (v); 1781: *H. Szabó István, Nagy Mészár István, N. Pap Mihály* (v); 1784: *B. Nagy János, Pap Nagy Mihály* (h); 1785: „*B. Nagy Mihály* Edgy Házfiségra eskettetvén ezen hivatalban volt edgy esztendeig” (v); 1786: *Botzonádi Nagy János* (h); 1789: „*Bo'sodi Nagy Susánna* paráznságáért poeniteált itt a' Parochialis Háznál” (v); 1793: „*Nagy Kováts Maria Iffjú Lántzi Istvánnal* való paráznságáért (...) penitentiát tartott” (v); 1796: „*Kis Balog Sára* (...) poeniteált” (v); 1797: „*Fási Nagy András* Leánya Nagy Sára (...) Társának vallotta Bak Pétert” (v); 1799: „Pünköst előtt *Lovas Pap István* Leánya Rebeka penitentiát tartott Sós Mihállyal való paráznságáért, ki feleségül el is vette” (v) stb.

E csoportban az első helyen álló ragadványnevek többnyire a feleséghez, az anyához (nőelődhez, majd a következő generációk tagjainál a családhoz) tartozásra, kisebb részük a származási helyre és a névviselő tulajdonságára, foglalkozására utaló funkciójúak voltak.

4.3. Elsősorban az apához, a férfielődhez való tartozást jelző ragadványnevek egy része közvetlenül a családnév után és a keresztnév elé került: **csn + rn + kn**. Egy-egy férfinevet független helyzetben olvasva az efféle alakulatok úgy tűnnek, mintha kettős keresztnévet viselnének a megnevezett személyek, csak a nők és a családok többi tagjának a névkapcsolataiban világlik ki egyértelműen, hogy az apa (vagy az apai ág valamely más ősének a) keresztnévét viszik tovább. Számuk (47) és gyakoriságuk jelentősen elmarad az előző típusétól (10%): 1787: *Tóth Pál Mihály, Szathmári S. Mihály* (e); 1788: *Nagy S. Mihály* (e); 1789: „*Kata Ilona* (...) Vallott vólt *Nagy Pál Istvánra*, de az azt tagadta” (v); *Tót Pál Ilona* (s); 1785: *Tót P. Mihály* (s); 1790: *Nagy S. István* (e); 1794: *Bak György András, Nagy Gergely János, Török János István* (h); 1795: *Bak Gergely Istvánné* (h); 1799: „*Nagy Sam. Susánna* penitentiát tartott (...) társának vallotta Kardos Mihályt, de az tagadta erősen”, *Szathmári György István* (v); 1800: *Kováts Pál János* özvegye *Nagy Gergely Mária* (...) társának vallotta Bernáth Istvánt” (v) stb.

4.4. A névkombinációban elfoglalt helyét tekintve harmadik lehetőségként a keresztnévet követő helyzetben (vagyis a hivatalos személynévkapcsolat után)

jóval ritkábban utaltak valamiféle megkülönböztető, egyedítő nyelvi eszközzel az illető személyre: **csn + kn + rn**. Bennük leginkább a névviselő foglalkozására vagy etnikumára történik utalás. Ezek a ragadványnevek egyéniek, nem az elődöktől örökölték őket (19). Arányuk 4%: 1777: *Darótzai Ferentz cigány, Dina István ujj magyar* (s); 1781: *Darótzai János Ujj Magyar* (s); 1795: *Ujlaki András Mólnár* (s); 1799: *Balog János Juhász* (h); 1800: *Búzás János Katona* (s) stb. Kivételesen felvettem a névkapcsolatok közé egy olyan adatot is, amelyben csak két tagból áll a névegyüttes: **csn + rn**: 1776: *Hamza cigány* (s).

4.5. A három személynév-fajta kombinációja esetén még mindig előfordultak azonosnévűségek, ezért (a hivatalos használatban) újabb elemmel toldották meg azokat. Vagy kétrészes ragadványnevet alkottak, vagy két különbözőt építettek be a névkapcsolat elejére: **rn + rn + csn + kn**. Az ilyen névszerkezetek azonban összességükben az előző csoportéhoz hasonlóan csekély számban (26) és arányban mutatkoznak meg (5,5%). Például 1784: *F. I. Tót István* (h), *I. Cs. Nagy András* (s); 1791: *K. Cs. Szabó István, Öreg S. Tóth Mihályné* (h); 1795: *Öreg Sánta Tót Mihály* (h); 1799: *Iffju Bo'sodi Nagy Mihály* (e); 1800: *Öreg Csökmei Nagy István* (e) stb.

4.6. A kétrészes ragadványnév vagy a két önálló ragadványnév a névkapcsolat elejére és belsejébe egyaránt beépülhetett: **rn + csn + rn + kn**; e névstruktúrák azonban összességükben nem számottevő mennyiségben (4) és arányban jelentkeznek (1%). Például 1789: *I. Nagy G. János* (e); 1794: *G. Kováts Pál János* (h) stb.

5. A család- és ragadványnevek megterheltségének összefüggései

5.1. Mivel a ragadványnevek egyik altípusának (az ún. megkülönböztető neveknek) a keletkezése és (mind a szóbeli, mind az írásbeli használatban való) elterjedése jórészt az egyes települések család- és keresztnévállománya elemeinek a korlátozott számára, ezek kombinációinak gyakori egybeesésére vezethető vissza, tanulságos lehet megvizsgálnunk a legmegterheltebb családneveknek a hozzájuk társuló ragadványnevekkel és a háromtagú névkapcsolatokkal való számszerű összefüggéseit, illetőleg viszonyát. A családnév-előfordulások és a velük társuló ragadványnevek (és többnyire a névviselők) számának csökkenő rendjében a következő összefüggések mutatkoznak.

	Családnév	A velük társult ragadványnevek száma	Háromtagú névkapcsolatok száma
1.	<i>Nagy</i>	38	74
2.	<i>Tót</i>	30	52
3.	<i>Szabó</i>	26	35
4.	<i>Szathmári</i>	17	33
5.	<i>Pap</i>	17	21

6.	<i>Török</i>	16	25
7.	<i>Bak</i>	12	23
8.	<i>Kováts</i>	12	18
9.	<i>Kis</i>	10	13
10.	<i>Nánási</i>	9	10
11.	<i>Marton</i>	7	8
12.	<i>Bögre</i>	6	10
13.	<i>Mészár</i>	6	8
14.	<i>Vakarts</i>	5	9
15.	<i>Sánta</i>	4	11
16.	<i>Molnár</i>	4	6
17.	<i>Boga ~ Buga</i>	4	5
18.	<i>Bíró</i>	4	4
19.	<i>Csóka</i>	4	4
20.	<i>Lántzi</i>	4	4
21.	<i>Földi</i>	3	5
22.	<i>Balog</i>	3	4
23.	<i>Berta</i>	3	3
24.	<i>Botos</i>	3	3
25.	<i>Búzás</i>	3	3
26.	<i>Juhász</i>	3	3
27.	<i>Néveri</i>	3	3
28.	<i>Szekeres</i>	3	3
Összesen			400

A 78 családnévből tehát 28 fordul elő 3 vagy több ragadványnévvel háromtagú névkapcsolatban, a többi 50-hez mindössze egy vagy két efféle személynév társult. Az előbbieket 400 névkombinációban szerepelnek (85%). Különösen fel-tűnő az első három helyen álló családnév esetében a névkapcsolatokban jelent-kező ragadványnevek kiugróan magas száma. Ezek jelzik egyértelműen az azo-nos családnevet viselő családok és személyek megkülönböztetésének a szüksé-gességét és a módját is.

5.2. Hasonló összefüggések tárulnak elénk az egyes ragadványnevek elter-jedtségét illetően is. Szembeötlő, hogy a családon belüli életkort jelző *Öreg* és *I. ~ Ifjú* melléknévi előzményű ragadványnevek milyen sokféle családnévvvel, il-letve névkapcsolatban szolgálták az azonosítást. Ezeken kívül (amint már utal-tam rá) elsősorban a különböző hangsorú, de azonos hanggal (betűvel) kezdődő lexémáknak az azonos betűszóvá rövidített formái váltak igen gyakoriakká, s emiatt szerepeltek meglehetősen sok családnév mellett.

	Ragadványnév	A társuló család- nevek száma	Háromtagú névkap- csolatok száma
1.	<i>Öreg</i>	30	56
2.	<i>I.</i>	27	47
3.	<i>Iffú</i>	18	25
4.	<i>K.</i>	13	19
5.	<i>J.</i>	8	13
6.	<i>N.</i>	9	11
7.	<i>B.</i>	8	15
8.	<i>Cs.</i>	7	15
9.	<i>G.</i>	6	8
10.	<i>Juhász</i>	6	7
11.	<i>T.</i>	6	9
12.	<i>H.</i>	5	8
13.	<i>M.</i>	5	8
14.	<i>P.</i>	5	9
15.	<i>Sz.</i>	5	6
16.	<i>Esküdt</i>	4	4
17.	<i>F.</i>	4	7
18.	<i>Főbíró</i>	4	4
19.	<i>Kis</i>	4	7
20.	<i>Ö.</i>	3	4
21.	<i>Prédikátor</i>	4	4
22.	<i>E.</i>	3	6
23.	<i>Gy.</i>	3	10
24.	<i>Kotsis</i>	3	3
25.	<i>Kondás</i>	3	3
26.	<i>Nótárius</i>	3	3
27.	<i>Pál</i>	3	8
28.	<i>Pap</i>	3	3
29.	<i>S.</i>	3	7
30.	<i>Török</i>	3	4
31.	<i>Újmagyar</i>	3	5
Összesen			338

A 128 ragadványnév közül tehát 31 jelentkezett 3 vagy több családnév mellett 338 névkapcsolatban (72,%), a többi 97 csak egy-kettőhöz kapcsolódott. Jellemző azonban, hogy az utóbbiak csoportjában is találhatóak olyanok, amelyek kevesebb családnévhez társultak ugyan, de 3-nál több személy viselte őket a vizsgált időszakban. Ilyenek a *Botzonádi* (8), *Hídvégi* (4), *Nagy* (4).

5.3. Még ezeknél is beszédesebbek azonban a csak egyféle családnévvel kombinálódó ragadványnevek. A 42 egyszeri felbukkanású ragadványnév 19 eltérő családnév mellett jelentkezik. E ragadványnévi csoport elemei: *Balog, Baptista, Berta, Bo'sodi, Botos, Csaplár, Csikós, Csizmadia, Csorba, Farkas, Fási, Gonda, Gyepesi, Halasi, Hentz[idai], János, Jó'si, Karátson, Kátza, Kéri, Kintses, Kölesdi, Lántzi, Lovas, Máté, Mólnár, Nyíri, Ok[ányi], Oláh, Ombodi, Pesztránszki, Péter, Potsalyi, Püspöki, Siket, Szekeres, Szikszai, Szilvási, Szőke, Szűts Mester, Tartsai, Téglá Mester.*

Az ezekkel formált névkapcsolatok nagy valószínűséggel arról tájékoztatják az utókor kutatóit, hogy a csoport névviselői újabb betelepülők lehettek, és a ragadványnevek valószínűleg nem öröklött, hanem közvetlenül a névviselő valamely sajátosságára utal. Az egyetlen családnévvel előforduló ragadványnevek között szembeötlők a származási helyre (*Kölesdi* Pálfi István, *Tartsai* Budai István stb.); a foglalkozásra (Ujlaki András *Mólnár*, Csik Mihály *Szűts Mester* stb.); az etnikumhoz tartozásra az (*Oláh* Tenkés Mihály); a feleséghez, anyához tartozásra (de akár más településről magával hozott név is lehet) (*Pesztránszki* Szűts Gergely stb.) utaló alakok. Saját családnévre vonatkozik a *Farkas* Lupuj Demeter.

Az egyféle családnévvel kombinálódó ragadványnevek nyelvi előzményeit tekintve közöttük kitűnik az *-i* képzős (valószínűleg leginkább származási helyre utaló) helynéviek magas száma (15) és aránya: *Gyepesi, Kölesdi, Ok[ányi], Tartsai, Halasi, Szilvási, Szikszai, Hentz[idai], Potsalyi, Püspöki, Bo'sodi, Fási, Kéri, Nyíri, Omb[odi]*. Foglalkozást jelentő köznévi (esetleg némelyek családnévi) előzményűek (8): *Csaplár, Csikós, Csizmadia, Lovas, Mólnár, Szekeres, Szűts Mester, Téglá Mester*. A források alapján egyelőre eldönthetetlen, hogy rokonhoz tartozásra utaló családnevek vannak-e jelen némely ragadványnévben (12), vagy a névviselő valamely tulajdonságára utaló közszó. Az első feltevés valószínűbbnek látszik: *Balog, Berta, Botos, Csorba, Gonda, Karátson, Kintses, Lántzi, Máté, Pesztránszki, Siket, Szőke*.

A férfielőd keresztnéve e szerepben egy-egy családnévvel elvéve mutatkozik (3): Török *János* István, *Jó'si* Török János, Tót *Péter* Mihály. Egy-egy ragadványnév előzménye népnév (vagy családnév): *Oláh*; vallást jelentő köznévi: *Baptista*; idegen eredetű családnév magyar közszó megfelelője: *Farkas*; ismeretlen: *Kátza*.

Az egyetlen névkapcsolatban jelentkező ragadványnevek a névviselő személyről többféle tájékoztatást adhatnak. Egy részük új betelepülőkre vonatkozott, más részük pedig szintén csak egyetlen személyre vagy csak egyetlen családra. Többségük azonban olyan családnevekkel kapcsolódott, amelyek más, egyéb ragadványnevekkel is előfordultak, tehát a sok azonos családnevet viselők megkülönböztetésére szolgáltak.

5.4. Hasonlóan tájékoztatnak a korszak településviszonyairól a pusztán egy-egy (háromtagú) névkapcsolatban fennmaradt családnevek (38): *Bagdi, Baksa,*

Bátorkeszi, Botzonádi, Budai, Csegei, Csekő, Cserepes, Csik, Csikós, Domján, Fekete, Hevesi, Jónás, Jó'si, Kádár, Karassiy, Kassai, Lupuj, Makki, Makra, Málík, Pálfi, Peretz, Pete, Simon, Sőrés, Szilvási, Szűts, Tatai, Tenkés, Turzó, Ujlaki, Vántus, Varga, Varró, Vizes, Zajetz.

Az ezekkel alkotott névkapcsolatokban a megkülönböztető nyelvi eszközök elsősorban két kategóriából kerülnek ki. Foglalkozást, tisztséget, társadalmi helyzetet jelentő köznevek voltak az előzmények 14 névegészen: *Főbíró, Juhász, Kondás, Mólnár, Nótárius* (3), *Prédikátor* (3), *Szabados, Szűts Mester, Szűts* (2). (E nevek viselőinek a többsége szintén a korszakban telepedhetett meg a faluban.)

Az egyes családokon belül a generációk megkülönböztetésére szolgáltak a korjelző melléknévi előzmények (13): az *Iffú* (5, kezdőbetűre rövidítve is) és az *Öreg* (8). Családnévi előzmény, illetőleg annak kezdőbetűre rövidült változata ritkán jelenik meg e csoportban: *J., K., N., Pesztránszki*. Elvértve származási helyre utaló *-i* képzős helynév (2) és népnév (1) a ragadványnév előzménye: *Kölesdi, Tartsai; Oláh*.

Egy különleges névszerkezeti jelenségről is e csoport bemutatásakor kell szólnom. Előfordult ugyanis, hogy az iratok lejegyzői (vagy maguk a névvisezők?) nem tudták megkülönböztetni a hivatalos családnevet és a ragadványnevet, ennek következtében egyszer egyik tagot, máskor a másikat tekintették családnévnek. Tehát ez esetben a névvisező saját családneve mutatkozik ragadványnévként, és fordítva. Az egyik *Nagy* családnévű család tagjainak *Botzonádi* volt a ragadványneve, de előfordul az is, hogy az iratban megcserélődik a minősítés: *Botzonádi N. Pál*. Ismét máshol *B. Nagy Pál* formájú. Az egyik *Szabó* család tagjait a *Sőrés* ragadványnévvel különböztették meg, ám a fordított értelmezésre is akad példa: *Sőrés Sz. István*. Hasonlóan az egyik, *Jó'si* ragadványnevű *Török* családban: hol *Török Jó'si János*, hol *Jó'si Török János* alakú a névkombináció. (A nem csak egyetlen háromtagú névkapcsolatban fennmaradt családnévvel is megtörtént hasonló. Az egyik *Tót* családban az egyik férfi hol *Berta Tót János*, hol *Berta T. János*, hol pedig *B. Tót János* névkapcsolattal szerepel. Egy másik *Nagy* családban pedig a *Pap Nagy Mihály* és *Pap N. Mihály* váltakozik.)

Ide tartozónak vélem a *Farkas Lupuj Demeter* névkapcsolatot is.

6. A 18. századi körösladányi r a g a d v á n y n é v a d á s m o t i v á c i ó i - r ó l , így azok funkcionális-szemantikai típusairól (vö. HOFFMANN 1993: 43–54) meglehetősen keveset árulnak el az anyakönyvek és egyéb források. Ennek következtében teljes körű bemutatásuk lehetetlen, ezért ettől el kell tekintenem. Találhatunk azonban bennük közvetett bizonyítékokat az indítékok valószínűsítésére.

6.1. Közvetlenül a választott korszakunk végén a férjek és a feleségek neveinek efféle példáit látjuk: 1795: *Szathmári János, Kapás Kata* (s); 1797: *iffj.*

Szathmári János, Kapás Kata (s); 1799: *Szathmári Gy. János, Kapás Kata* (s; mai leszármazottaik a *Kapás Szathmáriak*); 1788: *Török Mihály, Kabai Katalin* (s); 1794: *G. Török Mihály, Kabai Katalin* (s); 1897: *ör Török Mihály, Kabai Katalin* (s; ma: *Kabai Török*); 1789: *I. Pap Mihály, Csatári Er'sébeth* (s; ma: *Csatári Pap*); 1789: *Marton Mihály, Vas Ilona* (s; ma: *Vas Marton*); 1795: *Tót János, Nagy Rebeka; Tót Péter, Nagy Sára* (s; ma: *Nagy Tót*); 1788: *Szathmári István, Erdélyi Katalin* (s); 1791: *E. Szathmári István, Erdélyi Katalin* (s); 1789: *K. Nagy András, Kéri Sára* (s) [1802: *Kéri Nagy András, Kéri Sára*, (s)]; 1789: *Török István, Kéri Kata* (s) [1802: *Kéri Török István, Kéri Katalin* (s)]; 1797: *B. Sánta Mihály, Buga Mária* (s); 1798: *B. Tóth János, Bak Sára* (s); 1787: *V. Tót Mihály, Vántus Mária* (s); 1788: *H. Marton András, Hevesi Kata* (s); 1789: *K. Tóth Mihály, Kováts Judith* (s); 1792: *K. Marton András, Karátson Ersébeth* (s); 1793: *Sz. Tót István, Szekeres Kata* (s); 1795: *N. Szabó János, Nagy Ilona* (s); 1797: *K. Tóth Mihály, Kováts Judit* (s); 1800: *N. Kováts Pál János, Nagy Ger-gely Mária* (v) stb.

Feltehetőleg nem járunk messze az igazságtól, amikor az előző példákból arra következtetünk, hogy a $rn + csn + kn$ összetételű névkombinációk igen magas százalékában a feleség, illetőleg az anya, a női előd családneve rejtőzködik teljes vagy betűjellel rövidült alakjában (163; 35%). Azok funkciója eredetileg a *f e l e s é g h e z , a n y á h o z t a r t o z á s* jelzése volt. E szerep a következő generációk tagjaira metonimikusan átvitt ragadványnevekben módosult, megváltozott; az ő említésükkor az ilyen nevű őshöz, végül az adott családhoz tartozás jelzése vált általánossá. Az utóbbi esetben rövidebb-hosszabb ideig öröklődtek e nevek, némelyek teljes alakjukban, mások (redukcióval) kezdőbetűre rövidült formájukban, ismét mások így is, úgy is. Az utóbbit igazolják: 1792: *Fekete Pap Ferentz* (s) ~ 1794: *F. Pap Ferentz* (s); 1796: *L. Pap István* (s) ~ 1799: *Lovas Pap István* (v).

Családnévvé azért nem váltak, mivel sem a használt alak nem volt egységes, sem a leszármazott családtagok körében nem volt egyöntetű, azaz egyesek névkapcsolataiban nem használták. Ilyenek még: 1780: *Bak Szabó András* (s); 1784: *Máté Nagy István* (s), *Pap Nagy Mihály* (h); 1791: *Berta Tót János* (s); 1792: *Gonda Tót István* (s); 1796: *Hevesi Marton András* (h); 1798: *Török Bögre János* (e); 1799: *Lántzi Nagy Mihály* (e) stb.

Lexikális oldalról tehát az jellemzi e csoport ragadványneveit, hogy az első névviselek a feleségek, anyák családnevét kapták a fent említett szerepben, a következő generációk tagjai viszont az ő ragadványnevüket metonimikusan. A funkcionális változás mellett sok esetben bekövetkezett az alaki változás is, a kezdőbetűre való rövidülés. A kétféle alak gyakran hosszú ideig egymás mellett élt, egymás változataként.

Az utóbb elmondottaknak megfelelően e típus ragadványnévgyedeire jellemző, hogy családnévként is éltek, élnek a településen. A 18. századi források-

ban mindkét névfajtaához tartozó elemek: a *Bak, Balog, Berta, B(otzonádi), Botos, Cs(ikós), E(rdélyi), Fekete, H(evesi), J(ó'si), J(uhász), Karátson, Kátza, Kéri, Kintses, K(is), Kováts, Lánci, Lovas, Máté, M(olnár), N(agy), Pap, Pesztránszki, Piros, Sánta, Szabó, Szekeres, Szőke, Török*.

Közülük azonban a háromtagú névkapcsolatokban a 18. században családnévként nincs jelen a *Karátson, Kátza, Kéri, Kintses, Lovas, Pesztránszki, Piros* és a *Szőke*.

Egyébként pedig az a tendencia látszik megvalósulni, hogy a családnévként sokféle és nagyszámú háromtagú névkapcsolatban jelentkező elemeknek közel a fele egyáltalán nem fordul elő ragadványnévként (*Bögre, Marton, Mészár, Nánási, Szathmári, Tót, Vakarts*). Más részük pedig — a családnévi előforduláshoz képest — csak ritkán (*Bak, Kis, Kováts, Pap, Sánta, Szabó, Török*; és leginkább érvényes ez a *Nagy* családnévre: a 74 háromtagú névkapcsolatban lévő családnévre mindössze négy ragadványnévi jut).

A típus egyedei ragadványnévként (a kezdőbetűk rendjében) a háromtagú névkapcsolatban a következő megoszlást mutatják (zárójelben a névkombinációk száma/a családnevek száma) a követő családnevekkel kapcsolódva (ez utóbbiak szám szerinti adataival).

B (15/8): Kis 1, Molnár 1, Nagy 6, Nánási 1, Sánta 1, Szabó 2, Szathmári 2, Tót 1; *Bak* (3/1): Szabó 3; *Balog* (1/1): Kis 1; *Berta* (1/1): Tót 1; *Botos* (1/1): Szabó 1.

Cs (14/7): Kis 2, Kováts 2, Nagy 2, Pap 2, Szabó 1, Tót 2, Török 3.

E (5/2): Molnár 1, Szathmári 4.

F (7/4): Lánczi 1, Pap 2, Tót 3, Vakarts 1; *Fekete* (1/1): Pap 1.

G (7/5): Bak 1, Bögre 1, Szathmári 1, Tót 2, Török 2; *Gonda* (1/1): Tót 1.

Gy (3/1): Szathmári 3.

H (8/5): Marton 1, Pap 1, Szabó 3, Tót 2, Török 1.

J (10/8): Bak 2, Csatári 1, Fekete 1, Nagy 2, Nánási 1, Pap 1, Szabó 1, Török 1; *Jó'si* (1/1): Török 1.

K (18/12): Bak 1, Balog 1, Berta 1, Marton 2, Mészár 1, Molnár 3, Nagy 2, Nánási 1, Szabó 1, Tót 3, Török 1, Varga 1; *Karátson* (1/1): Marton 1; *Kátza* (1/1): Nagy 1; *Kéri* (1/1): Nagy 1; *Kintses* (1/1): Szabó 1; *Kováts* (2/2): Juhász 1, Szabó 1.

L (2/2): Nagy 1, Pap 1; *Lánczi* (1/1): Nagy 1; *Lovas* (1/1): Pap 1.

M (6/4): Bak 2, Erdélyi 2, Nánási 1, Pap 1; *Máté* (1/1): Nagy 1.

N (9/7): Jónás 1, Kis 1, Kováts 1, Mészár 1, Nagy 1, Pap 1, Szabó 2, Szathmári 1.

Ny (1/1): Tót 1.

O (1/1): Nagy 1; *Ombodi* (1/1): Nagy 1.

P (3/2): Nagy 2, Szabó 1; *Pap* (3/3): Juhász 1, Nagy 1, Szabó 1; *Pesztránszki* (1/1): Szűts 1; *Piros* (1/1): Nagy 1.

S (3/3): Nagy 1, Szabó 1, Szathmári 1; *Sánta* (2/1): Tót 2.

Sz (5/5): Kis 1, Pap 1, Sörös 1, Szabó 2, Tót 1; *Szabó* (1/1): Kováts 1; *Szeke-*
res (1/1): Kováts 1; *Szőke* (1/1): Pap 1.

T (8/5): Bögre 1, Nánási 2, Szathmári 1, Tót 3, Vakarts 1; *Török* (4/3): Bögre
2, Jó'si 1, Szathmári 1.

U (1/1): Nagy 1.

V (2/2): Pap 1, Tót 1.

Z (2/2): Csóka 1, Nagy 1.

6.2. A háromtagú névkapcsolatok másik csoportjában bizonyos ragadvány-
nevek a rokoni viszonyok közül az *a p á h o z*, az apai ág valamely más ősé-
hez, a *f é r f i e l ő d h ő z* való *t a r t o z á s t* jelezték, annak keresztnévét
metonimikusan a közvetlen leszármazottaikra vitték át. (Mint említettem, az ef-
féle ragadványneveket őrző névkapcsolatok szórendje sajátos: *csn + rn + kn*
szerkezetű.) E típusra is jellemző, hogy egyes tagjai többnyire kezdőbetűre rövi-
dültek (redukcióval), majd a továbbiakban e ragadványnevek hagyományozód-
tak (metonimikusan) a következő generációk tagjaira, így örökölhették őket. Az
utóbbi esetben azonban már a funkciójuk is megváltozott, a családhoz tartozásra
utaltak. Az elmondottak miatt igen nehéz eldönteni, hogy a névkapcsolatokban
jelentkező ragadványnevek közvetlenül keresztnévi vagy másodlagosan ragad-
ványnévi előzményűek-e. E csoport teljes és rövidült alakjai is gyakran hosszú
ideig egymás mellett éltek egymás változataként: 1792: *Tót Péter Mihály* (s) ~
1793: *Tót P. Mihály* (s) stb.

Számuk (47) és gyakoriságuk jelentősen elmarad az előző típusétól (10%).
Az ide tartozó ragadványnevek háromtagú névkapcsolatban a következő meg-
oszlást mutatják az egyes családnevek és keresztnévek között.

G (1/1): Nagy 1; *Gergely* (3/2): Bak 1, Nagy 2.

Gy (7/3): Bak 3, Nagy 1, Szathmári 3; *György* (2/2): Bak 1, Szathmári 1.

J (4/2): Bak 3, Berta 1; *János* (1/1): Török 1.

K (1/1): Szekeres 1.

M (2/2): Erdélyi 1, Marton 1.

P (6/4): Kováts 1, Nagy 3, Tót 1, Török 1; *Pál* (8/3): Kováts 1, Nagy 4, Tót
3; *Péter* (1/1): Tót 1.

S (4/2): Nagy 2, Szathmári 2; *Sámuel* (2/2): Nagy 1, Szathmári 1.

A típuson belül elkülönítve említem meg azt az öt névkapcsolatot, amelyek
esetében a névviselőnek, illetőleg az apjának a családnevét tekintették (a bejegy-
zők vagy maguk a névviselők) ragadványnévnek, a ragadványnevét pedig csa-
ládnevnek. Ilyen a *Cs.* (< Csikós, 1/1): Török 1; *N.* (< Nagy, 2/2): Botzonádi 1,
Pap 1; *Sz.* (< Szabó, 1/1): Sörös 1; *T.* (< Tót, 1/1): Berta 1.

6.3. Az egyes családokon belül (azonos keresztnévek esetén) a *z é l e t -*
k o r r a u t a l á s igen jelentős funkció lehetett a 18. században is. Minden

esetben pusztán az egyén (és házastársa) megkülönböztető eleme volt, értelem-szerűen nem öröklődött, a szórendet tekintve mindig a névkapcsolat élén állt. Egyrészes ragadványnévként 128 háromtagú névkapcsolatban (27%) jelentkezik. Névkötő előzményként (többnyire) két melléknévvel utaltak e funkcióra. Az *iffjú* (72) fokozott megterhelése az *öreg*-gel (56) szemben elsősorban a születési anyakönyvek bejegyzői pontosságra törekvésének a következménye. Mindkét elemről elmondhatjuk, hogy bármiféle névkapcsolatban, bármelyik (akár ritka, akár gyakori) családnév előtt előfordultak. Az előbbi jóval sűrűbben rögzítették kezdőbetűs formájában, mint az utóbbi. Bár valószínűsíthetjük, hogy a szóbeli kommunikációban a rövid *I.-t* nem, hanem csak a teljes *Iffjú* alakot használták kizárólagosan.

A jelenség igazolására csupán néhány példát említek: 1785: *If. Békési Mihály* (s); 1783: *I. Nagy András* (s); 1784: *I. Pap Mihály* (s); 1788: *Ör. Nagy András* (s); 1784: *Ör. Nánási János* (h); 1790: *Öreg Oláh András* (h) stb.

Megjegyzem, hogy más régiókhoz hasonlóan az életkor jelzésére a *kis* és a *nagy* melléknévekből alkotott ragadványnevet is használhatták Körösladányban, azonban a források jellege miatt eldönthetetlen, hogy mely névkapcsolatokban utalnak e nevek életkorra, melyekben a névvisező külső tulajdonságára, és melyekben családnévi előzményűek. Épp ezért a *Kis* és a *Nagy* ragadványneveket csak egy helyen, a külső tulajdonságra utalók csoportjában veszem számításba.

Az életkorra való utalás mint névrészfunkció több névegészben társult egyéb funkciókkal, vagyis az *Iffjú* és az *Öreg* gyakran szerepel kétrészes ragadványnevek első tagjaként. (E típusról lásd később.)

6.4. Némiképp jelentősebb (9,5%) lehetett a *f o g l a k o z á s , t i s z t s é g , t á r s a d a l m i h e l y z e t j e l z é s e* a ragadványnevekben (45), egyrészt a ritka, másrészt a kitüntetett szerepű foglalkozásoké, tisztségeké. Hozzá kell tennem, hogy az ide számított nevek közvetlen előzményeit szintén nem könnyű meghatározni, mivel több olyan foglalkozásnév található az adatok között, amelyek már családnévként is éltek a faluban. Így a teljes bizonyosságú szétválogatásuk lehetetlen. A bizonytalanság miatt akár mindkét csoportban is szerepelhetnének. A többségük azonban (amelyek családnévként nem szoktak előfordulni, amelyek a névkapcsolat végén állnak, és amelyek egyedi családnévek mellett jelentkeznek) egyértelműen idesorolható. A foglalkozások gyakoriságáról, fontosságáról beszédesen tájékoztatnak mind a sokféle névkapcsolatban, mind az egyedi családnevek mellett álló ragadványnevek: *Csaplár* (1/1): Pap 1; *Csikós* (1/1): Török 1; *Csizmadia* (1/1): Kovács 1; *Gulyás* (2/2): Kovács 1, Szabó 1; *Juhász* (7/6): Bak 2, Balog 1, Csatári 1, Kis 1, Nánási 1, Simon 1; *Katona* (2/2): Buzás 1, Szilágyi 1; *Kondás* (3/3): Bíró 1, Botos 1, Csikós 1; *Kotsis* (3/3): Buga 1, Molnár 1, Tót 1; *Molnár* (1/1): Ujlaki 1; *Nótárius* (3/3): Kádár 1, Karassiy 1, Kassai 1; *Prédikátor* (4/4): Bátorkeszi 1, Tsegei 1, Kis 1,

Tatai 1; Szabó (1/1): Kováts 1; Szűts (2/2): Málík 1, Zajetz 1; Szűts Mester (1/1): Csik 1; Téglá Mester (1/1): Juhász 1; Esküdt (5/4): Csóka 1, Földi 1, Nagy 1, Néveri 2; Főbíró (4/4): Boga 1, Cserepes 1, Csóka 1, Szathmári 1; Szabados (2/2): Baksa 1, Tót 1; Törvénybíró (1/1): Szathmári 1.

Egyébként az itt számításba vett ragadványnevekre is igaz, amit az előbbi típusok tagjairól elmondtam: egyes elemeiben valóban közvetlenül foglalkozásra utaló funkció jut érvényre, mert valóban foglalkozásnév az előzmény, másokban viszont (amelyek metonimikusan már a megelőző generáció tagjainál ragadványnévvé váltak) a családhoz tartozás érzékeltetése.

6.5. A faluban családnévként elő nem forduló s az egyes névkombinációkban is ritkán, többnyire csak egy-egy családnév előtt felbukkanó (-i képzős helynévi származékú) alakokról feltételezhetjük, hogy a nevek viselői a 18. század első felében települtek Körösladányba, s az ő származási helyükre, illetőleg a lakóházuk körüli falurészre utaltak velük a névadók. Az efféle ragadványnevet tartalmazó névkapcsolatok száma és aránya valamelyest elmarad az előző csoporttól: 31 (7%): Botzonádi (8/1): Nagy 8; Fási (1/1): Nagy 1; Furtai (2/1): Tót 2; Gyepesi (1/1): Szathmári 1; Halasi (1/1): Bíró 1; Hentzidai (1/1): Szabó 1; Hevesi (2/2): Marton 1, Pap 1; Kevi (2/1): Szabó 2; Kölesdi (1/1): Pálfi 1; Nyíri (1/1): Nagy 1; Okányi (1/1): Néveri 1; Potsalyi (1/1): Szabó 1; Püspöki (1/1): Szabó 1; Szikszai (1/1): Kováts 1; Szilvási (1/1): Bíró 1; Tartsai (1/1): Budai 1.

A lakóhely, a falurész neve rejtőzik a ragadványnévben: Bo'sodi (1/1): Nagy 1; Hídvégi ~ Hídvégesi (4/1): Szabó 4.

6.6. A feltárt adatokban a névviselők tulajdonosságaira utalás (13) többnyire a melléknévi előzményekre visszamenő Kis és a Nagy oppozícióival történt, de együttesen csak az adatoknak mintegy 3%-ában. Rajtuk kívül még két (csorba, siket), így összesen négy melléknévi előzmény játszott szerepet a csoport ragadványneveinek a megalkotásában: Csorba (1/1): Tót 1; Kis (7/4): Balog 2, Mészár 2, Tót 2, Török 1; Nagy (4/2): Kováts 2, Mészár 2; Siket (1/1): Szabó 1.

6.7. Az etnikumhoz, valláshoz tartozás mint motívum összesen 10 névben bukkan fel (2%): Czigány (3/2): Darótzai 2, Hamza 1; Oláh (1/1): Tenkés 1; Újmagyar (5/3): Darótzai 2, Dina 1, Hamza 2; Baptista (1/1): Pap 1.

Itt említem meg az egyetlen ún. névvonatkozásos ragadványnevet őrző névkapcsolatot. Az idegen eredetű Lupuj családnév közszei előzményének a jelenléte indukálhatta a Farkas ragadványnevet.

6.8. Az eddigiekben áttekintett háromtagú személynév-kombinációk mellett fel-felbukkannak négytagúaknak tűnő kapcsolatok is. Ezekben a névviselő még egy (újabb) jellemző vonására utaltak, hogy az azonosítást, egyedítést, megkü-

lönbötetést még tökéletesebben megvalósítsák. Másképp mondva kétrészes (két funkciót őrző) ragadványneveket használtak bennük.

Természetesen ezek egyre nehezkesebbek, egyre hivatalosabb ízűek. 30 ilyen névkapcsolat került elő a 18. századból (6,5%). Leggyakrabban az életkorra utaló funkciójú *Iffjú*, *Öreg* és a *Néhai* társult egy már korábbi egyrészes ragadványnévhez: *Iffjú B* (2/2): Nagy 1, Nánási 1; *Iffjú Bo'sodi* (1/1): Nagy 1; *Iffjú Botos* (1/1): Szabó 1; *Iffjú Cs* (3/1): Nagy 3; *Iffjú G* (1/1): Nagy 1; *Iffjú M* (2/2): Erdélyi 1, Szathmári 1; *Iffjú Mólnár* (1/1): Bak 1; *Iffjú Nemes* (1/1): Gombos 1; *Iffjú Tarnók* (1/1): Tót 1; *Néhai Botzonádi* (1/1): Nagy 1; *Néhai Hevesi* (1/1): Marton 1; *Néhai Kis* (1/1): Mészár 1; *Néhai Piros* (1/1): Nagy 1; *Öreg Cs* (2/2): Nagy 1, Török 1; *Öreg Csikós* (1/1): Török 1; *Öreg Csökmei* (1/1): Nagy 1; *Öreg K* (1/1): Tót 1; *Öreg Kis* (1/1): Tót 1; *Öreg S* (1/1): Tót 1; *Öreg Sánta* (1/1): Tót 1; *F. I.* (1/1): Tót 1; *G. Pál* (1/1): Kováts 1; *K. Cs.* (1/1): Szabó 1; *N. Pál* (1/1): Kováts 1; *Törv. Bíró Kis* (1/1): Tót 1.

A megkülönböztető elem rövidítésének feloldhatatlansága miatt egy névkapcsolatot (1786: *Nov Török István*, e) egyik csoportban sem szerepeltettem.

7. A település 18. századi ragadványneveinek a lexikális-morfológiai felépítéséről (vö. HOFFMANN 1993: 55–66), azok típusairól szólva a források hiányosságai miatt hasonló bizonytalansági tényezőkkel kell számolnunk, mint az előző szempontok esetében. Ennek ellenére világosan kibontakozik, hogy a vizsgált időszakban ragadványnevekké, illetőleg azok részeivé döntően főnevek, közülük is elsősorban tulajdonnevek váltak. A személynevek közül a feleségek, az anyák családnevei és az apák keresztnévei, majd pedig metonimikus névátvitellel, öröklődővé válva ezek a ragadványnevek (teljes és betűjellel, hangkapcsolattá rövidült formájukban). A személynévi előzményűek az összesnek megközelítően mintegy 60%-át teszik ki. A névviselők származási és lakóhelyére utaló (-i képzős) helynévi előzményű ragadványneveket tartalmazó névkapcsolatok viszont csupán 6,6%-ot képviselnek. A köznevek kategóriájából a foglalkozás- és a névnevekkel alakult ragadványneveket őrzők csoportja együttesen sem képvisel magas arányt, alig haladják meg a 10%-ot.

A főneveken kívül csupán egyetlen szófajnak az elemei játszottak szerepet a forrásokban található ragadványnevek alkotásában: a melléknevek. A megkülönböztető szerepre felhasznált melléknevek csoportja igen szűk körű, mindössze hat elemből áll (*csorba*; *kis*, *nagy*; *iffjú*, *öreg*; *siket*), a ragadványneveknek azonban mintegy az ötödében jelen vannak.

A megvizsgált névanyag keletkezési módjairól a különféle korlátozó tényezők miatt röviden csak azt jegyzem meg, hogy közülük hatékonyságukkal kiemelkednek a jelentésbeli névalkotások (elsősorban a metonímia) és a szerkezeti változások (a redukció).

8. A körösladányi református egyház 18. századi anyakönyveiben és a levéltárak kézírataiban található személynévkapcsolatok összességében arról tanús-

kodnak, hogy a ragadványnevek használata már abban a korban is elterjedt lehetett. Más magyar településekhez hasonlóan ennek egyik fő oka nyilvánvalóan az, hogy a falunak mind a család-, mind a keresztnévei igen megterheltek voltak. De a közösség tagjai az egyénítést, az azonosítást, a megkülönböztetést (a ma élő szokáshoz hasonlóan) egyébként is igen gyakran nem ezekkel érték el, nem ezekkel biztosították maguk között, hanem a változatos ragadványnevekkel, illetőleg ezeknek és a másik két személynév-fajta valamelyikének (vagy mindkettőnek) a kombinációjával. Annyira, hogy azokat szép számmal alkalmazták a lakosok egyedítésére, megkülönböztetésére a hivatalos iratokban is. Jó részük már akkor is apai ágon öröklődött, s azóta is generációk sora viselte, illetőleg viseli őket. A vizsgált korszakban a fő funkcióik az apához, a feleséghez, az anyához tartozás, ritkábban a foglalkozás, a származási hely kifejezése volt, de az öröklődőek már akkor ugyanazt a szerepet töltötték be, mint a családnevek, vagyis az adott családhoz tartozást jelezték. Alakilag ezek az értelmi megkülönböztető szerepű elemek az idők során redukálódtak, kezdőbetűjükre rövidülve széles körben ismertek s valószínűleg a mindennapi (népi) érintkezésben is használatosak voltak. Némelyek napjainkban is élnek.

Adattár

Az alábbiakban a 18. századból származó körösladányi háromtagú személynévkapcsolatok a ragadványnevek betűrendjében sorakoznak. Az első előfordulás évszámát a betűhív névalak, majd a forrásjelzés követi.

B. 1786: *B. Kis György* (s); 1784: *B. Molnár Miklós* (L2); 1790: *B. Nagy István* (e); 1784: *B. Nagy János* (h); 1785: *B. Nagy Mihály* (v); 1786: *B. Nagy Pál* (s); 1785: *B. Nagy Sámuel* (e); 1790: *B. Nánási István* (h); 1797: *B. Sánta Mihály* (s); 1785: *B. Szabó Andrásné* (s); 1795: *B. Szabó Mihály* (h); 1785: *B. Szathmári István* (s); 1798: *B. Tót János* (h); 1794: *Samuel B. Nagy* (e); 1797: *Stephano B. Szathmári* (e)

Bak 1780: *Bak Szabó András* (s); 1785: *Bak Szabó Andrásné* (s); 1795: *Bak Szabó Mihály* (h)

Balog 1770: *Balog Kis Anna* (L2)

Baptista 1792: *Pap Ilona Baptista* (s)

Berta 1788: *Berta Tót János* (e)

Botos 1782: *Botos Szabó István* (L2)

Botzonádi 1797: *Bo. Nagy Sámuel* (s); 1773: *Botzonádi Nagy István* (s); 1794: *Botz. Nagy Sámuel* (h); 1773: *Botzonádi Nagy János* (s); 1799: *Botzonádi Nagy Jánosné* (h); 1785: *Botzonádi Nagy Pál* (s); 1799: *Botzonádi Nagy Rebeka* (h); 1793: *Botzonádi Nagy Sándor* (e)

Bozsódi 1789: *Bo'sodi Nagy Susánna* (v)

Cigány 1769: *Czigány Darótzai György* (s); 1777: *Darótzai Ferentz cigány* (s); 1776: *Hamza cigány* (s)

Cs. 1799: *Cs. Kis István* (L2); 1784: *Cs. Kis Istvánné* (s); 1786: *Cs. Kováts István* (h); 1781: *Cs. Nagy István* (s); 1788: *Cs. Nagy Mihály* (e); 1794: *Cs. Pap János* (s); 1795: *Cs. Pap Mihály* (h); 1778: *Cs. Szabó István* (s); 1794: *Cs. Tót István* (h); 1788: *Cs. Tót Mihály* (h); 1777: *Cs. Török István* (s); 1788: *Cs. Török Istvánné* (h); 1794: *Cs. Török János* (h); 1799: *Stephano Cs. Kováts* (e); 1786: *Török Cs. György* (h)

Csaplár 1793: *Csaplár Pap János* (s)

Csikós 1797: *Csikós Török István* (e)

Csizmadia 1792: *Csizmadia Kováts István* (e)

Csorba 1787: *Csorba Tót Istvánné* (h)

E. 1787: *E. Molnár János* (s); 1786: *E. Néveri Ferentz* (s); 1791: *E. Szathmári István* (s); 1784: *E. Szathmári Mihály* (s); 1784: *E. Szathmári Mihályné* (s); 1795: *Steph. E. Szathmári* (e)

Esküdt 1790: *Esküdt Földi János* (v); 1799: *Esküdt Nagy István* (e); 1785: *Esküdt Néveri Ferentz* (s); 1786: *Esküdt Csóka András* (L2)

F. 1794: *F. Lántzi Mihály* (h); 1794: *F. Pap Ferentz* (s); 1790: *F. Pap János* (s); 1791: *F. Tót András* (s); 1786: *F. Tót János* (h); 1777: *F. Tót Mihály* (L2); 1785: *F. Vakarts István* (s)

F. I. 1784: *F. I. Tót István* (h)

Farkas 1792: *Farkas Lupuj Demeter* (L2)

Fási 1797: *Fási Nagy András* (v)

Fekete 1792: *Fekete Pap Ferentz* (s)

Főbíró 1786: *Fő Biró Boga János* (L2); 1797: *Fő Biró Csóka Mihály* (e); 1790: *Fő Biró Szatmáry István* (v); 1770: *Főbíró Cserepes Mihály* (L2)

Furtai 1797: *Furtai Tót Kata* (h); 1772: *Furtai Tót Mihály* (s)

G. 1791: *G. Bak Mihály* (s); 1789: *G. Bögre János* (s); 1792: *G. Szathmári Mihály* (L2); 1788: *G. Tót István* (L2); 1786: *G. Tót Mihály* (s); 1790: *G. Török István* (h); 1794: *G. Török Mihály* (s); 1794: *Nagy G. János* (s)

G. Pál 1794: *G. Kováts Pál János* (h)

Gergely 1795: *Bak Gergely Istvánné* (h); 1794: *Nagy Gergely János* (h); 1800: *Nagy Gergely Mária* (v)

Gonda 1792: *Gonda Tót István* (s)

Gulyás 1792: *Gulyás Kováts János* (s); 1777: *Szabó Gáspár gulyás* (s)

Gy. 1787: *Bak Gy. András* (h); 1793: *Bak Gy. István* (s); 1788: *Bak Gy. János* (s); 1800: *Gy. Szathmári István* (s); 1789: *Gy. Szathmári Mihály* (h); 1794: *Michaelae Gy. Szathmári* (e); 1792: *Nagy Gy. János* (s); 1787: *Szathmári Gy. István* (s); 1799: *Szathmári Gy. János* (s); 1792: *Szathmári Gy. Mihály* (s)

Gyepesi 1793: *Gyep. Szathmári ?* (s)

György 1794: *Bak György András* (h); 1799: *Szathmári György István* (v)

H. 1788: *H. Marton András* (s); 1783: *H. Pap János* (L2); 1781: *H. Szabó István* (s); 1796: *H. Szabó János* (h); 1787: *H. Tót János* (s); 1790: *H. Török István* (e); 1793: *Joanne H. Tót* (e); 1795: *Steph. H. Szabó* (e)

Halasi 1760: *Halasi Bíró János* (v)

Hentz. 1797: *Stephano Hentz. Szabó* (e)

Hevesi 1796: *Hevesi Marton András* (h); 1786: *Hevesi Pap Sára* (s)

Hidv. 1792: *Hidv. Szabó István* (h)

Hidvégesi 1793: *Hidvégesi Szabó István* (h)

Hidvégi 1793: *Hid. Szabó János* (s); 1779: *Hidvégi Szabó István* (s)

I. 1781: *I. Bak István* (s); 1784: *I. Bak Mihály* (s); 1796: *I. Botos István* (s); 1785: *I. Bögre András* (h); 1792: *I. Bögre István* (e); 1780: *I. Bögre Mihály* (s); 1784: *I. Buga János* (s); 1787: *I. Buga Jánosné* (s); 1800: *I. Búzás István* (s); 1789: *I. Csatári Mihály* (s); 1784: *I. Csóka András* (s); 1799: *I. Dina István* (s); 1790: *I. Földi János* (e); 1790: *I. Földi Mihály* (e); 1791: *I. Hevesi Mihály* (h); 1799: *I. Kardos András* (s); 1793: *I. Kardos Gergely* (s); 1781: *I. Kis István* (s); 1783: *I. Kis Istvánné* (s); 1782: *I. Lántzi Mihály* (s); 1791: *I. Makra István* (h); 1786: *I. Marti Mihály* (h); 1781: *I. Marton István* (s); 1783: *I. Nagy András* (s); 1781: *I. Nagy István* (s); 1794: *I. Nagy János* (h); 1795: *I. Nagy Mihály* (h); 1792: *I. Nánási András* (h); 1784: *I. Oláh András* (s); 1783: *I. Pap Ferentz* (s); 1784: *I. Pap Mihály* (s); 1793: *I. Sánta István* (s); 1782: *I. Sánta Mihály* (s); 1784: *I. Sánta Mihályné* (s); 1786: *I. Szathmári István* (s); 1782: *I. Szathmári Mihály* (s); 1794: *I. Szekeres István* (s); 1780: *I. Tót István* (s); 1783: *I. Tót Istvánné* (s); 1784: *I. Tót János* (s); 1783: *I. Tót Mihály* (s); 1783: *I. Tót Péter* (s); 1790: *I. Török István* (s); 1784: *I. Török János* (s); 1776: *I. Török Mihály* (s); 1787: *I. Vakarts István* (s); 1784: *I. Vakarts Istvánné* (s); 1792: *I. Vakarts János* (s); 1785: *I. Vántus András* (h)

I. B. 1792: *I. B. Nagy Mihály* (e)

I. Cs. 1784: *I. Cs. Nagy András* (s); 1789: *I. Cs. Nagy István* (s); 1789: *I. Cs. Nagy Mihály* (s)

I. G. 1789: *I. Nagy G. János* (e)

Iffjú 1785: *If. Békési Mihály* (s); 1783: *if. Mészár Mihály* (s); 1800: *Iff. Bögre János* (s); 1800: *Iff. Nagy Mihály* (s); 1797: *iff. Szathmári János* (s); 1794: *iff*

Török István (s); 1796: *iffj. Szathmári István* (s); 1796: *iffj. Vakarts Mihály* (s); 1799: *Iffjú Bíró Gergely* (e); 1799: *Iffjú Búzás János* (s); 1799: *Iffju Domján János* (s); 1793: *Iffjú Kis István* (s); 1793: *Iffjú Lántzi István* (v); 1799: *Iffjú Makki István* (v); 1799: *Iffjú Sánta István* (s); 1784: *Iffju Sánta Istvánné* (s); 1793: *iffjú Sánta Mihály* (s); 1794: *Iffju Szekeres István* (s); 1785: *Iffjú Vakarts István* (s); 1796: *ifj Bögre András* (s); 1795: *ifj Buga János* (s); 1793: *ifj. Kardos Gergely* (s); 1792: *ifjú Bak István* (s); 1791: *ifjú Török János* (s)

Ifjú B. 1798: *Iff. B. Nánási István* (h)

Ifju Bo'sodi 1799: *Iffju Bo'sodi Nagy Mihály* (e)

ifjú Botos 1794: *ifjú Botos Szabó István* (v)

Ifjú M. 1793: *iffjú M. Erdélyi György* (s); 1793: *Ifjú Szathmári M. István* (e)

Ifju Molnár 1798: *Iffju Mólnár Bak Mihály* (e)

Ifjú Nemes 1797: *Iffjú Nemes Gombos János* (e)

Ifjú Tarnók 1800: *Iffju Tarnók Tót István* (e)

J. 1790: *Bak J. István* (s); 1784: *Bak J. Istvánné* (s); 1791: *Bak J. János* (h); 1791: *Berta J. János* (h); 1782: *J. Bak János* (s); 1787: *J. Bak Jánosné* (s); 1788: *J. Fekete István* (e); 1788: *J. Nánási Mihály* (e); 1783: *J. Pap Jánosné* (s); 1785: *J. Szabó Mihály* (s); 1785: *J. Török Ferentz* (s); 1793: *Stephano J. Nagy* (e); 1783: *J. Nagy Péterné* (s)

János 1794: *Török János István* (h)

Józsi 1796: *Jó'si Török János* (s)

Juhász 1777: *Balog János juhász* (s); 1778: *Csatári Mihály juhász* (s); 1791: *Juh. Nánási Mihály* (s); 1786: *Juhász Bak István* (s); 1791: *Juhász Bak János* (s); 1794: *Juhász Kis János* (s); 1790: *Juhász Simon János* (e)

K. 1789: *K. Bak István* (s); 1796: *K. Balog János* (h); 1785: *K. Berta János* (L2); 1792: *K. Marton András* (s); 1799: *K. Marton István* (h); 1786: *K. Mészár István* (h); 1783: *K. Mólnár István* (s); 1792: *K. Mólnár Kata* (s); 1798: *K. Mólnár Mihály* (s); 1789: *K. Nagy András* (s); 1783: *K. Nánási János* (s); 1786: *K. Szabó János* (h); 1791: *K. Tót András* (h); 1753: *K. Tót István* (v); 1768: *K. Tót Mihály* (v); 1800: *K. Török István* (s); 1784: *K. Varga Bálint* (h); 1786: *Szekeres K. István* (h); 1797: *K. Nagy Sára* (s)

K. Cs. 1791: *K. Cs. Szabó István* (h)

Karátson 1794: *Karátson Marton András* (h)

Katona 1800: *Búzás János Katona* (s); 1796: *Katona Szilágyi János* (e)

Kátza 1798: *Kátza Nagy János* (e)

Kéri 1794: *Kéri Nagy András* (h)

Kevi 1787: *Kev. Szabó Lászlóné* (h); 1800: *Kevi Szabó János* (e)

Kintses 1794: *Kintses Szabó János* (s)

Kis 1800: *Kis Tót András* (e); 1795: *Kis Balog János* (e); 1796: *Kis Balog Sára* (v); 1784: *Kis Mészár István* (s); 1800: *Kis Mészár István* (e); 1792: *Kis Tót Mihály* (h); 1788: *Kis Török István* (L2)

Kotsis 1780: *Buga György kotsis* (s); 1789: *Kotsis Molnár Sára* (s); 1798: *Kotsis Tót András* (e)

Kondás 1776: *Biró István kondás* (s); 1776: *Csikós György kondás* (s); 1799: *Kondás Botos István* (s)

Kováts 1794: *Kováts Juhász János* (h); 1785: *Kováts Szabó László* (h)

Kölesdi 1780: *Kölesdi Pálfi István* (s)

L. 1785: *L. Nagy Mihály* (s); 1779: *L. Pap István* (s)

Lántzi 1799: *Lántzi Nagy Mihály* (e)

Lovas 1799: *Lovas Pap István* (v)

M. 1781: *Erdélyi M. János* (s); 1784: *M. Bak György* (h); 1784: *M. Bak Györgyné* (s); 1792: *M. Erdélyi György* (e); 1792: *M. Erdélyi János* (e); 1783: *M. Nánási János* (s); 1791: *M. Pap Ferentz* (h); 1787: *Marton M. András* (h)

Máté 1784: *Máté Nagy István* (s)

Molnár 1795: *Ujlaki András Molnár* (s)

N. 1800: *Botzonádi N. Pál* (h); 1795: *N. Jónás János* (s); 1799: *N. Kis Ferentz* (s); 1770: *N. Kováts István* (L2); 1785: *N. Mészár István* (h); 1795: *N. Nagy János* (h); 1781: *N. Pap Mihály* (s); 1795: *N. Szabó János* (s); 1787: *N. Szabó Sándor* (e); 1787: *N. Szathmári* (s); 1785: *Pap N. Mihály* (h)

N. Pál 1795: *N. Kováts Pál János* (h)

Nagy 1766: *Nagy Kováts István* (v); 1793: *Nagy Kováts Mária* (v); 1781: *Nagy Mészár István* (s); 1790: *Stephano Nagy Mészár* (e)

Néhai Botzonádi 1791: *Néhai Botzonádi Nagy János* (e)

Néhai Hevesi 1798: *Néhai Hevesi Marton András* (e)

Néhai Kis 1797: *Néhai Kis Mészár István* (e)

Néhai Piros 1800: *Néhai Piros Nagy István* (e)

Nótárius 1778: *Kassai Mihály not.* (s); 1795: *Not. Karassiy Mihály* (s); 1768: *Nótárius Kádár István* (s)

Nov 1786: *Nov Török István* (e)

Ny. 1800: *Ny. Tót János* (s)

Nyíri 1797: *Nyíri Nagy István* (e)

O. 1783: *O. Nagy István* (s)

Ok. 1783: *Ok. Néveri Ferencné* (s)

Oláh 1785: *Oláh Tenkés Mihály* (h)

Ombodi 1783: *Omb. Nagy Istvánné* (s)

Ö. 1785: *ő Nagy Andrásné* (s); 1789: *Ő. Sánta Mihály* (s); 1784: *ő. Sánta Mihályné* (s); 1787: *Ő. Szathmári Mihály* (s)

Öreg 1797: *ör Török Mihály* (s); 1785: *Ör. Bagdi István* (h); 1786: *Ör. Békési Mihályné* (s); 1788: *Ör. Botos János* (h); 1800: *Ör. Bögre János* (s); 1785: *Ör. Filep István* (h); 1788: *Ör. Filep Istvánné* (h); 1799: *Ör. Földi István* (h); 1799: *Ör. Földi János* (L2); 1784: *Őr. Kováts Ferentz* (h); 1785: *Ör. Kováts István* (h); 1788: *Ör. Nagy András* (s); 1788: *Ör. Nagy István* (h); 1784: *Ör. Nánási János* (h); 1784: *Ör. Pap Mihály* (h); 1787: *Ör. Peretz Mihályné* (h); 1795: *ör. Szathmári György* (s); 1797: *Ör. Szathmári Sámuel* (h); 1780: *Ör. Szilágyi György* (L2); 1785: *Ör. Szilvási Jánosné* (h); 1786: *Ör. Tót István* (L2); 1788: *Ör. Tót János* (h); 1788: *Ör. Tót Pálné* (h); 1771: *Ör. Török István* (L2); 1782: *ör. Turzó Jánosné* (s); 1790: *Ör. Vakarts András* (h); 1781: *Ör. Varró Istvánné* (s); 1785: *Ör. Vizes Ferentzné* (h); 1790: *Öreg Bak György* (h); 1789: *Öreg Bak István* (L2); 1785: *Öreg Bak Mihályné* (h); 1789: *Öreg Békési Mihály* (h); 1790: *Öreg Csekő György* (h); 1797: *Öreg Kis András* (h); 1799: *Öreg Kis István* (e); 1785: *Öreg Kováts Istvánné* (h); 1794: *Öreg Lántzi Péter* (h); 1787: *Öreg Marti Mihály* (h); 1788: *Öreg Nagy László* (h); 1787: *Öreg Nagy Sámuel* (h); 1790: *Öreg Oláh András* (h); 1792: *Öreg Pete András* (h); 1790: *Öreg Sánta István* (s); 1784: *őreg Sánta Istvánné* (s); 1799: *Öreg Szabó Mihályné* (h); 1799: *Öreg Szathmári István* (e); 1799: *Öreg Tót János* (h); 1791: *Öreg Török István* (e); 1790: *Öreg Vakarts István* (e); 1792: *Öreg Gombos Mihály* (h); 1796: *Öreg Nagy István* (e); 1785: *Öreg Tót Péter* (h)

Öreg Cs. 1788: *Ör. Cs. Török István* (L2); 1789: *Öreg Cs. Nagy István* (L2)

Öreg Csikós 1792: *Öreg Csikós Török István* (e)

Öreg Csökmei 1800: *Öreg Csökmei Nagy István* (e)

Öreg K. 1798: *Öreg K. Tót Mihály* (h)

Öreg Kis 1798: *ör. Kis Tót Mihály* (L2)

Öreg S. 1791: *Öreg S. Tót Mihályné* (h)

Öreg Sánta 1795: *Öreg Sánta Tót Mihály* (h)

P. 1800: *Kováts P. János* (s); 1792: *Nagy P. Er'sébeth* (s); 1796: *Nagy P. István* (s); 1793: *Nagy P. Sára* (s); 1787: *P. Nagy István* (s); 1793: *P. Szabó Sára* (s); 1890: *Steph P. Nagy* (e); 1796: *Török P. Ferentz* (e); 1785: *Tót P. Mihály* (s)

Pál 1800: *Kováts Pál János* (v); 1797: *Nagy Pál Ilona* (s); 1789: *Nagy Pál István* (v); 1790: *Nagy Pál Mihály* (h); 1792: *Nagy Pál Sára* (s); 1789: *Tót Pál Ilona* (s); 1787: *Tót Pál Mihály* (s); 1788: *Tót Pál Sára* (s)

Pap 1779: *Pap Juhász János* (L2); 1784: *Pap Nagy Mihály* (h); 1771: *Pap Szabó György* (L2)

Pesztránszki 1791: *Pesztránszki Szűts Gergely* (e)

Péter 1792: *Tót Péter Mihály* (s)

Piros 1792: *Piros Nagy István* (s)

Potsalyi 1795: *Potsalyi Szabó Sára* (s)

Prédikátor 1784: *Préd. Bátorkeszi József* (s); 1774: *Pr. Csegei István* (s); 1769: *Pred. Tatai István* (s); 1776: *Pred. Kis Imre* (s)

Püspöki 1797: *Püspöki Szabó Mihály* (e)

S. 1791: *Nagy S. István* (s); 1788: *Nagy S. Mihály* (s); 1792: *S. Nagy István* (s); 1800: *S. Szabó István* (h); 1791: *S. Szathmári Mihály* (h); 1787: *Szathmári S. Mihály* (s); 1790: *Szathmári S. Mihály* (e)

Sámuel 1799: *Nagy Sam. Susánna* (v); 1793: *Szathmári Sám. Mihály* (s)

Sánta 1791: *Sánta Tót János* (L4); 1761: *Sánta Tót Mihály* (v)

Siket 1784: *Siket Szabó István* (s)

Sz. 1800: *Sőrés Sz. István* (h); 1787: *Sz. Kis György* (h); 1791: *Sz. Pap István* (s); 1783: *Sz. Szabó István* (s); 1797: *Sz. Szabó János* (s); 1788: *Sz. Tót István* (s)

Szabados 1782: *Szabados Baksa János* (s); 1795: *Szabados Tót István* (e)

Szabó 1785: *Kováts László szabó* (s); 1779: *Szabó Kováts Ersébet* (L2)

Szekeres 1780: *Szekeres Kováts István* (s)

Szikszai 1756: *Szikszai Kovács János* (v)

Szilvási 1793: *Szilvási Bíró János* (h)

Szőke 1785: *Szőke Pap István* (s)

Szücsmester 1783: *Csik Mihály Szűts Mester* (s)

Szűts 1790: *Szűts Málik Mihály* (e); 1796: *Szűts Zajetz András* (e)

T. 1796: *Berta T. János* (s); 1794: *Michaele T. Szathmári* (e); 1786: *T. Bögre András* (h); 1794: *T. Nánási István* (s); 1785: *T. Nánási Péter* (s); 1786: *T. Tót András* (h); 1784: *T. Tót István* (h); 1794: *T. Tót Mihály* (s); 1786: *T. Vakarts István* (h)

Tarcsai 1779: *Tartsai Budai István* (s)

Téglamester 1797: *Tégla Mester Juhász János* (e)

Török 1798: *Michaele Török Szathmári* (e); 1787: *Török Bögre Andrásné* (h); 1798: *Török Bögre János* (e); 1789: *Török Jó'si János* (s)

Törvénybíró 1786: *Törv. Bíró Szathmáry István* (L2)

Törvénybíró Kis 1782: *Törv. Bíró Kis Tót Mihály* (L2)

U. 1793: *U. Nagy Sára* (s)

Újmagyar 1781: *Darótzai János ujj magyar* (s); 1781: *Darótzai Mihály ujj magyar* (s); 1777: *Dina István ujj magyar* (s); 1776: *Hamza István ujj magyra* (s); 1793: *Hamza Rozália ujj magyar* (s)

V. 1791: *V. Pap János* (s); 1780: *V. Tót Mihály* (s)

Z. 1785: *Z. Csóka Andrásné* (s); 1785: *Z. Nagy Istvánné* (s)

BÍRÓ FERENC

Irodalom

DÖMÖTÖR SÁNDOR (1977): Doboz községi ragadványnevek betűjelei a XVIII–XIX. századból. *Magyar Nyelv* 73: 246–50.

FÜLÖP LÁSZLÓ (1990): *A Somogy megyei Vízmente személynevei*. Magyar Névtani Dolgozatok 86. sz. Bp.

B. GERGELY PIROSKA (1977): *A kalotaszegi magyar ragadványnevek rendszere*. Bukarest.

HOFFMANN ISTVÁN (1993): *Helynevek nyelvi elemzése*. Debrecen.

Máramarosi és Munkács környéki helységnév-magyarázatok

1. Máramarosi ruszin helységnevek

Pesty Frigyes 1864. évi helynévgyűjtő mozgalmában tevékenyen vette ki részét Máramaros megye is. A szolgabírák szívügye volt, hogy minden egyes helységből legyenek adatok. Csaknem 100%-os gyűjtést végeztek.

Pesty 6. kérdőpontja így hangzott: „Mit lehet tudni köztudomásból, hagyományból, irott vagy nyomtatott emlékekből a név eredetéről, értelméről, mind-egyik nyelvű helynévre nézve?” Volt olyan helység is, amelyik nem tudta, de nagyjából válaszoltak a kérdésre — sokszor meglepően helyesen. KISS LAJOS „Földrajzi nevek etimológiai szótára” című művében és a „Huszt környéki helységnevek” című tanulmányában (1991) közöl adatokat megyénkről. Az alábbiakban 27 kárpátaljai ruszin lakosságú helység nevének megfejtésére vállalkozom, amelyek egyik műben sem szerepeltek (a helységneveket az 1864-es elnevezéseknek megfelelően hozom). Az idézetek Pesty Frigyes — egyelőre kéziratossá — helynévgyűjteményéből valók. Zárójelben közlöm a leíró nevét is.

Alsóbisztra „...nevét az ott találtató Bisztra (:sebes:) pataktól vette” (nincs aláírás). Teljesen igaz. Egyébként Máramarosban elég gyakori, hogy egy-egy folyóvízből helységnév válik. Első előfordulása 1668: *Bisztra* (BÉLAY 1943: 127). 1882-ben kapta meg az *Alsó-* előtagot, mivel a Bisztra alsó folyásánál fekszik (közelében folyik a Bisztra a Nagy-ágba). 1930-ban: *Bystrý Nižni* (HELLER 1985: 74). Mai neve: *Нижній Биструї*. A régi, illetve a csehszlovák és ukrán elnevezés között csak aprócska különbség van: az elsődleges nőnemű adat jelzett szava a *voda* vagy a *pika*, a (20. századi) másodlagosé pedig a hímnemű *potok* ~ *поток*.

Alsókalinfalva „...ezen község orosz nyelven Kalini (:Калини:) nevét veszi bizonyos orosz nyelven nevezendő (:Kálnika:) veres gyümölcsöt termő fától” (Hadzsega István, kerületi jegyző). Nagyjából ezt írja a már Romániához tartozó Felsőkalinfalva (Călinești) jegyzője, Jurka György is: „Az elnevezés eredetét veszi »Calina« nevű gyümölcsötől, — mely románul ekként nevezetik, ’s a mely veres színű apró vad gyümölcs — Magyarul vad berkenye”. Alsókalinfalva neve a 16. század közepén bukkan fel: 1553: de *Kalynffalwa* (személynévben), 1569:

Kalinfalwa (HELLER 1985: 62). Felsőkalinfalva 1387-ben még *Vrdugkalofalwa*, 1404-ben *Kalinfalva* alakban szerepel (HELLER 1985: 31). Mindkét helységnév személynévre megy vissza (az igaz, hogy ennek alapja a többjelentésű, románba is átadott szláv *kalina* növénynév). Az ukrán *Калини* (Alsókalinfalva) 'Kalináék', a román *Călinești* (Felsőkalinfalva) 'Călina emberei, faluja' magyar mintát követ, és másodlagosan 1901-ben az *Alsó-*, illetve *Felsőkalinfalva* nevet állapították meg (MEZŐ 1999: 23, 109), nem tudni, hogy milyen alapon.

Bereznik „Bereznik magyarra átt változtattva annyit jelent mint nyírfás” (nincs aláírás). Jó megoldás, 1668-tól a szlovákos *Breznik* forma adathozható (BÉLAY 1943: 127). Ezután *Bereznik* ~ *Bereznek* alakban fordul elő (HELLER 1985: 20). 1901-ben *Bereznek* formában állapodott meg (MEZŐ 1999: 50). Ma a többes számú *Березники* néven ismeretes.

Bilin „Nevének ruthen elnevezéséből, hogy azt, az őt közvetlen környező s csaknem a felhőig emelkedő magas havasoktól vette, könnyen kivehető” (Láner György, jegyző). Nem több, hanem csak egy havas (Bilin) közelében települt helység. Pesty adatközlője még megjegyzi: „...az újabb időben alapított”. Ez igaz is: 1804: *Bjlen* (HELLER 1985: 19), 1851: *Bilen* (FÉNYES 1851: 134). Pestynél (1864) *Billin* szerepel. Ma: *Билун*.

Bukovec „...több forásokbul kiszakado patak Napnyugotrul keletnek, a helység közepén megfordúlva északnak a nagy ág vize egyik ágába beömlik Bukovecz név alatt” (Meskó János, lelkész). Továbbá: „Ezen pataktul vette elnevezését Bukovecz Buková-vész, melly annyit tesz Bikfalu, mivel ezen patak ősi bikfa erdön keresztül folyik.” Kissé túlmagyarázott dolog: a *ves* 'falu, település' szóhoz aligha van köze, hiszen a *Bukovec* jelentése 'olyan patak, amelynek környékén sok bükkfa van'. A folyónév (*Bukovecz* rivulus) 1463-tól (HELLER 1985: 30), a helységnév 1649-től adathozható *Bukouecz*, sőt *Bukovicza* 'kis bükkfaerdő' formában (BÉLAY 1943: 131). Elsődleges a folyónévi eredet. 1900-ban a *Bükkös-patak* nevet állapították meg (MEZŐ 1999: 70), ez magyarul meg is felel az egykori névadásnak. Régi nevét megtartva mai neve: *Буковець*.

Fejértiszabogdány „Bogdán származik Bog, Boh, Isten és danej adat orosz szavakból, tehát magyarul Isten által adott” (Láner György, jegyző). Ez csak a *Bogdán* személynévre igaz, de ott is csak a 12. század előttire. 1419: *Bogdan* (HELLER 1985: 24). A helység puszta személynévből — az alapító nevéből — származott magyar névadással. *Bogdány* helységnevek szerte a Kárpát-medencében előfordulnak, ezért 1900-ban a *Tisza-* előtagot kapta (MEZŐ 1999: 57). „Bogdan Fejértisza nevezet alatt is ismeretes (bila tiszta oroszul).” E kijelentést a szakirodalom cáfolja, mivel nem is tud róla, a leíró pontosítani akart a *Fejértisza-* előtaggal. 1930: *Bohdan*, csehesített forma. Mai neve: *Богдан*.

Felsőbisztra „Bisztrának nevezetik a falun keresztül folyó Sebes és hideg pataktól... felső elnevezést később nyeré, miután Berezna mellett is egy Bisztra

alakult, 's az — alsó Bisztra — ez pedig felső Bisztra elnevezést nyert” (Varga János, főszolgabíró). Tökéletes a magyarázat. 1561-ben *Sebespatak*, 1688-ban *Bisztra* (BÉLAY 1943: 127). A magyar név az elsődleges, ezt fordították le rövidesen. A név előtagja a falunak a Bisztra felső folyásánál való fekvésére utal. Mai neve: *Берхній Буцпуї*. Az alakulásmódot lásd **Alsóbisztra** alatt.

Gánya „Midőn a község alapított természetesen csak néhány egyén által birtokoltatott az eleinte ezen birtoklott egyén a leggazdagabb volt igen félre vágva hordotta kalapját miért is a többi társai őt gunyolták, 's mivel e szó gunyolni hergelni annyit jelent gániti, hihetőleg tehát innen vette nevét Gánya község. Ezen monda azonban semmi alappal nem bír” (Sztán Antal, jegyző). Bizony nem, legfeljebb anekdotának jó. 1402: *Ganyafalva*, 1418: *Ganya* (HELLER 1985: 50). Szláv eredetű személynévre megy vissza, a névadás formája magyar. 1546: *Ganyczfalva* (i. h.) 'Gánya fiának a faluja'. Mai neve: *Ганичи* (jelentése 'Gáni-csék').

Hidegpatak „Eredetéről ennyit tudhatni: Hidegpatak — Sztudenoje — a hogy köznyelven neveztetik, onnan eredt: hogy pompás forrás hideg vízzel — oroszul Sztudenoje — (hideg) látta el még az Árpádok ide jövetele előtti időkben, már ide szokott hegyi népet” (Szabad Mihály, görög katolikus lelkész). 1612. *Hideghpathak* alias *Ztudina* (BÉLAY 1943: 145), ez annyit jelent, hogy párhuzamos névadásról van szó. A semleges nemű alak (*жерело* 'forrás') is igazolja a leírás igaz voltát. A mai ukrán alak (*Берхній Студеній*) hímnemű, tehát a jelzett szava: *номок* 'patak'. FÉNYES ELEK (1851: II, 108) még csak egy Hidegpatakot ismer, Pesty leírása már kettőt: *Felsőhidegpatak*, *Alsóhidegpatak* (ma: *Нижній Студеній*). Ez utóbbi tehát az 1860-as évek elején alakult községgé, bár HELLER (1985: 94) csak 1882-től adatolja (*Alsó-Hidegpatak*). A *Felső-* előtag északibb fekvésre utal.

Imsád „Nevezetére nézve bizonyosnak tartatik, hogy sem német, sem román, sem magyar az elnevezése — nem is származhatik semmi idegen szólás módtól, hanem egy igen természetes v. egyszerű körülmény vehette meg elnevezésének eredetét. — Ugyanis »Imsád« községnek egész határa vad vizes természetű, sőt még emeltebb száraz helyei is bizonyos fenyes helyeken tenyészni szokott föld mohával bevannak növe; melly föld-moha, orosz [értsd: ruszin, M. L.] »Imcha« s innét »imságy«, magyarul annyit teszen, mint csupa mohaság” (Dányfi László, alszolgabíró). Valószínűnek látszik a vélekedés, de a szót nem láttam szótárazva, sem nem hallottam, arról nem is beszélve, hogy az alakulásmód kissé homályos előttem. A helység viszonylag kései: 1745 táján adatolják először (HELLER 1985: 71). A földrengés következtében elpusztult Jaszenovec falu mellett települt, s 1898-ban egyesült az ugyancsak a 18. században létesült Negroveccelel (lásd ott) *Felsőkalocsa* néven (MEZŐ 1999: 109). A két falut a Talabor vize választja csak el. Ma: *Негровець*.

Irholc „Irholcz — oroszul Vulyhoviczi... a határ északi részén kezdődő Vulhucsik magyarul égerfás nevéül Irholcz pataktul neveztetik” (Bacsinszky János, szolgabíró). Első előfordulása (1384: *Ilhoba*) éppen nem erre utal. A 15. században *Ilholc*-nak írják eltérő helyesírási változatokkal (HELLER 1985: 98). E községnek is egy patak adta a nevét. 1901-ben *Irhóc*-ra módosították (MEZŐ 1999: 157). Ma: *Вільхівчик* (megfelel a fent említett ruszin nyelvjárási *Vulhucsik* névnek).

Kalocsahorb „...a Kalocsa nevet, beszakadt havas rész által okozott víztől vette nevét, — »Horb«-nak pedig azért hívják, mivel dombos helyen épülvén — oroszul horb, — (:domb:) vette nevezetét” (Dányfi László, alszolgabíró). Csak az utóbbi állítás igaz. Maga a *Kalocsa* név *Kalocha* formában már 1409-ben előfordul (magyarázataát lásd alább). Ám a későbbiek folyamán elnéptelenedett, területén öt település jött létre: Imsád, Negrovec, Horb, Ófalu, Láz, közös nevükön: *Kalocsák*, *Kalocsa-vidék*. Mivel erről részletesebben írtam (vö. MIZSER 2000), itt nem ismétlem.

Kalocsaláz (-ófalu) „...a Kalocsa nevet ez is mint a többi három helység Kalocsa vagy Kolotna orosz szótól: zavaros — nyerte. A »Láz« orosz szó, magyarul annyit tesz: mint rét” (Dányfi László, alszolgabíró). Itt is csak a vége jó. A *Kalocsá*-nak semmi köze sincs a *Kolotná*-hoz — ráadásul még adat sincs rá. Valószínűleg Darva ruszin neve (*Колодна* ’tökés’) hatott. A *Kalocsa* helynév pusztá személynévből származik magyar névadással. A két falut 1897-ben *Alsókalocsa* néven egyesítették (MEZŐ 1999: 23). Ma: *Колочава*. Ez a név a magyarból való.

Kaszópolyána „A helység neve magyarul Kaszópolyána, oroszul polyána Koszuszka. Az orosz elnevezés »Koszva« (:rigó:) nevű madártól vette monda szerint eredetét, melly madárnak faja (:a havasi rigó:) nagy sokaságban van még most is az erdőkön. Polyana pedig onnan származik mert a lakosok állítólag Galicziából származtak ide, és így Polyákoknak nevezettek” (nincs aláírás). Szép példája a délibábos nyelvészkedésnek. Az előtag a Kaszó folyóra utal, a *polyána* pedig ’tisztás’-t jelent, a *polyák* ’lengyel’ népnévre csak némiképp hasonlít. 1387-ben még csak *Kozo*-ként emlegetik, 1402-ben *Kethkoso*, mivel a község a folyó két partján feküdt. 1672: *Kaszo Polyana*, 1770/72: *Kossova-Polyana* (HELLER 1985: 71). A *Kaszópolyána* alak viszonylag kései. 1900-ban *Kaszómező* lett a neve (MEZŐ 1999: 173). Ma: *Косівська Поляна*.

Kelecsény Damjanovits József, görög katolikus lelkész a helység ismertetésekor nem említi a név eredetét. A FNESz. több előtaggal is ellátott *Kelecsény*-t elemez (FNESz. *Kelecsény*), éppen a máramarosi maradt ki. A Verchovina egyik legrégebbi települése: 1457: *Keleczen*, 1462: *Kelechen* (erre az adatra hivatkozik a lejegyző is), sőt szerepel Lázár deák térképén is (1528, HELLER 1985: 64). A *Kelecsény* név kapcsán a FNESz. (*Felsőkelecsény*) több megfejtési kísérletet is

bemutat. Kelecsényben a lejegyző több hegycsúcsot is említ (*Busnyát verch, Kicsera, Oblázka*). A faluhoz legközelebb van a „*Ruszkij verch* azaz az oroszok hegye”. Ezzel igazolja a FNESz. állítását, amely szerint a szlávból átvett név jelentése ’a sziklánál, a hegy közelében lakók’. Mai neve: *Келечин*.

Kerekhegy „E község nevét vette a közvetlenül felette elnyúló Kerek hegytől” (Bacsinszky János, szolgabíró). Szabatos magyarázat. Fiatal helység, hiszen csak a 19. század elejétől adatolható: 1804: *Kerek* Salzgruben, 1806: *Kerekhegy* (HELLER 1985: 98). Mai neve *Округла*, mely a ruszin *Округла гора* (ez a magyar név szó szerinti fordítása) kifejezésből keletkezett jelentéstapadással. Eredetileg sőt kerestek ott, ennek köszönheti alapítását.

Kökényes „Kökényes (:ruthenül Ternovo:) nevét ezen ruthen szótól tern — kökény — vette: — mert e község helye egykor kökény bokrokkal volt benöve” (Sztán Antal, jegyző). Tökéletesen igaza van. Annyit kell még hozzátenni, hogy a ruszin elnevezés volt az elsődleges: 1389: *Tornova*, 1404: *Thornowa* al. nom. *Kwkenyesd*, ezután a *Kökényes* alak válik állandóvá 1773-ig: *Kökényes, Ternova* (HELLER 1985: 136). Mai neve: *Терново*.

Körtvélyes „...nevét vette Körtve-gyümölcsötől — melyel is fekvésénél fogva vad körtvével bővölködik” (Csics János, főszolgabíró). Tökéletesen igaza van. Magyar alapítású helység. 1389: *Kurtvelyes*, 1438: *Kerthveles* (HELLER 1985: 54). 1808-ig a *Körtvélyes* alak állandó, ha nem számítjuk a csak 1404-ben egyszer felbukkanó *Kruševo* alakot (i. h.). A 19. század elején (1808) vegyes lakosságú lehetett, mert a magyar mellett ruszin (*Hrussov*) és román (*Peri*) alakja is volt, melyek a magyar név fordításai. 1900-ban megkülönböztető jelzöt kapott: *Szentmihálykörtvélyes* (MEZŐ 1999: 205), az egykor a közelében fekvő, Szent Mihály arkangyalról elnevezett bazilita kolostorról (erről egyébként a lejegyző is ír). Ma: *Грушово*.

Lipcsepolyána „Lipcsepolyána (:oroszul Lipeczka polyána:) a régibb iratokban Polyánka nevezett alat fordul elő nevét eredetétül véve, a mennyiben e nevezett helység a sokkal régibb eredetű Lipcse nemes község területén keletkezett honnét elő nevét is vette a polyánka pedig oroszul lapálykát jelent a mellyen fekszik a Lipcse nevű patak lefolytában” (nincs aláírás). Csak az vitatható, hogy Lipcse község vagy a Lipcse patak tisztása-e: a Lipcse patak völgyében Lipcse és Dolha község között terül el. 1653-ban ezen a néven van: *Lipcse Polyana* (BÉLAY 1943: 179), 1900-ban *Lipcsemező*-re módosították a nevét (MEZŐ 1999: 223). Ma: *Липецька Поляна*.

Lonka „A helység neve magyarul Lonka oroszul Luha. Az orosz elnevezést a monda szerint onnan kapta, mert valaha az egész helység a Tisza folyam képezte szigetben volt, Luh pedig annyit tesz sziget” (nincs aláírás). Pontosabban: *лугъ* ’rét’. Ez a rét egy lankás beszögellésen lehetett. 1439: *Lonka*, 1450: *Lwh* (HELLER 1985: 85). A magyar név (bár az is szlávból jött, csak jóval régebben) az el-

sődleges. A községet Trianon kettészakította. Ukránul: *Льв*, románul: *Lunca la Tisa*.

Lyahovec „A község elnevezését a hagyomány szerint Lyách — Gács országból bevándorolt családtól nyerte, ki a község első lakosságának mondatik” (Volosin Miklós, körjegyző). 1614: *Lyahowecz, Jakovecz* (BÉLAY 1943: 173). Igaza lehet a lejegyzőnek, hiszen a *Ljach* ’lengyel’ családnév ma is megvan Kárpátalján, így a jelentése ’Ljach emberei, faluja’. Nem volt ritka, hogy az alapító kenéz nevét kapta egy-egy helység. 1900-ban csaknem szó szerinti fordítással a *Lengyelszállás* nevet kapta — valószínűleg azért, mert a falu a lengyel határnál fekszik (MEZŐ 1999: 229). 1920 és 1939 között csehesítették: *Lachovec*. A szovjet időkben kapta a *Лісковець* ’mogyorós’ nevet, s ma is azt viseli.

Negrovec Dányfi László alszolgabíró, Pesty Frigyes adatközlője együtt említi Imsáddal. 1770/72: *Nigrovetz*, 1806: *Negrovecz* (HELLER 1985: 92). Az alak román eredetű családnév: *Negru* ~ *Nigru* ’fekete’, ehhez járul a ruszin birtoklást kifejező képző, a Negrovec név jelentése tehát ’Negruék (ti. faluja)’. A többit lásd **Imsád** alatt.

Pudplesa „Nevét a hegytől amelynek tövében fekszik vette — Plesa (:ruthenül lejtős hegy:)” (Sztán Antal, jegyző). Inkább a ’kopasz hegy’ aljában fekvő helység. 1882-től adatozzák (HELLER 1985: 103), noha az 1864-es Pesty-féle összeírásban szerepel, tehát nem sokkal előtte telepíthették. Eredetileg Gánya külterületi lakott helye a Tarac folyó jobb partján. 1900-ban *Pelesalja*-ra változtatták a nevét (MEZŐ 1999: 313). Ma: *Підплення*.

Ripinye „orosz nyelven Ripinnoje... Elnevezése nép monda szerint Riplyág Badács, mert igen sok badács terem, mások szerint Répáktól az az hely omladványok kösziklaktól, mellyek a keresztül folyó víz mentében vannak nevezettik, — ’s hihetőleg ez utobbi álván menyiben a keresztül folyó vizet is az alsobeli községek Répénkának nevezik” (Varga János, főszolgabíró). A „mások szerint” való magyarázat áll közel a valósághoz. Az alap lehet a ruszin *puna* ’meredek part’ vagy a román *rîpă* ’szakadék, vízmosás’. 1457: *Rypina*, a 17. századig ez az alak szerepel, 1646: *Ripinye* (HELLER 1985: 109). A *rîpă* vagy a *puna* szót ruszin melléknévképzővel látták el. Először a nőnemű alak dominált: **Рыпинна вода (ріка)* ’a szakadék, a magas part vize, patakja’, később a semleges nemű ’a szakadék, a magas part melletti forrás’ jelentés állandósult (*жерело*). 1901-ben *Repenyé*-re változtatták a nevét (MEZŐ 1999: 323). Ma: *Репинне*.

Rosztoka „...a falun végig egy kisebb szerű patak folyik, melynek mind a két oldalán házak vannak építve, e patak neve roosztoka, magyarul víz ágazást jelent és a község is innen vette nevét” (Volosin Miklós, körjegyző). Teljesen igaz van. 1651: *Rosztoka*, de 1703-ban a községet is *Rosztoka-pataká*-nak írták (HELLER 1985: 112). Ma: *Розтока*.

Tereselypatak „Nevét a Teresuly forrástul nyerhette, mely forrás a havas (:Moncselina:) tövöböl fakadván az egész völgyet keresztül metszi míg nem a Taracz vizébe szakad” (Bacsinszky János, szolgabíró). Még a község nevében is benne van a patak szó. 1638: *Tarass*, 1649: *Tarasoly* (BÉLAY 1943: 208) A Tarac mellékvize mellett települt helység. A *Tarasuly* forma román eredetre vall, tulajdonképpen a *Tarac* végartikulusos formája. Ma: *Тересівка* tkr. ’kis Tarac’.

Tyuska „...nevezetét honnan nyerte nem tudhatni” (Német András, lelkész). Ez némiképp meglepő, mert kissé lejjebb ezt olvashatjuk: „Három főbb patak van — mellyek összefolynak létezik a Tyuska víz.” Tehát ez a helység is víznévi eredetű. Érdekes, hogy a patakot 1463-ban már említik: *Thuska*, a falut csak 1614-ben: *Thwska* (HELLER 1985: 139). „A XVII. sz. közepén Alsó- és Felsőtyuskáról hallunk” (BÉLAY 1943: 209). 1900-ban *Csuszka* lett a neve (MEZŐ 1999: 399). Ma: *Тюшка*.

Zádnya „Némelyek állítása szerint régebben Zárnyának nevezték, mivel a megyét bezárta” (nincs aláírás). A *Zárnya* név csak egyszer szerepel, tehát tollhibáról lehet szó. A záráshoz nincs köze, hiszen a *zádnya* szó jelentése ’hátsó (ti. település)’. 1408: *Zadnya*, 1454: *Zadnija*, *Zarnya*, *Zarnija*, három különböző forrásból (HELLER 1985: 106). Érdekes, hogy csak az egyszer előforduló *Zárnya* alakot állapították meg hivatalos névként 1901-ben (MEZŐ 1999: 420). Mai neve mesterségesen, hivatalos úton jött létre, s 1970-től szerepel: *Приборжавське* ’Borzsa menti falu’ (HELLER 1985: 106).

2. Munkács környéki helységnevek

Almamező ’Volóchoz (Воловець) csatolt község’. Az 1570. évi Conscriptio portarum említi először mint „noua pagus”-t *Almamező* formában. Kenéze ekkor *Almamezősi Kozma* volt. Nyilván a kenézlevelet adományozó birtokos adta mind a helység-, mind a vezetéknevet. Ekkor a munkácsi várhoz tartozott. LEHOCZKY csak 1649-től ismeri (3: 19). A falu nevét ő a Jablonov pataktól eredezteti (1: 312). Inkább valószínű az, hogy a vadalmával benőtt területről kapta a nevét a patak is. 1700: *Jablonovo* pag., 1770/1772: *Alma Meza* oder *Jablona* (HELLER 1985: 9–10). Ezután is mind a magyar, mind a ruszin nevet feltüntetik. Az *Almamező* az elsődleges forma, ez fordítással ruszinosodott *Jablonovo* (ti. *pole* ’mező’) formájúra. 1889-ben csatolták Volóchoz (MEZŐ 1999: 418).

Balázsfalva ’Kálnikhoz (Кальник) csatolt falu’, amit Pesty Frigyes anonym adatközlője így magyaráz: „E község oroszul Balazsveczi, magyarul pedig Balázsfalva néven neveztetik... E község nevét vette valami Balázs nevű embertől, ki — nem tudni mely időben — első lakosa volt a Községnek” (MIZSER 1995: 399–400). Igaza is van. Az 1570-es Conscr. port. azt mutatja, hogy párhuzamos

névadásról van szó: a munkácsi várhoz tartozó rész neve *Balofalua*, a Dobó és Pető uraságokhoz tartozó részé pedig *Balaszoc*. Balosfaluán ekkor a lakosok között felsorolnak egy *Demetrius Balas* nevű embert is (ő vagy az apja lehetett az alapító). A *Bal(l)os* a *Balázs* név alakváltozata lehet. 1645: *Ballos Falva* (HELLER 1985: 12). 1808-ban már öt — egymással összefüggő — neve van: *Balásfalva*, *Blasendorf*, *Balássowce*, *Balažovce*, *Balásüczi* (i. m. 13). 1904-ben a *Ballósfalva* nevet állapították meg (MEZŐ 1999: 38).

Cserejóc 'község Munkácstól (Мукачево) északnyugatra, Cserház'. Pesty anonym adatközlője szerint: „Hagyomány útján egy orosz egyént Cseráj úgy neveztek; mely egyén nevéből Cserejócz vette jelenlegi nevét” (MIZSER 1995: 402). Az egészsből a személynévi eredet a megfelelő. 1610: *Chwre falva* pag., 1645: *Csüre falva* (HELLER 1985: 36). Tehát 'egy Csüre nevű ember faluja'. A személynévet közli KÁZMÉR is *Csüre* ~ *Csöre* formában (RMCsSz. 264). 1721-ben felbukkan a népetimológiás *Cserfalva* is. A *Cserejóc* forma csak 1773-tól adatolható, amely a *Csürefalva* ~ *Cserfalva* ruszinósított formája. Ez utóbbiból következtette ki Pesty adatközlője a *Cseráj* nevet. A magyar alak az elsődleges. 1904-ben a *Cserház* nevet kapta (MEZŐ 1999: 80). Ma: *Череївці*.

Cserlenó 'község Munkácstól (Мукачево) nyugatra', melyről Komka Geyza, jegyző, Pesty adatközlője ezt írja: „Szóhagyományból annyit tudni Cserlenó eredetéről hogy mint vadon Két veres öltözékű úr állítólag katonai egyén által alapított, kik Szláv eredetűek lévén, a telepítvényt ön ruházatuk színéről neveztek el Cserlenónak” (MIZSER 1995: 402). Nem szükséges kommentálni. 1570: *Czerneleo* (Conscr. port.), 1577, 1610: *Cherneleo* (HELLER 1985: 36). Pusztaszemélynévből keletkezett magyar névadással; vö. 1245, 1257, 1262: *Chernel* (ÁSz. 194) szláv eredetű személynév, melyből az -ő képző hozzátoldásával alakult a helynév. Az 1697: *Czerleniow*, 1773: *Cserleno(w)* adatok már szlávosodást mutatnak, vö. ukrán *черлений* 'piros, vörös'. 1930-ban *Červeňovo*-ra csehsítették (HELLER 1985: 36), ezt vette át a mai ukrán névadás *Червеньово* formában.

Hribóc 'helység Munkácstól (Мукачево) északra, Gombás'. A Pesty-féle anyagban ez áll: „Mária Theresia idejében Hribótz neveztetett Ternáva... 1339-ik év táján népesítette Koriátovics Vezér, a magával hozott orosz néppel a Ternavát, jelen nevű Hribótz helységet” (MIZSER 1995: 405). LEHOCZKY TIVADAR éppen cáfolja, mert a következőket írja a helység keletkezésével kapcsolatban: „Bubuliskától keletre, a munkácsi járásban fekvő uradalmi helység, mely 1564. évben keletkezett” (3: 300). Bizony, Koriátovicsnak nem volt köze a község alapításához, hiszen LEHOCZKY állítását megerősíti a Conscr. port. 1570-es adata is: *Ribolcz* „nova villa”, királyi helység. Ekkor kenézségi falu. 1610: *Rhibocz*, 1645: *Ribocz*. 1697-től *Hribowtse* ~ *Hrybovcze*, *Hribovecz*, *Hribowcze*, *Hribüczi*, de a leggyakoribb forma a *Hribócz* (HELLER 1983: 64). Ez utóbbi alak-

változatokból logikusan következett a ruszin *грибъ* 'gomba' szóból való levezetés. Pesty: „hogy Hribótzon mely nagy Tölgy erdőséggel van körül véve, igen sok gomba termet, elnevezték Hriba, — mi után lett Hribótz a helység” (MIZSER i. h.). LEHOCZKY is hasonlóan vélekedik: „Hribócz gombás-tól” (1: 312). Az igaz, hogy a Pesty-féle leírásban említett Ternavát 'tövises, kökényes' nem lehet kimutatni Hribóc alteregójaként még Mária Terézia korában sem, a sokkal gondosabb LEHOCZKY sem említ hasonlót.

A 16. században keletkezett kenézségi falu neve inkább az alapító nevét tétélezi fel, mintsem a gombáét. Persze, könnyen lehet, hogy nagyon sok gomba termett ott, de az ország más szláv vidékén is sok gomba tenyészhetett, mégsem volt több *Hribóc* nevű falu. Másrészt a képző patronimikumot jelöl és nem valamivel való ellátottságot.

Sem a ruszinban, sem az ukránban nem találok *Рыба* 'hal' családnévvel (persze ettől függetlenül még lehet), viszont a szlovákban nem ritka a *Ryba* 'ua.' családnév (pl. Nyitrán). Ehhez járult az *-овьci* képző (KNIEZSA 1960: 22), így a jelentése 'Rybáék, Ryba népe, faluja'. Az 1570-es *Ribolcz* magyarosított forma az eredeti **Rybovec*-ből származik. A névadás formája tehát nem is ruszin (pláne nem ukrán), hanem szlovák. Ezen semmi csodáltnivaló nincs, hiszen a beregi kenézek között jócskán találunk szlovák származású vagy szlovák nevű embereket. Am az is igaz, hogy Hribóc első emberét 1570-ben *Johannes Kenez*-nek hívták. A vezetéknev alighanem a tisztségét jelölte — az eredeti név elhagyásával, és ez éppen *Ryba* is lehetett.

A 'gomba' jelentés annyira beleivódott a köztudatba, hogy a falu nevét 1887-ben Hribóc és Vorotnica egyesítésével *Gombás*-ban állapították meg (MEZŐ 1982: 83). Ez érvényesült a csehszlovák időkben (*Hribovce*), de még a mai ukrán névben is (*Грибівці*).

Iglénc 'Szentmiklóshoz (Чинадійово) csatolt község'. Először 1528-ban fordul(na) elő *Ignetz* formában (HELLER 1985: 61).¹ „Az 1570-ki urbérben *Illnyk* másképp *Agyagosfalvának*, 1588-ban pedig *Hlinik*nek mondatik” (Lehoczky 3: 308). És így magyarázza: „*Iglincz* = agyagos helytől [ti. neveztetik], innen egykor *Agyagos falvának* is mondatott” (Lehoczky 1: 312). A fentebb említett *Illnyk* név nem való ide, hiszen a jelentése 'szilas, szilfás'. Vagy elírás történt, vagy LEHOCZKY tévesen olvasta. Az *Iglénc* ~ *Iglinc* ~ *Hlinik*, majd rövidesen a *Hlinyanec* párhuzamos névadással keletkezett, LEHOCZKY magyarázatát 1864-ben megerősíti Iglénc anonim adatközlője: „s minthogy földjeinek sárga ritkás agyag hihető hogy onnan nevét vette — Hlinyánecz — mi magyar nyelven anynyit tenne mint agyagos” (MIZSER 1995: 435). Az *Iglénc* (LEHOCZKYnál következetesen *Iglincz*) nem jöhetett a ruszinból, hanem a lengyelből: *glina* 'agyag' >

¹ E könyv néhány adata nem megbízható, mint ahogy ez sem, mert keveri a hasonló hangzású *Ignéc*-cel.

glinec 'agyagásó'. Ebből már levezethető a magyar név: **Iglinec* > *Iglinc* (*Iglénc*), azaz 'az agyagásók faluja', pontosan azt jelenti, mint a *Hlinyanece*. Úgy látszik, hogy nem tetszett sem az *Iglénc* ~ *Iglinc*, sem a *Hlinyanece* név, mert 1904-ben *Pásztorlak*-ra változtatták a következő indoklással: „egy legelőjének *Pasztóvnyik* a neve, agyagnak különben nyoma sincs a faluban” (MEZŐ 1999: 154). Kissé meghökkentő magyarázat. A *Pasztovnyik* jelentése nem 'pásztor', hanem 'legelő'. A község agyagos talaját mind LEHOCZKY, mind az 1864-es leírás kiemeli.

Ilkóc 'község Munkácstól (Мукачево) északra, Ilkó', melyből Andrassy Imre, kerületi jegyző, Pesty informátora ezt írja: „Ilykótz, oroszul jüükítzi” (MIZSER 1995: 407). HELLER 1404-es (*Ilhocz*) és 1406-os (*Ilhowch*) adatai Máramarosból valók, nem ide, hanem *Irholc*-hoz tartoznak. 1604: *Vilkofalva*, 1610: *Ilkofalwa*, 1664: *Ilyko Falva*, 1773: *Ilkócz* (HELLER 1985: 69). A magyar *Vilkofalva* ~ *Ilkófalva*-t ruszinósították a 18. században *Ilkóc*-ra. Az alaptag a ruszin-ukrán *Лько* (< *Лля* 'Illés') becézett forma + a birtoklást jelölő képző. 1904-ben *Ilkó*-ra magyarították (MEZŐ 1999: 156). Ma: *Льківці*.

Klacsanó 'község Munkács (Мукачево) szomszédságában'. 1422: de *Clechano*, 1583: *Klecheno*, 1693: *Kleczanow*, 1773: *Klacsano* (HELLER 1985: 83). A *Klecsan* személynév (vö. a nagyorosz *кляча* 'rossz ló, gebe') + a birtoklást kifejező *-ов* képző, azaz 'Klecsanék ~ Klacsanék (ti. faluja)'. 1930-ban *Kličanovo*-ra 'Kulcsosfalu' csehésítették, valószínűleg a közelben fekvő *Klucsárka* 'Várkulcsa' hatására. Ma: *Клячаново*.

Kálnik 'község Munkácstól (Мукачево) északnyugatra, Beregsárrét' Először 1557-ben említik *Kalnyg* formában mint Ung megyei falut (HELLER 1985: 77), 1570-ben *Kalnik* Bereg megyéhez tartozik (Conscr. port.). Pesty Frigyes adatközlője a következőket írja: „Annyit derithetni ki, hogy igen nagy sár fészek... és az Orósz nép sárat hivatya óroszul Kál, tehát hihetőleg attól az egész község vette el nevezését” (MIZSER 1995: 410). Jól fejtett az adatközlő, a jelentés: 'sáros (ti. hely)'. 1894-ben *Beregsárrét*-re magyarosították (MEZŐ 1999: 49), amelyben az eredeti név részleges fordítása is benne van. Ma: *Калник*.

Lauka 'község Munkácstól (Мукачево) északra, Lóka'. 1360-ban fordul elő először: *Lauka*, 1459-ben *Luka*, *Lwka* (HELLER 1985: 96), 1570: *Lauka* (Conscr. port.), ezután *Lavka* ~ *Lauka* formában jelentkezik (HELLER i. h.). Pesty Frigyes adatközlője a következőket írja: „Laúka, oroszul Lavké... 500 év előtt hagyomány szerint Laúkán lakot egy Lávó nevű orosz ember a helység attól nyerte Lávok nevét, mely Magyarul palló” (MIZSER 1995: 417). Lávó neve csak hasonlít a községére. A jelentésben viszont igaza van, a ruszin *лавка* ugyanis 'palló, kisebbfajta híd'. Egyébként az 1459-ben közölt *Luka* névnek is van jelentése: 'pászit, legelő; liget'. Aligha ez alapján kapta volna a község az elnevezését. 1904-ben *Lóká*-ra változtatták a nevét (MEZŐ 1999: 217). A csehszlovák időkben a többes számú *Lávky* nevet kapta, amit az ukránok is megtartottak: *Лавки*.

Lohó (Nagy-, Kis-) 'község Munkácstól (Мукачево) északra, Beregszöllős'. Első említésekor még egyetlen falu: 1484: *Lohoh* (Cs. 1: 417), majd 1610: *Kys Loho, Nagj Loho* (HELLER 1985: 98). Pesty Frigyes anonim adatközlője a következőket írja róla: „Nagy Lohó helység közepén van egy forrás, mely Lóh ugy neveznek. A helység Nagy Lohó attól nyerte Lohó nevét — ugyan ezen körül völt Növe Loch fákkal mely magyarul galagonya fa, bokrok” (MIZSER 1995: 422). A néveredetet nagyjából helyesen állapította meg. Csakhogy esetünkben nem a galagonya (*глог*) játszott szerepet, hanem a hasonló hangzású *лох* 'ezüstfa (*Elaeagnus angustifolia*)', ennek is tüskés ágai vannak. A név jelentése: 'ezüstfákkal benőtt területen létesült falu'. 1693: *Lohow* 'Nagylohó', *Leniowtse* 'Kislohó' (HELLER 1985: 98), 1864: „Oroszul Velikoje néven nevezik” (MIZSER 1995: 422), és „Oroszul híjják Lenyúczy és Máloje Lochova” (i. m. 415). Úgy látszik az adatok alapján, hogy a *Nagy-*, illetve *Kis-* előtagot a magyarból fordították le ruszinra. Kislohó másik ruszin nevét LEHOCZKY is hozza: *Ленуvczi* (3: 385). Ehhez vö. a nagyorosz *ленивец* 'naplopó, semmirekellő', a ruszin névforma ennek a többes számú alakjából jött létre. Ez a falunév tehát eredetileg csúfnév volt. A két községet 1888-ban *Beregszöllős* néven egyesítették (MEZŐ 1999: 49). Ma: *Лохово*.

Medvegyóc 'község Munkácstól (Мукачево) északnyugatra, Fagyalos', melyből Pesty Frigyes Bereg megyei anyagában ezeket olvashatjuk: „erdőségekkel volt be növe, és vala hogy egy tanyára akadtak, a hól nyólcz Medvét meg találtak abba a tanyába és így innét kapta e község Magyarul Medvegyócz Oroszul Medvegyúvczi nevét” (MIZSER 1995: 418). Ezt megerősíteni látszik a falu pecsétje: „jobbra haladó medve, felette csillag. K. i.: Medvedócz helységének pecsétje 1844” (Lehoczky 1: 454). A helység neve 1557-ben adatolható *Medwefalwa* (HELLER 1985: 106), 1570-ben *Meduefalua* formában (Conscr. port.). E nevek alapján csakis magyar alapítású helység lehetett, azaz 'egy Medve nevű ember faluja'. Ám a következő évszázadban a magyar névalak teljesen eltűnik, és a *Medvegyóc* helyesírási-éjtési változatai győzedelmeskednek (HELLER 1985: 106), és ez nem más, mint a *Medvefalva* lefordítása. Csakhogy az alapnév (*Medve*) ruszinul *медвѣдъ*, szlovákul *medveď*, és mindkét nyelvben használatos családnévként is. Így hozzá kell tennünk még azt is, hogy a szlávosítást nem a ruszinok, hanem a (később elruszinosodott) szlovákok követhették el. A magyarosítási kampány ezt a községet is elérte: 1904-ben erdőiről a *Fagyalos* nevet kapta (MEZŐ 1999: 242). A csehszlovák időkben előbb a *Medveduvce*, majd a *Medvědovce* a neve (HELLER 1985: 107). Jelenleg a *Медведівци* nevet viseli, amely pontosan megfelel a *Medvefalva*, illetve a *Medvegyóc* neveknek.

Obláz 'Újklenóchoz (Кленовець) csatolt község'. Mind HELLER (1985: 121), mind a Conscr. port. 1570-ben mint „nova pagus”-t említi. Első kenéze *Sandrinus Zadavla*, tulajdonképpen 'irányító Sándor', azaz nevének első része kenézi

voltára utal, nem családnév. LEHOCZKY tőle szokatlan módon magyarázza a község nevét: „Nevét az Oblázi-családtól vette, mely első megszállója volt e helységnek, míg az 1649-ki urbéri összeírás alkalmával is más jobbágy nem találtott itt mint az Oblázi nevezetűek” (3: 639). Nos éppen a fordítottja igaz: Obláz helységtől kapták a nevüket az Oblázi családok. Például 1570-ben az ugyancsak „nova pagus” Almamező kenését *Almamezősi Kozmá*-nak hívták. A megoldás sokkal egyszerűbb: az ukrán *облаз* jelentése ’meredek szikla, szirt’. A helység tehát meredek sziklák mellett épült. „Most rendszeren Frigyesfalvával egy helységnek tartatik” (i. m.). Még a szovjet időkben ezt is egyesítették a szlovák lakosságú Újklenóccal (magyarosított nevén: Nyárasdombbal), a mai közös név: *Кленовець*.

Patkányóc ’helység Munkácstól (Мукачево) északnyugatra, Patakos’, melyről Pesty Frigyes anonim adatközlője így vélekedik: „A Község miólta nevezetük így, arra a bizonyítékok hiányzanak; a száj hagyományból annyit deríthetünk ki, hogy a leg első letelepülő Patkán nevű egyén volt, s hihetőleg attól az egész község vette el nevezését” (MIZSER 1995: 424). Nagyon jó meglátás. A magyarban a *Patkány* személynév már 1138-ban előfordul *Patkan* formában (ÁSz. 616), sőt családnévként is használatos volt a 15–17. században (RMCsSz. 831). Az alpnév mindenképpen magyar (szlovákul: *potkan*, ruszinul *пацкун* —, noha ezek is használatosak még ma is családnévként). Először 1610-ben fordul elő *Patkaniocz* formában (HELLER 1985: 125). A képzésmódja szlovákos (lásd **Hribóc** alatt), 1693-ban már a ruszinosított *Packaniow* fordul elő. Mindkettő jelentése: ’Patkányék, Patkány emberei, faluja’. Ezek után a *Patkányóc* forma vált általánossá. Ezt a községet is elérte a magyarosítás, 1904-ben a *Patakos* nevet kapta azzal az indoklással, hogy egy patak folyik rajta keresztül (MEZŐ 1999: 295). Ez igaz is, de azt hiszem, hogy a névszépítés játszhatott nagyobb szerepet. A két világháború között *Patkaňovo*, illetve *Packaňovo*, ma pedig *Пацканьово*.

Ruszkóc ’község Munkácstól (Мукачево) nyugatra, Orosztelek’. Komka Geyza, kerületi jegyző 1865-ben a következőket írja róla: „Ruszkócz eredetéről nincs biztos adat, valószínűleg azonban alapítója Roszut nevű lehetett, lévén e községben jelenleg is ily nevű család” (MIZSER 1995: 427). Az nagyon valószínűtlen, hogy a nevezett család már a 15. században itt élt volna, ám a *Roszut*-ból egyébként sem lehet levezetni a *Ruszkóc* nevet. Abban azonban a jegyzőnek igaz van, hogy a falu személynévi eredetre megy vissza. CSÁNKI (1: 418) a következő adatokat hozza: „Oroszfalunak (1484-ban Ruszkolcznak) nevezték a XIV. században a mai Ruszkóczot is”. Ezt megerősíti LEHOCZKY is: „a 14. században *Koriathovics* birta, s azon korabeli okmányokban *Oroszfalunak* iratik (...) az 1484-ki Hollós János féle adománylevelben pedig *Ruszkolcznak* mondatik” (3: 682–3). Azaz párhuzamos névadásról van szó. Az *Orosz* nem feltétlenül az etnikumra utal, hanem mint jelen esetben, családnévre is. Személynévként az Árpád-

korból többször is adathozható (ÁSz. 784). Tehát az *Oroszfalu* jelentése 'egy Orosz nevű ember faluja'. Később már az *Oroszfalu* név nem adathozható, ami azt jelenti, hogy nem volt magyar lakossága. Érdekes még megjegyezni, hogy a 15. században Oroszvéget és Sarkadot is *Oroszfalu*-nak nevezték (Cs. 1: 418).

1484 után a *Ruszkóc* név válik általánossá (HELLER 1985: 140). Ez is személynévi eredetű. Képzésmódja megegyezik a **Hribóc** címszó alatt elmondottakkal. A ruszinok általános elnevezése a régiségben a *rusz* volt. Ám a 17. században képzett változatai is előfordulnak (ám a *rusz* elnevezés aránytalanul gyakoribb): BÉLAY VILMOS Máramaros megyében a családnevekben az alábbi változatokat ismeri 1605–1715 között (1943): *Ruszan*, *Ruszkán*, *Rusznik*, *Ruszka*, *Rusznák*, *Ruszcák*, *Ruszanok*, *Ruszin* (a határon túlról betelepültek neve *Lengyelországi* vagy *Oroszföldi* volt). Beregben a Conscr. port. a következőket hozza: *Rusz* (Sztrojna), *Ruszin* (Lohó), *Ruszinovit* (Holubina), *Ruszovics* (Ökörmező, a mai Volóc). E két utóbbi patronimikum képzős forma, azaz 'Ruszin, illetve Rusz fia'. A változatok közül csakis a *Ruszka* név jöhet számításba. Így a községnév jelentése: 'Ruszka nevű ember népe, faluja' (a *Ruszkóc* helységnév egyébként még előfordul Trencsén és Ung megyében is). 1693-ban felbukkan *Ruske* (HELLER 1985: 140) formában is, ami éppen a szlovák(os) megformáltságot erősíti meg. 1865-ben közlik az akkori ruszin nevét is: *Ruszkoe* (ti. *szelo* 'falu') (MIZSER 1995: 427), lefordítva 'oroszkok (értsd: ruszinok) által lakott (falu)'. Ezt vették át a csehszlovák időkben is: *Ruské*. Mai ukrán neve: *Руське*. A Trencsén és Ung megyei Ruszkóccal együtt ezt is elérte a magyarosítási hullám: 1904-ben az *Orosztelek* nevet állapították meg (MEZŐ 1999: 329).

Skuratóc 'község Munkácstól (Мукачево) északnyugatra, Bereghalmos', melyről Pesty anonym adatközlője megjegyzi: „és mintha vargák is laktak volna ott tehát bőrökkel volt dolguk, az Órósság pedig bőrt Szkúrának hivattya Órószul, tehát hihetőleg attól vette az egész község elnevezését Skúrá — Skuratóc” (MIZSER 1995: 427). Majdnem jó. A ruszin-ukrán *ukyam* jelentése 'bőrdarab', ez bővülve a birtoklást jelentő képzővel alakult falunévvé: 'a bőrkészítők faluja'. Alátámasztja ezt még a határban levő *Vargu patak* és *Varguscsina* (a *Varga* a ruszinban és szlovákban is megvan magyar jövevényszóként 'cserzővarga, tímár' jelentésben). 1894-ben a falu nevét *Bereghalmos*-ra magyarosították. Ma: *Шкуратівці*.

Vorotnica 'Hribóchoz (Грибівці) csatolt község', amit Pesty Frigyes adatközlője így magyaráz: „a Helység egy vonalban áll 9 számból Búbúlička és Hribóc között — tehát Vorotnitza, elneveztetett — mely magyarul annyit térszen kapú” (MIZSER 1995: 430). 1645-ben említik először (az elírt) *Vorotniczna* néven, ezután mindig *Vorotnica* (HELLER 1985: 168). A magyarázatban tollhiba van: nem 9 számból, hanem 9 sztánból állt a helység. A *sztán* jelentése 'egymástól távolabb álló házak a hozzájuk tartozó aklokkal, karámokkal'. Így már érthetőbb, hogy Vorotnica kapuként szolgált Bubuliska és Hribóc között.

Zsukó 'helység Munkácstól (Мукачево) északnyugatra'. Pesty adatközlője nem magyarázza a név eredetét. 1417: *Zukow*, a 18. századtól: *Zsukó*, *Zsukova*, *Zsukovo* (HELLER 1985: 177). A *Zsuk* 'bogár' meglehetősen gyakori ruszin és ukrán családnév. Ennek a birtoklást kifejező -*ov* képzős alakja a helységnév: 'Zsukék (ti. faluja)'. Ma: Жyкoвo.

MIZSER LAJOS

Irodalom

- ÁSZ. = FEHÉRTÓI KATALIN: *Árpád-kori személynévtár (1000–1301)*. Bp., 2004.
- BÉLAY VILMOS (1943): *Máramaros megye társadalma és nemzetiségei. A megye betelepülésétől a XVIII. század elejéig*. Bp.
- Conscr. port. = *Conscriptiones portarum Comitatus Bereghiensis. Registrum factum per me Franciscum Keczer de Lipocz dicatore sacrae Caesarea Regis Maiestatis de noua Connumeratione portarum in Comitatus Beregh in anno 1570.* (Szabolcs–Szatmár–Bereg Megyei Levéltár, Nyíregyháza, Mikrofilmtár, 73. doboz)
- Cs. = CSÁNKI DEZSŐ: *Magyarország történeti földrajza a Hunyadiak korában I–III., V.* Bp., 1890–1913.
- FÉNYES ELEK (1851): *Magyarország geographiai szótára, mellyben minden város, falu és puszta, betűrendben körülményesen leíratik I–IV.* Pest.
- FNESz. = KISS LAJOS: *Földrajzi nevek etimológiai szótára I–II.* Negyedik, bővített és javított kiadás. Bp., 1988.
- HELLER, GEORG (1983): *Comitatus Bereghiensis. Die historischen Ortsnamen von Ungarn.* Band 15. München.
- HELLER, GEORG (1985): *Comitatus Marmarosiensis Comitatus Ugocsiensis. Serie A. Die historischen Ortsnamen von Ungarn.* Band 18. München.
- KISS LAJOS (1991): Huszt környéki helységnevek. In: *Emlékkönyv Benkő Loránd hetvenedik születésnapjára.* Szerk. HAJDÚ MIHÁLY–KISS JENŐ. Bp. 352–61.
- KNIEZSA ISTVÁN (1960), Szlovák helynévtípusok kronológiája. In: *Névtudományi vizsgálatok. A Magyar Nyelvtudományi Társaság Névtudományi Konferenciája.* 1958. Szerk. MIKESY SÁNDOR–PAIS DEZSŐ. Bp. 19–26.
- Lehoczky = LEHOCZKY TIVADAR: *Beregvármegye monographiája I–III.* Ungvár, 1881–1882.
- MEZŐ ANDRÁS (1982): A magyar hivatalos helységnévvadás. Bp.
- MEZŐ ANDRÁS (1999): *Adatok a magyar hivatalos helységnévvadásához.* Nyíregyháza.
- MIZSER LAJOS (é. n.) *Máramaros megye Pesty Frigyes helynévtárában.* Kézirat.
- MIZSER LAJOS (1995): Bereg megye Pesty Frigyes helységnévtárában 1864–1865. *Levéltári Évkönyv XI:* 395–489.
- MIZSER LAJOS (2000): Máramaros megyei tájnevek Pesty Frigyes helynévtárából. *Magyar Nyelv* 96: 252–4.
- RMCSz. = KÁZMÉR MIKLÓS: *Régi magyar családnevek szótára. XIV–XVII. század.* Bp., 1993.

ISMERTETÉSEK, BÍRÁLATOK

ELEKFI LÁSZLÓ–WACHA IMRE, **Az értelmes beszéd hangzása — Mondatfonetika. Kitekintéssel a szövegfonetikára.** Szemimpex Kiadó. Budapest, 2003.
(453 lap)

A magyar beszéd hangzásával kapcsolatban százakra rúg az önálló kiadványok, könyvek, tankönyvek, tanulmányok, sajtócikkek és a médiában rendszeresen hallható színvonalas előadások száma, mégis azt kell mondanunk, még mindig találunk olyan hiányterületeket, amelyeknek kitöltése korántsem hiábavaló próbálkozás.

Ilyen munka a fenti két szerző ígéretes vállalkozása, mely hatalmas terjedelmű műként számos olyan kérdést is tárgyal, melyet a téma iránt érdeklődő tanárok, kutatók, a beszélt nyelvi kommunikáció problémáit követő szakemberek, illetve a szélesebb körű hivatalos, társadalmi, politikai tájékoztatást végző egyének, másrészt a nem közömbös állampolgárok is csak üdvözölhetnek, mivel a könyv tartalmával való alapos megismerkedés mindenki számára csak haszonnal járhat.

Ez akkor is igaz, ha a munka a „Kiejtési kézikönyv” legjelentősebb anyagát tartalmazza, mert mégis világosan vezet végig bennünket a hangoztatás elemeitől (szótagoktól, mondatoktól, mondatkapcsolatoktól) a szövegekig. A mondatfonetikai eszközök használatának vizsgálatánál a két jeles szerző — ELEKFI LÁSZLÓ és WACHA IMRE — elsősorban a standardra, az igényes köznyelvi nyelvhasználatra vonatkozó szabályok, törvényszerűségek tisztázására, tárgyalására törekszik, nézetem szerint teljes sikerrel.

Az természetes, s a szerzők is hangsúlyozzák, hogy nagyszerű előzményekre, főleg az ELEKFI által is jegyzett „Nyelvművelő kézikönyv”-re és az eredeti kutatásokon alapuló DEME LÁSZLÓ-féle vizsgálati eredményekre (a MMNyR. 1. kötetének I. „Hangtan”, II. „Hangsúly, szórend, hanglejtés, szünet” című fejezeteire), FÓNAGY IVÁN–MAGDICS KLÁRA jelentős könyvére (A magyar beszéd dallama. Budapest, 1967), illetve BENCÉDY JÓZSEF–FÁBIÁN PÁL–RÁCZ ENDRE–

VELCSOV MÁRTONNÉ magas tudományos értékű tankönyvének megfelelő fejezeteire (A mai magyar nyelv. Budapest, 1968. 205–458) s nem utolsó sorban a két szerző ezen kérdéskörök széleskörűen és tudományos színvonalon végzett kutatásaira, nagyszámú publikációira támaszkodik (lásd a bibliográfiát: ELEKFI 417–8, WACHA 433–7 — összesen mintegy 20, illetve 88 tételt).

S hadd említsük meg azt is — ami a kiadvány nagy érdeme —, hogy a példamanyagot több évtizeden át gyűjtötték, tehát perspektivikus jellegű szempontoknak is eleget tesznek. De a példák pontosan, nagy szakértelemmel és érzékeny füllel „lekottázott” anyaga nagyon nagy segítségére lehet mind a hivatásos, mind a nem hivatásos beszélőknek.

A könyv rendkívül gondosan kiérlelt fejezetekre oszlik, a nyolc fejezet a következő: 1. a mondatfonetikai eszközök (9–13); 2. a hangsúlyozás (15–105); 3. a beszéd hangjának magassága (107–228); 4. a beszéd ritmikái (229–305); 5. írásjelek és kiejtés (307–30); 6. a mondatfonetikai eszközök összefüggései (331–64); 7. sajátos alkalmazási területek: felolvasás, versmondás, prózamonddás, szövegejtés énekléskor (365–92); 8. a spontán beszéd jellemzői (393–405), s végül a nagyon jó összeállítású, teljességre törekvő szakirodalom (407–37) található. Az egyes nagy fejezetek természetesen további tagolódást mutatnak.

Rendkívül nehéz feladat volna a több száz oldalas könyv egyes fejezeteinek elméleti-módszertani szempontból való bemutatása, elemzése, mivel itt az elméleti jellegű észrevételek, fejtegetések mindig a példákhoz, az éppen idézett adatokhoz kapcsolódnak. Tekintettel azonban arra, hogy a mondat, sőt a szöveg a legváltozóbb, talán azt is mondhatni: a legalkalmibb, a pillanathoz mindig éppen illő fonetikai, ritmikái elemek alkalmazását igényli, itt tehát a helyes ejtés iránti, a köznyelvi norma szerinti tanács a szerzők részéről annyira gazdag, amennyire a példák bőségesek és mennyiségileg, minőségileg sokfélék, tehát nem lehet egy-egy nagyobb általános elv alá rendezni valamennyit. Itt a részletek éppoly fontosak, mint az egész, mint a legáltalánosabb elméleti tájékoztatás, szabály. A könyv címében szereplő *é r t e l m e s b e s z é d* igazi jelentőségét a kilencedik oldalon fejtik ki a szerzők, tudniillik arról van szó, hogy bármilyen tökéletes szöveg is csak a hangzáson keresztül tölti be igazi hivatását. S éppen ez indokolja a terjedelmes könyv célját, funkcióját.

Az *é r t e l m e s m o n d a t* vizsgálata során a nyelvi (nyelvtani, stilisztikai) megfogalmazás mellett az sem közömbös, hogy a nyelvi formába öntött gondolatok (élmények) miképpen *h a n g z a n a k e l*. A beszédműnek a helyes, jó és nyelvileg igényes emberhez illő *h a n g o z t a t á s a / h a n g z á s a* elősegíti, hatékonyabbá teszi a kommunikációt, a gondolatok, élmények megértését, felfogását, a szavak észlelését, a gondolatmenet követését, az elhangzottak bevézését, sőt esztétikai örömet is szerez a befogadónak, aki a beszéd hallgatásakor egyébként szintén intenzív szellemi tevékenységet végez. A beszélő empátiáját a nyelvi közlés módjával is érzékeltetni kell. A szerzők nagyon fontosnak

tartják ezt a szempontot, mivel a hallgatónak a közlés értelmi elemeit érzelmi motivációval (motivációkkal) is kísélnie kell (lásd például a 9. oldalt).

Az értelmes beszédben — írják a szerzők — a gondolatok súlyának érzékelése rendkívül fontos. Hadd jegyezzük meg, hogy a gondolat súlyának megítélése a beszélő feladata, tehát egyben igen gondosan kell elemeznie saját mondanivalóját!

A legterjedelmesebb részek természetesen a hangsúlyozásról, a beszéd hangjának magasságáról és a beszéd ritmikai elemeiről szólnak. S ez így van rendjén, hiszen a hangsúlyozás kapcsán olyan fontos kérdéseket kell tisztázni, felvetni, mint a hangsúly és a hangerő, a szó-, az értelmi, a ritmikai és a csoportos hangsúly, de a magyarban különösen fontos a hangsúly és a szórend összefüggéseinek elemzése. Külön figyelemben részesítik a szerzők az egyes szótípusok (jelzős, birtokos szerkezetek, igekötők, személynevek, névmások) és más szófajok (módosító-, határozó- és kötőszók), valamint a halmozott mondatrészek hangsúlyozási szabályait is.

A hangsúly tárgyalása során nyomatékosan említik a szerzők — s egyáltalán nem alaptalanul —, hogy a beszéd értelmi kifejező eszközeként nemcsak a hangsúly kerülhet szóba, nem lehet ugyanis az értelem közvetítését szolgáló egyetlen akusztikus eszköznek tekinteni. Helyesnek tarthatjuk annak megemlítését, hogy a hangnak négy fizikai jellemzője van, de azzal folytathatjuk a gondolatot, hogy ezek közül az intenzitásnak a hangsúlyozás felel meg, a frekvencia (a zenei magasság) az alapja a hanglejtésnek, az időtartamnak a hosszúság és rövideg, a rezgésmoduláció, a hangszín mellett azonban szerintünk fontosabb szerephez jut a ritmus és a szünet. Éppen ezért üdvözölhető törekvése a szerzőknek, hogy eredeti kutatásokon alapuló nagy teret szentelnek a beszéd ritmikai elemeinek. Az említett négy sajátság — a szerzők szerint — nagyjából együtt szolgálja a kiemelést és a süllyesztést, illetve a kapcsolást és a tagolást, s ezzel érzékeltetni tudjuk a mondatok és a szöveg szerkezetét. A kommunikáció folyamatában ezek szerintünk is nagyon fontosak. A hangsúly típusait (szó-, ütem-, szakasz- és mondat hangsúly) rendszeres áttekintéssel tisztázzák (17), s ezeket remekül jellemzik a példáik is. Az értelmi, érzelmi hangsúlyról a korábbi szakirodalomban is gyakran olvashattunk, de a ritmikai és a csoportos hangsúly tárgyalása (41–9), példákkal való illusztrálása már külön elismerést érdemel. A csoportos hangsúly említése azért is üdvözlendő, mert — amint említik — eddig csak a nyelvjárásokbeli formáit írták le. Ezzel helyesen terelik a figyelmet a rendkívül gazdag magyar hangsúlyviszonyokra és más hangtani sajátságokra, még ha itt — helyesen — nem is térhetnek el eredeti céljuktól, a standard nyelvváltozat elemzésétől. Fontos azonban az a megjegyzésük is, hogy a színpadi beszéd, a pódiumbeszéd vagy a rádió, televízió szereplőinek beszédétől sem idegen ez a hangsúlytípus. Örülhetünk továbbá annak, hogy alapos vizsgálatban részesítik a hangsúly és a szórend összefüggéseit is (49), hiszen a magyar nyelv sajátosan

egyedi és gazdag szórendi sajátosságainak megértését és helyes nyelvhasználati tulajdonságait tudják megvilágítani. Minden kissé is fontos sajátosságot vizsgálat alá vonnak (nyomatéktalan mondat, mondathangsúlyos mondat, az ismert és az új közlésrész hangsúlyviszonyai, a szókapcsolatok, szó- és szerkezet típusok hangsúlyai stb.). Miközben azonban elméleti jellegű színvonalas fejtegetések révén tovább mélyítik ismereteinket, sok gyakorlati szempontra is tekintettel vannak (mint például a jelzős kapcsolatok, az *egy* számnév és névelő, sőt a személynevek, igekötők, névmások stb. hangsúlyozására), nem kerülve el a hibás hangtani megoldások említését sem, például a mondathangsúly hibáit, a mondathangsúly egyes szakaszainak teljesen egyforma erejű hangsúlyát, a túlzott hangsúlyozást (33, illetve 66–87) stb., a mondat végének indokolatlan kiemelését, a hangcsúsztatás jelenségét (33).

A beszéd hangjának magasságát tárgyalva (107) a hangmagasság, a hangfekvés, a hanglejtés jóformán minden lényeges kérdését érintik, már-már enciklopédikus teljességgel.

Az itteni fejezeteket valóban nemcsak összefoglaló jellegük miatt, hanem sok részletkérdést tárgyaló szempontjaik okán is dicsérhetjük (az összetett mondat dallama, a közbeékelés, indulatos hanglejtés stb.), a hanglejtésbeli hibákra (pl. az indokolatlan mély fekvés, a keresztnév túlzott kiemelése, a mondatvég elnyújtása és felemelése stb.) való figyelmeztetések is helyénvalók, indokoltak (213). Ennek a kiadványnak nem elsődleges feladata a tájnyelvi hangtani jelenségek bemutatása, de azért itt hasznosnak minősíthető, ha legalább utalások formájában felhívja a figyelmet a tájnyelvi sajátosságokra is, például a hanglejtés debreceni, nyírségi, tiszaháti, illetőleg a keleti országrészek beszélőinek ilyen irányú jellegzetességeire (225–8).

A mű leginkább új, érdekes és rendkívül értékes részleteket tartalmazó egysége „A beszéd ritmikai elemei” című fejezet. Meglehetősen ritkán találkozunk a hangtani szakirodalomban ennyire alapos, invenciózus, részleteiben is át gondolt, következetesen tárgyalt és jól kidolgozott fejezetekkel (229–94).

Nemcsak a korábbiaknál jóval átfogóbb és bővebb, tartalmi és elméleti szempontból is értékes könyvrészlettel, hanem egységesebb tárgyalásmóddal találkozunk, ugyanis az elméleti fejtegetések és a gazdag példatár a szövegben szerencsére bőségesen szereplő jelekkel (szótag-, hangsúly-, tagadó és kapcsoló jelekkel, dallamábrákkal és beszédiram jelzésekkel stb.) ellátva kontrollálhatóvá teszi megállapításaikat, s egyáltalán a hangtani-ritmikai megoldások széles skáláját ismerhetjük meg akár az elsajátítás reményében is. Persze nagyon nehéz egy ismertetés keretében mindenféle szempontból megfelelő általános értékelést adnunk, mivel szinte példánként, mondatrészenként kellene követnünk a leírt részleteket. Az viszont megállapítható, hogy jól válogatott példák, példamondatok, illusztrációk és megbízható, sőt hibátlan alapossággal megírt elemzések győzik meg az olvasót azok helyességéről. Egyetérthetünk azon általános érvényűnek

tűnő megállapításukkal is, hogy a beszéd ritmikai elemeihez tartozik „mindaz, amit a nyelv zeneiségének, dallamosságának és részben prozódiajának szoktak nevezni”, de mintegy helyesbítésnek szánt megjegyzésük szintén komoly figyelmet érdemel, mivel — folytatják — „szűkebb értelemben egyrészt a hosszú és rövid szótagok váltakozásából álló, ún. a r t i k u l á c i ó s ritmust, másrészt pedig azt a lüktetést nevezzük beszédritmusnak, amely a hangsúlyok szakaszos ismétlődéséből adódik úgy, hogy beszéd közben többé-kevésbé azonos időegység alatt mondunk ki rövidebb, illetőleg hosszabb (...) nyelvi egységeket: hangok, szótagok sorozatát, illetőleg szavakat, (...) szókapcsolatokat, mondat-egységeket, akár egész mondatokat” (229). A vers ritmusának kétségtelenül igen fontos szerepe mellett szólnak a szerzők a nyelvbéli és a beszédbéli ritmusról is (i. h.). A ritmus rétegződésének (artikulációs ritmus, pattogás, lepeggés, hadarás) áttekintése után megszívlelendő elemzéseket találunk az értelmi ritmus, a szerkezeti ritmus, a mondatok láncolatában fellépő és a szövegegész tagoltságából adódó ritmus jelenségeire is, de nem feledkeznek meg a gondolkodás és az érzelmi ritmus összefüggéséről sem (291–2). Itt is figyelmeztetnek a szerzők a ritmosos beszéd során előforduló hibákra, hiányosságokra, például a hadaró jellegű beszédre, a gyorsasági váltások helyes megoldására (292–4). Finom különbségeket is megfogalmaznak a versritmus és a prózaritmus tárgyalása során, megállapítva, hogy a hangzó prózanyelvben is megtalálhatók azok az elemek (hangsúlyos és hangsúlytalan elemek, rövid és hosszú szembenállások), amelyeknek rendezett, szabályszerű ismétlődése elsősorban a versre jellemző, de a prózának is sajátja, ha nem annyira művészi terítésben, nem annyira játékosan és expresszív jelleggel fordulnak is elő.

Világos képet adnak a beszédritmusról, s figyelemmel vannak a beszédsebességen, beszédtempón belül az ún. intonációs beszédtempóra, mivel a beszélő a tempósajátosságok határain belül alkalmazkodik a beszédhelyzethez (beszélgetés, előadás stb.), de a beszélő tekintettel lehet a hallgatóság érdeklődésére is, elkerülve a beszéd iramának manapság észlelhető felgyorsulását (232).

A ritmus rétegződésének tárgyalása alapos és körültekintő. Kedvünk lenne hosszan értekezni ezen fejezetek (az artikulációs, az értelmi, a mondatritmus; a gondolkodás és az érzelmi ritmus összefüggéseinek, 291) magas tudományos értékéről, de ezt érdemben csak részletes elemzésekkel tehetnénk meg, amire most nincs lehetőség. Így csupán azt állapíthatjuk meg összefoglalóan, hogy lenyűgözően alapos, szinte minden részletre kiterjedő, magas színvonalúan megírt fejezet (a feszített szerkezetű egyszerű mondatok vagy halmozott mondatrészek, illetve a szerkezeti ritmus, 263, 275, 278–9 stb.) talán valóban a könyv legjobb, tudományosan legértékesebb fejezeteinek egyike. Elméleti fejtegetéseik és a hozzájuk csatlakozó példamondatok közlése valóban határtalan elismerést érdemel.

A különféle szövegek hangtani megformálásának kérdései is előkerülnek (felolvasás, versmondás, prózamonddás, 369–75 stb.), sőt külön érdekesség a szö-

vegejtés sajátosságainak elemzése énekléskor (386), de számolnak a színpadi, a spontán beszéddel és a beszélő egyéniségével stb. is. (A versmondáshoz felhasznált Dsida Jenő vers: „Arany és kék szavakkal...” közlése nem pontos, két, némileg eltérő változatot közölnek a szerzők, lásd a 39. és a 378. oldalt).

A gondolkodás és az érzelmi ritmus tárgyalása (291) során hívják fel a figyelmet arra, hogy különbség van az előre megfogalmazott, írásban rögzített, és a természetes beszéd, a spontán beszéd ritmusa között. Ugyancsak fontos része a munkának a beszédritmika általános sajátágaival foglalkozó fejezet (292), ahol szóba kerülnek a vérmérséklettel, a tempóval, a hanglejtéssel és a hangsúllyal összefüggő sajátosságok.

A beszédszünet jelentőségét egykor nem tartották különösebben fontos tényezőnek, éppen ezért örvendetes, hogy a szerzők rövid, de rendszeres és modern szempontokkal kísért áttekintést adnak a fiziológiai, a tagadó és a figyelemkeltő szünetről (295).

Az értelmes beszéd iránti követelménynek kell tartanunk a monotóniával szemben a dallamosságot — még prózai szövegek interpretálásakor is. Az úgynevezett dallamosság tárgyalása éppen ezért lehetett volna talán valamivel bővebb is (304), hiszen a mai beszélők többsége, különösen előadások, dialógusok során nemigen van tekintettel a dallamosság követelményeire, talán attól félve, hogy öncélúvá, éneklővé válik a beszéde. Igen fontos és találó azonban azon megjegyzése a szerzőknek, hogy éneklés címén nem lenne szabad elutasítani a nyelvjáróterületek változatos hanglejtésformáinak megismerését (305).

A két szerző valóban nehéz feladatra vállalkozott, de annak ellenére teljes sikerrel oldották meg feladatukat, hogy a mondatok az életben hatalmas halmazokban termelődnek újra, nem könnyű belőlük a célnak megfelelően válogatni. Ha tankönyvnek fognánk föl a művet, talán zsúfoltnak tartanánk, mert szinte megtanulhatatlan lenne, hiszen minden mondat más, bár azért mégis vannak általánosítható megállapítások. Nem hálátlan feladat ilyen munka megírására vállalkozni, mert egyformán találhat benne hasznosítani valót a középiskolás, főiskolás, egyetemi hallgató diákoktól kezdve (pl. a Kazinczy-, édesanyanyelvi versenyek leendő résztvevői) a hivatásos (pl. politikusok, tanárok, színészek, tévé- és rádióbemondók vagy állandó műsorok vezetői) és nem hivatásos (pl. önkormányzatok dolgozói, kulturális menedzserek, idegenvezetők stb.) személyekkel bezárólag bárki. Ebben hinni — ilyen nagyszerű könyv megjelenése után — talán nem reménytelen.

Mondják, hogy ma a beszéddel nehéz közvetlenül hatni az emberekre, talán az élőszó értéke devalválódott. Ez mindig is tévhit volt. Ha nem is hangoztatjuk, ha nem is nevezzük nevén az illetőt, de mindannyian, minden igényes emberben él legalább egy-egy ember, tanár, színész, lelkes vagy vezető emléke, akit éppen az értelmes és példás beszéde, kiejtése, kellemes orgánuma stb. miatt érdekesítünk arra, hogy szívesen emlékezzünk rá. Az ilyen könyvek bizakodóvá te-

hetnek bennünket, hogy ma is él a felnőttekben és a fiatalokban az igény az ilyen típusú műveltség megszerzésére.

A „Beszélni nehéz szakkörök”-nek a bibliája is lehetne ez a könyv, mert egyrészt értékes, elméleti jellegű és igényű alkotás, másrészt a gyakorlatban is jól hasznosítható, módszertani szempontból is kiváló munka, mely képes arra, hogy a gyakorlati beszédtudományt is szolgálja, fejlessze. A szerzők tanácsai világosak, gondosan megfogalmazottak. A mondatok, szövegek jelekkel való pontos lekottázása pótolni tudja a kazetták esetleges felhasználásával illusztrált nyelvi anyag érthető hiányát.

A könyv jól szerkesztett, arányosan rendezett kiadvány. Teljesen indokolt, hogy a témán belüli részek között a szerzők fontosságuknak megfelelően válogatnak, s valóban a legfontosabb gondolatoknak szentelik terjedelemben is a legnagyobb figyelmet (pl. ritmikai elemzések, hangsúlyozás, a beszéd hangjának, hangzásának magyarsága stb.), s nincsenek olyan kérdések, problémák, amelyeknek hiánya feltűnő lenne. A dialógusok hangtani jellemzőiről lehetett volna talán nagyobb mértékben szólni, esetleg a dialektusok fonetikai sajátosságait is elemezni lehetne alkalomadtán, annak érdekessége, a köznyelvitől (a standardtól) helyenként jócskán eltérő jellege miatt, de ez már egy másik, hasonló mű nemese feladata lenne.

Egészében rendkívül értékes, hangtanilag-zeneileg jól kimunkált mű. A szerzők latens empatikus képessége is említést érdemel, hiszen úgy tűnik, szuggesztíven van előttük a beszélő, a magyar nyelv mindenkori beszélője, használója és éltetője.

NYIRKOS ISTVÁN

PETHŐ JÓZSEF, Jelentéstan. Tankönyv a BA képzés számára.

Nyíregyháza, 2006. (136 lap)

1. Aki valamikor is elmélyültebben foglalkozott a szemantika kérdéseivel, az egészen biztosan egyetért azzal a véleménnyel, hogy e témáról könyvet írni nagyon komoly vállalkozás. Kevés olyan magyar kutató van, aki hasonló munkába fogott bele, inkább csak egy-egy konkrét jelentéstani jelenségről születtek, születnek tanulmányok. Az erről a témáról értekező önálló, összefoglaló, áttekintő, rendszerező könyvek nagyon könnyen felsorolhatók, s megjelenésük között is évtizedek teltek el (Gombocz Zoltán, Károly Sándor, Hadrovics László, Kiefer Ferenc). Hát még annak milyen nehéz a dolga, aki ezt az igen sokfelé ágazó,

napjainkban is nagyon intenzíven fejlődő, nehezen megközelíthető jelentéstani tankönyvbe szeretné foglalni! Pethő József erre a feladatra vállalkozott.

A magyar felsőoktatás átszervezése, az új, kétszintű képzési struktúrájának a bevezetése komoly feladatot jelent a felsőoktatásban oktatók és a hallgatók számára egyaránt. Oktatóként a BA és az MA képzéssel kapcsolatban más-más célokat kell kitűznünk, így más-más elvárásokat is kell megfogalmaznunk. Ennek felismerése is motiválta Pethő Józsefet abban, hogy megírjon egy olyan jelentéstani tankönyvet, amely a BA szintű képzésben részt vevő hallgatókat ismerteti meg e tudományág eredményeivel. A szerző célja, amelyet az „Előszó”-ban (7–8) meg is fogalmaz, hogy a középiskolában tanultakra alapozva úgy nyújtson könyvével újabb ismereteket, hogy azok az MA szinten tovább tanulni kívánók számára a későbbiekben is megfelelő alapot jelentsenek az elmélyültebb tanulmányokhoz. Mindezek fényében érthető, hogy a szerző nem is törekszik arra, hogy a jelentéstani minden témakörét tárgyalja. A tankönyv szemléletmódjában igazodni igyekszik KIEFER FERENC-nek a néhány év alatt jelentéstani alapmunkává vált „Jelentélmélet” című művéhez (Bp., 2000). A szerző azzal a nem titkolt megfontolással alakítja tankönyvét, hogy vele a BA szinten tulajdonképpen előkészítse az MA szinten oktatható Kiefer-munka megértését, feldolgozhatóságát a hallgatók számára. Ennek az egymásra épülésnek az is biztosítékául szolgálhat, hogy a tankönyv szakmai lektora maga Kiefer Ferenc volt.

2. A tankönyv nyolc önálló fejezetből áll, amelyek után szöveggyűjtemény, feladatsor, majd irodalomjegyzék található. Az első rövid, „A jelentéstani a tudományok rendszerében” (9–15) címet viselő fejezetben először is a szemantika és a szemiotika közötti különbség, illetve a köztük fennálló kapcsolat nyit megvilágítást, amit a szemantika néhány alapvető szempont szerinti osztályozása, továbbá a más tudományágakkal való kapcsolatának hangsúlyozása követ. A munka tankönyv jellegét erősíti, hogy e fejezet végén — ugyanúgy, ahogyan minden más fejezet végén is — a konkrét témával kapcsolatos továbbvezető irodalmat találhat az olvasó. S bár a könyv utolsó része tartalmaz szakirodalmi összesítést, a fejezetek után a témához közvetlenül kapcsolható írások felsorolása a tanulást is megkönnyítheti, hiszen nem a nagy egészből kell az idevágó munkákat kiszűrni, a hallgatók azokat már „készen” kapják a további tájékozódáshoz.

A második fejezet „A jelentéstani történetének vázlata” (17–28), s valóban azt nyújtja, amit a címe ígér: vázlatos áttekintést. Nagyon röviden bemutatja az ókori, középkori és a reneszánsz korszakbeli előzményeket, megemlítve Prótagorász, Gorgiász, Platón, Arisztotelész, Szent Ágoston és Sylvester János nevét és tevékenységét. Valamivel több teret szentel a 19., majd a 20. századi tudománytörténetnek. Az előbbiből kiemeli Christian Karl Reisig, Michel Bréal, Hermann Paul, az utóbbiból pedig Ferdinand de Saussure, Jost Trier, Leonard

Bloomfield, Noam Chomsky, illetve Jerrold J. Katz és Jerry A. Fodor elméleti tevékenységét. Talán a szerzővel szemben a kiadó által támasztott terjedelmi korlátok is hozzájárultak ahhoz, hogy kissé mozaikszerűnek érezhetjük ezt a fejezetet, annak a célnak azonban megfelel, hogy a jelentéstan fő kérdésköreinek időbeli alakulását körvonalazza a témával komolyabban most első ízben találkozó hallgatók számára.

Napjaink kutatási irányjai között komoly helye van a pragmatikai vonalnak, s a különböző szemantikai irányzatok többféleképpen vélekednek a pragmatika és a szemantika viszonyáról: különállóak-e, avagy egyik a másiknak a része. E kérdést a tankönyv írója a „Szemantika és pragmatika” (29–34) című fejezetben a három fő szemantikai irányzat (a formális, a strukturális és a kognitív szemantika) felfogása szerint tekinti át, s természetesen itt kap helyet a pragmatikai jelentés mibenlétének tisztázása is.

A negyedik fejezet témája „A jelentés leírásának módjai napjaink szemantikájában” (35–52). A szerző elsőként a logikai szemantika főbb kérdéseinek bemutatására vállalkozik: a nyelvi kifejezések vonatkozásának témakörében hangsúlyos helyet kap a köznévszót és a tulajdonnévszót közötti különbség, s itt kerül elő a denotáció és a referencia fogalmának értelmezése, illetve a szójelentés szemantikai jegyekkel történő ábrázolásának, az ún. komponenses elemzési módszernek a bemutatása is. A formális szemantikában kiemelt helye van az igazságfeltételeknek, amelyekkel ezen irányzat szerint a jelentés leírható, s szintén központi szerepű Gottlob Frege elmélete a jelentés kompozicionalitásáról. A szerző lényegre törően és világosan magyarázza e fogalmak lényegét, ugyanakkor mintha kissé a levegőben lógna a jelentés formális ábrázolásáról szóló egyoldalnyi összefoglalás, amely egy a logikai jelek és azok jelentését mutató táblázatot, valamint egyetlen lexéma jelentésének formális ábrázolását tartalmazza.

A jelentést a nyelv rendszerén belül értelmező, főleg a szószemantikával foglalkozó strukturális szemantika nyolc különböző jelentésviszonyt tárgyal, s ezek a következők: szinonímia, hiponímia–hiperonímia, inkompatibilitás, ellentmondás, antonímia, gyenge implikáció, előfeltevés, konvencionális implikáció. Pethő József a fejezet elején jelzi, hogy könyvében e jelentésviszonyok közül csupán az első öttel foglalkozik, s közülük a szinonímiának később önálló fejezetet is szentel. A rendszer teljessége érdekében talán a maradék három mondatbeli jelentésviszonnyal is érdemes lett volna legalább érintőlegesen foglalkozni, ezek elmaradásának indoklását nem is kapjuk meg. Az viszont, hogy a szinonimák kérdése külön szerepel a tankönyvben, a szerző saját tudományos érdeklődését ismerve érthető és elfogadható.

A kognitív szemantika bemutatását a munka írója az irányzat többféle megítélésének felvillantásával kezdi, s azonnal jelzi azt is, hogy a tankönyvi korlátozás csupán az elméleti keret felvázolására ad lehetőséget. A háttér és az alak, illetve az alapnevek fogalmának tisztázását a kognitív szemantika metaforaelméletének,

majd a prototípus-elméletnek a leírása követi. Ez utóbbi rész talán megérdemelt volna egy kicsivel részletezőbb kifejtést, annál is inkább, mert napjainkban az elmélet igen nagy népszerűségnek örvend, s nem csupán a szemantika körében alkalmazzák.

„A poliszémia” (53–64), „A homonímia” (65–9) és — ahogyan azt már korábban is jeleztük — „A szinonímia” (71–4) jelensége önálló fejezetet alkot (5–7. fejezet). Az ötödik fejezet középpontjában a poliszémia és a homonímia elválasztásának kérdése áll. E két jelentésviszony magyarázata során először a tankönyvekben általában szereplő ábrákkal találkozhatunk, majd ezeknek a szerző megmutatja saját megközelítése szerinti kritikáját is, s közreadja a helyesbített, szemléletes változatukat. A jelentésviszonyok elkülönítésének lehetőségeire vonatkozóan igen részletes elemzést, több szempontú megközelítést láthatunk, s a fejezetet a szabályos és a szabálytalan poliszémia kérdéskörének tárgyalása zárja. A homonimákról szóló hatodik, rövid fejezetben az olvasó megismerkedhet a jelenség kialakulásának nyelvtörténeti hátterével: a konvergens és a divergens fejlődéssel. Mindezt az azonos alakú szavak három fő típusának, illetve azok altípusainak a bemutatása követi: az első a szótári homonímia jelensége, amelynek tárgyalása során az azonos és a különböző szófajú szavak azonos alakúságának kérdése áll a középpontban. Másodikként a homonimának azt a válfaját tárgyalja a tankönyv, amelyet a szavaknak az a csoportja alkot, amelyben a szótári alak egy toldalékolts formával egyezik meg, s végül harmadikként a nyelvtani homonimák leírását olvashatjuk. A hetedik fejezetben Pethő József bemutatja a szemantika történetében kialakult különböző szinonímia-felfogásokat. A görög elnevezésnek, tehát a jelenség eredeti értelmezésének leírása után a témával foglalkozó magyar nyelvészek közül kiemeli és tárgyalja Károly Sándor és Kiefer Ferenc elméleti megközelítését, amit D. Alan Cruse szemantiko-pragmatikai szemléleten alapuló szinonímia-értelmezése követ.

A szemantikai kutatások egyik fontos iránya a jelentésváltozások vizsgálata: milyen külső és belső okokkal magyarázható a nyelvi elemek jelentésének megváltozása, s e folyamatoknak milyen típusait lehet elkülöníteni. A nyolcadik fejezet, amely „A jelentésváltozás” (75–84) címet viseli, ezekkel a kérdésekkel foglalkozik. A jelentésváltozások típusainak megállapításában a szerző két szempontot vesz figyelembe: a jelentésterjedelem és a jelentéstartalom változása alapján meghatározható típusként a jelentésbővülést, a jelentésszűkülést, a jelentésmegoszlást és a jelentésselkülönülést (szóhasadást) sorolja fel. E jelenségek magyarázata nem szorítkozik csupán az elméleti meghatározásra, hanem a szerző bőséges példaanyaggal is igyekszik megértetni a változások lényegét. Hasonlóan jár el a jelentésváltozás típusait egy másik szempont, a folyamat lefolyásának módja szerint vizsgálva is. E nézőpont alapján előbb a névátvitelnek metaforikus és metonimikus formája kerül górcső alá, majd a hangalaki hasonlóságon, illetve a

szó szerkezeti kapcsolaton alapuló jelentésátvitel kérdése szerepel a középpontban.

A jelentésváltozás-kutatások újabbán élénk érdeklődést mutatnak a grammatikalizáció jelensége iránt. A témát Pethő József LADÁNYI MÁRIA egyik tanulmányának (Jelentésváltozás és grammatikalizáció. MNy. 94 [1998]: 407–27) a feldolgozásával mutatja be. Ennek az eljárásnak magam abban látom nagy jelentőségét, hogy — ahogyan már többször is hangsúlyoztam, tankönyvről lévén szó — a hallgatóknak a kérdéskör megvilágítása mellett egyfajta példát is adhat egy tanulmány feldolgozására, hiszen oktatóként számtalanszor szembesülhetünk azzal, hogy az ilyenfajta feladatok komoly problémát jelenthetnek hallgatóinknak.

A tankönyv utolsó előtti, kilencedik fejezete a „Szöveggyűjtemény” (85–115), amely három nagy témából: a jelentésfajták, a tulajdonnév jelentése és a kognitív szemantika köréből közöl fontos tanulmány-, illetve könyvrészleteket KIEFER FERENC, J. SOLTÉSZ KATALIN és TOLCSVAI NAGY GÁBOR tollából. Úgy látom, hogy e kiemelt szakirodalmi idézetek az általam már fentebb helyenként megfogalmazott, de eszerint a szerző által is érzékelt hiányosságok egyfajta pótlását szolgálják.

A tankönyvben nem kapott nagyobb hangsúlyt a szemantikai jegyek mibenléte és jellemzése, s hasonló a helyzet a különböző jelentésfajtákkal is, amelyekről egy ebben a fejezetben idézett Kiefer-tanulmány részlete szól csupán. A témának azonban megítélésem szerint az elméleti részben is helye lenne, hiszen a jelentésleírás és -elemzés során alapfogalomként, alapegységként tartjuk számon a szemantikai jegyeket. A jelentés különböző szempontú megközelítése (denotatív jelentés, konnotatív jelentés, stilisztikai jelentés stb.) pedig a szemantikai vizsgálatoknak ugyancsak kedvelt témája.

A tulajdonnév jelentésének kérdésére irányuló kutatások már a jelentéstanak mint önálló tudományágnak a megjelenése előtt is, a kezdetektől meghatározó szerepet tölthettek be, így csak sajnálhatjuk, hogy e témát is csupán egy-egy — bár kétségtelenül kiemelkedő jelentőségű — Kiefer- és J. Soltész-írás képviseli a szöveggyűjteményben.

A tizedik, „Feladatok” címet viselő fejezet (117–32) a könyv tankönyv, sőt munkatankönyv jellegét hangsúlyozza. A szerző célja, hogy a könyvvel megszerzett elméleti ismereteket a hallgatók a gyakorlatban is — akár szemináriumi keretek között — alkalmazhassák, s ehhez tíz példafeladatsor szolgál segítségül. A tankönyv lezárásaként pedig azt a hatvannégy szakirodalmi tételt láthatjuk, amely a tankönyv elméleti forrásául szolgált.

3. Mindenki, aki valaha is tanított, tapasztalatból tudja, hogy az oktatás bármilyen szintjéről legyen is szó, ugyanazt a tantárgyat annyiféle módon lehet tanítani, ahányan azt oktatják. A munkát azonban megkönnyítheti egy a tudományág

eredményeit átfogóan feldolgozó tankönyv. Pethő József ennek létrehozására tett kísérletet: tankönyve a szemantika oktatásának témájában mutat számunkra egyfajta követhető lehetőséget.

RÁCZ ANITA

BURA LÁSZLÓ, **Öt évszázad utcanevei.**
Szatmárnémeti (Satu Mare) (1500–2000).
Szatmárnémeti, 2007. (109 lap + 7 térképmelléklet)

A munka a szerző ajándékként jutott el hozzám. Jövőre lesz ötven éve, hogy a kettőnk neve együtt jelent meg a nyelvjárási anyaggyűjtő verseny eredményhirdetésében (Nyr. 83: 212–3). Ezzel az írással a mi személyes évfordulónkra (is) kívánok emlékezni.

A történeti nevek közreadásában ez a munka nem áll egyedül. Elég, ha a Debreceni Egyetemen a Hoffmann István által vezetett névtani kutatások eredményeire gondolunk. Ezekben a kötetekben a korai ómagyar kor nagy közigazgatási egységeinek földrajzi nevei kerülnek feldolgozásra. Csak néhány példát említek ezek közül. Mivel borsodi születésű vagyok (és elfogult), PÓCZOS RITA munkáját veszem elsőnek (Az Árpád-kori Borsod és Bodrog vármegye településneveinek nyelvészeti elemzése. Debrecen, 2001). Másféle elfogultság diktálja, hogy RÁCZ ANITÁnak a régi Bihar vármegyével és TÓTH VALÉRIÁnak Abaúj és Bars vármegyével foglalkozó tekintélyes köteteire is hivatkozzam (A régi Bihar vármegye településneveinek nyelvészeti vizsgálata. Debrecen, 2005; A régi Bihar vármegye településneveinek történeti-etimológiai szótára. Debrecen, 2007, illetve Névrendszertani vizsgálatok a korai ómagyar korban. Abaúj és Bars vármegye. Debrecen, 2001; Az Árpád-kori Abaúj és Bars vármegye helyneveinek történeti-etimológiai szótára. Debrecen, 2001). Mind az öt kötet „A Magyar Névarchívum Kiadványai” sorozatának egy-egy darabja.

A nagy közigazgatási egységek, nevezetesen egyes vármegyék történeti helynévanyagát feldolgozó nagy vállalkozások mellett jó néhány település névanyagának vizsgálatát is elvégezték. Ezek sorába illik BALASSA IVÁN sárospataki múzeumigazgató korából származó munkája (Sárospatak történeti helyrajza a XVI–XX. században. Miskolc–Sárospatak, 1994). A szerző így foglalja össze munkája célját és lényegét: „a történeti helyrajz egy adott település, ez alkalommal Sárospatak, földrajzi neveiből (utcák, terek, vizek, hidak, épülmények stb.) indul ki és azokat az utóbbi 400–500 évben történetileg, etimológiailag,

földrajzi elhelyezkedésében, változásában stb. vizsgálja” (7). A névanyag ilyen kezelése lehetővé teszi, hogy Sárospatak történeti földrajza táruljon elénk, sok ismerős helyet a személyes élmény révén ismertem, mivel pataki gimnazista voltam. HLAVACSKA EDIT munkája (Salgótarján utcanevei. Salgótarján, 1989) „...a város jelenlegi és történeti utcaneveit egyaránt tartalmazza” (6). És hogy földrajzilag közelebb is keressünk munkát, a NÁBRÁDI MIHÁLY által szerkesztett „Debrecen utcanevei”-nek (Debrecen, 1984) anyaga is „történelmi fejlődésben” állt össze (6).

Bura László Szatmárnémeti utcaneveinek öt évszázadra terjedő vizsgálata egyébként az időkeret meghatározása miatt legközelebb Balassa Iván idézett munkájához áll.

Szatmár és Németi eredetileg két önálló közigazgatású és azonos jogú település volt. Szatmár a kialakuló vármegyerendszerben központtá, vámszedő és sókereskedelmi helyé vált. Németi valószínűleg a bajor Gizella királyné idején Magyarországra érkező germán hospesek lakóhelye volt. A két település egyesült, és 1715-ben szabad királyi város lett. A szerző figyelemmel kíséri, hogy az öt évszázad alatt hogyan alakult a település földrajza. A kezdeti négy-öt utca(név) a 21. századra több mint három és félszáz lett. Kutatásának lehetséges hasznát Bura a következőkben fogalmazza meg: „A feltárt utcanévanyag új eredményeket hozhat a helytörténet, társadalomnyelvészet, társadalomlélektan stb. tudományágak számára, értékes adatanyagot nyújt mind a természetes, mind a mesterséges névadást tanulmányozni akaróknak, a hivatalos névadás vonatkozásában mind a magyar, mind a román utcanévadást kutatóknak.” (6) Az utcanévadás történetében két nagy korszakot különít el: a népi névadás korszakát 1500-tól 1883-ig és a hivatalos névadás korszakát 1883-tól az 1989-es társadalmi-politikai változások koráig. Ezt a második nagy korszakot nyolc részre tagolja. Ebben a tagolásban két folyamat játszódik párhuzamosan. Az egyik mennyiségi, azaz a lakosság gyarapodása magával hozza új utcák nyitását (és természetesen ezek névadását). A másik az impériumváltozásokkal függ össze. Az első világháború után az akkori 118 utca magyar nevét román névvel helyettesítették, de megadták ezeknek a magyar megfelelőjét is. Ennek egyik formája volt, hogy a személynévi eredetű utcanevekben az ún. magyar sorrendet követték, és a magyar keresztnévnek megfelelő elemet következetesen magyarra fordították (*Eminescu Mihály, Filipescu Miklós*, illetve *Iancu Avram*, ez utóbbiban csak a sorrend lett „magyar”, az *Avram* román maradt). Ez a fajta románosítás „a névadók teljes szakmai járatlanságát tanúsítja” (18). A második bécsi döntés következtében 1940 szeptemberétől 1944 októberéig Észak-Erdély és így Szatmárnémeti is magyar fennhatóság alatt volt. A városban ekkor már 146 utca található, és „A magyar közigazgatás általában visszaállította az első világháború végéig használt utcaneveket” (19), az újonnan keletkezett utcáknak új nevet adtak: *Bo-*

tond, Géza, Esze Tamás, Bodrog, Duna, Őrnagy, Püspök, Hársfa, Nyárfa, hogy egy kis válogatást bemutassunk az akkor adott nevekből.

1945–46-ban a *Gömbös Gyula, Horthy, Hitler*-féle nevek eltűntek. A román királyi család tagjairól kapott nevek ekkor még jól megfértek a *Karl Marx, Engels, Lenin, Maxim Gorkij* utcanevekkel. És ekkor még volt 46 magyar személynévi eredetű utcanév is. A királyság megbuktatása után például a Ferdinánd királyról elnevezett utcát természetesen átkeresztelték *Republicii* névre. A hetvenes-nyolcvanas évekbeli névváltoztatások érintettek román, magyar, orosz-szovjet neveket. A *Rákóczi* nevet például *Retezetului*-ra cserélték. Az utolsó nagy korszak 1990–91-ben hozott jelentős változást. 72 nevet változtattak meg (*Engels*-ből *Paris*, *Karl Marx*-ból a már korábban is használt *Corvinilor* lett). 2006 után újra feltűnik magyar személyiségek neve is *Bethlen Gábor*-tól a zenész *Ruha István*-ig.

Névtani szempontból érdekes a nevek szerkezetével és az utcanévek utótagjaival foglalkozó rész (27–31). A névrendszer fejlesztése és a tanulságok után a „Statisztikák, szemléltető táblázatok” című rész (37–58) foglalkozik az utcanévek eredetével öt csoportban (én elsősorban és szándékosan többnyire személynévi eredetűekre mint az ideológiai, államrendi változásokat legjobban reprezentálókra tértem ki), majd táblázatokba foglalja az utcanévadást és az új utcák névváltoztatásait. Az „Adattár” (58–101) a magyar nevek betűrendjében 558 tételt sorol fel. Ez a valóságban egyrészt kevesebb, mert azonos név más-más objektumra is vonatkozik, és ugyanannak az objektumnak a különböző korszakokban más-más neve lehet. A „Könyvészet” után (43 tétel) a 2006-ban használt 383 utcanév felsorolása következik. Ebben a névsorban már csupán 13 magyar személy fordul elő mint névadó (*Ady Endre, Bartók Béla, Bolyai Farkas, Csipker Sándor, Dsida Jenő, Gellért Sándor, Hám János, József Attila, Lükő Béla, Páskándi Géza, Petőfi Sándor, Szilágyi Domokos, Teleki Blanka* és kimaradt ugyan ebből a sorból, de ide tartozik *Bethlen Gábor* és *Ruha István*). A világirodalom és -történelem 5 névvel van jelen: *Luois Calderon, Danton, Decebal, Mahatma Ghandi, Voltaire*. A kötetet hét, alig olvashatóan lekicsinyített térképmelléklet és az 1920-as névváltoztatási rendelet egy lapjának hasonmása zárja. A hátsó borító szövegéből idézem: „Az utcanévek a hivatalos nevek közül a legkönnyebben változtathatók, ezért leginkább magukon viselik a kor, a változó társadalmi és politikai rendszerek sok valódi és majdnem ugyanennyi téves értékítéletét”.

KORNYÁNÉ SZOBOSZLAY ÁGNES

Nyelvi identitás és a nyelv dimenziói. Szerk. HOFFMANN ISTVÁN–JUHÁSZ DEZSŐ. Nemzetközi Magyarságtudományi Társaság. Debrecen–Budapest, 2007. (343 lap)

1. A 2006. augusztus 22–26. között Debrecenben megrendezett VI. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszuson a magyarságtudományok képviselői a legfrissebb kutatási eredményeiket, tudományos problémáikat bocsátották közre, és vitatták meg egy-egy szűkebb szakmai közösség részvételével. A tanácskozás lebonyolítási formájaként a szervezők-rendezők ún. szimpóziumi rendszert alkalmaztak. Az egyes szimpóziumok előadásaikkal szorosabban vagy lazábban kapcsolódtak a kongresszus központi tematikájához, s egy-egy körülhatároltabb témakör részterületeinek az összefüggéseit vizsgálták, hogy az elemzéseik által újabb tudományos részeredményekre derüljön fény.

A kötet két szimpóziium előadásait, illetőleg az azok alapján készített tanulmányokat tartalmazza. A „Névtörténet — magyarságtörténet” című szimpóziumnak 18, a „Területi és társadalmi nyelvvaltozatok a történetiség fényében” címűnek pedig 12 előadása került bele a kötetbe. A névtani dolgozatok első fele a történeti magyar helynevek kérdéseivel foglalkozik (11–112), a második fele pedig személynéviéivel (113–216).

2. A kötet első szerkezeti egységének a címe, a „Névtörténet — magyarságtörténet”, egyértelműen utal a szerkesztőknek arra a szemléletére, amely szerint népünk és nyelvünk (benne tulajdonneveink) történetének egymás általi meghatározottsága lényeges mindkét terület kutatóinak a munkálkodásában. E szemlélet igazolásait olvashatjuk az egyes tanulmányokban.

Elméleti oldalról közelít e kérdéshez HOFFMANN ISTVÁN (Nyelvi rekonstrukció — etnikai rekonstrukció, 11–20). A Kárpát-medencében a régebbi korokban (elsősorban a 10–14. században) élt etnikumok azonosításához, népiségtörténetük feltárásához fontos forrásként szolgáló ómagyar kori helynevek mai tudományos felhasználásának elvi, kutatás-módszertani kérdéseit tekinti át általánosan. Arra igyekszik rávilágítani, hogy nyelvi források alapján nyelvészeti eszközök felhasználásával az Árpád-kori Magyarország népeiről a korábbi kutatási eredményekre támaszkodva korunk tudományos kihívásaira hogyan tárhatunk fel újabb megbízható tudományos ismereteket. Sorra veszi az etnikai célú helynév-rekonstrukció terén elvégzendő kutatói feladatokat, követelményeket, amelyeknek az adott korokra irányuló munkákban meg kell felelni. A hajdani nyelvi történések mind teljesebb megismeréséhez vázolja a szükségesnek tartott szempontjait: a helynév-etimológia, a helynévfejtés újabb kritériumait, a denotatív jelentés és a névrendszertani beágyazottság körültekintő felderítésének fontosságát. A magyarság Kárpát-medencei életének legkorábbi időszakát vizsgálva

a közeljövőben a történeti helynévkutatás legidőszerűbb feladatának tartja a törzsi és népnévi eredetű településnevek, a foglalkozásra utaló nevek, a puszta személynévi helynevek és az egyes képzős helynévtípusok monografikus feldolgozását; a településnevek változási folyamatainak és a régi helynevek nyelvészológiai helyzetének az átfogó vizsgálatát.

Hasonló céllal és szemlélettel, hasonlóan általános elvi és módszertani megközelítéssel, ugyanazon kor nyelvi-etnikai viszonyainak a mind tökéletesebb megismertetéséhez igyekszik adalékokat szolgáltatni a második tanulmány szerzője, PÓCZOS RITA (*Jövevénynév, jövevényszó*, 21–8). Az első dolgozatban sorra vett szempontok közül a helynév-etimológia egyik igen lényeges részkérdésének az eldöntéséhez: a helynevet adó nép meghatározásához egy nehezen besorolható helynévtípusnak az elkülönítési kísérletével igyekszik fogódzókat találni. Logikai alapon kísérel meg elhatárolni egymástól a magyarba közszőként átvett, a nyelvünkben meghonosodott jövevényszavakból magyar névadással keletkezett és az idegen nyelvekből tulajdonnévként átvett, így idegen eredetű (esetenként egymással azonos alakban mutatkozó) helyneveket. Végső következtetése szerint e helynévtípus önmagában, egyéb források nélkül kevésbé alkalmas a névadó nyelvközösség egyértelmű meghatározásához.

A következő nyolc helynévtörténeti dolgozat abban egyezik meg, hogy mindegyik a magyarság történetének ugyanazon korszakáig, az Árpád-kor kezdetéig nyúlik vissza, s közülük az első négy egy-egy helynévfajtát választott tárgyául.

GYÖRFFY ERZSÉBET (*Vizsgálódások vízneveink körében*, 29–36) egyik kutatási programjáról ad tájékoztatást: a Kárpát-medence bizonyos régióinak vízneveit, vízneveinek a rendszerét igyekszik feltárni a honfoglalástól a 20. századig, törekedve az egész magyar nyelvterületre érvényes általánosításokra. E helynévfajta mind alaposabb megismeréséhez sokféle (történeti és leíró) szempont, sokirányú kitekintés alkalmazását tartja szükségesnek a szerző. Annak érdekében folytatja komplex vizsgálódását, hogy az eddigieknél megbízhatóbb képet kapjunk a vízneveink etimológiájáról, keletkezési módjairól, a víznévadás sajátos motivációiról, a felhasznált nyelvi eszközeiről, az egyes neveknek és rendszereiknek jellegzetes térbeli és időbeli változásairól; mindezeknek más helynévtípusoktól eltérő vonásairól; a víznevek és a más helynévfajták között fennálló névadás-történeti kapcsolatról; a vízneveknek a magyar helynévrendszeren belüli helyzetéről, a többi részrendszeréhez fűződő kapcsolatáról stb. Mindezek által közvetve a névadó és névhasználó közösség történetéről.

A különféle, korai ómagyar kori helynévfajták közötti kapcsolatra világít rá RESZEGI KATALIN (*A hegynevek és más helynévfajták kapcsolata*, 37–43). Kiemelten a domborzati kiemelkedések neveit vonta vizsgálata körébe, s áttekintésében kimutatja, hogy a hegyneveknek különösen a településnevekkel szoros a kapcsolata. Mindkét helynévfajta igen produktívan részt vett a másik típus neveinek a megalkotásában.

A történelem- és a nyelvtudományban egyaránt vitatott kérdés a honfoglaló magyar törzsekhez csatlakozott kabar törzsek (és egyéb töredéknépek) azonosítása. Nevüknek a törzsnévi, illetőleg népnévi eredetű helyneveink mellett, azokhoz hasonló meglétének, az azokkal egyező nyelvi viselkedésének a feltételezése készítette RÁCZ ANITÁT e településnév-típussal való foglalkozásra (A pszeudo-törzsnévi eredetű településnevekről, 45–55). Kiindulásul összegyűjtötte e törzsnévi csoportnak a (kutatók által napjainkig) feltételezett neveit rejtő településneveket (*Bercel, Berencs, Berény, Böszörmény, Kalán, Káliz, Ladány, Oszlár ~ Eszlár, Őrs, Ság, Székely, Tárkány, Varsány*). Vizsgálódásában a nyelvészet eszközeit alkalmazza. Tanulmányában egyrészt a névcsoportba tartozónak vélt településnevek tipológiai sajátosságait veti össze az egyértelműen törzsnévi, illetve népnévi eredetű helynevek jellemző vonásaival; másrészt áttekinti mindezeknek a személynevekkel való kapcsolatát. A szerző összevető elemzéseit a FNESz. helynevei alapján végzi, annak adatait felhasználva jut arra a következtetésre, hogy a pszeudo-törzsnévek egyes tagjai tipológiailag a népnévekhez, más elemei pedig a törzsnévekhez közelítenek. A szerző azonban összegzésében utal rá, hogy a kérdés még differenciáltabb megválaszolásához, az egykori etnikai viszonyokat valószínűbben megközelítő kép felvázolásához a közeljövőben szükségesnek látszik e helynévcsoport minél teljesebb állományának a több szempontú, gyakorlatilag névadatonkénti vizsgálata.

Ugyancsak a magyar településnevekkel foglalkozik TÓTH VALÉRIA is (A településnevek változási érzékenységről, 57–65). E névtípus változási hajlandóságának az áttekintésére vállalkozik a helynévfajta viszonylagos állandóságáról alkotott korábbi szakirodalmi vélekedések újraértékelésével. Két régió településneveinek az összevetése nyomán egyrészt azt valószínűsíti, hogy az áttetsző lexikális-morfológiai felépítésű nevek nagyobb eséllyel estek át történetük során valamilyen alaki módosuláson, mint a nem világos lexikális szerkezetűek. Másrészt e helynevek részleges alaki változásai között elkülöníti a helynévrendszerből fakadó, abban gyökerező szerkezeti változásokat a szókincs egészét érintőektől. Részletezőbben az előbbieket veszi sorra, s kitér azok kronológiai vonatkozásaira is. Meglátása szerint „a nyelvi természetű változások a XVI. századig a településnevek életében zömükben bekövetkeznek, ezt követően a változások igen jelentős arányban a megkülönböztető jelzővel való kiegészülésre szorítkoznak” (63).

Egy, a korai ómagyar kor végéig termékeny helynévképzőről, a *-j ~ -aj/-ej-*ről szóló, annak eredetével, funkciójával kapcsolatos fontosabb szakirodalmi vélekedéseket értelmezi újra, és egészíti ki saját megfigyeléseivel, következtetéseivel BÉNYEI ÁGNES (A *-j* képző szerepe a helynevekben, 67–77). Az általa (is) önállónak tartott *-j* helynévképzőt alaki viselkedése, időbeli termékenysége, produktivitása szempontjából elhatárolja más korai magyar helynévképzőktől, első sorban az *-i-*től, de végső összegzésében arra hívja fel a figyelmet, hogy a korai

magyar helynévalkotás alaposabb megismeréséhez mindenképpen szükséges a *-j* helynévképzőnek a tüzetesebb vizsgálata, mégpedig más hasonló funkciójú morfémákkal együtt és a dolgozatban felvetett sokféle szempont együttes figyelembevételével.

Szintén a korai ómagyar kor helynevei körében vizsgálódik KRISTÓNÉ FÁBIÁN ILONA. Választott szempontja szerint egy hangtani jelenségnek, a labiális *ü*-nek és *ö*-nek a helynevekben való megjelenését, korabeli állapotát, egyúttal nyelvbéli és térbeli terjedését igazolja korai nyelvemlékünk, a Várad Regestrum adatai alapján (Rövid labiális palatálisok a Várad Regestrum néhány helynevében, 79–87). Részleges vizsgálatait nem mondanak ellent a korábbi hangtörténeti szakirodalom nézeteinek, sőt inkább megerősítik azokat.

A korai ómagyar kor utolsó két-három évszázadának idegen eredetű helynévi adatait fogja vallatóra KENYHERCZ RÓBERT azzal a céllal, hogy egy magyar hangtani (fonotaktikai) szabályváltozás, a szókezdő mássalhangzó-torlódás okaira, elindulására, lefolyásának módjaira vonatkozó nyelvtörténeti ismereteinket árnyaltabbá tegye (Az etnikai viszonyok tükröződése a szókezdő mássalhangzó-torlódások körüli nyelvi változásban, 89–96). Elemzésével arra a következtetésre jut, hogy a korai, vegyes lakosságtól, kétnyelvű közegből származó okleveles helynévi adatok, az azokban vizsgálandó nyelvi változások, így a fonotaktikai folyamatok is az eddigieknél sokkal komplexebb megközelítést igényelnek.

Egy vármegye Árpád-kori etnikai összetételének pontosabb rekonstruálásához igyekszik hozzájárulni KOCÁN BÉLA az adott terület korabeli, ismert helynévi szórványainak a nyelvészeti vizsgálatával, etimológiai rendszerezésével (Az Árpád-kori Ugocsa vármegye helyneveinek nyelvi rétegei, 97–112). A helynevek térbeli és időbeli eloszlása a 11. század előtti időben gyérebb szláv, az azt követő évszázadokban pedig erőteljesebb magyar jelenlétre utal, elsősorban a síkvidék folyóvölgyeiben. Német és román eredetű helynevek nem mutatkoznak a régió névállományában.

A közelmúltban ismét fellendült magyar családnév kutatáshoz kapcsolódik a tanulmánygyűjtemény következő négy, személynevekkel foglalkozó dolgozata.

N. FODOR JÁNOS a többféle vizsgálati lehetőség közül a természetes családnévek alkotásának alapjául szolgáló, a névadás motívumára utaló névelőzmenyek, illetőleg funkcionális névrészek szófajtságát és morfológiai felépítését választotta elemzése szempontjául, elsősorban a Kázmér Miklós „Régi magyar családnévek szótára”-nak (Bp., 1993) 14–17. századi családnévállománya alapján (A természetes családnévanyag lexikális-morfológiai vizsgálata, 113–29). Gazdag példaanyaggal mutatja be a személynévi, helynévi, köznévi, melléknévi stb. eredetű névrészek morfológiai szerkezetének a típusait, azok altípusait, jellemző arányait. A korai magyar családnévanyagban, ha nem magas arányban is, de határozottan el tudja különíteni az összetett, különféle eredetre visszame-

nő kétrészes neveket: a *Kis/somos*, *Nagy/pósa*; a *Balázs/deák*, *György/bíró*; az *Alsó/nagy*, *Vég/kós* típusúakat.

A magyar családnevek másik nagy csoportjának, a mesterséges neveknek, pontosabban a családnév-változtatásoknak a kérdéséhez társadalomtörténeti, társadalom-lélektani aspektusból szól hozzá KOZMA ISTVÁN (A családnév-változtatás társadalmi funkciói és személyes motivációi a 19–20. században, 131–45). A dolgozat címe ugyan nem árulja el, de lényegében a magyarországi családnév-változtatások tömör tudománytörténeti értékelését nyújtja, és a témával kapcsolatos jövőbeli komplex (társadalomtörténeti, névtani, szociálpszichológiai, történeti lélektani, mentalitástörténeti) feladatokról, kutatási lehetőségekről és a források hozzáférhetőségéről ad tájékoztatást a szerző.

Szorosan kapcsolódik az utóbbi témához FARKAS TAMÁS dolgozata, amely lényegében egy művelődéstörténeti, lexiko-szemantikai alapú esettanulmány (*Kárpáti*, *Kárpáthy* és a *Kárpáti*-k; 147–64). A történeti magyar családnévanyagból névtörténeti és tipológiai okokból hiányzó *Kárpáti* családnévnek és típusának a sokoldalú megközelítésével rávilágít a szerző a magyar családnév-változtatások témakörének szerteágazó összefüggéseire, számos tudományterülethez való kapcsolódására, a legkülönbözőbb források felhasználásával történő együttes áttekintésének indokoltságára és vizsgálatának lehetséges módszertani sokszínűségére. FARKAS TAMÁS elemzésével mintegy példát és mintát ad arra, miként lehet egy, a 19. század közepén, a családnév-változtatások első igazi hullámának idején megszületett, s az azóta eltelt másfélszáz év folyamán — az irodalmi hatások s általában a nemzeti romantika alapvetésével, mentalitástörténeti és nyelvi tényezőknek a következményeképpen — a magyar családnévanyag szerves részévé vált névnek (és típusának) a történetét feltárni.

JUHÁSZ DEZSŐ a családnév-változtatás folyamatán belül az új családnevek kiválasztásának a lehetséges motivációi közül, a névváltoztatók számára az új nevek pozitívumainak számító tényezők közül nyelvi oldalról kitüntetett szerepet tulajdonít a morfológiai tagoltságnak és a szóalkotó elemek jelentéstani konnotációjának (A magyarosított családnevek morfológiájának és szemantikájának konnotációs megközelítéséhez, 165–73). Későbbi kutatásokban mintaként szolgáló esettanulmányához szintén a 19. századnak a (nemzeti romantika mint a kor fontos eszmei-kulturális tényezője által befolyásolt) névmagyarosítási adatait használta fel. Egyetlen morfológiai eszközzel, az *-ányi*, *-ényi* virtuális képzőbokkal alkotott családnevek gyakori választásának, kedveltségének, elterjedtségének az okait több tényezőben látja a szerző, ezek közül az elemzésében sorra veszi a grammatikai analógiáknak és jelentéstani konnotációknak az eseteit, igazolja mindezek együtthatásait.

A keresztnevek más-más szempontú vizsgálatával foglalkozik a tanulmánygyűjtemény következő négy dolgozata.

Ezek között elsőként ÖRDÖG FERENC a török uralom és különféle háborúk okozta magyarországi népességkeveredést követő időszaknak, a 17. század vé-

gének és a 18. század elejének a keresztnévdivatját követi nyomon a nyugat-magyarországi régióban (A keresztnévdivat településtörténeti, tisztelettörténeti és szociológiai motivációi a XVII–XVIII. században, 175–83). A keresztnévválasztás motivációi szempontjából végzett elemzésének végső következtetése az, hogy az egyes településeken nincs lényeges eltérés a divatos nevek vonatkozásában, de még a közepes gyakoriságú, ún. jellemző nevek esetében sem. A már középkorban is gyakori nevek (*János, István, Ferenc, Mihály, György, András, József, Márton, Pál, Péter; Erzsébet, Judit, Anna, Mária, Katalin, Éva, Ilona, Zsuzsanna, Julianna, Rozália*) uralják a névdivatot a választott időszakban is, mégpedig nemzetiségétől, társadalmi helyzettől, foglalkozástól és felekezettől csaknem függetlenül. A legfőbb motiváló erő a vizsgált időszakban a hagyomány és a megszokás volt.

A magyarságra nézve tragikus 20. századi történelmi események és az államhatárok önkényes, politikai megváltoztatása nyomán idegen államok lakosává lett magyarok névadásának, névhasználatának változásairól, az államnyelvi hatás következményeiről számol be VÖRÖS FERENC szlovákiai (felvidéki) kutatásaira alapozva (Névfordítás és névváltogatás kétnyelvű környezetben, 185–99). A kisebbségi helyzetben élő magyarok 1920 utáni keresztnévválasztását, keresztnévhasználatát érintő kontaktushatások közül nyomon követi a magyar keresztnévnek a fordítással és egyéb módon való szlovákosítását. Igazolja a (cseh)szlovák állami és államnyelvi hatás folyamatos erősödését, a magyar nyelvi és a szlovák nyelvi keresztnévváltozatok pragmatikai és egyéb okokból történő váltogatásának a kialakulását, a magyar nyelvi keresztnévhasználat visszaszorulását, a szlovák nyelvnek pedig a formális és a hivatalos nyelvhasználati szintereken, beszédhelyzetekben, majd újabban az informálisakban történő továbbterjedését.

A magyar tulajdonnevek közül a keresztnév jelentésváltozásáról, pontosabban köznevesüléséről kialakított elképzeléseit részletezi TAKÁCS JUDIT (Divatnevek és gyakori nevek a jelentésváltozás tükrében, 201–8). Sorra veszi azokat a tényezőket, amelyeknek együttes megváltozása az efféle nyelvi történéseket előidézi, és amelyek elvezetnek a közsói jelentés kialakulásához, annak állandósulásához, a lexikalizálódáshoz.

Szorosan a magyar névtörténetnek és a magyarságtörténetnek egyik fontos időszakához, a reformkorhoz kapcsolódó témát választott KECSKÉS JUDIT („Nemzeti nevek” és a nemzeti öntudatra ébredés nevei, 209–16). A 19. század elején a nemzeti öntudatra ébredés, a nemzeti megújulás és a nyelvújítás hatására a Kárpát-medence magyar és más etnikumai körében bizonyos keresztnév (Árpád, Csaba, Géza, Gyula, Béla, Kálmán, Zoltán, Aranka, Etelka, Piroska, Rózsa, Enikő stb.) újjáéledtek, illetőleg elterjedtek, gyakoriakká lettek. Adatai alapján a szerző arra a következtetésre jut, hogy az ide tartozó nevek felekezettől függetlenül terjedtek el, és e nevek használatának az etnikai különbözőség sem szabott ha-

tárt, jó részükhöz a későbbi időkben a nemzetre való utalás, a nemzeti jelleg társult másodlagos információként.

A kötetnek a „Névtörténet — magyarságtörténet” című, tulajdonnevekkel foglalkozó tanulmányai között megközelítőleg hasonló arányban találunk helynévi és személynévi vizsgálatokat. Az előbbi csoport témái azonos korhoz, az ómagyar korhoz kapcsolódnak, az akkori időszak helynevei alapján megfogalmazott következtetéseikkel igyekeznek a helynévtörténeti ismereteken kívül minél több megbízható (elsősorban) magyarságtörténeti ismeret feltárásához (is) hozzájárulni. A személynévi dolgozatok mind időben, mind a személynév fajták tekintetében heterogénabbak, ezekből adódóan (is) szerteágzóbbak, de szintén sok szállal kapcsolódnak más, elsősorban történet- és társadalomtudományi szakágakhoz.

3. A kötet második szerkezeti egysége „Területi és társadalmi nyelvváltozatok a történetiség fényében” címmel 12 tanulmányt foglal magában a magyar nyelv egyes részrendszereinek, jelenségeinek és használatának a változásáról, térbeli és időbeli különbözőségéről, jellegzetességeiről, sajátos különfejlődéséről.

ZELLIGER ERZSÉBET morfológiai és fonetikai szempontú vizsgálataival a 20. század közepe és vége között végbement nyelvi változások irányára, illetőleg a korábbi változatok megőrződésére vagy azok számának a csökkenésére igyekeznek rámutatni (Nyelvi változások nyelvatlazok tükrében, 219–25). Elemzéséhez két nyelvatlazunknak három felvidéki (szlovákiai), északnyugati palóc nyelvjáráshoz tartozó (egymástól sok tekintetben eltérő) településről rögzített adatait használta fel, melyek összevetése nyomán többféle összefüggésre világít rá. A korábban is archaikus nyelvjárású Barslédec őrizte meg a legtöbb sajátosságát, ott maradt a legtöbb adat változatlan. A magyar nyelvterület peremén, a nyelvhatáron elhelyezkedő (nyelvcserre felé tartó) Nagyhind a leginkább változó: a korábbi archaikus vonásait elhagyja, a valamiért választékosabbnak vélt változatokat preferálja, de egyúttal a nyelvjárásiasság másféle felerősödését is mutatja. A szerző meglátása szerint a legfőbb tendenciák pedig a következők: a kutatópontok nyelvében jelentős egyszerűsödési folyamatok zajlanak, igen gyakran a standard vagy a regionális változat irányában; de bizonyos, régi és újabb nyelvjárási vonások megerősödtek, ezek a további elkülönülés irányába mutatnak.

Szintén a nyelvi változás és megmaradás kutatását tűzte ki céljául T. KÁROLYI MARGIT és P. LAKATOS ILONA (A nyelvi változás vizsgálata családok generációinak összevetésében, 227–35). Arra a kérdésre keresték a választ, hogy a családnak mint a legszűkebb és legösszeszokottabb közösségnek milyen szerepe lehet a változások indukálásában és a hagyományörzésben. A szerzők a keleti magyar országhatár két oldalán élő családok két-három nemzedékétől gyűjtötték anyagukat, a különböző életkorú és iskolai végzettségű nőrokonok nyelvhasználatának bizonyos alaktnai és lexikális jelenségeit vizsgálják. Adataik bizonyító

erejével egyenként rámutatnak azokra a tényezőkre, amelyek az egyes családokon belül befolyásolják a standard vagy a dialektális változatok közötti választást, ezáltal a régi, nyelvjárási jelenség megőrzését vagy annak felcserélését a standard variánssal. A családokon belül, a generációk között általánosan a fiatalabb életkor és a magasabb iskolai végzettség a standard ismeretét és használatát indukálja, bizonyos nyelvi jelenségeknél inkább, másoknál kevésbé. Az országhatár nyelvismeretet és -használatot befolyásoló szerepű. Határainkon túl egyrészt a változások fáziskésése, másrészt az erősebb nyelvjárásiasság jellemző. A standard irányába való elmozdulás a magyarországi családok esetében markánsabb. A szerzők tapasztalata szerint a szókincsben jobban megragadható az intergenerációs megőrzés, mint az alaktanban. A köztes, átmeneti formák, a több változat egymásmellettsége a középnyemzedék nyelvhasználatát jellemzi leginkább. A vizsgálat bizonyos családok fiatalabb generációinál azt igazolja, hogy a nyelvi attitűdnek és a családi összetartozás érzésének, erejének jelentős szerepe van a régi, archaikus nyelvi elemek tudatos megőrzésében, továbbvitelében.

Meglévő és informatizált magyar nyelvjárási adattárak számítógépes hasznosítására mutat példát VARGHA FRUZZSINA SÁRA az „Állatok kicsinyeinek megnevezése a keleti magyar nyelvjárásokban” című dolgozatával (237–47). Elemzésében bemutatja, hogyan lehet az informatizált adattárak, térképek kiválasztott jelenségeit integrált térképre vetíteni, s ez által a megnevezések földrajzi elterjedtségét, hiányát, gyakoriságát, történeti előrenyomulását vagy épp visszaszorulását, az idegen nyelvi hatás szerepét vagy kizárhatóságát igazolni. Adatelemzési eljárása végén meggyőzőnek hat az a következtetése, hogy a *fiú* ~ *fióka* utó-, illetőleg előtagú lexikális szerkezetek általánosabb moldvai (csángó) használata az állatok kicsinyeinek a megnevezésében a történeti adatokkal való összevetés alapján nem megőrzött archaizmus és nem is román nyelvi hatást mutató jelenség, hanem regionális fejlemény. E mintaelemzése nyomán vitathatatlan az összegző megállapításának igazsága: a közeljövő nyelvjáráskutatásában igen jelentős előrelépést jelenthet mindenféle (egy településre korlátozódó, regionális vagy az egész magyar nyelvterületet érintő) nyelvatlasz, adattár, szótár informatizálása, ugyanúgy az új gyűjtések informatizált rögzítése. Az adatok integrálása révén az új számítástechnikai programok jelentősen megkönnyítik majd az összefüggések feltárását.

Korábbi korok, a 16–19. század egyik nyelvi jelenségének, a kicsinyítő képzőknek a nyelvföldrajzi elterjedését, földrajzi megoszlását kutatja ZSEMLYEI BORBÁLA (Kicsinyítő képzők földrajzi elterjedése az erdélyi régiségben, 249–55) Szabó T. Attila gyűjtése, illetőleg az „Erdélyi magyar szótörténeti tár” adatai alapján. Elemzése végén arra a következtetésre jut, hogy a különböző nyelvjárási régiókból vizsgálatba vont származékok közül csupán a produktív(abb) képzők előfordulása mutat területi megoszlást; bár az adott korszakban ezek kö-

zül a *-cska/-cske*, a *-ka/-ke*, az *-ika*, az *-ikó* jelen volt Erdély egész területén; a *-d* ugyanakkor a székely nyelvjárásnak lehetett elsősorban a sajátja.

„A kialakuló magyar szakszókincs korai nyelvemlékeink tükrében” című tanulmányában (257–65) RÉVAY VALÉRIA négy ómagyar kori terjedelmesebb nyelvemlékünk példáival igazolja, hogy a legkorábbi anyanyelvi szógyűjteményeink és szövegeink számtalan adatot megőriztek a különböző szakmák, foglalkozások és tudományágak kialakuló magyar szakszókincséből. A dolgozat olvasása közben és után egyet kell értenünk a szerzővel, hogy feltétlenül szükség lenne az ómagyar kori nyelvemlékeinknek a szakszókincs bemutatására irányuló, minden eddiginél részletesebb vizsgálatára. Ezzel nyelvtörténészeink hozzájárulhatnának a különböző szakterületek magyar szakszókincsének a megismeréséhez, és közvetve a 10–16. század között élt magyarság élet- és gazdálkodási módjának, társadalmi berendezkedésének, hitéletének, az akkor élt magyar emberek világról szerzett ismereteinek, világgképének stb. a mind alaposabb feltárásához.

Tematikájával szorosan kapcsolódik az utóbbi dolgozathoz TAMÁS NÉ SZABÓ CSILLA (Jogi szakterminológia az Erdélyi Fejedelemség területén, 267–72). Az „Erdélyi magyar szótörténeti tár” 16–17. századi adatait hívja bizonyossággul, s ezek segítségével meggyőzően részletezi, hogy a fejedelemség kori jogi szókincs rendkívül gazdag, összetett állomány volt, többféle eredetbeli rétegből állt. A regionális történeti szakszókészlet jelenségei jellemzőit és azok későbbi sorsát (megmaradásukat, alaki vagy jelentésbeli változásukat, kihalásukat) áttekintve a szerző sugallata nélkül is úgy vélhetjük, hogy a korszak erdélyi jogi szakszavai jelentős befolyást gyakoroltak a későbbi korokban (folyamatosan) létrejövő magyar jogi terminológia fejlődésére, sőt bizonyos elemei e szakszókincs széles körű (el)ismertségének kialakításában vezető szerepet játszhattak.

A magyar nyelv sajátos használatának a történetéhez szolgáltat adalékokat KOVÁCS MÁRIA tanulmánya (Metainformációs elemek a XVIII. századi jogi nyelvhasználatban, 273–7). A peres iratok nyelvi fordulatait saját szempontjából feldolgozó szerző a kommunikáció bizonyos tényezőire vonatkozó metainformációs nyelvi elemekről azt állapítja meg, hogy azok a 18. századi jogi nyelvhasználatban igen fontos szerepet tölthettek be. Az általuk közvetített információk jogilag fontos része meghatározó volt az ítélethozatal szempontjából, s az ily módon információs szintre emelkedett, beépült az ítéletek szövegébe.

Szintén az egyik középmagyar kori szaknyelv felé fordult PELCZÉDER KATALIN figyelme (Lencsés György „Orvosi könyv [Ars medica]” című munkája növényneveinek a vizsgálata, 279–88). A magyar orvosi, orvosbotanikai műnyelv kialakulásának kezdeti korszakaiban, így a 16. század második felében is (a vizsgálatba vont mű tanúsága alapján) a növénynévi nomenklatúránk megújítása, bővítése (és továbbvitele) több etimológiai rétegből történt. A szerző vélekedése szerint nyelvünk meglévő eszközeinek az elsődleges felhasználására irá-

nyuló törekvést mutatja a belső keletkezésű nevek magas száma és aránya, illetőleg a szintén jelentős számú, már régen meghonosodott jövevény- és vándorszavak előfordulásaié, ezekkel szemben az idegen (latin) eredetű elemek, a tükörfordítások és körülírások kevésbé voltak meghatározók a kor szaknyelvében.

A magyar történeti dialektológia számára, nyelvjárásaink múltjának a megismeréséhez szinte mindenféle típusú régebbi írott forrás tartalmazhat kisebb-nagyobb mértékben adatokat. E gondolat igazolását nyújtja egy 19. századi helynévgyűjtés nyelvi eszközeinek a rendszerszerű áttekintésével, egyes dunántúli nyelvjárás csoportok nyelvjárasi jelenségei meglétének bizonyításával HÁRI GYULA (Veszprém megye nyelvjárása és Pesty Frigyes helynévgyűjteménye, 289–97). Elemzésével ráirányítja dialektológusaink figyelmét arra, hogy a hatalmas magyar nyelvi anyagot tartalmazó 19. századi helynévgyűjtemény a történeti nyelvjárás kutatásunknak is hasznos forrása, annak feltárása igen kívánatos lenne.

A magyarság legrégebben elzárt, legarchaikusabb nyelvváltozatot ismerő és használó csoportjának, a moldvai csángóknak az egyik szövegtípusát, a népdalokat választotta elemzése tárgyául SZELID VERONIKA (A déli csángó szerelmes népdalok metaforarendszere, 299–315). A népdalok metaforikus és metonimikus kifejezőmódjai jellemzőinek a feltáráshoz a szerző (mint legcélravezetőbb eljárást) a kognitív nyelvészeti módszert választotta. A szerelmes népdalok típusait aszerint különíti el, hogy bennük a mélyebb tartalmakat, emberi érzéseket, az átvitt jelentéseket explicit nyelvi eszközök fejezik-e ki, vagy a természeti képek különféle fokozatai. A vizsgált műfaj szövegeiről összefoglalóan azt állapítja meg, hogy bennük (is) felfedezhetők a konvencionális nyelv mögött húzódó kognitív mechanizmusok, s ezek segítségével a legrejtélyesebb dalok tartalma is felfedezhető.

Nyelvünk története során a lexémáink testében végbement alaki változások közül a szavak elején bekövetkezett mennyiségi módosulásoknak (csökkenéseknek, növekedéseknek) a lehetőségeit, eseteit tekinti át TÓTH VALÉRIA (Egy szó eleji hangváltozási típusról, 317–27). A szerző szerint a szavak elejének nagyfokú változékonysága, fonológiai struktúrájának megváltozása többféle (fonológiai, szerkezeti) tényező együtthatásának az eredménye. A változási folyamatokban azonban legnagyobb számban, az esetek túlnyomó hányadában bizonyos változékonny mássalhangzóink vettek részt: a *h*, *j*, *v*, illetőleg a *z*.

A nyelvhasználat történeti vonatkozásait, változásait igen nehéz írott források segítségével közelítő pontossággal megismerni. Peres iratok, jegyzőkönyvek szövegeinek közvetlen és közvetett nyelvi fogódzóiból következtet vissza SZENTGYÖRGYI RUDOLF (A magyar–szlovák kétnyelvűség változatai egy XVII. századi boszorkányperben, 329–43) a 17. századi Nagyszombatnak és környékének a nyelvhasználatára, az egyéni és a közösségi kétnyelvűségére, a magyar–szlovák nyelvhatár akkori helyére, mindezek mellett a kisebbségi anyanyelv hi-

vatalos használatának a biztosítására, a magyarokéval azonos jogok gyakorlásának meglétére.

A tanulmánygyűjteménynek a második, a „Területi és társadalmi nyelvváltozatok a történetiség fényében” című része sok szállal kapcsolódik az első szerkezeti egységhez. E dolgozatok szerzői is nyelvünk történetének más-más korszakához nyúlnak vissza, az Árpád-kortól a 20. század végéig, de még több oldalról mutatják meg a közeli vagy távolabbi múlt magyar nyelvének, nyelvhasználatának a sokféleségét, részjelenségeit, változási folyamatait stb.

A kötet egészének tanulmányairól általánosan elmondhatjuk, hogy igen változatos a tematikájuk. A 30 dolgozat összességében hű képet tár olvasói elé korunk magyar nyelv- és névtörténeti, történeti dialektológiai, lexikológiai, szociolingvisztikai kutatásainak sokszínűségéről; érzékelteti azokat a főbb témaköröket, kutatási vállalásokat, feladatokat, amelyek korunkban e szakterületek művelőit fokozottan foglalkoztatják. A tanulmányok szerzői ugyanakkor azt is igazolják, hogy a nyelvészeti, névtani vizsgálataikat, kutatásaikat többnyire nem öncélúan végzik, hanem szorosan kapcsolódnak más tudományágak feltáró munkálataihoz. Azok képviselőivel közös célok és feladatok megvalósításához igyekeznek hozzájárulni: mind alaposabban megismer(tet)ni a különböző korszakok magyarságának a történéseit, az élet- és gazdálkodási módjának, társadalmi berendezkedésének, hitéletének, világról szerzett ismereteinek, világgképének, mindezekkel összefüggésben nyelvének, nyelvhasználatának stb. a változásait és megőrzött sajátosságait.

BÍRÓ FERENC

NYELVJÁRÁSI ADATOK

Bányamunka, katonáskodás, nyugdíjas kor
Soltész Lajos nyugdíjas bányász beszél az életéről
(Keleti palóc nyelvjárási szöveg. Borsod-Abaúj-Zemplén megye,
Felsőnyárád)

(Felsőnyárádon vagyunk 1998. november 16-án. Kinél vagyunk?)

(...)

Soltész Lajos.

(Hány éves tetszik lenni?)

Hátvannyo!c.

(Mi volt a foglalkozása?)

Bányászát.

(És a vallása?)

Rómáji kato..., görök katólikus.

(Sok görög katolikus van itt a faluban?)

Nem sok. Csák a mi családunk van itten.

(Egy család? És akkor templomba?)

Igën. Hācs csak ide jārtunk a rómájibā mindig.

(És honnan kerültek akkor ide?)

Akkor, mikor mi születtünk, akkor itt egy görök katólikus pāp vót. És így kerültünk mink rómáji, vagy görök katólikus pāp ... szolgálatābā. Én lēttek ... mi, lēttünk mink kērsztēlve görög katólikusnāk.

(No de akkor nem tősgyökeres felsőnyárádiak?)

De! Tősgyökeres. Felsőnyárádiak vāgyung, de ābb' a zidőbe itten görök katólikus pāp volt ..., mikor mi születtünk.

(De azért volt pap? Hogy nem voltak görög katolikusok?)

Akkor nem. Akkor csāg görök katólikus pāp volt, és ity kērsztēltek, mer a fījūk, mār a csālād ... vótunk mi^{nk} nyócān testvérēk, hāt fījū, hāt ... vātý két lāny, a két lāny āz lēformātus vót, és a fījūk āzok mind görök katólikusok voltak.

(Tehát a szülők vegyes vallásúak voltak?)

Igën. Kátólikus és lëformātus. Ápām ő görök kátólikus vót, anyām pedig lëformātus.

(És így egyeztek meg?)

Így ëggyeszték mëk, hogy a gye..., à lāny àkkor àz lëformātus, hà fíjú, àkkor görök kátólikus.

(Nem kellett reverzálist adni?)

Hāt hoty këllët, vágy nem këllët, én esz nem tudom, de ez így, így ëggyeszték òk mëg àbbà àz időbe.

(...)

Volt ëggy időszak, mikor mink à feleségëmmel ... àkártunk összeházásdodni, àkkor igaz-ë én së tuttám mëk, hogy én görök kátólikus vágyok, csak mikor fél-mëntem itt à hejbeli kátólikus tisztelendő úr^{ho}, Jégër Józsefnek híjták, mongyà, hogy, Lajos, àsz mongyà, nem lehet, àszongyà, mer ti görök kátólikus vágy. Mondom, hogy vágyok én görök kátólikus? Hāt àsz mongyà, úgy, àszongyà, mert ... àbbà àz időbe, mikor të születel, itt egy görök kátólikus páp volt, és àz áltál të görök kátólikusnàk, nem të, hānem à testvérek is, à fíjúk mind görök kátólikus ... rà lëttek kërésztëlve, csak à lānyok vānnàk lëformātuson.

(És akkor a felesége római katolikus?)

Ő, feleségëm románji kátólikus.

(Kik vannak többen? A faluban?)

(...)

No àsz nem akārom mondāni, hogy mënnyíjen, de pontosān nem mondom, de áltālābà felë-felére vānnàk.

(A család hogy oszlik meg vallás szempontjából?)

Nem, nem izél ... ez, hogy mongyuk mār àki mennősültek, vām bennë lëformātus is, kátóli... Ez nem osztot sohà àz éledbe, hogy él leformātus, vágy kátólikus, ez nem vót probléma sohà së kösztünk.

(...)

(Templomba járnak?)

(...) Vëgyësen. Àki ... kátólikus à kátólikuzsbà, àki lëformātuzs, bemegy à lëformātuzsbà (...) Szét nem vālik à csalād ... Hāt persze, òk mënnek à... De volt úgy is mār, hogy mëntek à lëformātusok à kátólikuzsbà, à kátólikusok mëg jöttek à rëformātuzsbà. Èggyik à māsikāt ëgyedítëttë ki. It, mongyuk, Fëlsőnyārādom még ... nem volt ojān, hogy ... mār à fëlszābādúlās utān, hoty hozzātëgyem, àkkor mév vótāg, de mār mostān, àsz mongyà, à rencërvāltās utān is mëg elótt is mār vótāk ojānok, hogy vót lëformātus mëk ... hívās, vót kátólikus mëkhívās, és úgy, mert én ... mind görök kátólikus, én Szuhākālóhosz tārtozok. It nem vót. De àttól eltekintve, hogy én rëformātus vāty kátólikus ... Nem. It mëntek à kátólikusok à rëformātus tēmplombà, és à ... lëformātusok is mëntek à kátólikus tēmplombà.

(És a papok hogy vannak egymással?)

Hāt ezek, ezek ... ab biztos, hogy ... egymással nem ... konkorëncálták én szërintem, mer ... még megëggyeszték, mën nem volt ellentét kösztök, úty hogy ... Mëgvolt. Addig is, még à felszábádulā..., felszábádú...lā...lās utānn is, äkkor së vót, mém mos mëk főleg nincsen mār kösztök ijen.

(Úgy hallom, hogy nem is itt laknak. Máshonnan járnak.)

Hāt mostán nem, mer most ëggy új pāp^{në}, ämi à mi pāpunk vót, à Fëri bācsi, ő mā elment innet, ő vót à ... törzsökös, mer ő ojān idős mind én. Ő it lākot Fëlsőnyārādon, de elmënt most, mer jött ëggy új pāp, csak ő elmënt Rāgājba, és onnāt jār ide ... istentiszteletét tartāni. Útyhogy itt à vállässal itten nincs ojān nāgy ... ellentét, hogy^{mongyuk} ellentét vónā à rëformātus vāty kātólikus vāgy görök kātólikus vāgy mit tudom én, itten nincsen ijesmi.

(Én úgy hallom, hogy a bányászok vallásos emberek.)

Hāt vānnāk bennë, bānyászogbā is vāllāsos, de à ... nem is äsz, hogy vāllās ... vāllāsos, de hogy nem jār tēmplomb^{bā}, de äzër tārcsā à vāllāsāt. (...) Tēmplombā nem jār, de äzër à vāllāsāt tārcsā.

(Tessék valamit a bányászéletről mesélni!)

Én ezërkilencszāz ... hārmindzbā születtem, ezërkilencszāznëgyvenöt jānu ... jānuār elsejétül ...

(Akkor én a bátyja vagyok magának.)

Äz lëhet.

(Mert én idösebb vāgyok.)

Jānuār, negyvenöt jānuār elsejével mëntem be fëvételre, mint fījātāl gyerek még ... äkkor még à Bódi testvérök voltak itten Fëlsőnyārādon. Ők vótāk à bānyātulājdonosok. Hāt lë is mëntem, fël is vëttek. Én ättül^l à përcetül nekëm munkāhejvāltözāsom nem vót. Útyhogy ättül à përcetül én nyugdíjäss ... korig, äz ... äz ezërkilencszāznyócvānkettő júniuss ... hāt pontos nem tudom, mijen nāpon mëntem el nyugdíjbā, útyhogy ... munkāviszonyom mëkszākítvā nem vót sohā. Én esz végig dógosztām. Nyócvānkettő, äkkor elmëntem nyugdíjbā, äzótā pedig élëm à nyugdíjās életët.

(A bányamunkáról is tessék beszélni! Hogy telt egy nap? Meg a műszak hogyan volt?)

Jāā! Á műszak hoty telt el? Igën. Äbb' äz időbe ... à bānyāmunkā ... äz embërek részëre, äkik od dolgoztāk (...) äbbā äz időbe, ämikor mink mëkkesztük à ... äz életët, mār à bānyászéletët, én ... fëlszábádulāstül kilencszāzötven ... ezërkilencszāzötvenig dolgoztām, äkkor ... mār ötven elött, vāgyis ötven június, jún ... [a feleségëhez szól:] Hānyādikā vót? Mongyāt csak! Mikor mëgesküttünk? (...) Június tizehetedikën ... mëgesküttünk, äkkor engëmet ötvenbe elvittek ägusztus huszonötödikën kātōnānāk. Néty hārom évig kātōnā vótām, hārom évig ő it vót à szülejimmel. Hārom év lëtelt, ötān lëszërëltem. Mār mikor én lëszërëltem, äkkor újrā ëggy ... új äknāhoz kerültem, ämi à feketëvöggyi kettes äknā ... volt ... indülóbā, és mār én odākerültem munkābā. Ott...tān volt äz ëTY,

áz öreg Fridzs bácsi, áki ott ő vót a csápátvezető vājār, Mogyár Sāndor, Pétēr Endre és én. Voltunk négyen. Áz élet mēkkezdődött, vidām vót, dolgoztunk ... boldogan, mer váláhová ... És ... ez mēnt egészen ... egészen ... a vízbetörésig, ász mā nem ... nem is tudom, *mikor*.

(Annyira nem fontos a dátum.)

Dātum. Vizbetöré ... ákkor āthejesztek bennönket ě, ěgy méjépitő válálát vót itten ... többünket, és od dolgoztunk. Dee ... visszatérve á, á töbre, hoty hogy mēnt a munká. Vidāmám mēnt a munká. Ább' áz időbe á, jöttünk, mēntünk, vidāmán mēntünk. Nem úgy, mind a már mostán, ákik most ot vānnák ezek az emberek, ákik ... bizony ... sājnos ... ász kēl mondāni, hogy ... ěggyik nápról a māsikrá, hogy mi lész velék. Mer mi vidāmán dolgoztunk. Mēm mink ... a mielőttünk, ákik mielőttünk vóták, ánnák mēkkerestē mindég a nyugdíját. Áki mēg ... mēm mink is, de már a..., áki utānunk kere..., gyött ... bizony ázok már, hogy májd hod lésznek, mēg mint lésznek, ez *mā* ... ez mā ěggy, ěty késő dolog lész még ász, hogy máj ász hoty fog ... dūlóre dūlni, ász nem tuggyuk ěggyelőre. De ... mindēn esetre én ász sziszēm, hogy áz ákkor ámi ... mink ... dolgoztunk, mer dolgoztunk, az szév vót. Hogy ezek az emběrěk, májd ezěkkel mi lēssz, ászt ěggyelőre nem tuggyuk még. (...) Mitűl félnek? Hāt ász nem tom, hogy mitűl félnek, de ... hoty félni válójok lész, mer it vān a rēngeteg munkāněküli (...) Itt is bezārják eszt a bānyāt, nē. Hāt itt is nem tudom, hāny emběr dolgozik, měk s hogy ... Eszt, ezěket az emběrěket most eleresztik, hāt ... ki? Fijátāl csālādosok, gyěrěkěsěk ... Hāt, hāt mi lēssz? Hoty hovā fognák, vágy mi lēssz ezěkkel? Kik [!] fogjā ezěket az emběrěket vágy ezěket a gyěrěkěket eltártāni? (...) Ákik utānā fognák lēnni? Mer nekünk még vót! Még mi kikerestünk, mēm még az elődeink kikeresték! Mēg mink is *ki^{kere}* ... de mā ōnekik ki fogjā kikeresni ásztāt, hogy no, elměntetek szépen ... vāttok, hāzāsok vāttok, vā két gyěrěkětěk, ěpětkězzetěk nyugottān, mer vót rā idő ... a mi idōszakungbā, nyugottān měhetětt, ěpětkěszhetětt, fijátāl vót, hāzāt ěpětět, mēnt. Kāpot nyug... izé ... pězt, két szāzālěkos izět kāpott, hitělt, ótěpě hitělt. Nyugottān měhetětt, de mikor gyött a rencěrvāltās, még ászt is ki kěllět fizetni, hāt ... én nem tudom, ez á, eszt e rencěrt, hogy mi, ez máj mi lēssz evvel? Mit fognák evvel csinālni? Mer it vānnák ezek a sok fiátālok, nē. Nézzük mēg! Ennek mind pārjā lēssz ánnák idejě, hāt mi lēssz ezěkkel? Hoty fognák ezek, hogy fognák kápāckodni fěl?

(Azt mondta, hogy vígan mentek a bányába! Nem volt úgy félelem bennük, hogy lementek a föld alá?)

Tessék nézni ... az a félelēm, ászt az emběr elfelejtěttē, mikor odāměnt az āknābā, el ... köszönt a csālādtűl, elměnt, lēměnt. Ász sosě tuttā sěnki, hoty hogy gyön fěl, vāty hogy měgy lē. Lēměnt ... ěgěssěgěsen, hogy gyön fěl, ász nem tuttā sohā sěnki ... hogy mi vār rā? Mer ottān mindēn pěrcěn ot vót előtte ász, hogy ... lěhet, hogy mā, vāty hōnāp, vágy ěggy órá mūlvā, ász sosě tuttā sěnki, *hogy mikor*.

(Ezért kérdeszem. Ez nem jutott eszükbe, vagy ezzel nem törődtek?)

Ottán ... tessék nézni, ottán egy dolog vót. Az embër lëmënt, dolgozott. Mer azér mënt lë, hogy dolgozzon. Á nyóc órāt kidolgoztá ... bëcsületësen, tuttà ász-tát, hogy ... ém māmā ennyit kápok, hó végén ennyit^{it}. Akkor, mikor még ábbá az időbe vót á ... ötszász forint, vágy ezër forintot átták ... előlegët, ász kikáptám, mëg lëfokták az ujságpézt, mëg lëfokták á szákszërvezetët. Mos mëk káp nyócván-ezër forintot, oszt á nyócvánbúl^l nem káp ki csák négyvenet. Mer ákkor ász kikáptá ász-t á pézt, csák ánnyt fokták lë, ámit lë ... Ittem mëk ké..., áhoty hállom most, á ... kik mā munkátársák, mëg á fíjátálok, ákik od dolgoz^{nák}, hogy ennyit kápnák ki belülë. Hāt én eszt hāt ... ákkor ... dolgozhatott á nép, mer fíjátál vót, ázon vót, hogy dolgozzon, hāzát épíccsën, csālādót ... álapíccson, és ezën mënt, ezëm mënt á dolog, hogy^{ez} ... Mos mār nem mer csālādót álapítá..., mire, mire álapíccson csālādót?

(De hát akkor az eszükbe sem jutott, mikor reggel mentek?)

Nem. Ijesmi nekünk nem vót, hogy mi lësz velem. (...) Ott ázq vót mindënk, kërëm szépen, vót egy verseny ... Ki többed dolgozik!. Ázq vót. (...) Hārom embër dolgozott égyütt. Vót ëty frontfejtés, kërëm szépen^{en}, ász monták, no fíjúk, māmā húsz csillët mëk kël rákni, hā húszát sikerült, ákkor mëk kettővel tēgyünk rā, hoty töb lēgyën, mind á másiknák. Ámām mëm még ász, mëk több, ákkor mëk kettővel rātëtt. Ez így mënt á verseny, így mënt égymās utān. (...) Áz embërbe bennë vót az az ösztön, hogy én ámér dolgozok, mëg ámit ém mëg ákártám válósítāni mint fíjátál, hogy ázér dolgozzák, hogy énnékëm ábból lēgyëm mit gyárápitānom. Ez ábbúl vót.

(Tehát akkor nagyon kellemesen emlékszik vissza erre a bányászéletre!)

Én ... visszaemlékszék ... kellemësen mëg á régi munkátársákra is, de ...

(Akkor ez összetartó bányászközösség volt?)

Áz egy bānyászközösség vót, á' biztos. Mer ot hā ... kifelë mentünk, vágy be-felë gyöttünk, mindëty, hoty ki hogy vót. Nāppāl á délu^{tā}..., éccākā... szërvsusz, szërvsusz, vígá gyöt kifelë. Nem úgy mind mos, hogy Gyönnek az úton, lëüti á fejit, mondom, mi já fíjām? Hm, bemënnenk á Gërëndāzsbā, vágy itt á ... izé ... mondom, mi vān? Hāāāt ... sëmmi, Lājozs bācsi, ász mongyā, nem úgy vām mā, mind régën vót. Mondom, mér? Hād dānojjátok, mink hā gyöttünk kifelë, dānoltunk, hā mentüng befelë. (...) Ev vót. De mostān?

(Mondta, hogy megesküdték, és akkor elvitték katonának!)

Á feleségëm it vót á szülőhāz ... még ákkor it vót (...) Nem ez, de ezën á he-jën. (...) Á feleségemet hosztām én Bānhorvātrú^l vágy Bānfālārú^l, ő máratt itt, énnékëm el këllet mënni, és ... hogy elvittek katonānák, igáz-ë, hāt ottān katonā vótām.

(Ha itt megnősült egy fiú, hova mentek lakni? Együtt lakott több nemzedék?)

Nem. Hāt itt ... hāt mi vótunk, áhogy montām is, vótunk hāt fíjútëstvér mëk két lāny, áhogy á nő... az embëriség nősült, az úgy mënt el, mint á mécsālādbúl^l, mikor mëk ... telik á csālād, ákkor onnāt is kënë ... itt is, áhogy mëntek, ákkor

méntek^{el}. Hāt én vótám akkor ... à lekkissep, hāt lekkiseb, de mév vót egy bātyām, még az él ... hāl' Istennek, mā à többi azok mēkhálták, és ... mēgnősültem, elvēttem à feleségem ... it máratt, én elmēntem katonā^{nák} hárminchāt hó^{náp}. Hāt mi vótunk à ... ább' à rencērbe, à Kādār-rencērbe^{vágy} à Rākosi-rencērbe mink vótunk az első hátsereg, ákik bevonúltunk ...

(Mikor volt ez?)

Ötvembe, ötvembe.

(És arra nem gondolt, hogy elmegy katonának, a fiatalasszonyt meg itthon hagyja?)

Nézze! Mār akár vót, akár nem vót, ez mār úgy vót úgyis. Esztet nem, fēl nem lehetéd bontáni. (...) Mēgmárattunk. Mēgmárattunk. Ók it vóták az apāmékkál, igaz-ē, ő, mint à feleségem, és így ... lét, eltelt az à hárminchāt hónáp ... és ...

(Gyorsan telt?)

(Itt közbeszól a feleség: *Hāt elég nehezen!*)

(És szabadságra hányszor jöhetett?)

Hāt az vót, szabácssāg, mer ... hālā ... à Jóistennek, mā csak így mongyām, még akkor nem lehetēt mondáni ... Vót éggy ojján zászlóájppáráncsnokom, Nāgy Imrének híjtāk ... hogy ... mondom neki, hogy mirül vān szó. No, jól vān no. Mer egy évvel vót idősebb ... Hm nem vót ojj hét vágy ēty hónábbā, hogy kéccer ithon nē lētem vónā szabácssāgon.

(És hol volt katona?)

Először Kā^{locsá} ... Ęsztērgom-tāborbā vonúltám be, ááá ... à vót az első bevonulás, áhol most vān à ... vót, ákkor is vót az apācāknāk vót az ijē zārdā [érthetetlen szövegrész] odā vonúltatod be, onnāt ... októbēr-novembēr, novembēr nem tudom hányādikān, ákkor elvittek bennünket Kālocsārā. Ákkor ot vótám Kālocsān ... Mā kārācsonyrā Kālocsārū^l jöttem házā hārom nāp szabácssāgrā ide ... Visszámēntem ... Ez mār ötven... éggy-ötvenkettőbe vót, ötvenegybe ... Ötvenkettőbe, no. Ęs utānnā ... visszámēntem Kālocsārā, és ... ez ászongyā, ötvenkettőő ... októbērēbe ... mār idekerültem Miskócrā à Szēmpētēri kāpubā, mer itt alakült egy nehézezred, egy rohāmlövegezred, ide csak tisztā borsodijākāt hozták. Ęs úty kerültem és is idi, útyhogy mār én itt à lēszērélēsi időmet nem Miskócon, hānem Verpelētēn, mer mār ide nem jōhattūng be, mer Miskolcon mār ákkor nem engették be ezeket à náty ... kocsikāt, hogy ... az út, jārdā, mindēn... fēltōri. Útyhogy Verpelētrūl szērēltem osztān^{lē}.

(Ha Kalocsáról jött haza, akkor az úton telt el a szabadság, az messze van.)

Nem. Hāt ... hā rēggel fēlültem à vonātrā, mā délutān ithō vótám.

(Tényleg?)

Kiskőrösön āt kēllēt szālnom, amúgy jó közlekēdés vót, mer ... Pestre bēértünk, onnāt indūlt à gyors, útyhogy mā délutān-este ithō vótám mindig.

(...)

(Milyen alakulatnál szolgált?)

Én a nehéz rohamlövégéséknél voltam, százhuszonkét milimétereséknél. Úty-hogy mink ... nem mentünk, útyhogy mink harminc kilométeres körzedbe közvet vágy közvetve [érthetetlen szövegrész] bármikor tuttunk löni.

(Ez a Rákosi-időben volt. Milyen volt akkor a katonaélet?)

Ez a Rákosi-időbe. Hāt ... szigorúv vót, mint most. Bizony. Mindénfélē szem-pont, tēknikájilág is, katonájilág is, útyhogy ... ottán nem lehetēt ... hepcijālni, mind mostán nē, hogy ... most ... hoty hālgátom a rádijóbā is, hogy most annyiđ behijñák, még most is hijjāg be, hogy ... ennyibū ennyit ... tā^{nā}nak ālkālmāsñāk, a többi nem ālkālmās katonái ... Mēgvótung, de én nem hārākszok rā. Szigorúsāg vót, katonāfēgyelēm vót, āsz kellēt a katonāñāk. Mer hā nincs fēgyelēm, nincs hāccsereg. Mār pedig hā nincs fēgyelēm, ākkor ... végē mindēnek. Ottā vót fē-gyelēm. Nem hārāguttunk, mer mēkhājtották bennünket, āb biztos. Mēk^{hā} ... nem is hārāguttunk. Tuttuk, hogy eszt mēk kēl csi^{nāl} ... mēg is csināltuk, de ottán, ott a rend, a tiszteletādās, āz mindēm mēvvót. Nem āsz mondom, hogy ety kicsit nem zūgolódott āz embēr [érthetetlen szövegrész], de sohā nem hārāguttāk, hoty ... kivētték vónā a tisztēk, hogy mer így, mer úgy, mer māj mit mondok, hogy mi! Ijen nem vót. Végē vót a gyākorlātñāk, fēlmentünk, mēnt āz ebéd, fijúk, utāñā semmi nem vót ... Ojām, minthā ... sēm̄mi sē törtēnt vónā, mēntünk.

(A tiszték honnan kerültek ki? Mert még új tiszték nem nagyon lehettek.)

Mikor én bevonúltam odā, ākkor még ottán ... önkéntesēk vótāk. Önkéntes katonāk ... mār ... és jutási tisztēk vótāk. (...) Hād bizony, kemény legényēk vótāk, mer ... csāk ēgy dolgot elmondok ... Vót ēty telephejünk Kālocsnā ... és ity szombātōn vót ātālābā a kārātātās, osztān bizony ... mār fēl ēgy vót, ēhesēk is vótunk, nem ābbā vótunk. Ąsz mongyā nekünk ēty fājērvēr, kinek most is emlékszēk rā, hoty törzsōrmestēr vót, jutási tiszt vót ... Ąsz mongyā, hoty: Fijúk! Ki ēhes? Hāt ki nem ēt vónā? No, āsz mongyā, két kōrt. Lēvāktunk a telep^{he} ... Hāt bijo ... vót ojān ... nyócszāz méter hosszú ... kēřz^{be}. Lēvāktunk két kōrt, hogy mikor megāltunk, ki ēhes még? Fēlnyúltunk mēgint ... no, ākkor mēk két kōrt lēvāktunk, mindēgy lēvāgtuk. A hārādik kōr^{nē}, mikor a māsodik kōrt lētētűk, megāj-junk a hārādik kōr^{nē}, āsz mongyā, fijúk, ki a ... ki ēhes mēm? Mā mi nem [érthetetlen szövegrész]. Vót ēgy jó hāverom, Sipākināk hijtāk, most is ēty honvéd vót āz is, mi mindnyā... mi is honvéd vótām ... āsz mongyā, hogy no, fijúk, ākkor mēk két kōrt. Lēvāgātōt velē, āsz hāt kōr vót. Ebéd elōtt lētētűk. Mindēgy. Belētētűk. [Érthetetlen szövegrész. A hallgatósāg nevet.] Lētētűk. Lētētűk. āszt... kor ... hāt mi nem tuttunk, ^{be} ... bemēnnyünk āz ebēdre, mēgvót āz ebéd a ... Mēn̄ni kellēt a konyhārā, csājka vót még ... Bemēnnyünk ... Ez vót este úty hét órā felē lehetēt ... Begyōn a politikāji tiszt, āszongyā, hogy ākik ... dēlutān a hāt kōrt lēvāktāk, jelēnkēzzenek. Hāt, nem vót mit, hāt jelēnkēzni kellēt. [Érthetetlen szövegrész.] Jelēnkēzzünk lē, mongyāk el, hogy mi vót. Elmontuk neki, hogy mit vót ... Tōbbet sosē lātűk a zizēt, a törzsōrmestēr urāt. Elvittēk.

(Éppen azt akartam kérdezni, hogy onnan ment-e nyugdíjba.)

Hāt hogy ő onnát mēnt, vāgy nem (...) Őtet többet nem lāttuk, ő elmēnt onnāt, hogy őt hovā vitték, én nem tuggyuk. (...) Ott ... ot míg én Kálocsān vótām, mer oszt elkerültem ...

(Egyébként Kalocsa olyan híru volt, hogy az nagyon kemény hely.)

Hāt ... első osztā, izébe vótunk, első ... vonālbā vótung bent ālt ā ... Hāt mer ākkor, teccik tudni (...) Titó vót ā lāncos kutyā, hāt ot vótunk ā hātār mellett, útyhogy nekünk nem lehetett ottān nē mār^{iro} jobrā, bārrā, hāt vótāk ottān ojan dolgok bizony, hogy ottān nem lehetett jāccāni, mer ā tisztēket mēttāmādtāk ...

(Olyan is volt?)

Hāt persze! Úton gyöttek házā befelē, mēktāmādtāk ōket ā ... és hāt Kálocsā āzēr nāgy izé kātólikus kōsség vót, izé, ot vót^{mindēn}, s nem lehetett ottān ... De āt-tú eltekintve, mink nekünk ā tisztēkkel āmūgy ... āvval āz ēggyel vót nekēm problēmām ... Ő elmēnt. Utānā [érthetetlen szövegrész] sē politikāji tisztel, sē csā-pāttisztel vāgy āz ezretpārāncsnok ... nekēm sēm̄mi problēmām nem vót. Útyhogy ... ēnnekēm, én nem monthātom āsztāt ... hogy verjē mēg āz Isten, mer ijē vót, meg o^{vót} jā, nem. Én tuttām, hoty kātōnā vāgyok, eszt csinālni kell, esz végre kēl hājtanī, kész. (...)

(Ez volt Kalocsán. És mi volt Miskolcon?)

Miskolcon, mām mire idekerültünk ... mink ... ēggy új ... épüledbe kerültünk mostān mi ā rendőrlāktānyā, āmit most fēlēpítettek ā ... ākkor, ābb' āz idōbe mēk szāznēgyes lāktānyānāk hījtāk ...^{Itt} ā Szēmpéter kāpu^{bā}, āhogy mēnnyünk innet Miskócnāk befelē, ā bāl oldālon ... Odā jōttünk mink be ...

(Én a Rudolf laktanyát tudom.)

Nem. Á Rudolf āz bent vān, oszt ez meg it vān, āhogy gyōvünk Miskolcrā, Szēmpétert^l gyōvünk befelē, bāl^{kézre} ottān vān. Mer vót ēgy māsik lāktāⁿvā, izé is, lāktānyā is, āsz fēlül vót, āz tūzērēké vót ... ez mēg ā pāncēlosoké vót itten. Ákkor ... mink vārtuk mā āz újoncokāt ... Nekünk kellēt ... ā szālmāzsākot mēt-tōmni nekik, úty kellēt vārnunk. Mēggyöttek ... āz újoncok, béke szēnt vót, kāptunk ēgy jó pāráncsnokot, Nāgy Imrének hījtāk^k, bānyāszgyerēk vót. Mikor bemutatkoz..., mindēnkineg be kellēt neki mutatkozni āz ētkēzd^{ébe}, ki ... mījen szārmāzāsū, vāgy honnāt, honnān gyōn, hāny csālād? Mēnny āz ... Ez vót. Útyhogy én ... ā kātōnāidōrū nem monthātok sok rosszāt. Útyhogy én csāk monthātom, hogy jó vót. Bār ezek ā fījūk is, ākik ot vānnāk, vāgyis lesznek mostān, ākik most is be-vonū^lnāk, bār ōk is ennyit mondānānāk.

(És Verpelét?)

Verpelét? Hāt Verpelētēn mār csāk ānnyit vótunk, hogy ... ā tāborból^{el} ... tāborbā vótunk Fēldēbrōn ... Hāt ide behurcolkottunk, mā mer ide nem lehetēt Miskócrā jōnni ā ... nehéz gépekkel ... Odā behurcolkottunk, ottām mā csāk ā ... lēszerelést vārtuk. Ennyi vót āz idō, útyhogy ... Ottān mā jó idō vót, útyhogy mā ottān mirānk nem is nāgyon nésztek ... Lēszerelés elōt vótunk, hāt ... szolgālatot csāk kellēt ādni, de ā tisztēk is, mēg mindēn^{ki}. Nā hāt én āszt, ēggyet sājnālok

benné, hogy ... egy nappal el kellett hámárab gyönnöm, mert ... jöttek újoncok, oszt este megyék fél, ász mongyá a nápos, hogy ... szakászvezető elftárs, ász mongyá, hogy tessék lémenni a ... szeméjügyre, mer it vót a főhádnagy elftárs, ász mongyá, hogy ázonnál mēnyen lē, há mēggyön. Mēgyék lē ... Mongyá a szeméj-ügyes, hogy ... no szakászvezető elftárs, ász mongyá, félmegy, ágyyon lē mindēnt, ász mongyá, mert ... mága hónap réggel ennyi mēg ennyi embert visz ... Ózdrá, *izé e* ... kiegészítőbe, nē. Ózdon. (...) Mēn... hogy oszt fel is mēntem, hāt ... mondom a fíjúk^{nák}, no fíjúk, nekēm el kēl mēnni. Mēr? Hāt hogy beszéltük mēg? Hāt ēccerre mēgy..., mēktárcsuk az a búcsút, tisztékkal, ákik ot vóták, el ... tártjuk ... No mos sájnos nekēm it vān, nekēm réggel mēnnēm kēl, lē kēll ádnom mindēnt, mondom, mēnni. Ot vót mā a civilruhā bent, mā én félőtősztem ... civilbe ... gyön a zászolóájpáráncsnokom a fojosó végig, mēglāt, szolt is szakászvezető, hāt mi vān? Mondom, főhádnagy elftárs, jelentēm, mā én civil vágyok. Hotyhoty civil? Mondom, útyhogy ... lēnt vótām a szeméjügyön, oszt tizenkēt vāt tizenhárom főt kēl vinnēm, mondom, Ózdrá, mondom, a kiegészítőbe, és nekēm evvel el kēl mēnnēm. *Ász mongyá*, de remélem, ász mongyá, hogy elgyön elköszönni ... Mondom, megígérēm, főhádnagy elftárs, hogy elmēgyék, mondom, elköszönni, mondom, de ... sájnos, ámibe mēgēggyesztünk, nem ... páráncs, mondom, még én páráncs alāt, nekēm ász kēl tejjesíteni. Útyhogy eszt az ēggyet sájnalom, hogy nem tuttām a fíjúkkal ... a végén el ... köszönni.

(Ezek szerint szakászvezető lett. Kérdezni is akartam, hogy milyen rendfokozatot ért el. Hogy volt az akkori hadseregben, hogy valaki előlépett?)

Hāt eszt ... esztet én nem tudom, eszt csak a páráncsnokok tudnāk mēmmondani, mert ... igaz-ē hāt, összehífták ēggy ezredgyülést, oszt ot vót az egész ezred, ákkor felolvástāk, hogy ipszipszilon őrzető, tizedēs ez az, az az, szakászvezető, oszt ákkor így.

(De ezt nem mondták meg előre?)

Neeem, esz nem montāk mēg.

(...)

(Általában hogy léphetett valaki előre?)

Hāt ... áltālābā úty, hogy mongyuk mā a hátsereghēz (...) a hátsereghēz viszonyítvā, mēg a ... elméleti tudās is, mēg ānnāk a szorgálmā, mēg mit tudom én, hāt eszt ... mongyuk a páráncsnokok esztet értékelték, és az áltāl terjesztették fél, oszt ... gondolom én, hāt csak ezék szērint. Hāt hogy mongyām, én hárminc ... hāt hónapot vótām kátonā, de ... ēgy nāpot nem vótām börtömbe, mā nem börtömbe, a fogdābā.

(...)

Útyhogy ... én eszt a rendfokozatot elértem ... No még egy ... dolog vót benné a ... izébe, mer igaz-ē mā hármincāt hónapot létőtöttünk, oszt montāk, hogy még visszā kēl márādni ēggy év^{re}, hāt ákkor mā *mondom* mā ez bāj, mēm montāk a többijek is, igaz-ē, hāt vóták több ... csālādos is, nemcsāk én ... Gyöttünk házā

szabáccsāgrá, no fjúk, mēbbszēltük, nem mēnnyünk vissza ... ēggy órāvāl később. Ęggy órāvāl később mēntünk vissza ... Hāt ... persze, tuttāk, hāt ott ā nāpo... vāgy ā kápujelzés. Visszāmēnnyünk, māsnap ... rēport. Mēntünk fēl ā zāszlóāj-párāncsnok, politikāji tiszt, kisztitkār ... [!] Tuggyuk, hogy mivel jār? Tuggyuk. Mēr gyōttünk? Mēmmentuk nekik, hogy ... āzēr nem ākārunk, gyōttüing be, mer még ēggy ēvet nem ākārunk visszāmárādni. Hāt ki montā, āsz, hogy ēggy ēvet? Hāt ... errūl vān szó, hāt nem tuttuk mink sē pontosān, csāk hāllottuk. No, ebbūl nem is let sēmmi sē, útyhogy ez, ez elsimúlt mindēn. Ąsz montāk nekēm, ā zāszlóāj-párāncsnok, hogy ez lē vān tudvā, simā, sēmmi problēmā nincs bennē, útyhogy ... ijen ... dógok nem vótāk.

(Őreg katonānak mār több mindent el is nēztek.)

No, el is nēsztek, hāt persze vótāk, vót ēggy ... ēggy igē jó bārātom, mā mēkhāt szēgény, esz honvéd vót, it vót kelecsényi, munkātārsāk is vótunk (...), hāt ōneki sog bājom vót velē, mer ō ... bizony ō sokāt kilógott ā hāmfbūl, osztām bizony hā én nem ... lépēk neki közbe ... ā zāszlóāj-párāncsnokomnāl, hād bizony ō ākkor ... ot tōltōttē vónā ... ā nāpjājít, āhol nem kell. Osz ... sokāt rimānkōttām értē, hoty fōhādnyāg elftārs, hāt ... csālāggyā vān, nem sok vām mā. Tudom, hogy mijen ... ingērūlt is, hi... hirtelen beugrik is, nnnē tessék mā, āz utōlsō hōnāpok vānnāk neki, mondom, most ... bōrtōmbe. Tessék mā elnēz...! El is nēszte, útyhogy nem is vittē osztān, útyhogy lē is szērēlt ō velem. Hāt ā hātseregbe hārminhāt hōnāp āz nāgy idō. Ęs ot sok mindēn mevót. Nem ott. Ąz ēledbe is, nem még ottān. Ott, āhol, mer ottān āz ember ott āz ūgy vān, mint ēty csālād, így ... mer ot vālō... hoty hā egy ijen dārāp kēnyēr vót, hā nem vót, nem āsz, hogy nem vót, mer vót, ākkor fjúk ennyi vān, ākkor ennyi felē tōrtē mindēnki, hogy vót. Osz ākkor ūgy ēttē. De ojjān nem vót, hogy óóó ... bemēnēk, oszt ve-rekēggyünk, mēg ... ūssük ēgymāst, ojāsmi szó... ot sohā nem vót ijesmi ēggyātālān.

(Akkor magānak jó szerencsēje volt, nemcsak a bányász-kōszōntēs mondja így. Jó kōzösség volt a bányānāl, és ugyanūgy volt a katonasāgnāl.)

(...)

Hāt én nem ... nem pānāszkodok, āmbār ... pānāszkōthātnek mā jobbān én ... Hārminhāt hōnāp, igāz-ē? De jó vót. Elmēnt āz is.

(Szakaszvezetōségig jutott. De őrmester mār nem lehetett. Oda iskolāzōttāsāg kellett volna.)

Nem. Nem kellēt iskolā ... Hāt mongyuk mā ott ā fejleccsēgi fog [!] is vittē āsztāt, mongyuk, de mār ēnnēkēm āz idōm ... āz mār nem vittē vónā ārrā, hogy el-telt vónā ēgy bizonyos idō, mer ēgy bizonyos idō utān lēhetēt ... kinevezni. Ępūgy, mind ā ... tisztēket vāgy ā fōtiszteket. Lēhetēt ... mongyuk két ēv utān, ākkor lēhetēt vónā ēggy ... még ēggy izē, rent... rentfokozātōt ...

(Tehāt, ha tovābbszolgālō lesz.)

Ąkkor ... ākkor mēkkāptām vónā, ālāirtām vónā, hoty ^{to} ... mer vót ojā szó, hogy ... mārādok tovāp szolgālⁿⁱ. Ęm mondom, nem ākārōk mārādni tovāpszol-

gálónak ... Mém mikor lészéréltünk is ... utānā is ... fēlhitták ide ā tānācsrā, hogy ... mēnnyünk ā rendōrséghez. Mondom, nekēm elég vót ā hārminchāt hōnāp, nem āzēr, hogy nem szerettem, de jō ... de én nem ākārok tovāp kātōnā lēnni. Útyhogy ... ēnnekēm ez ...

(Mās volt a kātōnai főiskola, és mās az altisztī iskola.)

Igēn. Igēn. Ahogy említettē ōn elēp, hoty hogy gyōttek ezēk ā tisztēk ... Hāt vōtāk ākkor tisztīiskolāk. No hāt ākkor ... nem szāmítot, hogy mēvvān ā nyōc osztāj, ākkor még nyōc osztājru^l ... keveset lēhetēd beszēlni ... Elmēntek iskolārā, igēn, iskolārā, onnāt oszt kigyōttek ālhādnyāgy, hādnyāgy. Hāt nāgyobb ... rentfokozāttāl nem gyōttek ki ... Hā ātālābā ālhādnyāt, hādnyāgyāl gyōttek ki ā ... izēhēz, ā ... āz ālētysēkhēz ... És ezek vōtāk mār āzok, ākik ... ā kikēbzōk. Dehāt ... ākik ōk mār kigyōttek onnāt, mind mink mār kétēvesek vōtunk ... hāt ānnyit tut-tunk mink is, ōk ... mind ōk ottān, mer sokāt ojānokāt kérdēszték még bizony tōlünk, hogy ... esz hogy is kēl csinālni. Mer āz ēggyik ... ojā vōt ... hogy ā gyālōgos ... test... izē testūlethēz vōt kikēpez^{ve}, vōt, āki ā tūzērsēghē, vōt, āki ā pāncē... mer āki pāncē^{os}, āz értēt... mer āki pāncē^{elo} ... De āki ojā vōt, nem āz vōt kikēpezve, āz nem értēt hozzā. Útyhogy ... vōtāk ābbā ojān dolgok, hogy bizony ... ottān sokāt mēk kēllēt ... ā... zālhādnyāgy ūrnāk ... elftārsnāk, még ākkor elftārsnāk, hogy mēkkérdēsztē, hogy ... szēgyēltē, nem szēgyēltē, hogy ... hāt tizēdēs vātū szākāsvezetō, vāgy ōrvezetō, hogy mmmāgyārāz mā mēk, hoty hogy is kēll esztet csinālni. Mer én ... nem esztet tānūltām ... De nem vōt ābbā szēgyēn, szīvesen mēmmāgyārāsztā, hā tuttā, hogy ot vā, hogy eszt ity kēl csinālni. De nem vōt ābbā, hogy lēnēsztē vōlnā ēgymāst, ēggy ālhādnyāgy mēkkérdēsztē, vāgy ēty hādnyāgy mēkkérdēsztē āsztāt, hogy ... mārpedig én nem eszt ā ... szākāt tānūltām, hā esztet. Mār pedik, hā tē most ide vāgy osztvā, ākkor esztet ... hā mēmmāgyārāsztā neki szīvesen. Hād bizony ... ēty hārckocsibā vāgy egy rohāmlōveg^{be} belēgyōtt egy ojān, āki nem tuttā ēggy ālhādnyāgy āz iskolārūl kikerūlt, āki nem is foglālkozott āv^ā, hoty hogy is vān āsz, hāt szēt sē tudod bennē nézni, mer bizony ... hā ijē szūk vōt mindēnnek ā területē, ābbā lōvegēk, ābbā lōvedēkēk, ābbā mindēn elter^{ülve}, oszt ābbā vān nēty szēmējzet, ott ā lōvegnek hej, hād bizony, el sē tuttā kēbzēlni, hogy mi is āz, mi is lēssz āvvāl.

(...)

(A politikai tisztēk milyen iskolāzottsāgūak voltak?)

Hāt én esz nem mondom mēd, de hogy ... ūgy kerūltek odā mint politikāji tiszt. Hogy oszt neki mijem beiskolāzoccsāgā, mijen iskolā vōt, ^{hogy ēggy} ... én eszt nem tudom, de ... kitētētēk, politikāji tiszt, kēs. Ennyi. Hāt mi nem kérdēszhē ... nem is kérdēszhettük még...

(Engem āzēr ērdekel, mert a politikai tisztēkrōl ānnyi vicc volt.)

Nem. Nézzē! Nekünk ... hāt ... mit mongyāk? Ēm még ... hārminchāt hōnāp ālāt vōt sok politikāji tisztēm, de ... én ... nem ... mernēm āsz mondāni, hogy nem tānūt, mēn nem mūvelt embēr vōt, mer āb biztos, mer hāzudnēk, hā āsz nem

mondánám, hogy nem művelt emb^ber, mer művelt emb^{er}er vót mind. És értett á pol^{iti}, még az tánúltá, ákkor, és há l^{egy}ött elő^{ad}á, mer ottán ábbá az időbe, igaz-
ë, hétfű réggel nyóc órától kilenc órájig politikáji foglalkozás vót. Teccët, nem
teccët, ez, ez vót. Végë vót á politikáji foglalkozásnak, ákkor m^{ent} á szákfog-
lalkozás utáná még ... De az, ezek o^jám művelt emb^{er}erök vóták, ez nem kijábált
ëggyik s^ë. Há váláki nem értett válá, h^{at} ém m^{em}mondom őszintén, én s^ë tuttám,
hogy mi á politiká. Ém m^{em}montám neki, hoty hádnagy elft^{ars}, mágyar^{azz}á
m^{ek}, hogy mi á politiká. Mi az á kommonizmus, mi jáz ez, még mi jáz az, még á
tőke, még ezáz. H^{at} m^{an} as s^ë tuttám, hogy mⁱ. H^{at} hol? Én nem tánúltám az
iskolábá, m^{en} nem is tánúlhattám, mer ... ább' az időbe háború vót, ëty hetet
jártunk iskolábá, két hetet nem jártunk, mégint jártunk ëty hetet, nem vót tánító,
elvittek á [érthetetlen szó], ákkor á p^{ab} gyöt tánítáni, ász táⁿítot. H^{at} hol
tánúltunk? Nem is tánúltuk ászát! H^{at} osz vót, áki m^{em}mágyar^{aszt}á, igaz-ë,
osztán az emb^{er}er ottán ázér csak ... fejlődött ábbá, hogy ... mégis tuttá, hogy mi is
az á politiká, hogy mi az.

(Azt tetszett mondani, hogy most már éli a nyugdíjas éveket. Hogy éli eze-
ket?)

Él^{em}. H^{at} h^{al} Istennek, jól.

(Mivel telnek a napok?)

Mivel telnek á n^{ap}jáim? V^{an} ötve család méhem. Ázzál foglako^{zok} ... á fele-
ség^{em}mel ëggyüt, n^ë. Ók, mer m^{ink} vágyunk ketten, á v^{om}, ő ... hívátott, ő ... ő á
polg^{arm}est^{er}, őneki csak ákkor v^{an} idej^ë, mikor idej^ë v^{an}.

(Ja tényleg! Mondta is Ági. Tényleg, így van.)

Mikor őneki délut^{an} v^{an}, még á l^{an}yom, ő még az ovod^{ab}á v^{an}, ő is, dá^{du}s,
ná. Házágyönnek négy órákor, oszt ákkor négyen. De m^{ink} ketten, m^{ink} esz csi-
n^{aj}juk. Még ákkor v^{am} mellett^ë egy ... d^{ar}áp sz^{öl}l^öm. Ennyi á munk^{am}.

(Milyen darab ez a szőlő?)

H^{at} o^ján ... mit mongyák? Ez^{er}h^{ats}z^{as}zh^{at}v^q t^öke v^{am} benn^ë.

(Akkor az nem kicsi!)

H^{at} nem kicsi. Végig lehet rájtá nézni. H^{at} nem nemes sz^{öl}l^ö. Direkterm^ö. It
mihozz^{ánk} it hásonl^{ít}unk. Direkterm^ö, konkordi sz^{öl}l^ö v^{am} benn^ë.

(Ézt már hallottam. Mi az a konkordi szőlő?)

(...)

Esz feket^ë sz^{öl}l^ö. H^{at} ... májcsák o^jám, mint az ot^{ell}ó, de nincs ányirá v^{ör}ös,
mint az ot^{ell}ó, mer az ot^{ell}ó az ëty fest^{ös}sz^{öl}l^ö. Áz ot^{ell}ót, ász fest^{ös}sz^{öl}l^önek hász-
n^{aj}ják b^{ar}hol.

(Az otelló szőlő enni jó, de a bora egy kicsit karcos.)

Nem á. Fⁱⁿom. Fⁱⁿom az ot^{ell}ó sz^{öl}l^ö. M^{ar} csak ázér mondom, mer t^{en}nap,
t^{eg}n^{ap} vótunk á pinc^ébe á ... á b^{ar}átomm^{al} itt á szomszéd^bá, n^ë, oszt ő most v^{ett}
v^{aty} két mázsá sz ... izét, ot^{ell}ó sz^{öl}l^öt, h^{at} jó, csak még mos forr.

(...)

Hà tuttám vóná, hogy ije szép vendégök jönnek ...

[A feleség közbeszól: *Ákkor rākészültünk vóná. Ágiká szólt vóná!*]

(Milyen az a konkordi?)

Ez ëty konkordi, ëggy, ëggy, ëggy ... direkt ... hāt ity híjjāk ... száknyelven is, mer szőlősi direktermőnek mongyāk. Ez ëgy nágyon fīnom szőlő ... hā beérik, hāt mongyuk, ā mostāni időkhō beérēd, be. Beérēt. Nāgyo fīnom, és ā borā is nāgyo fīnom. Eszt, mink eszt szoktuk meg, eszt isszuk ... Nekem ā ... nem nekem, ā vōmnek ā nāsza egri, ő, āz unokām ot vān Egerbe, tūzoltó parāncsnok hejettes, Egerbe ... Hā ōk elgyōnnek, ā felesége Ildikó, mer hārom Ildikó vān ā csalādbā. Ő āsz mongyā mindik, hogy ē csāk ebbū iszok ëty kortyot, āsz mongy... mer ez nem ojam, mint āz egri, āsz mongyā. Mer āz egri borok, āzok nehéz borok, mēg āz ālföldi borok. De mink esz szerettük mēg, mēg eszt isszuk mēg. És nāgyo fīnom, hāt oját tekintve, hogy direktermő bor. Itt ā mi vidékünkön nincsen is ótvāny. Ics csāk ez vān.

(...)

(Milyen fajta szőlő van még?)

Hhh, konkordi ā nyócvq szāzálékā, elvirā, āsz fehér, vān āz izābēllā, āz is feketē. (...) ā novā, ā novā, āz nem jó, mer āsz fehér, āsz pērgős is, de āz ízē sē, mer āz, hā ... ābbūl berūg āz embēr, ākkor ... (...) De āz Isten ōrizz āttūl. (...) ākkor még vān ā bucsēk, āsz nem tudom, hogy ismeri-jē. Apró szemū, feketē ... De festőszőlő. De nāgyon fī^{nom}, hā ojan idő vā rā, ojam borā vām, mind āz olāj. Az nāgyo fīnom szőlő.

(Apró szemű? Bőven terem?)

Óóó, rēngeteget. (...) Hāt, vān, āki bākónāk híjjā, āhogy mongyā. Vān, āki bākónāk híjjā, mi bucsānāk híjjuk. Nem kēl pērmetēzni sē. És ā bātāmⁿāk vót ëggy ... ëggy ojan ...nētyszāz nētyszögölē, ebbūl, tisztā ebbūl ... De mikor āsz kiforrott, āz mikor öntöttē, āz mind āz olāj, āz úgy ... de ābbūl bevēt két pohārrāl, āz biztos ... észrevētē, hogy ... Útyhogy ... ittem mifélénk ... ez vān. Itten ótvā szőlő it közelibe nincsen is csāk ...

(Igen. Ezzel könnyű bánni, nem kell permetezni.)

Hāt én nem is szoktām pērmetēzni.

(Egyáltalán nem?)

Éggyātālān nem ... esztet nem kēl pērmetēzni. Hā eszt āz ëty konkordi szőlőt ... māsikāt sē ... Mā vót nekēm izs bennē vāgy nyócvān tōke ótvq, de mā āzok kimēntek ... Útyhogy ... még vān vāty ... pār tōke, de āsz házāhorgyuk mēgē...

(Egy kollégám kérte, hogy mondjak neki olyan szőlőt, amit nem kell permetezni. Majd mondom neki, hogy jöjjön el Felsőnyárádra.)

Esz nem pērme ... Ebbūl mār rēngetegen vittek, ebbūl ā konkordi szőlőbūl, és ā fāgyrā sē érzékēny. Útyhogy ez nāgyon ... fīnom szőlő, jó ... Útyhogy ... Mink szeressük, no!

(Azt hiszem, nagyobb a szeme is, mint az otellóé.)

Nagyobb. Nagyobb. Ánnák májcsák ojam, mint ëty, hāt nem mind ëgy bōdi szilvā, mer āttul kiseb, de ... Jōl mēkteltek ā szēmek.

(Hāt azt hiszem, hogy meg is köszönjük.)

A felvételt Fekete Péter főiskolai tanár készítette a Miskolci Egyetem magyar szakos hallgatóinak nyelvjárási kizárállásán 1998. november 16-án az adatkōzlō otthonában. A „szép vendégek”, ahogy az adatkōzlō fogalmaz, az egyetemi hallgató lányokat jelenti a kérdező tanár társaságában. A kérdező által említett Ági a szöveg lejegyzője, aki Felsőnyárádon született. A szöveget lejegyezte Kornyané Szoboszlai Ágnes 2008 januárjában.

Megjegyzések a felvételhez

A szóalak váratlan befejezését, „elharapását” tapadó ... jelzi. A vártnál hosszabb szünetet sem elöl, sem hátul nem tapadó ... jelzi. Ha a nem tapadó ... után nagybetűs kezdés van, azt jelenti, hogy az előző rész vége vessző előtti, mellékmondati, felvitt véggel zárul.

Az adatkōzlőnél meg lehet figyelni, hogy a hosszabb szüneteket például a kötőszó, a jelző, tehát a szorosán összetartozó elemek között tartja.

Beszédében a három palócos magánhangzó fonéma (*á, ā, ë*) használata következetes. Nem következetes viszont a zártszótagi *l* kiesése, tehát a *volt ~ vót, Miskolc ~ Miskóc* alakok váltakoznak. Szintén nem következetes a *meg* igekötő és a *meg* kötőszó *g*-jének hasonulása a rákövetkező mássalhangzóhoz. A nyelvjárási és a köznyelvi alak akár egymás szomszédságában is előfordul mintegy korrekcióképpen (*tënnáp, tēgnáp*).

Néhány tárgyi magyarázat

A *Gërendās* népszerű kocsmá egy régi parasztházban Felsőnyárád központjában. Kelecsény, azaz Felsőkelecsény az északi szomszéd falu, a *Szëmpétëri kápu* Miskolcra a Sajószentpéter irányába kivezető út.

KORNYÁNÉ SZOBOSZLAY ÁGNES

Mezővárosi személynevek a középkori Északkelet- Magyarországról

A magyar középkor utolsó bő két évszázada a nyelvészet, azon belül is a névtan szempontjából igen érdekes, sok változást hozó periódusnak tekinthető. Ez a folyamat a jobbágyság névanyagán is jól nyomon követhető. A fejlődés legfontosabb jellemzői az egyelemű nevek kételeművé alakulása, a magyar nevek forrásokban való elterjedése, végül pedig a vezetéknevek megszilárdulása, azaz családnévvé válása.¹

A 14. századra az okleveles anyagban a legjellemzőbb névhasználati formák egyike az apa nevéből a latin *filius*-szal történő névalkotás. Szintén gyakorinak tekinthető az a típus, amelyben valamely helynév és a latin *de* prepozíció segítségével jelölték meg az illető származási helyét. Ha valakit külső vagy belső jellegzetességei alapján neveztek meg, általában a *dictus* megjegyzést illesztették a névhez. Ezeket a neveket a névtan egyelemű neveknek tekinti, mivel gyakran még nem is állandósultak, azaz nem váltak tulajdonnévvé, hanem csupán értelmező jelzői szerepet tölthettek be.

A 16. századra e latin kifejezések jórészt már eltűntek a források személyneveiből, a *de* prepozíciós nevek kivételével, ezek ugyanis még a 15–16. században is használatosak voltak. 1436-ban például egy újlaki polgár neve szerepelt kétféleképpen egyetlen oklevélben: *Benedictus de Sara* és *Benedictus Saray* (MOL, DL 12889). A tulajdonságra utaló személynevekben mind ritkábban jelent meg a *dictus* kifejezés és a korábban használt *filius*-szal képzett névformák is egyre inkább kikoptak a használatból. Az apa nevéből létrejött vezetékneveknek egy új és jellegzetes esete terjedt el, mégpedig a szülő nevének eredeti formában való átvétele, amit néha a *-fi(a)* utótag is kiegészített. Remek példa erre a Szikszón 1414-ben szereplő *Georgius Bothfya* nevet viselő esküdt, akinek apja valószínűleg az 1406. évi szikszói kiadványban szereplő *Ladislaus Both* volt (DL 9159, DL 10258). Az ilyen típusú nevek egyre inkább megszilárdultak, azaz viselőiket több különböző oklevélben is következetesen azonos elnevezéssel illették.

¹ A témára nézve alapvető munkák: MELICH 1943, valamint BÁRCZI 1958/1980. A névtan alapvető kérdéseire lásd HAJDÚ 2003. A fejlődés kezdetére és a kételemű nevek kialakulására lásd FEHÉRTÓI 1969a és 1969b.

A másik nagy különbség a 14. és a 15–16. század személynevei között az, hogy a latin kifejezések száma az oklevelekben mindinkább visszaszorult: a latin névalakokat a magyar formák váltották fel. Ez először a vezetéknevekben jelent meg. Legjellemzőbb példái különböző tulajdonságokat fejeztek ki, így például a *magnus* kifejezés helyett mind gyakrabban a *Nagh ~ Nogh ~ Nagy* névalak olvasható az oklevelekben. A keresztnévben a latin háttérbe szorulása az oklevelezési gyakorlatban azonban csak jóval később ment végbe, bár már ennek is megmutatkoztak az első jelei. Új típusú névalak volt például az 1520-ból Tályáról fennmaradt *Loches Lorinczne* feleségnév is (MOL, DF 217915). Száz évvel korábban ezt a személynevet még minden bizonnyal a **conjunx Laurentii* *Loches* kifejezéssel vetették volna papírra. A latin visszaszorulása a foglalkozásnévből alakult személynevek körében is jól kimutatható: a mesterség megjelölésére is egyre inkább a magyar kifejezéseket kezdték használni az oklevelek írói.

A legjelentősebb változás a különböző jelzőket felváltó vezetéknevek, majd ezek öröklődővé válásával a családnevek elterjedése volt. A folyamat valamikor a 14. század közepén kezdődhetett el, és egészen a 16. századig elhúzódott. A név előtagja először megszilárdult, az adott személy azt tartósan viselni kezdte. A vezetéknev később öröklődővé is vált, és a nevet először viselő személytől a lezármazottak is átvették. Ez már családnévnek tekinthető névalak, bár még a 16. században is előfordult néha, hogy a viselőik szándékától függetlenül ez a családnév megváltozott.

A nem öröklődő vezetéknev mindig az adott személyre vonatkozó jellemző jegyet fejezett ki: árulkodott származásáról, foglalkozásáról, jelleméről, külalakjáról stb. Attól kezdve azonban, hogy a család tagjai közül többen is viselték, a személy és a név által hordozott jelentéstartalom eltávolodott egymástól, azaz a név által hordozott eredeti közzői jelentéstartalom már nem volt a viselőjére érvényes. A személynév kutatásnak az egyik legfontosabb és legvitatottabb kérdése éppen az, hogy mikor következett be ez a változás, azaz mikor lett a vezetéknevből öröklődő családnév. A probléma a nyelvészek mellett a történettudomány képviselőit is foglalkoztatja. A nevek által hordozott eredeti etimológiai jelentésből megfelelő kritika mellett különféle, a középkori gazdaságra és társadalomra vonatkozó információkat lehet leszűrni. A személynevek ugyanis társadalmi produktumok, annak fejlődését követik, és azt híven tükrözik.

A személyneveknek a történettudományban történő felhasználására különösen képpen azért van szükség, mert a magyar középkori forrásanyag meglehetősen egysíkúnak tekinthető a jobb forrásadottságú nyugati országokétól eltérően. Nálunk leginkább a birtokjogi vonatkozású iratok maradtak fenn, amelyek azonban kevésbé segítik a középkori társadalom, gazdaság és kultúra pontos megismerését. A középkori személynévanyag történeti forrásként való felhasználása főként a foglalkozási viszonyok vizsgálata során lehet hasznos. A foglalkozásnévből képzett személyneveket rendszeresen felhasználják például a jobbágyság történetének és a mezővárosi iparűzésnek a vizsgálatához.

E névtörténeti szempontból igen képlékeny időszak személyneveinek elemzése tehát mind a két tudományág számára alapvető fontosságú. A fenti okok miatt a kutatók több alkalommal is tettek már közzé különféle eredetű jobbágyi személynévanyagot.² Ezeket a névállományokat általában hasonló módszerekkel elemezték. Vizsgálták az egy- és kételemű nevek arányát, a vezetéknevek típusait, azok elterjedését, az egyes keresztnévek megjelenésének gyakoriságát, valamint következtetéseket vontak le a névörökléssel és a névadási szokásokkal kapcsolatosan. Általánosan jellemző ezekre a forrásközlésekre, hogy leginkább összeírások felhasználásával készítették őket, s ennél fogva egy adott településről, birtokról, vagy megyéből valamely meghatározott időpontból aránylag nagy számú személynevet tartalmaznak. Nem nyújtanak azonban időbeli perspektívát, azaz nem lehet velük a névadási szokások időbeli változásait pontosan nyomon követni.

Alább a középkori Hegyalja és szűkebb környéke mezővárosaiból fennmaradt oklevelek névanyagát teszem közzé. Az oklevelek 1303 és 1526 között íródtak. A 172 oklevél legjelentősebb része mezővárosi kiadvány, amelyet a magisztrátusok általában birtokügyletekről állítottak ki, kisebb részük pedig plébános, közjegyző és más oklevéladó szerv által kiadott irat. Meg kell azonban jegyezni, hogy ezek az oklevelek nem fedik le teljesen a térség ilyen jellegű forrásanyagát, csupán egyfajta mintát nyújtanak abból. A forrásokat primer, kézíratos formában használtam fel, tehát egyenként ellenőriztem őket. Ez azért is bizonyult hasznosnak, mivel számos esetben pontosítani lehetett a már kiadott oklevelek névanyagát. A források összesen 1987 nevet tartalmaznak. Ebből 1751 személy nagy valószínűség szerint mezővárosi polgár vagy legalábbis mezővárosi lakos volt. A maradék 236 fő egyházi személy, városi polgár (Bártfa, Kassa, Eperjes) és környékbeli nemes, de néhány báróval is találkozhatunk közöttük.

A közzétett forráscsoport bizonyos előnnyel bír az összeírások és jegyzékek felhasználásával készült forrásközlésekkel szemben, mivel az általa képviselt bő kétszáz évet nagyjából egyenletesen lefedve aránylag hűen tükrözi a névadási szokások változását is. Ez még akkor is igaz, ha a 14. századi oklevelek általában kevesebb nevet tartalmaznak a középkorvégi iratoknál. Ennek az az oka, hogy a 15–16. század fordulójára általánossá vált a Hegyalján az a szokás, hogy

² Hogy a szempontunkból itt csak a legfontosabb forrásközléseket említsük: csaknem 4000 jobbágynevet közöl SZABÓ 1954; 16. századi török pénzügyi anyagot dolgoz fel FEKETE 1955; három szlavóniai uradalom urbáriumát teszi közzé TÖRÖK 1961; 14. század végi okleveles anyagból végzett gyűjtést FEHÉRTÓI 1968; két összeírásból rekonstruált, majd elemzett 610 jobbágynevet MEZŐ 1970; két forrásmunka alapján tett közzé személyneveket HAJDÚ 1984 és 1985; Szentgyörgy mezőváros urbáriumának névanyagát adta ki LÉVAI 1985; mintegy 1100 személynevet tartalmaz KREDICS–SOLYMOSI 1993; csaknem másfél ezer jobbágy nevéet közli ENGEL 1995, ehhez lásd még ENGEL–FEHÉRTÓI 1996; három középkor végi bortizedjegyzék adatait tartalmazza SZAKÁLY–SZÜCS 2005; Kállósemjén településről származó virtualia-jegyzék névanyagát közli N. FODOR 2005.

szinte tucatjával sorolják fel az ügyletnél jelen lévő tanúkat. További előny az is, hogy az oklevelek kicsi és gazdasági-társadalmi szempontból aránylag egyenmű területről származnak, ezért egy meghatározott tájegység és adott társadalmi réteg névadási szokásait tükrözve egységes képet mutatnak.

Végezetül ejtsünk néhány szót a nevek közlési módjáról! A neveket az oklevelek keltezése szerinti rendben, az oklevél legfontosabb adatait feltüntetve tesszem közzé, a forrásban való előfordulás sorrendjét és az oklevélszövegben szereplő legteljesebb névalakot figyelembe véve. A névalakok alanyesetben állnak. A latin jelzőket (vezetékneveket?) mindig kis kezdőbetűvel, a magyar nyelvűeket pedig nagyval írom. Ha az oklevelet átírták, az átíró oklevél neveit az átírás időpontjára, az eredeti oklevél neveit pedig az eredeti időpontra vonatkozóan közlöm.

A névszerkezetekből kihagytam a névtörténeti vizsgálat szempontjából használhatatlan szavakat (pl. *videlicet, scilicet, item* stb.). Ugyanígy nem vettem figyelembe azokat a társadalmi állásra vonatkozó kifejezéseket, amelyek nem tekinthetők a személynév integráns részének (*domus, domina, miles, magister, egregius, venerabilis, honorabilis, providus, circumspectus, sagax, reverendus, religiosus* stb.). Feltüntettem azonban azokat a kifejezéseket, amelyek iskolázottságot fejeznek ki (pl. *decretorum doctor, artium liberalium baccalaureus* stb.). Az egyházi személyeknél az egyházi intézmények általában meglehetősen hosszú leírását elhagytam, ezekből csupán az egyházi hierarchiában betöltött rangot és az intézmény helyét közlöm (pl. *prepositus de Lelez*), de utóbbit is csak akkor, ha az nem magától értetődő. Ugyanígy egyes magas méltóságot betöltő személyek esetében eltekintek a cím gyakran több sornyi leírásától, csupán röviden és lényegre törően ismertetem azt. A polgárok által viselt különféle hivatalok (*judex, juratus, officialis, provisor* stb.) a dőlt betűvel szedett névadatok után zárójelben, normál betűvel állnak.

A helyet jelölő kifejezéseket mindig kiírom, akár a személynév részét képezik, akár csak értelmező jelzőként szerepelnek. Ahol ilyen jelző nincsen, az a személy értelemszerűen az adott mezőváros lakója lehetett. Az egyéb fontos adatokat, megjegyzéseket lábjegyzetben adom közre.

Az oklevelek ügyleteinél az egyes családtagokat általában egymás után sorolják fel, birtokos szerkezetet alkalmazva (pl. *Michael et Ladislaus filii Nicolai de Varada*). Ilyen esetben ezeket a szerkezeteket nem bontom fel, hanem egyben közlöm, amennyiben pedig a fent már említett, névtörténeti szempontból használhatatlan kifejezések is előfordulnak az egyes személynévek közé ékelődve, azokat kihagytam belőlük. Ha egy személy valamely családtagja a szöveg későbbi részében bukkan fel, de személyét egy névmás segítségével mégis az ő neve segítségével határozzák meg (pl. *Elena, sua conjunx*), akkor a névmás után zárójelben jegyzem meg, hogy kire is vonatkozik: *Elena, sua* (Dominicus dictus

Bari) *conjunx*. Ilyenkor azonban ez a név értelemszerűen tájékoztató jelleggel szerepel csupán, valójában nem tartozik a névszerkezethez.

Egyes nevek további neveket is takarnak. Ezek azok a *filius* szóval az apa nevéből előállított nevek, ahol a szülő neve is több tagból áll. Ilyenek az *x filius y filii z* vagy *x filius y dicti z* szerkezetet mutató nevek. Ilyen esetben az apa nevét külön névként is felvettem a listába, mivel névtörténeti szempontból ez is vizsgálható. Az ilyen neveket a fiú neve után csillaggal megjelölve közlöm. Amennyiben az apa neve csak egyelemű, nem szerepel külön adatként.

Ha a név olvasata kérdéses, formája nem szokványos, vagy helyesírása hibás, ezt zárójelbe tett felkiáltójellel jelzem. Az oklevél állapota miatt olvashatatlan részeket a bevett módon, szögletes zárójellel tüntetem fel. Ha egy személynév az oklevélen belül többfajta variációban is megjelenik, akkor a névváltozatokra ~ jellel utalok.

Névtörténeti adatok

1. Dátum: 1303. **Kiadó:** Patak város. **Jelzet:** DL 57232.

Regeszta: AOklt. 1: 533. sz.

1. *Vincentius* (villicus); 2. *Joseph filius Michola (!)*; 3. *Ladizlaus filius Thome*; 4. *Barnabas*; 5. *Alexander filius Acchinti*.

2. Dátum: 1305. **Kiadó:** Patak város. **Jelzet:** DF 214648.

Regeszta: AOklt. 1: 804. sz.

1. *Vincentius* (villicus); 2–4. *Stephanus, Petrus, Vallenth filii Hilarii de Hugka*; 5. **Hilarius de Hugka*; 6. *Anthonius filius Gregorii de eadem* (Hugka); 7. *Barnabas filius Michaelis*; 8. *Matheus filius Acincti*; 9. *Ladislaus filius Thome*; 10. *Joseph*.

3. Dátum: 1307. 07. 25. **Kiadó:** Achilles, pataki plébános. **Jelzet:** DL 1709. (Átírás, 1311.)

Kiadása: A. 1: 122. sz. **Regeszta:** AOklt. 2: 195. sz. és Bándi 689–90.

1. *Achilles plebanus de Potoka*; 2. *frater Benedictus prior de Nova Villa*; 3–4. *Sada, uxor sua, nomine Karachuna*.

4. Dátum: 1310. 11. 05. **Kiadó:** Achilles, pataki plébános. **Jelzet:** DL 1759.

Kiadása: A. 1: 194. sz. **Regeszta:** AOklt. 2: 987. sz. és Bándi 690.

1. *Achilles plebanus de Patak*; 2. *frater Laurentius prior*; 3. *Martinus filius Zolouk*; 4–5. *Stephanus et Emricus (!) filii Zidlik*; 6. *Bota*; 7. *Andreas*; 8. *Johannes filius Michaelis*; 9. *Ladizlaus filii Warou*.

5. Dátum: 1315. 01. 26. **Kiadó:** Patak város. **Jelzet:** DL 76235.

Kiadása: Z. 1: 175. sz. **Regeszta:** AOklt. 4: 20. sz.

1. *Paulus* (judex); 2. *Andreas* (judex); 3. *Paulus dictus Fudur* (juratus); 4. *Bacha filius Egidii* (juratus); 5. *Paulus filius Egidii* (juratus); 6. *Merc filius*

Michaelis (juratus); 7. *Donch filius Petri*; 8–10. *Johannes, Valentinus, Michael filii Jacobi*; 11. *Boch dictus Og*; 12. *Laurentius filius Andree*; 13. *Gregorius filius Dominici*.

6. Dátum: 1318. 04. 02. **Kiadó:** Vitomér, pataki plébános. **Jelzet:** DL 1915.

Kiadása: A. 1: 417. sz. **Regeszta:** Bándi 691.

1. *Wytomerius plebanus de Potok*; 2–5. *Zeuke, filii sui Nicolaus et Dominicus et Johannes*; 6–7. *Stephanus et Emericus filii Zelak*; 8. *Johannes filius Michael*; 9. *Ladislaus filius Waro*; 10. *Jacobus filius Petri*; 11. *Micael (!) filius Joanka*; 12. *Laurentius filius Micael (!)*; 13. *Emericus filius Hugus*; 14. *Demetrius filius Gregori*; 15. *Andreas dictus Boc*; 16. *Ogmanus*; 17. *Nicolaus filius Benedicti*; 18. *Det filius Petri*; 19. *Emericus filius Supta*.

7. Dátum: 1321. 11. 08. **Kiadó:** Vitomér, pataki plébános. **Jelzet:** DL 2059.

Regeszta: AOkt. 6: 295. sz. és Bándi 691.

1. *Vithimerius plebanus de Pothoka*; 2. *Karachuna de Nova Villa, relicta Sada*; 3. *frater Stephanus prior*; 4–6. *Michael sacerdos, Stephanus et Emericus filii Sidlek*.

8. Dátum: 1324. 04. 22. **Kiadó:** Patak város. **Jelzet:** DL 76337.

Kiadása: Z. 1: 281. sz. **Regeszta:** AOkt. 8: 186. sz.

1. *Stephanus* (judex); 2. *Jacobus* (judex); 3. *Beke* (judex); 4. *Jacobus filius Kemen* (juratus); 5. *Gregorius filius Martini* (juratus); 6. *Johannes Deed* (juratus); 7. *Emericus de Saaray* (juratus); 8–9. *Symon et Michael filii Kuthe*; 10. *Jetlinus institor*; 11. *Elizabeth consors sua* (Jetlinus); 12. *Nicolaus filius Barnabe*; 13. *Bok antiquus*.

9. Dátum: 1332. 04. 08. **Kiadó:** Patak város. **Jelzet:** DL 76452.

Kiadása: Z. 1: 394. sz. **Regeszta:** Gulyás 1. sz.

1. *Beke* (judex); 2. *Pethew* (judex); 3. *alter Beke* (judex); 4. *Donch filius Petri*; 5–7. *Nicolaus et Boda ac Franch filii Symonis filii Kethe*; 8. **Symon filius Kethe*; 9. *Michael filius Kethe*; 10. *Emericus filius Dominici*.

10. Dátum: 1334. 01. 20. **Kiadó:** Patak város. **Jelzet:** DL 76478.

Kiadása: Z. 1: 419. sz. **Regeszta:** Gulyás 2. sz.

1. *Johannes filius Petri* (judex); 2. *Pethew filius Bacha* (judex); 3. *Anthonius filius Pauli*; 4. *Lukach filius Pauli*; 5. *Emericus filius Dominici filii Scentus*; 6. **Dominicus filius Scentus*.

11. Dátum: 1334. 08. 29. **Kiadó:** Patak város. **Jelzet:** DL 76494.

Kiadása: Z. 1: 434. sz. **Regeszta:** Gulyás 3. sz.

1. *Pethew filius Jacobi* (judex); 2. *Petrus filius Hench* (juratus); 3. *Jacobus filius Kemen* (juratus); 4. *Gregorius filius Martini* (juratus); 5. *Pethe filius Thome* (juratus); 6. *Nicolaus filius Scem* (juratus); 7. *Demetrius filius Gallii* (juratus); 8. *Pethew vel Bodow dictus filius Nicolai dicti Vagwth*; 9. **Nicolaus dic-*

tus Vagwth; 10. *Paulus filius Bacha filii Egidii*; 11. **Bacha filius Egidii*; 12. *Nicolaus filius Thome carnificis*; 13. **Thomas carnifex*; 14. *Demetrius*.

12. Dátum: 1336. 04. 05. **Kiadó:** Mihály, újhelyi plébános. **Jelzet:** DL 4164.

Kiadása: Z. 1: 175. sz. **Regeszta:** AOklt. 20: 165. sz. és Bándi 692.

1. *Johannes plebanus, vicarius de Wyhel*; 2. *Nicolaus prior de Wyhel*; 3. *Kolcha filia Jacobi dicti Guluh, uxor Georgii de Sumus*; 4. **Jacobus dictus Guluh*; 5. **Georgius de Sumus*; 6. *Margareta relicta Jacobi*; 7. *frater Jacobi filius suus (Margareta)*; 8. *Peteu dictus Orrus*; 9. *alius Peteu*.

13. Dátum: 1337. 04. 27. **Kiadó:** Patak város. **Jelzet:** DL 76553.

Kiadása: Z. 1: 493. sz. **Regeszta:** Gulyás 4. sz.

1. *Beke filius Nicolai (judex)*; 2–3. *Demetrius et Nicolaus filii Kozme de Semyen*; 4. **Kozma de Semyen*; 5. *Petrus filius Abel*; 6. *Benedictus dictus Leches, filius Pauli dicti Uthas*; 7. **Paulus dictus Uthas*; 8. *Jacobus filius Korman*.

14. Dátum: 1338. 10. 13. **Kiadó:** Patak város. **Jelzet:** DL 76584.

Kiadása: Z. 1: 524. és 537. sz. **Regeszta:** Gulyás 5. sz.

1. *Beke filius Nicolai (judex)*; 2. *Johannes filius Petri*; 3. *Donch*; 4. *Thomas filius Egidii filii Moch*; 5. **Egidius filius Moch*; 6. *Paulus plebanus*; 7. *Johannes*.

15. Dátum: 1339. 05. 01. **Kiadó:** Patak város. **Jelzet:** DL 76598.

Kiadása: Z. 1: 537. sz. **Regeszta:** AOklt. 23: 228. sz.

1. *Pethew filius Jacobi (judex)*; 2. *Beke (judex)*; 3. *Paulus plebanus, phisicus domini Regis*,³ 4. *Johannes*; 5. *Johannes filius Petri*; 6. *Donch filius Petri*; 7. *Thomas filius Egidii filii Moch*; 8. **Egidius filius Moch*.

16. Dátum: 1341. 01. 13. **Kiadó:** Patak város. **Jelzet:** DL 76627.

Kiadása: Z. 1: 565. sz. **Regeszta:** AOklt. 25: 33. sz.

1. *Pethew filius Jacobi (judex)*; 2. *Beke (judex)*; 3. *Johannes filius Petri filii Egidi*; 4. **Petrus filius Egidi*; 5. *Donch*; 6. *Thomas filius Egidi filii Moch*; 7. **Egidius filius Moch*; 8. *Johannes dictus Lengen, nobilis de villa Nogsemian*; 9. *Vyd filius Erney*.

17. Dátum: 1342. 05. 01. **Kiadó:** Patak város. **Jelzet:** DL 76664.

Kiadása: Z. 2: 13. sz. **Regeszta:** Gulyás 6. sz.

1. *Beke filius Nicolai (villicus)*; 2. *Frank filius alterius Nicolai (villicus)*; 3. *Nicolaus filius Barnabe magni (juratus)*; 4. **Barnabas magnus*; 5. *Clemens magnus filius Nicolai filii Lega*; 6. **Nicolaus filius Lega*; 7. *Kathlin*; 8–9. *Demetrius et Nicolaus filii Cozme*; 10. *Petrus filius Demetrii*; 11. *Nicolaus filius Pothkow*; 12. *Johannes*; 13. *Martinus sacerdos*,⁴ 14. *Johannes filius Michael*; 15. *Michael filius Stephani filii Scem*; 16. **Stephanus filius Scem*.

³ Fratere a 2. és 4. számú polgár.

⁴ A 12. polgár germanusa.

18. Dátum: 1342. 06. 24. **Kiadó:** Patak város. **Jelzet:** DL 76678.

Kiadása: Z. 2: 26. sz. **Regeszta:** Gulyás 7. sz.

1. *Beke filius Nicolai* (villicus); 2. *Frank filius alterius Nicolai* (villicus); 3. *Nicolaus filius Barnabe magni* (juratus); 4. **Barnabas magnus*; 5. *Ilunch, relicta Vallentini filii Pauli*; 6. **Vallentinus filius Pauli*; 7. *Andreas sutor filius Chenc*; 8. *Petrus filius eiusdem* (Ilunch); 9. *Boda filius Symonis*; 10–11. *Sebe et Annus filiarum Vallentini*.

19. Dátum: 1345. 01. 13. **Kiadó:** Patak város. **Jelzet:** DL 76757.

Kiadása: Z. 2: 97. sz. **Regeszta:** Gulyás 8. sz.

1. *Pethew filius Jacobi* (judex); 2. *Stephanus filius Clementis* (judex); 3. *Nicolaus filius Barnabe magni* (juratus); 4. **Barnabas magnus*; 5. *Johannes dictus Lengen, nobilis de villa Nogsymyan*; 6. *Ladizlaus dictus Debreceny* (procurator); 7. *Stephanus, nobilis de Symyan*; 8. *Vyd filius Erney*; 9. *Petrus filius Johannis filii Petri*; 10. **Johannes filius Petri*.

20. Dátum: 1346. 02. 22. **Kiadó:** Patak város. **Jelzet:** DL 51371.

Regeszta: Kállay 830. sz. és Gulyás 9. sz.

1. *Dominicus filius Jacobi filii Kemen* (judex); 2. **Jacobus filius Kemen*; 3. *Nicolaus filius Barnabe magni* (juratus); 4. **Barnabas magnus*; 5. *Johannes filius Thome filii Rad* (juratus); 6. **Thomas filius Rad*; 7–12. *Pethke piscator filius Kunch doliatoris, Anthol filius suus, Margaretha uxor sua, Annus, Katlyn et Cecilia filie sue*; 13. **Kunch doliator*; 14. *Johannes dictus Lengen nobilis de villa, vel predio Nog Symyan*; 15. *Clara relicta Nicolai*; 16. *alterius Nicolaus dictus Menelew*; 17. *Katryn*; 18. *Petrus dictus Cyvek*.

21. Dátum: 1348. 09. 14. **Kiadó:** Patak város. **Jelzet:** DL 76896.

Kiadása: Z. 2: 230. sz. **Regeszta:** Gulyás 10. sz.

1. *Vyd filius Er[ney]*⁵ (judex); 2. *Clara relicta [---] doliatoris*;⁶ 3. *Michael*;⁷ 4. *Chwka, relicta Petri institoris rufi*; 5. **Petrus institor rufus*; 6. *Stephanus doliator filius Cewla*; 7. *Paulus filius Ladizlai filii Varou*; 8. **Ladizlaus filius Varou*; 9. *Annus, filia Petri institoris Rufi*.

22. Dátum: 1349. 01. 22. **Kiadó:** Újhely város. **Jelzet:** DL 4026.

Kiadása: A. 5: 131. sz. **Regeszta:** Bándi 693.

1. *Nicolaus filius Henrici* (judex); 2. *Petow dictus Orrus* (juratus); 3. *Ivan Thot* (juratus); 4. *frater Johannes filius Jacobi Goluh*; 5. **Jacobus Goluh*; 6. *mater sua* (Johannis), *relicta Jacobi*; 7. *Stephanus Horvat*; 8–10. *Kolcha, Seba et Elena, filie Jacobi*.

⁵ Az oklevél csonka, ezért a név hiányos. A névalak a többi oklevél alapján rekonstruálható. Ugyanitt a másik bíró neve teljesen hiányzik.

⁶ Az oklevél csonka, ezért a név hiányos, csak a szöveg más részeiből következtethető ki.

⁷ Anyja a 2. számú, özvegye a 4. számú asszony.

23. Dátum: 1350. 12. 24. **Kiadó:** Jakab, pataki pap és a pataki bíró. **Jelzet:** DL 76988. (Átírás, 1351.)

Kiadása: Z. 2: 319. sz. **Regeszta:** Gulyás 11. sz.

1. *Jacobus sacerdos, vicarius, capellanus domine Regine Hungarie*; 2. *Vid filius Erne* (judex); 3. *consors Mikch filii Nicolai, filia comitis Chaca*; 4. **Mikch filius Nicolai* (officialis); 5. **comes Chaca*; 6. *Demetrius* (episcopus Varadiensis); 7–9. *Stephanus filius, Margaretha et Clara filie sue* (consors Mikch filius Nicolai); 10–11. *Michael et Ladislaus filii Nicolai de Varada*; 12. **Nicolaus de Varada*; 13–17. *Nicolaus, Ladislaus et Johannes sacerdos filii Andree de villa Nog Simien, proximi Demetrii et Nicolai filiorum Cozme, olim de Nogsimien, nunc de Pothok*,⁸ 18. **Andreas de villa Nog Simien*; 19. **Cozma olim de Nogsimien, nunc de Pothok*; 20. *Pethew filius Thome filii Rad de Pothok*; 21. **Thomas filius Rad*; 22. *frater Petrus prior*; 23. *frater Thomas*.

24. Dátum: 1351. 01. 13. **Kiadó:** Patak város. **Jelzet:** DL 76988.

Kiadása: Z. 2: 319. sz. **Regeszta:** Gulyás 12. sz.

1. *Vid filius Erne* (judex); 2. *Vincentius filius Beke* (judex); 3. *Pethew filius Thome filii Rad*; 4. **Thomas filius Rad*; 5. *Jacobus sacerdos vicariusque*; 6. *Vid* (judex).

25. Dátum: 1353. 01. 18. **Kiadó:** Újhely város. **Jelzet:** DL 4329.

Kiadása: A. 6: 6. sz. **Regeszta:** Bándi 693.

1. *Petrus filius Martinius (!)* (judex), 2. *Ladislaus filius Thyvodori* (juratus); 3. *Stephanus filius Benedicti* (juratus); 4. *Blasius filius Petrus (!)*; 5. *Ogman*; 6–7. *Dominicus et Vallerionus filii Ogman*; 8. *Ladislaus filius Egidy*; 9. *Georgius Kos*; 10. *Petew*; 11. *Johannes sacerdos*; 12–13. *Johannes et Nicolaus filii Petew*.

26. Dátum: 1354. 01. 23. **Kiadó:** Patak város. **Jelzet:** DL 77082.

Kiadása: Z. 2: 411. sz. **Regeszta:** Gulyás 13. sz.

1. *Ladislaus filius Dominici* (judex); 2. *Johannes filius Comadi* (juratus); 3. *Thomas filius Mathie* (juratus); 4–7. *Andreas filius Sad, Elena consors eiusdem, filiique ipsorum Mathe et Johannes*; 8. *Demetrius filius Johannis*; 9. *relicta Pauli dicti Bwryan*; 10. **Paulus dictus Bwryan*; 11. *Georgius aurifaber de Bys-te*; 12. *Dominicus de Saros*.

27. Dátum: 1354. 05. 02. **Kiadó:** Újhely város. **Jelzet:** DL 4430.

Kiadása: A. 6: 125. sz. **Regeszta:** Bándi 694.

1. *Petrus filius Martini* (judex); 2. *Paulus Dorgo*; 3. *alter Paulus de Zemlyn*; 4. *Laurentius dictus Chulak*; 5. *Nicolaus prior*; 6. *Johannes filius Ivanka*; 7. *Ivachinus*.

28. Dátum: 1355. 10. 23. **Kiadó:** Újhely város. **Jelzet:** DL 4554.

⁸ Nem tudni, hogy a helyhatározó csak az apára vonatkozik-e vagy a fiúkra is.

Kiadása: A. 6: 243. sz. **Regeszta:** Bándi 694.

1. *Vallentinus filius Desow* (judex); 2. *Paulus de Zemlyn* (juratus); 3. *Beke filius Mikus* (juratus); 4. *Lucasisus dictus Sydow*; 5. *Thomas dictus Egeco*; 6. *alterius Thomas dictus Ormeus*.

29. Dátum: 1356. 06. 30. **Kiadó:** Patak város. **Jelzet:** DF 219468.

Regeszta: Gulyás 14. sz.

1. *Vythus filius Erney* (judex); 2. *Jacobus filius Andree* (scabinus sive juratus); 3. *Thomas filius Mathie* (scabinus sive juratus); 4. *Nicolaus filius Johannis* (scabinus sive juratus); 5. *Johannes filius Pauli* (scabinus sive juratus); 6. *Frank filius Jacobi*; 7. *Johannes filius Demetrii filii Galos*; 8. **Demetrius filius Galos*; 9–10. *Bekch filius Petri et Ladislaus filius Petri, de Capos*; 11. *Nicolaus dictus Konch*; 12. *Albrehth de Cassa*; 13. *Nicolaus filius Thome Mokwyani*; 14. **Thomas Mokwyani*; 15. *Nicolaus, alio nomine Kowsa, filius Stephani*.

30. Dátum: 1358. 11. 30. **Kiadó:** Patak város. **Jelzet:** DL 77244.

Kiadása: Z. 3: 90. sz. **Regeszta:** Gulyás 15. sz.

1. *Nicolaus de Kallo* (condam judex); 2–3. *Demetrius et Nicolaus filii Cosme*; 4. *Blasius dictus de Bohon*.

31. Dátum: [1358–1360.] 01. 25.⁹ **Kiadó:** Patak város. **Jelzet:** DL 47939.

Regeszta: Gulyás 16. sz.

1. *Ladislaus filius Dominici* (judex); 2. *Johannes filius Pauli* (judex); 3–7. *Geurgius (!) et Johannes filii Bencench, Ladislaus et Nicolaus [---]*¹⁰ *nobiles de Lonya*.

32. Dátum: 1359. 03. 31. **Kiadó:** Patak város. **Jelzet:** DL 51842.

Kiadása: A. 7: 338. sz. **Regeszta:** Kállay 1323. sz.

1. *Ladizlaus filius Dominici* (judex); 2. *Johannes filius Pauli* (judex); 3. *Thomas filius Mathie* (juratus); 4. *Nicolaus filius Petri* (juratus); 5. *Mathius (!) rufus* (vicecastellanus); 6–7. *magistri Nicolaus et Paulus filiorum Lachk* (castellani); 8. *Leukes*;¹¹ 9. *magister Ladislaus dictus Lengen*; 10. *Emericus filius Symonis, nobilis de Kallo*.

33. Dátum: 1360. 01. 07. **Kiadó:** Patak város. **Jelzet:** DF 219478.

Regeszta: Gulyás 17. sz.

1. *Johannes filius Pauli* (judex); 2. *Blasius filius Laurentii* (?).

34. Dátum: 1360. 04. 07. **Kiadó:** Patak város. **Jelzet:** DL 77277.

Kiadása: Z. 3: 118. sz. **Regeszta:** Gulyás 18. sz.

1. *Ladizlaus filius Dominici* (judex); 2. *Johannes filius Pauli* (judex); 3. *Thomas filius Mathye* (juratus); 4. *Nicolaus filius Petri* (juratus); 5–6. *Johannes*

⁹ Az oklevél csonka és foltos, a dátumnál levágva.

¹⁰ Az oklevél ezen a részen csonka.

¹¹ Jobbágy.

filius Abree, Elena conjunx sua; 7–8. Blasius de Bokon, Margareta conjunx sua; 9. Thomas filius Gregorii; 10. Martinus dictus Toot.

35. Dátum: 1361. 09. 29. **Kiadó:** Patak város. **Jelzet:** DL 51936.

Regeszta: Kállay 1414. sz.

1. *Johannes filius Pauli* (judex); 2. *Nicolaus filius Petri*; 3. *Johannes filius Mykes*; 4. *Dominicus filius Johannis*; 5. *Nicolaus filius alterius Petri*; 6–8. *Jacobus de Kallo, Andreas et Margareta filius et filia sua*; 9. *Michael filius Gutmer*; 10. *Mathe de Velete*; 11. *Nicolaus magnus*.

36. Dátum: 1362. 12. 08. **Kiadó:** Újhely város. **Jelzet:** DL 5151.

Regeszta: Bándi 694.

1. *Ladizlaus filius Thivodori* (judex); 2. *Johannes Zubol* (juratus); 3. *Nicolaus sartor*; 4. *Elizabeta relicta Nicolai filii Stephani*; 5. **Nicolaus filius Stephani*; 6. *Anthonius filius Peteu*.

37. Dátum: 1366. 01. 21. **Kiadó:** Patak város. **Jelzet:** DF 219563.

Regeszta: Gulyás 19. sz.

1–2. *Nicolaus et Paulus filii Ladislai de Wyhel*; 3. *Stephanus filius Chama*; 4. *Johannes* (condam judex).¹²

38. Dátum: 1367. 04. 17. **Kiadó:** Újhely város. **Jelzet:** DL 5550.

Regeszta: Bándi 695.

1. *Johannes Zubol* (judex); 2. *Beke filius Mikes* (juratus); 3. *Dominicus filius Jacobi* (juratus); 4. *Emericus Oog*; 5. *Egidius*; 6. *Johannes Polis*; 7. *Johannes niger*.

39. Dátum: 1367. **Kiadó:** Újhely város. **Jelzet:** DL 5634.

Regeszta: Bándi 695.

1. *Johannes Zubol* (judex); 2. *Beke filius Mikes* (juratus); 3. *Dominicus filius Jacobi* (juratus); 4. *Elena, consors Stephani condam judicis de Vyhel*; 5. *condam Martinus prior*; 6. *Beke dictus Liztes*; 7. *Lucas filius Valentini*.

40. Dátum: 1375. 01. 26. **Kiadó:** Újhely város. **Jelzet:** DL 6258.

Regeszta: Bándi 695.

1. *Thomas filius Beke* (judex); 2. *Dyonisius filius Johannis* (juratus); 3. *[---] filius*¹³ *Ladislai* (juratus); 4. *Ladislaus filius Egidy*.

41. Dátum: 1380. 09. 25. **Kiadó:** Újhely város. **Jelzet:** DF 233939.

Regeszta: Tóth 8. sz.

1. *Ladislaus filius [---]* (judex?);¹⁴ 2. *Johannes Zubul* (juratus); 3. *Johannes filius Finta* (juratus); 4. *frater Nicolaus*; 5. *frater Mathias*; 6. *Johannes*.¹⁵

¹² Az oklevél erősen rongálódott, csonka és foltos. Több név, így a tisztségben levő bírójé is, hiányzik.

¹³ Csonka.

¹⁴ Csonka.

¹⁵ Jobbágy.

42. Dátum: 1383. 01. 05. **Kiadó:** Újhely város. **Jelzet:** DL 6980.

Regeszta: Bándi 696.

1. *Dominicus filius Jacobi* (judex); 2. *Matheus filius Miko* (juratus); 3. *Dionisius filius Johannis* (juratus); 4. *Ladislaus dictus Thenkel*; 5. *Demetrius filius Andree*; 6. *Michael dictus Kyrál*; 7. *Stephanus filius Anthonii*; 8. *Blasius dictus Novay*.

43. Dátum: 1383. 05. 10. **Kiadó:** Újhely város. **Jelzet:** DL 8826. (Átírás, 1420.)

Regeszta: Bándi 696

1. *Dionisius filius Johannis* (pretor sive judex); 2. *Michael filius Micho* (scabinus juratus); 3. *Stephanus filius Boda* (scabinus juratus); 4–6. *Nicolaus rufus, Elizabeth et Mangov uxor et filia sua*; 7–8. *Johannes dictus Vas, Lucia conjunx sua*; 9. *Johannes filius Pauli*.

44. Dátum: 1384. 05. 19. **Kiadó:** Újhely város. **Jelzet:** DL 7084.

Regeszta: Bándi 696.

1. *Dionisius* (judex); 2. *relicta Thome dicti Kaan*; 3. **Thomas dictus Kaan*; 4–5. *Andreas et Stephanus filii Bench*.

45. Dátum: 1386. 02. 17. **Kiadó:** Imre, újhelyi polgár és Újhely város. **Jelzet:** DL 7194.

Regeszta: Bándi 696–7.

1. *Emericus filius Filee*; 2. *Johannes sartor et rasor*; 3. *Gregorius filius Jakus*; 4. *Andreas filius Laurentii, dictus Beel*; 5. *Nicolaus de Zyna*; 6. *Georgius Geesen*; 7. *Thomas filius Beke* (condam judex); 8. *Thomas Sclavus*; 9. *Ladislaus dictus Zarvas* (judex); 10. *Demetrius* (juratus); 11. *Blasius* (juratus).

46. Dátum: 1389. **Kiadó:** Újhely város. **Jelzet:** DL 7542.

Regeszta: Zs. 1: 1298 sz. és Bándi 697.

1. *Ladislaus* (judex); 2. *Stephanus filius Blasi* (juratus); 3. *Matheus Beke* (juratus); 4. *Johannes sartor*; 5. *Emericus Filee*; 6. *Gregorius Jacos*.

47. Dátum: 1391. 03. 10. **Kiadó:** Kakas Miklós, pataki plébános. **Jelzet:** DL 7676.

Regeszta: Zs. 1: 1924. sz. és Bándi 697–8.

1. *Nicolaus Kakas plebanus de Patak*; 2. *Dyonisius filius Johannis* (judex); 3. *Georgius filius Ladislai* (juratus); 4. *Stephanus filius Boda de Vyhel*; 5. *Michael filius Mikou* (juratus); 6. *Augustinus*; 7. *Emericus dictus Ordey*; 8. *relicta Martini filii Cozme*; 9. **Martinus filii Cozme*; 10. *Michael filius Johannis*; 11. *Petheu*; 12. *Nicolaus Theyfeles*; 13–14. *Clara et Johannes filius suus* (Augustinus).

48. Dátum: 1391. **Kiadó:** Újhely város. **Jelzet:** DL 7733.

Regeszta: Zs. 1: 2333. sz. és Bándi 698.

1. *Dyonisius Johannis* (judex); 2. *Matheus Theuke* (juratus); 3. *Georgius Ladislai* (juratus); 4. *Thomas Beke* (condam judex); 5. *relicta Dominici condam judicis*; 6. *Ladislaus filius Petheu*; 7. *Georgius Bak*; 8. *Matheus filius Petheu*; 9. *Chonka Yko*; 10. *Petrus Yelelew*; 11. *Stephanus filius Bench*; 12. *Thomas Petres*; 13. *filia sua* (Ladislaus filius Petheu) *Anna vocata*.

49. Dátum: 1391. **Kiadó:** Újhely város. **Jelzet:** DL 7734.

Regeszta: Zs. 1: 2334. sz. és Bándi 698.

1. *Dyonisius Johannis* (judex); 2. *Matheus Theuke* (juratus); 3. *Georgius Ladislai* (juratus); 4. *Stephanus Boda*; 5. *Michael filius Mikou* (juratus); 6. *Angus*; 7. *Stephanus dictus Ordey*; 8. *relicta filii Martini fili Cosme*; 9. **Martinus filius Cosme*; 10. *Michael filius Johannis filii Petheu*; 11. **Johannes filius Petheu*; 12. *Nicolaus Theyphulus dictus*; 13–14. *Clara conjunx sua* (Angus) *et Johannes suus natus*.

50. Dátum: 1395. **Kiadó:** Újhely város. **Jelzet:** DL 8115.

Regeszta: Zs. 1: 4210. sz. és Bándi 699.

1. *Matheus filius Petev* (juratus); 2. *Benedictus Johannis* (juratus); 3. *Stephanus Bench*; 4. *Stephanus Boda*; 5. *Georgius de Upur*; 6. *uxor sua* (Stephanus Bench) *Elena*.

51. Dátum: 1400. **Kiadó:** Újhely város. **Jelzet:** DL 8611.

Regeszta: Zs. 2: 742. sz. és Bándi 700.

1. *Johannes Vas* (judex); 2. *Stephanus Boda* (juratus); 3. *alter Stephanus filius Blasii* (juratus); 4. *Clemens Mayer*; 5. *Johannes Ychoka filius Jacobi*; 6. *Agatha, conjunx Pauli Nydus*; 7. **Paulus Nydus*; 8. *Lucas Zada*; 9. *Emericus filius Johannis*; 10. *Elizabeth conjunx sua* (Lucas Zada).

52. Dátum: 1400. **Kiadó:** Újhely város. **Jelzet:** DL 8612.

Regeszta: Zs. 2: 743. sz. és Bándi 700.

1. *Johannes Vas* (judex); 2. *Clemens Mayer*; 3. *Johannes Ychoka*; 4. *relicta Pauli Nydus*; 5. **Paulus Nydus*; 6. *Lucas Zada*; 7. *Emericus filius Johannis*; 8. *Elizabeth conjunx Luce prenotati*.

53. Dátum: 1401. **Kiadó:** Újhely város. **Jelzet:** DL 8687.

Regeszta: Zs. 2: 1368. sz. és Bándi 700.

1. *Johannes Vas* (judex); 2. *Matheus Kuchyta*.

54. Dátum: 1406. 02. 20. **Kiadó:** Szikszó város. **Jelzet:** DL 9159.

Regeszta: Zs. 2: 4465. sz.

1. *Jacobus nobilis* (judex); 2. *Thomas de Gench* (juratus); 3. *Andreas faber* (juratus); 4. *Dionisius Berkes* (juratus); 5. *Johannes magnus* (juratus); 6. *Johannes rufus* (juratus); 7. *Paulus carnifex* (juratus); 8. *Hanchal* (juratus); 9. *Ladislaus Hennengh* (juratus); 10. *Ladislaus Both* (juratus); 11. *Andreas Semyen* (juratus); 12. *frater Stephanus, vicarius de Dyosgeur*; 13. *frater Michael, pre-*

positus de Lehnich; 14. Jacobus Harcha; 15. Nicolaus Beller; 16. Michael Zathmar; 17. Konchpezer.

55. Dátum: 1407. 05. 24. **Kiadó:** Patak város. **Jelzet:** DL 42920.

Regeszta: Zs. 2: 5512. sz.

1. *Paulus dictus Arrus* (judex); 2. *Matheus Sclavus* (juratus); 3. *Ladislaus dictus Byro* (juratus); 4. *alter Ladislaus dictus Saphar* (juratus); 5. *Stephanus sartor* (juratus); 6. *Nicolaus de Gara* (palatinus, judex cumanorum); 7. *Nicolaus filius Egidii de Rechythe nobilis*; 8. *Perpetua, filia Petri dicti Chyrke de Kysyda*; 9. **Petrus dictus Chyrke de Kysyda*.

56. Dátum: 1408. 06. 02. **Kiadó:** Szikszó város. **Jelzet:** DL 70768.

Regeszta: Zs. 2: 6123. sz.

1. *Nicolaus faber* (judex); 2. *Ladislaus Bot* (juratus); 3. *Stephanus Sos* (juratus); 4. *Andreas Symonis* (juratus); 5. *Johannes magnus* (juratus); 6. *Andreas faber* (juratus); 7. *Hantzo de Wisli* (juratus); 8. *Thomas ruffus* (juratus); 9. *Nicolaus Beller* (juratus); 10. *Johannes Kortzolas* (juratus); 11. *Jacobus filius Thome* (juratus); 12. *Johannes ruffus* (juratus); 13. *Thomas de Guntz* (juratus); 14. *Andreas Durst pannicida de civitate Cassa*; 15. *Petrus de Peren* (olym comes sycolorum).

57. Dátum: 1408. 10. 15. **Kiadó:** Szikszó város. **Jelzet:** DL 9452.

Regeszta: Zs. 2: 6368. sz.

1. *Ladislaus Henning* (judex); 2. *Ladislaus Both* (juratus); 3. *Stephanus Sos* (juratus); 4. *Andreas faber* (juratus); 5. *Thomas ruffus* (juratus); 6. *Andreas Symonis* (juratus); 7. *Hantzo de Wisli* (juratus); 8. *Nicolaus Beller* (juratus); 9. *Johannes Korczolas* (juratus); 10. *Petrus de Seremio* (juratus); 11. *Jacobus filius Thome* (juratus); 12. *Thomas de Guntz* (juratus); 13. *Salamon prior et frater de lapide refugii*; 14. *Martinus vinitor de Zikzow*; 15. *Johannes ruffus*; 16. *Gregorius dictus Schuntas*.

58. Dátum: 1413. 02. 16. **Kiadó:** Újhely mezőváros. **Jelzet:** DL 10044.

Regeszta: Zs. 4: 181. sz. és Bándi 701.

1. *Stephanus filius Anthonii* (judex); 2. *Petrus dictus Kowak* (juratus); 3. *Stephanus filius Blasii* (juratus); 4. *Thomas filius Andree, Sada dictus*; 5. *Anthonius parvus*; 6. *Andreas dictus Buza*.

59. Dátum: 1414. **Kiadó:** Újhely mezőváros. **Jelzet:** DL 10294.

Regeszta: Zs. 4: 1414. sz. és Bándi 701.

1. *Fabianus Bari* (judex); 2. *Laurentius Zeles* (juratus); 3. *Jacobus Zarvas* (juratus); 4. *Kege, mater Jacobi*; 5. *Blasius Boda*.

60. Dátum: 1414. 10. 22. **Kiadó:** Szikszó város. **Jelzet:** DL 10258.

Regeszta: Zs. 4: 2607. sz.

1. *Nicolaus faber* (judex); 2. *Johannes Hungorfeyth* (juratus); 3. *Nicolaus Beller* (juratus); 4. *Petrus Chany* (juratus); 5. *Georgius Bothfya* (juratus); 6. *Jo-*

hannes Weres (juratus); 7. *Thomas Weres* (juratus); 8. *Nicolaus Zekeres* (juratus); 9. *Hannus Habahethel* (juratus); 10. *Andreas de Zemyen* (juratus); 11. *relicta Korczolyas*.

61. Dátum: 1415. **Kiadó:** Újhely mezőváros. **Jelzet:** DL 10412.

Regeszta: Zs. 5: 1370. sz. és Bándi 701–2.

1. *Johannes Vas* (judex); 2. *Stephanus Zaba* (juratus); 3. *Ladislaus arcupar* (juratus); 4. *Anthonius phiolator*.

62. Dátum: 1415. **Kiadó:** Újhely mezőváros. **Jelzet:** DL 10413.

Regeszta: Zs. 5: 1371. sz. és Bándi 702.

1. *Johannes Vas* (judex); 2. *Stephanus Zakal* (juratus); 3. *Ladislaus arcupar* (juratus); 4. *Emericus dictus Corpas*; 5. *Petrus filius Thome*.¹⁶

63. Dátum: 1419. **Kiadó:** Újhely mezőváros. **Jelzet:** DL 10871.

Regeszta: Zs. 7: 1205. sz. és Bándi 702.

1. *Johannes Vas* (judex), 2. *Anthonius Aprod* (juratus); 3. *Petrus Kovak ~ Kowak* (juratus); 4. *Emericus filius Phile*; 5. *Johannes File*; 6. *Fabianus Bary*.

64. Dátum: 1419. 04. 07. **Kiadó:** Újlak mezőváros. **Jelzet:** DL 10789.

Regeszta: Zs. 7: 281. sz.

1. *Jacobus filius Johannis* (judex); 2. *Paulus filius Georgii* (judex); 3. *Georgius Baan* (juratus); 4. *Thomas Bakony* (juratus); 5. *Benedictus de Thamana* (juratus); 6. *Georgius filius Andree* (juratus); 7. *Andreas Wegh ~ Vegh* (juratus); 8. *Georgius filius Emerici* (juratus); 9. *Georgius filius Nicolai* (juratus); 10. *Bla-sius Benche* (juratus); 11. *Mychael carnifex* (juratus); 12. *Nicolaus Ispan* (juratus); 13. *Gregorius de Taard* (juratus); 14. *Johannes Fodor* (juratus); 15. *relicta Jacobi dicti Nemes*; 16. **Jacobus dictus Nemes*; 17. *Jacobus filius Johannis*;¹⁷ 18. *Mathias Sandal*; 19. *Geph (!) consors Johannis rufi*; 20. *Johannes rufus*; 21. *condam Mychael faber*; 22. *Clemens generis Mathei filii Benke*; 23. **Matheus filius Benke*; 24. *Nicolaus Sclavus*; 25. *Aderyanus*.

65. Dátum: 1419. **Kiadó:** Újhely mezőváros. **Jelzet:** DL 10872.

Regeszta: Zs. 7: 1206. sz. és Bándi 702.

1. *Johannes Vas* (judex); 2. *Anthonius Aprod* (juratus); 3. *Petrus Kovak* (juratus); 4. *Lucasius dictus Zido*; 5. *Demetrius Toryan*; 6. *Emericus Crisan*; 7. *Jacobus parvus*; 8. *Nicolaus Welwas*; 9. *Ladislaus de Peren* (comes Maramarosiensis); 10. *Emericus plebanus de Pathak*; 11. *Johannes Dionisii*; 12. *Stephanus Zackal*; 13. *Emericus Teyfeles*; 14. *Clemens* (protunc juratus).

66. Dátum: 1420. 01. 26. **Kiadó:** Miklós, pataki vikárius. **Jelzet:** DL 8826.

Regeszta: Bándi 703.

¹⁶ *Michael*-ről átjavítva.

¹⁷ Máshol: *Jacobus Johannes*.

1. *Nicolaus vicarius de Pathak*; 2. *Mangow filia Nicolai rufi*; 3. **Nicolaus rufus*; 4. *relicta Vallentini Beke*; 5. **Vallentinus Beke*; 6. *Johannes Vas* (judex); 7. *Johannes Usuras*; 8. *Anthonius Aprod* (juratus); 9. *Petrus Kowak* (juratus); 10. *Jacobus Guba*; 11. *relicta Andree Bely*; 12. **Andreas Bely*; 13. *Agnes filia Anthony Buday*; 14. **Anthonius Buday*; 15. *Elizabeth consors Marcy*; 16. *Lucia*¹⁸ *consors et contoralis Johannes Vas*; 17. *Blasius filius Andree, filii Laurentii Bely*; 18. **Laurentius Bely*; 19. *relicta Nicolai Orben*; 20. **Nicolaus Orben*; 21. *Michael filius Micho*; 22. *Anthonius fyolista*.

67. Dátum: 1420. **Kiadó:** Újhely mezőváros. **Jelzet:** DL 10880.

Regeszta: Zs. 7: 1343. sz. és Bándi 703.

1. *Anthonius Aprod* (judex); 2. *Galus Varro* (juratus); 3. *Ladislaus Ilus* (juratus); 4. *Johannes Vas*; 5. *Nicolaus presbiter*; 6. *Petrus conversus*; 7. *Anthonius Hegedes*; 8. *Lucia sua* (Johannes Vas) *conjunx*.

68. Dátum: 1421. 02. 08. **Kiadó:** Patak város. **Jelzet:** DF 221294.

Regeszta: Zs. 8: 80. sz.

1. *Nicolaus filius Mathyus* (pretor sive judex); 2–3. *Ladislaus de Eerdel, Johannes de eadem* (scabini jurati); 4. *Gregorius de Caraad* (scabini juratus); 5. *Thomas de Ruska* (scabini juratus); 6. *Johannes dictus de Pappy*; 7. *nobilis Johannes de Kallo*; 8. *Georgius dictus de Senew ~ Seney, in Horros residentem*,¹⁹ 9. *nobilis Michael de Czobay* (judex curie),²⁰ 10–11. *Nicolaus et Ladislaus de Peren*; 12. *Thomas parvus*; 13. *Fabianus*,²¹ 14. *Andreas filius Nicolai* (condam judex).

69. Dátum: 1426. 10. 10. **Kiadó:** Miklós, egri vikárius. **Jelzet:** DL 11857.

Regeszta: Bándi 703–4.

1. *Michael decretorum doctor, canonicus Agriensis*; 2. *Petrus de Rozgon episcopus Agriensis*; 3. *frater Nicolaus de Vyhel*; 4. *Johannes Bencze dictus de Bary*,²² 5. *nobilis Stephanus de Lonya*.

70. Dátum: 1426. **Kiadó:** Újhely mezőváros. **Jelzet:** DL 11888.

Regeszta: Bándi 704.

1. *Jacobus Zarwas* (judex), 2. *Petrus Hosos* (juratus); 3. *Stephanus filius Blasii* (juratus); 4. *Mathias Hordos*; 5. *Benedictus Oroz*; 6. *Albertus presbiter*; 7. *Blasius Medwe*; 8. *Lucas Tot*; 9. *Bartholomeus filii Stanislai*.

71. Dátum: 1427. 02. 28. **Kiadó:** Újhely mezőváros. **Jelzet:** DL 11900.

Regeszta: Bándi 704.

¹⁸ Előző férje *Johannes Usuras*.

¹⁹ *Johannes de Kallo* jobbágya.

²⁰ A Perényiek udvarbírája.

²¹ A 12. és 13. számú személy a Perényiek jobbágya, mindketten a Bodrog túlsópartján laknak.

²² Jobbágy.

1. *Anthionius Approd dictus* (judex); 2. *Marcus Zelesi dictus*; 3. *Bartholomeus Stanislai*; 4. *Stephanus filius Anthoni*; 5–6. *sue* (Stephanus filius Anthoni) *filie Dorothea et Margaretha*.

72. Dátum: 1427. 02. 28. **Kiadó:** Újhely mezőváros. **Jelzet:** DL 11901.

Regezsza: Bándi 704–5.

1. *Anthionius Approd* (judex); 2. *Marcus de Zelos* (juratus); 3. *Bartholomeus* (juratus); 4. *Valentinus filius Demetrii, Thoryan dictus, de Vyhel*; 5. *Ladislaus faber*; 6. *Philiphus Fekhethe*; 7. *sua* (Valentinus filius Demetrii) *mater Agatha apellata*.

73. Dátum: 1428. **Kiadó:** Újhely mezőváros. **Jelzet:** DL 12029.

Regezsza: Bándi 705.

1. *Johannes Pauli* (judex); 2. *Dominicus Zeles* (juratus); 3. *Petrus Ade* (juratus); 4. *Dominicus dictus Bari*; 5. *Anthonius Nyalo*; 6. *Martinus Thoth*; 7. *Pelbartus claudus*; 8. *Emericus Theyfoles*; 9. *Georgius Kemences*; 10. *Elena, sua* (Dominicus dictus Bari) *conjunx*.

74. Dátum: 1428. 05. 08. **Kiadó:** Telkibánya város. **Jelzet:** DL 11976.

Regezsza: Bándi 588.

1. *Nicolaus dictus Kabishopt* (judex); 2. *Nicolaus Pudeprucz* (magister montanorum); 3. *Johannes Windel* (juratus civis); 4. *Johannes Grawpeuer* (juratus civis); 5. *Johannes Pretschupprl* (juratus civis); 6. *Johannes Polner* (juratus civis); 7. *Laurentius ligator lignarius* (juratus civis); 8. *Johannes notarius* (juratus civis); 9. *Johannes Streytgesser* (conjuratus); 10. *Johannes Stengils*; 11. *Anna, uxor Hammanii Stengils*; 12. **Hammanus Stengils*; 13. *Mosticius miles*; 14. *Andreas dictus Sokar procurator ac specialis capellanus*; 15. *Henricus dictus Wildil*; 16. *Gallus prior de Guntz*.

75. Dátum: 1431. 03. 23. **Kiadó:** Újlak mezőváros. **Jelzet:** DL 12365.

1. *Georgius Kalmar* (judex); 2. *Petrus Kardus* (juratus); 3. *Johannes Fodor* (juratus); 4. *Benedictus Banchay* (juratus); 5. *Sebastianus faber* (juratus); 6. *Laurentius Kenez* (juratus); 7. *Nicolaus Magyar* (juratus); 8. *Ladislaus Pesty* (juratus); 9. *Johannes Lizkay* (juratus); 10. *Blasius Slave* (juratus); 11. *Mychael Zondi*; 12. *Osvaldus Ladislai* (juratus); 13. *Nicolaus de Zenthmihal* (juratus); 14. *Michael filius Martini carnificis*; 15. **Martinus carnifex*; 16. *soror sua* (Michael) *Elyzabeth*; 17. *Stephanus filius Jacobi Johannis*; 18. **Jacobus Johannis*; 19. *Georgius institor*; 20. *Ambrosius filius Mathye*.

76. Dátum: 1434. 09. 08. **Kiadó:** Tarcál község. **Jelzet:** DL 99498.

1–2. *Johannes litteratus, germanus magnifici viri Ladislai*; 3–4. *Michael de Gezh, Petrus magnus* (castellani de Thokay); 5. *Johannes Hano* (judex); 6. *Clemens Kenczel* (juratus); 7. *Franciscus Mathei* (juratus); 8. *nobilis Katherina, contoralis olim Andree*²³ *Jonhus de Ezral*; 9. **Andreas Jonhus de Ezral*; 10. *Michael Johus dictus*.

²³ Eredetileg *Michaelis*. Az *Andreas* a szöveg fölé van írva.

77. Dátum: 1435. **Kiadó:** Újhely mezőváros. **Jelzet:** DL 12793.

Regeszta: Bándi 705–6.

1. *Stephanus Zacol* (judex); 2. *Bartholomeus Stanizlai* (juratus); 3. *Demetrius Welvas* (juratus); 4. *Johannes filius Dionisii*; 5. *Gallus Colbas*.

78. Dátum: 1436. 03. 30. **Kiadó:** Újlak mezőváros. **Jelzet:** DL 12889.

1. *Fabianus Halasy* (judex); 2. *Anthonius Sidey* (juratus); 3. *Paulus litteratus* (juratus); 4. *Sebastianus faber* (juratus); 5. *Johannes Maroth* (juratus); 6. *Gallus Bari* (juratus); 7. *Johannes Petri* (juratus); 8. *Stephanus Mondy* (juratus); 9. *Dyonisius Martini* (juratus); 10. *Johannes litteratus* (juratus); 11. *Blasius Slavs* (juratus); 12. *Dominicus Kurthus* (juratus); 13. *Nicolaus de Zenthmihal* (juratus); 14. *Georgius filius Johannis filii Dyonisi*; 15. **Johannes filius Dyonisi*; 16. *Benedictus de Sara ~ Saray*; 17. *Georgius Jobagh*; 18. *Michael Johannis de Posch*.

79. Dátum: [1440–1460]. **Kiadó:** Gönc mezőváros. **Jelzet:** DF 213325.

1. *Petrus Gumba*; 2. *Johannes Eged* (conclivis Bartfe).

80. Dátum: 1444. 09. 16. **Kiadó:** Lelesz mezőváros. **Jelzet:** DF 234276.

1. *Clemens* (judex); 2. *Sebastianus Rathy* (juratus); 3. *Blasius Thewre* (juratus); 4. *Michael Dorgo* (juratus); 5. *Petrus [---]²⁴* (juratus); 6. *Andreas sartor* (juratus); 7. *Mathyas similiter sartor* (juratus); 8. *Johannes Dalos* (juratus); 9. *Benedictus litteratus*; 10. *Benedictus, nepos condam Petri Toth*; 11. **Petrus Toth*; 12. *Anthonius dictus Dyenes de Weke*.

81. Dátum: 1444. 11. 22. **Kiadó:** Telkibánya város. **Jelzet:** DL 13819. (Átírás, 1479.)

Regeszta: Bándi 590.

1. *Johannes Vendel* (judex); 2. *Urbanus Polner* (juratus civis); 3. *Gaspar faber* (juratus civis); 4. *Stephanus Kreczel* (juratus civis); 5. *Georgius Kroprer*; 6. *Mathias presbiter*.

82. Dátum: 1445. 12. 07. **Kiadó:** Lelesz mezőváros. **Jelzet:** DF 234278.

1. *Sebastianus Rathy* (judex); 2. *Martinus Goker* (juratus judicis); 3. *Georgius magnus* (juratus judicis); 4. *Petrus Bege* (juratus judicis); 5. *Michael Dorgo* (juratus judicis); 6. *Blasius Dalos* (juratus judicis); 7. *condam Nicolaus prepositus de Lelez*; 8. *condam Ladislaus Zakach*; 9. *Paulus Bene*; 10. *Gregorius Palfy tunc de Warada*;²⁵ 11. *Stanislaus prepositus*.

83. Dátum: 1449. 05. 03. **Kiadó:** Crutha Máté, lizskai presbiter. **Jelzet:** DF 264497. (Átírás, 1476.)

1. *Matheus presbiter Crutha dictus*; 2. *Paulus capellanus de Lizka*; 3. *Mathias presbiter*; 4. *Petrus presbiter, Pispek dictus*; 5. *Laurentius plebanus de*

²⁴ A szöveg elmosódott, ezért olvashatatlan.

²⁵ A szöveg szerint hospes.

Wamuswyfalw presbiter; 6. Clemens Bondor de Lizka; 7. Petrus custos; 8. Benedictus Zeczy; 9. Matheus Seres; 10. Dominicus Egidii; 11. Benedictus Thalya; 12. Michael Talia; 13. Stephanus Cozma; 14. Johannes plebanus de Lizka; 15. Petrus Magyar.

84. Dátum: 1449. **Kiadó:** Újhely mezőváros. **Jelzet:** DL 14317. (Átirata: 1763., DL 25930.)

Regesza: Bándi 705–6.

1. *Mathias Zakol* (judex juratus); 2. *Demetrius Simon* (judex juratus); 3. *Paulus Philippi* (judex juratus); 4. *Johannes Zwlws* (judex juratus); 5. *Ladislaus Ffarkas* (judex juratus); 6. *David* (judex juratus); 7–8. *Gregorius Urbin, Simon*²⁶ *filius suus*; 9–12. *Margareta consors Anthonii Urbin, sui filii Thomas, Georgius et Paulus*; 13. **Anthonius Urbin*; 14. *Michael Egidii*; 15. *Gregorius Chikos*; 16. *Stephanus filius Anthonii*; 17. *sua* (Stephanus filius Anthonii) *filia Dorothea*; 18. *Nicolaus pater et vicarius*.

85. Dátum: 1451. 02. 09. **Kiadó:** Újhely mezőváros. **Jelzet:** DL 14453. (Átirás, 1457.)

Regesza: Bándi 707.

1. *Emericus Keczes* (judex juratus); 2. *Stephanus Boda* (judex juratus); 3. *Ladislaus Ffarkas* (judex juratus); 4. *Stephanus Kolbas* (judex juratus); 5. *Jacobus faber* (judex juratus); 6. *Benedictus Sarou* (judex juratus); 7. *Thomas litteratus de Lelez*; 8. *nobilis Johannes de Cheb* (castellanus castri Wyhel); 9. *Albertus Pathkos*.

86. Dátum: 1454. **Kiadó:** Újhely mezőváros. **Jelzet:** DL 14898. (18. századi másolata: DL 17114.)

Regesza: Bándi 707.

1. *Damianus Nices* (judex); 2. *Dominicus Antal (!)* (judex); 3. *Johannes Zelesy* (judex); 4. *Ladislaus Rado* (judex); 5. *Ladislaus Farkas* (judex); 6. *David Beke* (judex); 7. *Martinus vycarius*; 8. *Petrus Chykus*; 9. *Stephanus filius Anthonii*; 10–13. *Elisabet uxor sutoris Dominici, et filii Emericus et Petrus, ac filia Catharina*; 14. **sutor Dominicus*; 15. *Veronica uxor Johannis Kylences*; 16. **Johannes Kylences*; 17–18. *Ladislaus ac Dorothea*;²⁷ 19. *Johannes Mathei*.

87. Dátum: 1457. 02. 15. **Kiadó:** Újhely mezőváros. **Jelzet:** DL 15141.

Regesza: Bándi 708.

1. *Jacobus Czok* (judex juratus); 2. *Barnabas Feyer* (judex juratus); 3. *Ladislaus Farkas* (judex juratus); 4. *Stephanus Kolbas*; 5. *Dominicus Sarkan* (judex juratus); 6. *Gerardus* (judex juratus); 7. *frater Emericus de Buda vicarius*; 8. *Michael Egidii de Wyhel*.

²⁶ Eredetileg *Georgius*, de áthúzza.

²⁷ Mindketten *Veronica* gyermekei.

88. Dátum: 1457. **Kiadó:** Újhely mezőváros. **Jelzet:** DL 14453.

Regesza: Bándi 708.

1. *Michael Soos* (judex); 2. *Stephanus Baynok* (juratus); 3. *Johannes Warro* (juratus); 4. *Mathias Thot* (juratus); 5. *nobilis Johannes de Cheb*.

89. Dátum: 1465. 02. 14. **Kiadó:** Újhely mezőváros. **Jelzet:** DL 16163.

Regesza: Bándi 708–9.

1. *Johannes Zelesy* (judex); 2. *Thomas Philipi* (judex); 3. *Georgius Dwz* (judex); 4. *Michael Uzveg*²⁸ (judex); 5. *Mathias Pethces* (judex); 6. *Georgius Santha* (judex); 7. *Thomas Chicos*; 8. *Agnes, condam contoralis Petri Chicos*; 9. **Petrus Chicos*; 10–11. *Egidius Beke, sua conjuge Agnes*²⁹ *vocata, filia Gregorii Chikos*; 12. **Gregorius Chikos*; 13. *Matheus presbiter*; 14. *Michael Egidy*; 15–16. *Gregorius Urbin, Simon filius suus*; 17. *Vincentius vicarius*; 18. *Bartholomeus Stanislay*.

90. Dátum: 1466. 08. 28. **Kiadó:** Bodrogkeresztúr mezőváros. **Jelzet:** DL 16394. (Másolat).

1. *Petrus Szenthes*; 2. *Anthonius Berkes*; 3. *Paulus Meszáros*; 4. *Thomas Rosos*; 5. *Petrus Disznos*; 6. *Thomas Szabó*; 7. *Balthazar de Keresztúr*; 8. *Michael dictus Szilva*.

91. Dátum: [1470–1500]. 02. 24. **Kiadó:** Lelesz mezőváros. **Jelzet:** DF 216368.

1. *Andreas lator* (!); 2. *Laurentius Dalos ~ Dalus* (juratus); 3. *Gregorius Ianchuk* (juratus); 4. *Gallus institor*;³⁰ 5. *Michael sutor*; 6. *Andreas Lelezy*; 7. *Blasius* (judex).

92. Dátum: 1472. 02. 17. **Kiadó:** Szikszó város. **Jelzet:** DF 270458.

1. *Johannes Chontos* (judex), 2. *Nicolaus Dako* (juratus); 3. *Martinus liber* (juratus); 4. *Thomas Herke* (juratus); 5. *Valentinus carnifex* (juratus); 6. *Dominicus Dench* (juratus); 7. *Nicolaus [Tarchy]*³¹ (juratus); 8. *Lucas Zathmar* (juratus); 9. *Benedictus parvus* (juratus); 10. *Orbanus Bona* (juratus); 11. *Johannes Damiani* (juratus); 12. *Albertus faber* (juratus); 13. *Michael Zombok* (juratus); 14. *Augustinus Skop [---]*³² *Cassoviensis*; 15. *Johannes Theklar, concivis de eadem* (Cassovia); 16. *Chazar Demeter*.

93. Dátum: 1472. 07. 14. **Kiadó:** Szikszó város. **Jelzet:** DL 17342.

1. *Johannes Chonthus* (judex); 2. *Nicolaus Dako* (juratus); 3. *Martinus liber* (juratus); 4. *Thomas Herke* (juratus); 5. *Valentinus carnifex* (juratus); 6. *Nico-*

²⁸ Az *Uzveg* szó előtt *us* szótag áll áthúzva.

²⁹ Személye nem azonos a már említett *Agnes*-sel.

³⁰ Előtte *sartor* áll áthúzva.

³¹ Az oklevél szövege elmosódott. A név a többi ez évi szikszói kiadvány alapján állapítható meg.

³² Az oklevél foltos, ezért a szöveg olvashatatlan.

laus Tharcy (juratus); 7. *Lucas Zathmar* (juratus); 8. *Albertus faber* (juratus); 9. *Benedictus parvus* (juratus); 10. *Dominicus Dench* (juratus); 11. *Urbanus Bona* (juratus); 12. *Johannes Damian* (juratus); 13. *Michael Zombok* (juratus); 14. *Michaelis conversus de claustro Lechnytz*; 15. *frater Martinus prior*; 16. *Nicolaus Smokoda dictus*; 17. *Clemens Joka*; 18. *Lucas Zathmar*; 19. *Dionisius Raba*.

94. Dátum: 1472. 07. 24. **Kiadó:** Szikszó város. **Jelzet:** DL 17345.

1. *Johannes Chontos* (judex); 2. *Nicolaus Dako* (juratus); 3. *Martinus lyber* (juratus); 4. *Thomas Herke* (juratus); 5. *Valentinus carnifex* (juratus); 6. *Nicolaus Tarchy* (juratus); 7. *Lucas Zathmar* (juratus); 8. *Albertus faber* (juratus); 9. *Benedictus parvus* (juratus); 10. *Dominicus Dench* (juratus); 11. *Urbanus Bona* (juratus); 12. *Johannes Damiany* (juratus); 13. *Michael Zombok* (juratus); 14. *frater Michael conversus de claustro Lechnych*; 15. *frater Martinus prior*; 16. *Augustinus Scoph civis civitatis Cassa*; 17. *Ladislaus Zathmar*; 18. *Albus Sic*.

95. Dátum: 1472. 07. 24. **Kiadó:** Szikszó város. **Jelzet:** DL 17346.

1. *Johannes Chontos* (judex); 2. *Nicolaus Dako* (juratus); 3. *Martinus lyber* (juratus); 4. *Thomas Herke* (juratus); 5. *Valentinus carnifex* (juratus); 6. *Nicolaus Tharczy* (juratus); 7. *Lucas Zathmar* (juratus); 8. *Albertus faber* (juratus); 9. *Benedictus parvus* (juratus); 10. *Dominicus Dench* (juratus); 11. *Urbanus Bona* (juratus); 12. *Johannes Damiany* (juratus); 13. *Michael Zombok* (juratus); 14. *frater Michael conversus de claustro Lechnych*; 15. *frater Martinus prior*; 16. *Ladislaus Rabota*; 17. *nobilis Johannes Felkes dictus*.

96. Dátum: 1472. 07. 24. **Kiadó:** Szikszó város. **Jelzet:** DL 17347.

1. *Johannes Chontos* (judex); 2. *Nicolaus Dako* (juratus); 3. *Martinus lyber* (juratus); 4. *Thomas Herke* (juratus); 5. *Valentinus carnifex* (juratus); 6. *Nicolaus Tharczy* (juratus); 7. *Lucas Zathmar* (juratus); 8. *Albertus faber* (juratus); 9. *Benedictus parvus* (juratus); 10. *Dominicus Dench* (juratus); 11. *Urbanus Bona* (juratus); 12. *Johannes Damiany* (juratus); 13. *Michael Zombok* (juratus); 14. *frater Michael conversus de claustro Lechnytz*; 15. *frater Martinus prior*.

97. Dátum: 1473. **Kiadó:** Újhely mezőváros. **Jelzet:** DL 17524. (Átírása: DL 17632.)

Regeszta: Bándi 710.

1. *Emericus Keczes* (judex); 2. *Georgius Pwha* (juratus); 3. *Stephanus Mathe* (juratus); 4. *Benedictus Kylenezes* (juratus); 5. *Nicolaus Keneres dictus*; 6. *Michael Kwthws*; 7. *Petrus Kwthws*; 8. *Johannes parvus rufus*.

98. Dátum: 1474. 01. 16. **Kiadó:** Liszka mezőváros. **Jelzet:** DF 214648.

Regeszta: Iványi 1910: 1948. sz.

1. *Gregorius Scheres* (officialis); 2. *Nicolaus faber* (juratus); 3. *alter Nicolaus faber* (juratus); 4. *Johannes Nywl* (juratus); 5. *Ambrosius Mora* (juratus); 6. *Mayster Caspar sacre theologie baccalarius, plebanus oppidi Lyska*; 7. *Nico-*

laus plebanus de Balkayn; 8. presbiter Caspar de Casscha capellanus protunc in Lyska; 9. Blasius presbiter, inibi inhabitans; 10. Thomas Kantra; 11. Nicolaus magnus; 12. Matheus Zalkody; 13. Johannes Sabbo; 14. Johannes Balog; 15. Michael Czeppoes; 16. Thomas Czwmpos de Wilman (officialis); 17. Georgius Dyack; 18. Petrus Kwtas; 19. Nicolaus Gardon; 20. [---]³³ Albert; 21. Michael Kadar; 22. Thomas Philoch, alias Zebiny dictus de Casscha.

99. Dátum: 1474. **Kiadó:** Újhely mezőváros. **Jelzet:** DL 17631.

Regeszta: Bándi 711.

1. *Fabianus Bary* (judex); 2. *Stephanus Colbas* (juratus); 3. *Ladislaus Gyenges* (juratus); 4. *Michael Rakos* (juratus); 5. *Johannes Calmar* (juratus); 6. *Margaretha relicta condam Thome Thot*; 7. **Thomas Thot*; 8. *Thomas Chicus*; 9. *Petrus Dorgo*.

100. Dátum: 1474. **Kiadó:** Újhely mezőváros. **Jelzet:** DL 17632.

Regeszta: Bándi 711–2.

1. *Fabianus Bary* (judex); 2. *Stephanus Colbas* (juratus), 3. *Ladislaus Gyenges* (juratus); 4. *Michael Rakos* (juratus); 5. *Johannes Calmar* (juratus); 6. *Nicolaus Kenyeres*; 7. *Michael Kwthws*; 8. *Petrus Kwthws*; 9. *Johannes parvus rufus*.

101. Dátum: 1474. **Kiadó:** Újhely mezőváros. **Jelzet:** DL 17633.

Regeszta: Bándi 712.

1. *[Fa]bianus³⁴ Bari* (judex); 2. *Stephanus Kolbas* (juratus); 3. *Ladislaus Gyenges* (juratus); 4. *Michael Rakos* (juratus); 5. *[Jo]hannes³⁵ Kalmar* (juratus); 6. *Dominicus carnifex*; 7. *Emericus lictor*.

102. Dátum: 1475. **Kiadó:** Újhely mezőváros. **Jelzet:** DL 17750.

Regeszta: Bándi 713.

1. *Michael Soos* (judex); *Stephanus Baynok* (juratus); 3. *Johannes Warro* (juratus); 4. *Mathias Thot* (juratus); 5. *Margaretha relicta Thome Thot*; 6. **Thomas Thot*.

103. Dátum: 1475. 05. 15. **Kiadó:** Liszka mezőváros. **Jelzet:** DF 269671.

1. *Gregorius Seres* (officialis); 2. *Matheus Zalkodi* (officialis); 3. *Clemens Colczar ~ Colchar* (juratus); 4. *Anthonius Augustini* (juratus); 5. *Petrus Kadar* (juratus); 6. *Blasius Adam* (juratus); 7. *Paulus Doerholcz* (castellanus castris Gilnicz); 8. *Gregorius Barthalius*; 9–12. *Stephanus Tar ~ Thar, Ambrosius Thar, Michael Thar et Anna, soror ipsorum*; 13. *Georgius Schetho*; 14. *Mathias Fekethe*; 15. *Petrus Casas ~ Kasas*; 16. *Ladislaus Zas*; 17. *Ffaber Nicolaus antiqus*; 18. *Johannes [---]*.³⁶

³³ A behajtás miatt olvashatatlan.

³⁴ Az oklevél sérült.

³⁵ Az oklevél sérült.

³⁶ Foltos, ezért olvashatatlan.

104. Dátum: 1475. 08. 07. **Kiadó:** Liszka mezőváros. **Jelzet:** DF 265246.
1–2. *nobiles de Chichyr, Chyontos et Brozech*; 3. *Gregorius Seres* (officialis); 4. *Matheus* (officialis).

105. Dátum: 1475. 10. 01. **Kiadó:** Liszka mezőváros. **Jelzet:** DF 264495.
1. *Gregorius Seres* (officialis); 2. *Matheus Zalkodi* (officialis); 3. *Petrus Kardar* (judex juratus); 4. *Clemens Kwlczar* (judex juratus); 5. *Petrus Kwthas*; 6. *Petrus litteratus*; 7. *Matheus Tompa*; 8. *Johannes Bondor*; 9. *Caspar Bak decretorum doctor, prepositus ecclesie in monte Sancti Martini fundate*.

106. Dátum: 1477. 05. 28. **Kiadó:** Liszka mezőváros. **Jelzet:** DF 258868.
1. *Petrus literatos (!)* (officialis); 2. *Bartholomeus Aranchy* (officialis); 3. *Nicolaus magnus* (juratus judex); 4. *Johannes Bondor* (juratus judex); 5. *Valentinus Koch* (juratus judex); 6. *Stephanus Thar* (juratus judex); 7. *Ladislaus Zaaz*; 8. *nobilis Paulus Darholcz ~ Derholcz de Cassa*; 9. *Benedictus Solthes*.

107. Dátum: 1477. **Kiadó:** Újhely mezőváros. **Jelzet:** DL 18005.
Regeszta: Bándi 713.
1. *Petrus Dorgo* (judex juratus); 2. *Michael Chomyad* (judex juratus); 3. *Simon Zakol* (judex juratus); 4. *Johannes Kalmar* (judex juratus); 5. *Paulus Chok* (judex juratus); 6. *Demetrius vicarius*; 7. *Thomas Farkas*; 8. *Ffabi[anus ---]*;³⁷ 9. *Dominicus Sarkan*; 10. *Thomas Philippi*; 11. *Benedictus Buday*; 12. *Johannes Ywes*; 13. *Dyonisius de Strigonio artium liberalium baccalaureus* (rector scolarium in opido Wyhel).

108. Dátum: 1477. **Kiadó:** Sorkeri Máté, pataki plébános. **Jelzet:** DL 18006.

Regeszta: Bándi 713–4.
1. *Matheus de Sorker plebanus de Sarospathak*; 2–3. *Nicolaus et Michael filii condam Damiani Benche ~ Benke*; 4. *Damianus Benche ~ Benke*; 5. *Matheus Kerekes*; 6. *Georgius* (juratus opidi [!] Wywaras); 7. *Stephanus Lotho*; 8. *Petrus Benche*; 9. *Laurentius Stephan*; 10. *Dominicus Sarkan*; 11. *Stephanus Kolbas*; 12. *Benedictus Sakoly*; 13. *conjux Petri Benche, Martha vocata*; 14. *Valentinus litteratus*; 15. *Sthanislaus pater*; 16. *Stephanus Chanta*; 17. *Blasius plebanus de Czorghew*; 18. *Ambrosius Wargha* (judex de Wywaras); 19. *Paulus Czokh* (judex de Wyhel); 20. *Symon Sekeres*; 21. *Andreas Czokh*; 22. *Blasius Kyraly*; 23. *Mathias magnus*; 24. *Thomas Kerekes*; 25. *Matheus Jocus*; 26. *Johannes plebanus de Wywaras*.

109. Dátum: 1479. **Kiadó:** Újhely mezőváros. **Jelzet:** DL 18299.
Regeszta: Bándi 714.
1. *Franciscus faber* (judex juratus); 2. *Simon Sarwas* (judex juratus); 3. *Thomas Kowacz* (judex juratus); 4. *Benedictus Thoth* (judex juratus); 5. *Georgius*

³⁷ Csonka.

*Petrac*z (judex juratus); 6. *Emericus faber*; 7. *Johannes cecus*; 8. *Fabianus Bari*; 9. *Georgius Czar*; 10. *Stephanus Colbas*; 11. *Michael Sos*; 12. *relicta condam Thome Vince*; 13. **Thomas Vince*; 14. *Georgius Urbin*.

110. Dátum: 1478. 01. 01. **Kiadó:** Liszka mezőváros. **Jelzet:** DL 18007.

1. *Petrus litteratus* (officialis); 2. *Bartholomeus Aranchy* (officialis); 3. *Nicolaus magnus* (juratus judex); 4. *Johannes Bondor* (juratus judex); 5. *Valentinus Koch* (juratus judex); 6. *Stephanus Thar* (juratus judex); 7–8. *Gregorius Seres, Margaretha mater sua*; 9. *Blasius Kothan*; 10. *Valentinus Zabo*; 11. *nobilis Paulus Derholcz, Cassovie commorans*.

111. Dátum: 1479. 04. 12. **Kiadó:** Ruppis-i Melchior János, császári közjegyző. **Jelzet:** DL 13819.

Regeszta: Bándi 595.

1. *Mathias plebanus in Telkebanya*; 2. *Georgius Nymit* (judex); 3. *Cristannus Grawpner*; 4. *Georgius Urbani*; 5. *Martinus Polner*; 6. *Thomas Pretsch*; 7. *Ulricus Jacusch*.

112. Dátum: 1479. 08. 11. **Kiadó:** Liszka mezőváros. **Jelzet:** DL 31964.

1. *Gregorius Kwthas* (officialis); 2. *alter Gregorius Seres* (officialis); 3. *Ladislau*s Zas (juratus judex); 4. *Laurentius Zabo* (juratus judex); 5. *Simon Solthes* (juratus judex); 6. *Demetrius Czor* (juratus judex); 7–10. *Valentinus sartor, Mathias niger, Blasius Kothan et Gregorius Barthaliws provisores ac vitrici ecclesie Beati Virginis in Lyzka fundate*; 11. *Johannes Thar*; 12. *Valentinus Kocz*; 13. *Simon Zekel*; 14. *nobilis Andreas de Czecher*; 15. *Petrus Kasas*; 16. *Nicolaus faber*; 17. *Johannes Bondor*; 18. *Gregorius litteratus*.

113. Dátum: 1481. 01. 30. **Kiadó:** Liszka mezőváros. **Jelzet:** DF 214916.

Regeszta: Iványi 1910: 2164. sz.

1. *Mathias Chev*; 2. *Johannes Tittel ~ Thittel*; 3. *Georgius Sthenczel* (judex).³⁸

114. Dátum: 1481. **Kiadó:** Újhely mezőváros. **Jelzet:** DL 18590.

Regeszta: Bándi 714.

1. *Stephanus Kolbas* (judex juratus); 2. *Benedictus Seke* (judex juratus); 3. *Blasius litteratus* (judex juratus); 4. *Emericus Konth* (judex juratus); 5. *Albertus Esseny* (judex juratus); 6. *Mathias Chiczak*; 7. *Petrus Doro de Therebes*.

115. Dátum: 1482. 07. 27. **Kiadó:** Szikszó város. **Jelzet:** DL 18694.

1. *Lucas Zathmar* (judex); 2. *Martinus liber* (juratus); 3. *Johannes Damyani* (juratus); 4. *Benedictus parvus* (juratus); 5. *Mathias Tepner* (juratus); 6. *Blasius Alcz* (juratus); 7. *Gregorius Czani* (juratus); 8. *Michael Enczi* (juratus); 9. *Sebastianus sartor* (juratus); 10. *Barnabas Czire* (juratus); 11. *Michael Twrwk* (juratus); 12. *Johannes Dabo* (juratus); 13. *Johannes Borsodi* (juratus); 14. *frater Jeronimus, de monasterio Lechnet*; 15. *frater Martinus prior de eadem Lechnet*; 16. *Clemens Joka de Zykzo*.

³⁸ Mindhárman bártfaiak. A bíró neve a hátlapon szerepel.

116. Dátum: 1483. 06. 24. **Kiadó:** Liszka mezőváros. **Jelzet:** DF 272257.

1. *Michael Genw* (judex); 2. *Petrus Kadar* (juratus); 3. *Valentinus Sabo* (juratus); 4. *Lazarus* (juratus); 5. *Lucas Seres* (juratus); 6. *Albertus Kullancz*; 7. *Paulus Dombi*; 8. *Georgius Swarcz de Cassovia*; 9. *magister Andreas de Waralia canonicus ecclesie Sancti Martini terre Scepusiensis*.

117. Dátum: 1484. 02. 13. **Kiadó:** Szikszó város. **Jelzet:** DF 215070.

Regeszta: Iványi 1910: 2312. sz.

1. *Johannes Dyak Hennengh* (judex); 2. *Georgius Polyanka* (juratus); 3. *Lucas Zatmar* (juratus); 4. *Johannes Damian* (juratus); 5. *Gregorius Chani* (juratus); 6. *Blasius Alch* (juratus); 7. *Andreas Dyak* (juratus); 8. *Mathias Tepner* (juratus); 9. *Benedictus parvus* (juratus); 10. *Michael Therek* (juratus); 11. *Petrus Fekethe* (juratus); 12. *Paulus Cyko* (juratus); 13. *Johannes Dabo* (juratus); 14. *Johannes Chontos, de dicta Zykzo*; 15. *Anthonius Mezarus*; 16–17. *sua* (Johannes Chontos) *filia Margaretha, et suus filius Stephanus*; 18. *Benedictus Wegh*; 19. *relicta condam Andree Stengel de Cassovia*.

118. Dátum: 1484. 04. 22. **Kiadó:** Liszka mezőváros. **Jelzet:** DF 264536.

1. *Lazarus* (judex); 2. *Demetrius Korlath* (juratus civis); 3. *Johannes Kwthas* (juratus civis); 4. *alter Johannes Canthor* (juratus civis); 5. *Sebastianus Kwthas* (juratus civis); 6. *Ladislaus filius condam Nicolai Bognar de Cassovia*; 7. **Nicolaus Bognar de Cassovia*; 8. *Gaspar decretorum doctor, prepositus ecclesie terre Scepusiensis*; 9. *Jacobus Aranchy, alias Hyspan*.

119. Dátum: 1484. 06. 07. **Kiadó:** Liszka mezőváros. **Jelzet:** DF 264539.

1. *Lazarus* (judex); 2. *Demetrius Korlath* (juratus civis); 3. *Sebastianus Kwthas* (juratus civis); 4. *Johannes Kanthor* (juratus civis); 5. *Petrus Toth* (juratus civis); 6. *Georgius Swytho*; 7. *Mathias Fekethe*; 8. *Michael Gere*; 9. *Michael Perey*; 10. *Martinus de Lyzka, canonicus ecclesie terre Scepusiensis*; 11. *Gaspar decretorum doctor, prepositus ecclesie de Scepus*.

120. Dátum: 1485. 02. 11. **Kiadó:** Szántó mezőváros. **Jelzet:** DF 215139.

Regeszta: Iványi 1910: 2379. sz.

1. *Blasius plebanus de Zantho*; 2. *Thomas Chetz* (judex); 3. *Andreas Tuza* (juratus); 4. *Johannes Pocz* (juratus); 5. *Benedictus Nagh* (juratus); 6. *Matheus Sozo* (juratus); 7. *Albertus Chetz* (juratus); 8. *Simon Zabo* (juratus); 9. *Michael Zerency* (juratus); 10. *Johannes litteratus* (juratus); 11. *Michael litteratus* (juratus); 12. *Mathias Paller*; 13. *Petrus Warga*; 14. *Georgius Ffazekas*; 15. *Benedictus Zabo*; 16. *Ambrosius Boros*; 17. *Lucas Dobzay*; 18. *Stephanus Ffaber*; 19. *Matheus Kowacz*; 20. *Stephanus Thuthor*; 21. *Georgius Thyr*; 22. *Johannes Zabo*; 23. *Stanislaus Bocz*; 24. *Thomas filius condam Nicolai litterati de Zantho*; 25. **Nicolaus litteratus de Zantho*; 26. *Martinus Hwsweh*; 27. *Albertus, protunc provisor relicte domine Francissci Zathmar*; 28. **Franciscus Zathmar*; 29. *Clemens Galffy de Barthffa*; 30. *Thomas virtor de Barthffa*; 31. *Marcus*

Ekwthwlfifelw de Bartffa; 32. *Andreas Alczt Thot dictus de Zantho*; 33–36. *uxor sua (Andree) Anestasia, filie et filius: Anna, Agatha et Ambrosius*; 37–38. *Nicolaus Sthok, Georgius Sthancel de Barthffa*; 39. *Georgius Swarcz de Cassa*; 40. *Albert Kyrat de Zantho*; 41. *Thomas Borsoz de Zantho*.

121. Dátum: 1485. 02. 11. **Kiadó:** Szántó mezőváros. **Jelzet:** DF 215140.

Regeszta: Iványi 1910: 2380. sz.

1. *Blasius plebanus de Zantho*; 2. *Thomas Chetz, dictus Opuri (judex)*; 3. *Andreas Tuza (juratus)*; 4. *Johannes Pocz (juratus)*; 5. *Benedictus Nagh (juratus)*; 6. *Matheus Sozo (juratus)*; 7. *Albertus Chetz (juratus)*; 8. *Simon Zabo (juratus)*; 9. *Michael Zerenchy (juratus)*; 10. *Michael litteratus (juratus)*; 11. *Georgius filius condam Dominici carnificis de eadem Zantho*; 12. **Dominicus carnifex*; 13–14. *Georgius Sthenczel ac Nicolaus Sthok de Barthffa*; 15. *Johannes Bacza de Zantho*; 16. *Clemens Akos de eadem (Zantho)*; 17. *Petrus suttor de eadem (Zantho)*.

122. Dátum: 1485. 02. 12. **Kiadó:** Tályá mezőváros. **Jelzet:** DF 215141. (Átírás, 1524.)

Regeszta: Gulyás 21. sz.

1. *Albertus Olah (judex)*; 2–3. *Georgius et Nicolaus de Barthpha*;³⁹ 4. *Antonius Verees de Thalya*; 5. *Paulus Darhoch de Cassha*; 6. *Gregorius plebanus de Raad*; 7. *Paulus plebanus*; 8–9. *Antonius et Adam presbiteri, altariste de Thalya*; 10. *Stephanus Cosa*; 11. *Emericus Byro*; 12. *Valentinus Bwda*; 13. *Petrus Bwda*; 14. *Andreas Borgyas*; 15. *Fabianus Borgyas*; 16. *Simon Pap*; 17. *Petrus Balog*; 18. *Antonius lapicida*; 19. *Antonius Cosa*; 20. *Joannes Marthon*; 21. *Thomas Thwsan*; 22. *Matthias Sos*; 23. *Michael Fenyas*; 24. *Stephanus Dobos*; 25. *Benedictus Forrai*; 26. *Clemens Zabo*; 27. *Emericus Farkas*; 28. *relicta Afra Balog*; 29. *Paulus scolasticus de Zempeter, rector de Zantho*;⁴⁰ 30. *Thomas Chyechy judex de Zantho*; 31. *Andreas Cosa (juratus)*; 32. *Johannes Pooch (juratus)*; 33. *Simon Zabo (juratus)*; 34. *Joannes Fenis faber (juratus)*; 35. *Michael de Zerencz (juratus)*; 36. *Michael litteratus (juratus)*; 37. *Petrus sutor*; 38. *Petrus Zabo*; 39. *Stanislaus Both*; 40. *Antonius scolasticus de Miskolcz, rector scole de Thalya*.

123. Dátum: 1486. 01. 10. **Kiadó:** Szepesi káptalan. **Jelzet:** DF 215201.

Regeszta: Iványi 1910: 2440. sz.

1–2. *nobiles Martinus et Gaspar de Kyspalwgya*; 3. *Georgius Swarcz, civis Cassoviensis*; 4. *Johannes litteratus de Zantho*.

124. Dátum: 1487. 01. 01. **Kiadó:** Liszka mezőváros. **Jelzet:** DL 31995.

1. *Emericus magnus (judex)*; 2. *Petrus sartor (juratus cives)*; 3. *Albertus custos (juratus cives)*; 4. *Georgius litteratus (juratus cives)*; 5. *Egidius (juratus*

³⁹ Bártfai követek.

⁴⁰ Innen a 39. számú polgárig szántói lakosok.

cives); 6. *Lazarus Koch*; 7. *Michael Gochyam (?)*; 8. *nobilis Andreas de Chichyr*.

125. Dátum: 1487. 11. 04. **Kiadó:** Tálya mezőváros. **Jelzet:** DF 215343. (Átírása: 1524, DF 215141.)

Regeszta: Iványi 1910: 2580. sz. és Gulyás 22. sz.

1. *Fabianus Borgyas* (judex), 2. *Martinus Biro* (judex); 3. *Michael Reytheer*,⁴¹ 4. *Anthonius presbiter*; 5. *Emericus Gwcz de Talya*; 6. *Cristani Genger de Cassa*; 7. *Simon Zabo*; 8. *Thomas Czetz*; 9. *Ladislaus Bogol*; 10. *Benedictus Nagy*; 11. *Michael Fony*; 12. *Blasius Khentes*; 13. *Petrus Kowacz*; 14. *Johannes Kowacz*; 15. *Thomas Zamo*; 16. *Ambrosius Polwas*; 17. *Paulus Khentes*; 18. *Petrus Zabo*,⁴² 19. *Valentinus Bwda*; 20. *Andreas Mihees*; 21. *Gregorius Finees*; 22. *Andreas Borgyas*; 23. *Andreas Farkas*; 24. *Thomas Domoncus*; 25. *Blasius Nagh*; 26. *Andreas Fodor*; 27. *Stephanus Nagh*; 28. *Paulus Madaras*; 29. *Johannes Marton*; 30. *Emericus Khentes*; 31. *Blasius Kosa*; 32. *Thomas Harczas*; 33. *Johannes Mihees*; 34. *Paulus Mihees*; 35. *Thomas Nagh*; 36. *Gregorius Toth*; 37. *Valentinus Fodor*; 38. *Johannes Lengeel*; 39. *Gallus Bwda*; 40. *Paulus Forray*; 41. *Johannes Czegher*; 42. *Anthonius protunc rector scole opidi Talya*.⁴³

126. Dátum: 1489. 01. 21. **Kiadó:** Liszka mezőváros. **Jelzet:** DL 63870.

1. *Demetrius Korlath* (judex); 2. *Petrus Thoth* (juratus); 3. *Ladislaus suctor (!)* (juratus); 4. *Georgius Molnus* (juratus); 5. *Thomas Hegedws* (juratus); 6. *Blasius Oroslan de Tholzwa*; 7. *Ladislaus Varga*; 8. *Urbanus Kokach*; 9. *Andreas de Cibino (?)*, *canonicus ecclesie Scepusiensis*.

127. Dátum: [1490–1510]. **Kiadó:** Vámosújfalú község. **Jelzet:** DF 214701.

1. *Benedictus*; 2. *Georgius*,⁴⁴ 3. *Johannes Borsos*; 4. *Mathias*.

128. Dátum: 1491. 04. 24. **Kiadó:** Patak város. **Jelzet:** DL 19715.

Regeszta: Bándi 715.

1. *Benedictus Sykorcza* (judex); 2. *Emericus Yo* (juratus civis); 3. *Petrus Sarosy* (juratus civis); 4. *Gregorius Nemes* (juratus civis); 5. *Benedictus Gaspar* (juratus civis); 6. *Paulus Balphancz ~ Balfancz*; 7. *frater Johannes de Wyhel*; 8. *pater Demetrius* (vicarius); 9. *Andreas Nylas de Wyhel*; 10. *Anthonius Thuba*; 11. *Andreas Zechy*; 12. *Gregorius Benedekdyak de Lelez*.

129. Dátum: 1498. 02. 18.⁴⁵ **Kiadó:** Tálya mezőváros. **Jelzet:** DF 269688.

Regeszta: Gulyás 23. sz.

⁴¹ Kassai polgár.

⁴² A 7. számú polgártól idáig szántóiak.

⁴³ A 19. számú polgártól a végéig tályai lakosok.

⁴⁴ Mindketten bártfaiak.

⁴⁵ A levéltári adatoknál csak a dátum éve van feltüntetve, holott az oklevélnek napi keltezése is van.

1. *Franciscus Bwda* (judex); 2. *Petrus Bany*; 3. *Blasius Baynokh*; 4. *Johannes Lengen*; 5. *Martinus Papsymon*; 6. *Petrus Cristina*; 7. *Blasius Sezty*; 8. *Andreas Fodor*; 9. *Valentinus Fodor*; 10. *Stephanus Pal*; 11. *Dominicus magnus*; 12. *Matheus Bwda*; 13. *Valentinus Buda*; 14. *Matheus Kysgher*; 15. *Pelbartus*; 16. *Benedictus magnus*; 17. *Ursula, relicta condam Sebastiani filii Sipus*; 18. **Sebastianus filius Sipus*; 19. *Andreas Kozma*; 20. *Baltazar Cassoviensis*; 21. *Paulus Darhocz*.

130. Dátum: 1502. 01. 27. **Kiadó:** Leleszi konvent. **Jelzet:** DF 216531.

1. *Benedictus Kornys prepositus de Lelez*; 2. *Michael presbiter arcium liberalium magister, rector altaris in oppido Wyhel*; 3. *Johannes Chykos*; 4. *Albert Konch*; 5. *Emericus Doros*; 6. *Petrus Alberth*; 7. *Michael Kosa de Therebes*; 8. *Thomas Chykos*; 9. *Martinus Weythlenth* (judex moderno Barthwensis).

131. Dátum: 1504. 05. 27. **Kiadó:** Újhely mezőváros. **Jelzet:** DL 67367.

Regeszta: Tóth 20. sz.

1. *Michael Ffarkas* (judex primarius); 2. *Emericus Chyomyad* (juratus civis); 3. *Johannes Gaal* (juratus civis); 4. *Petrus Kwrthos* (juratus civis); 5. *Joannes Baranchy* (juratus civis); 6–9. *Paulus Pwha, Anna uxor sua ac filii Andreas ac Valentinus Pwha*; 10. *Mattheus litteratus Bornemyzza Zegediensis de Ochwar ~ Olchwar*; 11. *nobilis Georgius litteratus Janko*; 12–15. *Barbara Olchwary consors eiusdem* (Mattheus litteratus etc.) *ac Nicolaus, Anna et Catherina liberi eorundem*.

132. Dátum: 1505. 05. 12. **Kiadó:** Tolcsva mezőváros. **Jelzet:** DF 229261.

Regeszta: Iványi 1931: 903. sz. és Gulyás 33. sz.

1. *Georgius Nemes* (judex); 2. *Georgius Kekedi* (judex); 3. *Anthonius Kormos* (juratus); 4. *Johannes Fagias* (juratus); 5. *Michael Thar* (juratus); 6. *Martinus Terebesy* (juratus); 7–9. *Johannes Brengisery, Gaspar Schmid et Michael Bels jurati cives de Epperies*; 10. *Barrabas Barthalyws*; 11. *Andreas altaria de Vamoswyfalw*; 12. *Simon Molnos*; 13. *Albert Lekws ~ Lwkws* (juratus); 14. *Michael Penzes*; 15. *Gaspar Sommy*; 16. *Paulus Demyen* (judex); 17. *Georgius Barthalyus de Lyzka*; 18. *Johannes Zeel*; 19. *Ambrosius Nemeth*; 20. *Benedictus Kowacz*; 21. *Laurentius Fonda* (juratus); 22. *Philippus Cowacz*; 23. *Stephanus Lörincz de Lyzka*; 24. *Johannes Seghyd* (judex); 25. *Paulus Hungvari* (juratus); 26. *Martinus Olayws* (juratus).

133. Dátum: 1505. 05. 12. **Kiadó:** Tolcsva mezőváros. **Jelzet:** DF 229262.

Regeszta: Iványi 1931: 904. sz. és Gulyás 34. sz.

1. *Damianus presbiter de Tholczwa* (provisor); 2. *Martinus de Ceke*;⁴⁶ 3. *Georgius Nemes* (judex); 4. *Gregorius Kekedi* (judex); 5. *Anthonius Kormos* (juratus); 6. *Michael Thar* (juratus); 7. *Johannes Fagyas* (juratus); 8. *Martinus*

⁴⁶ Nemes.

Therebessy (juratus); 9–10. *Albertus Goder et Michael Bels jurati cives de Epperies*; 11. *Lucas Bondor*; 12. *Michael Coma*; 13. *Jacobus Valkoczy*; 14. *Petrus Nemes*; 15. *Johannes Masfel de Epperies*; 16. *Anthonius Czoka de Epperies*; 17. *Bartholomeus Zak[al?]*⁴⁷ *de Epperies*; 18. *Johannes Seghyd* (judex); 19. *Paulus Demyen* (judex); 20. *Paulus Hungvary* (juratus); 21. *Martinus Olayws* (juratus); 22. *Albertus Lokws* (juratus); 23. *Laurentius Fonda* (juratus).

134. Dátum: 1505. 12. 28. **Kiadó:** Tálya mezőváros. **Jelzet:** DF 269883.

Regeszta: Gulyás 24. sz.

1. *Petrus Bany* (judex); 2. *Matheus Byro*; 3. *Matheus Kysgergy*; 4. *Martinus Byky*; 5. *Nicolaus Was*; 6. *Johannes Bany*; 7. *Urbanus Rozgony*; 8. *Ambrosius Heidely*; 9. *Paulus Bogdan*; 10. *Petrus Borsoos*; 11. *Emericus Zantho*; 12. *Anthonius Byro*; 13. *Stephanus Kosa*; 14. *Lucas Bartha*; 15. *Mathias Cristina*; 16. *Ladislaus Kowachy*; 17. *Augustinus Bartha de Zantho*; 18. *Dorothea Akos*; 19. *relicta condam Dominici Zekeres, Juliana nominata*; 20. **Dominicus Zekeres*; 21. *Jacobus Fyntha de Zantho*.

135. Dátum: 1505. **Kiadó:** Újhely mezőváros. **Jelzet:** DL 35797.

Regeszta: Bándi 718.

1. *Albertus Sos* (judex); 2. *Sarkan Adam* (juratus civis); 3. *Nicolaus Kysgergy* (juratus civis); 4. *Anthonius Bertha* (juratus civis); 5. *Benedictus Kewrenthes*; 6. *Hedwig relicta condam Thome Kewrenthes*; 7. **Thomas Kewrenthes*; 8–11. *Martinus, Paulus, Ambrosius filii et Ursula filia eiusdem* (Thomas Kewrenthes); 12. *Paulus Zarvas*; 13. *Valentinus Mezaros*; 14. *Michael Rakos*; 15. *Michael Konth*; 16. *Laurentius de Kisazar*; 17. *Blasius Zemes*; 18. *Anthonius Czeley*; 19. *Nicolaus Czok*; 20. *Benedictus Hencz*; 21. *Dominicus Macheh*; 22. *Michael Philep*; 23. *Andreas Holdos*.

136. Dátum: 1506. 01. 24. **Kiadó:** Péter, újhelyi plébános és Újhely mezőváros. **Jelzet:** DF 216809.

Regeszta: Tóth 21.

1. *Petrus plebanus de Wyhel*; 2. *Albertus Soos* (judex); 3. *Abrahaam Sarkan* (Juratus); 4. *Anthonius Bertha* (juratus); 5. *Nicolaus Kysgeorg* (juratus); 6–7. *Martinus Waythlanth, Martinus Berdr* (jurati de Barthfa); 8. *Marcus presbiter*; 9. *relicta Anthonii Thoth*; 10. **Anthonius Thoth*; 11. *pater Johannes, rector altaris*.

137. Dátum: 1506. 10. 28. **Kiadó:** Tálya mezőváros. **Jelzet:** DF 269696.

Regeszta: Gulyás 25. sz.

1. *Ladislaus Borgyas* (judex); 2. *Andreas Nagh* (juratus); 3–4. *Benedictus Nagh de Thalya, conjunx sua Anna*; 5. *Paulus Darhocz de Cassa*; 6. *Michael Pathakhy de Thalya*; 7. *Andreas Henkhel de Cassa*; 8. *Petrus Bany*; 9. *Michael*

⁴⁷ A behajtásnál foltos, ezért olvashatatlan.

Biro; 10. Pelbartus Kazdagh; 11. Valentinus Fodor; 12. Blasius Baynakh; 13. Anthonius Bany; 14. Stephanus Baynakh; 15. Andreas Biro; 16. Emericus Zantho; 17. Ladislaus Orzagh.

138. Dátum: 1506. 11. 05. **Kiadó:** Tályá mezőváros. **Jelzet:** DF 269936.

Regeszta: Gulyás 26. sz.

1. *Ladislaus Borgyas* (judex); 2. *Michael Kakwk ~ Kaakwk, civis Cassoviensis*; 3. *Johannes Mezaros de Cassa*; 4. *Blasius plebanus de Zanto*; 5. *Johannes Zyma* (castellanus castris Thalya); 6. *Johannes dictus Yasko ~ Yaskoo de Cassa*; 7. *Blasius Baynok*; 8. *Ambrosius Bewdy*; 9. *Petrus Bany*; 10. *Lucas Bartha*; 11. *Stephanus Mezaros*; 12. *Paulus Kowacz*; 13. *Petrus Borgyas*; 14. *Matheus Olay*; 15. *Andreas Byro*; 16. *Michael Mehees*; 17. *Stephanus Koos*; 18. *Laurentius Zeekee*; 19. *Johannes Bewdew*; 20. *alter Johannes Bany*; 21. *Michael Zaakos*; 22. *Georgius Damian*; 23. *Mathias Cristina*; 24. *Petrus Olay*; 25. *Antonius litteratus*; 26. *Philippus Gengysy*; 27. *Petrus Baynak*; 28. *Ambrosius Mono (?)*; 29. *Antonius Bany*; 30. *Stephanus Borgyas*; 31. *Antonius Zekel*; 32. *Sebastianus Borsos*; 33. *Valentinus Ffodor*; 34. *Stephanus Baynak*; 35. *Wilibardus*; 36. *Matheus Bwday*; 37. *Stephanus Pal*.

139. Dátum: 1506. 11. 16. **Kiadó:** Nagymihály mezőváros. **Jelzet:** DL 86048.

1. *Thomas faber de Nagmihal* (judex); 2. *Nicolaus Krasnyak* (juratus); 3. *Nicolaus Rosas* (juratus); 4. *Michael Orzagh* (juratus); 5. *Georgius Kardos* (juratus); 6. *Simon Bodnar* (juratus); 7. *Johannes Zabo* (juratus); 8. *Michael Zabo* (juratus); 9. *Stephanus Kolczar* (juratus); 10. *Lucas Fanko* (juratus); 11. *Benedictus sutor* (juratus); 12. *Matheus Byro* (juratus); 13. *Ladislaus Czaffura*; 14. *Andreas Agosthon de Zalaczka*; 15. *Michael de Zalaczka*; 16. *Joannes Kolnar*; 17. *Gregorius*; 18. *Michael Kana*; 19. *Joannes [---]rkond*.⁴⁸

140. Dátum: 1507. 03. 17. **Kiadó:** Mád mezőváros. **Jelzet:** DF 271564.

1. *Albertus Vyz* (judex); 2. *Petrus Kassay*; 3. *Petrus Fodor*; 4. *Margareta Cassoviensis*.

141. Dátum: 1508. 12. 03. **Kiadó:** Tályá mezőváros. **Jelzet:** DF 269939.

Regeszta: Gulyás 27. sz.

1. *Michael Biro* (juratus judex); 2. *Petrus Olna* (juratus judex); 3. *Ambrosius Bywdy*; 4. *Matheus Bwda*; 5. *Valentinus faber*; 6. *Dominicus Nagy*; 7. *Ladislaus Zendy de Encz*; 8. *Osbalduus Kwn de Zantho*; 9. *Juliana, relicta condam Blasii Kosa*; 10. **Blasius Kosa*; 11. *Dorothea Akoos*; 12. *Michael Kakwch de Kasso-via*.

142. Dátum: 1509. 02. 21. **Kiadó:** Liszka mezőváros. **Jelzet:** DF 264565.

⁴⁸ A pecsét feltja miatt olvashatatlan.

1. *Franciscus Gregorii* (judex); 2. *Barnabas Raba* (juratus); 3. *Symon Mezarus* (juratus); 4. [---]⁴⁹ *Kys* (juratus); 5. [---]⁵⁰ *Byro*; 6. *Matheus Borsos*; 7. *Petrus Pwha*; 8. *Martinus presbiter de Kapos*.

143. Dátum: 1509. 08. 06. **Kiadó:** Újhely mezőváros. **Jelzet:** DL 21935.

Regeszta: Bándi 718–9.

1. *Nicolaus Chok* (judex); 2. *Clemens Kerek* (juratus civis); 3. *Thomas Kasoi* (juratus civis); 4. *Laurentius Andrasdyak* (juratus civis); 5–7. *Michael Rakos, uxor sua Elizabet vocata, ac filius suus Andreas*; 8. *Cristannus lanius* (vitricus); 9. *Andreas Nylas* (vitricus); 10. *Georgius Buza* (vitricus); 11. *Nicolaus Nempthi* (castellanus castri Wyhel); 12. *Stephanus de Roycha, canonicus ecclesie Agriensis et plebanus de Sarospathak*.

144. Dátum: 1510. 05. 20. **Kiadó:** Tolcsva mezőváros. **Jelzet:** DF 229381.

Regeszta: Gulyás 35. sz.

1. *Lucas Bondor* (judex); 2. *Gregorius Mesaros* (judex); 3. *Elizabet, relicta quondam Georgii Nemes*; 4. **Georgius Nemes*; 5–6. *fili et heredes sue* (Elizabet) *Petrus, scilicet Nemes et Adam Nemes*; 7. *Johannes Borsos*; 8. *Anthonius Cozmas*; 9. *Benedictus Jochus*; 10. *Michael Czomo*; 11. *Thomas Sypos*; 12. *Michael Vegh*.

145. Dátum: 1512. 07. 19. **Kiadó:** Szántói bíró. **Jelzet:** DF 271582.

1. *Stephanus Chako* (judex); 2. *Petrus Chocha, Cassovie residens*.

146. Dátum: 1513. **Kiadó:** Újhely mezőváros. **Jelzet:** DF 217307.

Regeszta: Tóth 22. sz.

1. *Martinus Zabo* (judex); 2. *Petrus faber* (juratus); 3. *Stephanus Dorgo* (juratus); 4. *Gallus Thwrmez* (juratus); 5. *Valentinus Kasar*; 6. *Andreas Hanga*; 7. *relicta quondam Ladislai Hywes*; 8. **Ladislauus Hywes*; 9. *Andreas de Wasarhel presbiter in Wyhel*; 10. *Stephanus Harasti*; 11. *Jacobus Pastor*; 12. *Ladislauus Thewke*.

147. Dátum: 1514. 07. 13. **Kiadó:** Nagymihály mezőváros. **Jelzet:** DL 86078.

1. *Demetrius Chepke* (judex); 2. *Mathias Czapo* (juratus); 3. *Mathias Nag* (juratus); 4. *Andreas Czapo* (juratus); 5. *Lucia, consors Petrus Warga de Nagmyhal*; 6. **Petrus Warga*; 7. *Benedictus Kowacz*; 8. *Clemens Nowak*; 9–10. *Michael Gostan ac Johannes Gostan de Zalaczka*.

148. Dátum: 1514. 11. 14. **Kiadó:** Bereck, szikszói plébános. **Jelzet:** DF 217380.

1. *Briccius plebanus de Zikzo*; 2. *Franciscus Farkas de Kys Tokay*;⁵¹ 3. *Petrus Jacab*; 4. *Andreas Orzagh de Kys Tokay*.

⁴⁹ Foltos, ezért olvashatatlan. Emellett a negyedik esküdt neve teljesen olvashatatlan.

⁵⁰ Foltos, ezért olvashatatlan.

⁵¹ *Egregius* jelzője alapján nemes.

149. Dátum: 1514. 11. 14. **Kiadó:** Gönc mezőváros. **Jelzet:** DF 217381.

Regeszta: Iványi 1926: 13.

1. *Paulus Rezik*; 2. *Anthonius Nayd ~ Naid, vulgo Gros Annthall*;⁵² 3. *Martinus Pezhoeltt*.

150. Dátum: 1515. 03. 23. **Kiadó:** Gönc mezőváros. **Jelzet:** DF 217431.

Regeszta: Iványi 1926: 13.

1. *Paulus Melczer*; 2. *Bernhardus succentor*.

151. Dátum: 1515. 03. 29. **Kiadó:** Gálszécsi bíró. **Jelzet:** DF 229483.

1. *Jacobus aurifaber* (judex); 2. *Georgius Geerber*; 3. *Sophia uxor Michael fabri de Zeech*; 4. **Michael faber de Zeech*.

152. Dátum: 1515. 09. 08. **Kiadó:** Újhely mezőváros. **Jelzet:** DF 217474.

Regeszta: Tóth 23. sz.

1. *Thomas Crisan*; 2. *Clemens Hozw*; 3. *Laurentius Toth*; 4. *Benedictus Chok* (judex).

153. Dátum: 1515. **Kiadó:** Tolcsva mezőváros. **Jelzet:** DF 217486.

Regeszta: Gulyás 36. sz.

1. *Johannes Faggyas* (judex); 2. *Gregorius Lasthochy* (judex); 3. *Vincentius Abah* (juratus); 4. *Johannes Pap* (juratus); 5. *Martinus Fondah* (juratus); 6. *Urbanus Soos* (juratus); 7. *Benedictus Swethlich civis de Barthpha*; 8. [---]⁵³ *Nagh de Thochwa*; 9. *Nicolaus presbiter, rector altaris de Lyzka*; 10–11. *Johannes Wargah et Andreas Makranchy vitrici in Wamuswyfalw*; 12. *Martinus presbiter, rector altaris de Thochwa*; 13. *nobilis Clemens litteratus Haghmassy* (decimator); 14. *Michael Chomo*; 15. *Gregorius presbiter, rector altaris de Thochwa*; 16. *Johannes Zel*; 17. *Dionisius Kermes*; 18. *Johannes [---]*,⁵⁴ 19. *Michael Thar*; 20. *Benedictus Kowach*; 21. *Clemens Zawaros de Alpard*; 22. [---][Fo]ndah,⁵⁵ 23. *Stephanus Wargah*; 24. *Lucas Kowach*; 25. *Martinus Abah*; 26. *Johannes Chech*.

154. Dátum: 1517. 02. 08. **Kiadó:** Tolcsva mezőváros. **Jelzet:** DF 229539.

Regeszta: Gulyás 37. sz.

1. *Nos, Paulus Demyen* (judex); 2. *Franciscus Fagyas* (judex); 3. *Lucas Kowacy* (juratus); 4. *Thomas Segyd* (juratus); 5. *Ambrosius Paloz* (juratus); 6. *Georgius Monaar* (juratus); 7–8. *Albertus Godor et Petrus pistor jurati cives de Epperies*; 9. *Benedictus de Napkor, rector altaris de Tholczwa*; 10. *Mathias Werres*; 11. *Michael Cywma*; 12. *Johannes Zel*; 13. *Georgius Was*; 14. *Martinus*

⁵² Bártfai zsellér (inquilinus).

⁵³ Az oklevél a hajtsánál foltos, ezért a szöveg olvashatatlan.

⁵⁴ Az oklevél a hajtsánál foltos, ezért a szöveg olvashatatlan.

⁵⁵ Az oklevél a pecsétnél foltos, ezért a szöveg olvashatatlan. A vezetéknev a többi oklevél alapján rekonstruálható.

*Karacyon; 15. Benedictus Kowacyh; 16. Mathias Koncyh; 17. Dominicus War-
ga; 18. Georgius Zaby; 19. Gallus Patko; 20. Thomas Maaro; 21. Johannes
Fagyaz; 22. Martinus Fonda; 23. Matheus Weres; 24. Antonius Fonda; 25. Ma-
thias Boorws; 26. Petrus Kowacy; 27. Georgius Gara; 28. Vincentius Alba; 29.
Michael Both.*

155. Dátum: 1518. 01. 08. **Kiadó:** Újhely mezőváros. **Jelzet:** DF 217669.

1. *Georgius Rochman* (capitaneus iudex civitatis Wyhel); 2. *Bernaldus suc-
centor*; 3. *Petrus Baran*; 4. *Mathias Pethroch*.⁵⁶

156. Dátum: 1519. **Kiadó:** Hejcei polgárok. **Jelzet:** DF 217817.

1. *Georgius Weres*; 2. *Thomas Toth*; 3. *Martinus Bakssa*; 4. *Mathias Toth*; 5.
Marcus Mester; 6. *Gregorius Warga*; 7. *Clemens Weres*; 8. *Nicholaus Nadasdi*;
9. *Stephanus Weres*; 10. *Michael Bakssa* (vitricus); 11. *Thomas Mangho* (vitri-
cus); 12. *Joannes Panych*; 12. *Michael Hasko*; 13. *Leonardus Waythlanth*, *civis
civitatis Cassoviensis*; 14. *Gregorius Warga* (procurator); 15. *Magdalena*.

157. Dátum: 1520. 10. 10. **Kiadó:** Tolcsva mezőváros. **Jelzet:** DF 229629.

Regeszta: Gulyás 38. sz.

1. *Michael Choma* (iudex); 2. *Franciscus Ffagyas* (iudex); 3. *Urbanus Ias*
(juratus); 4. *Thomas Sypws* (juratus); 5. *Stephanus Warga* (juratus); 6. *Joannes
Ffagyas* (juratus); 7–8. *Albertus Godor et Mathias Vasipar, de Eperyes*; 9. *Mi-
chael presbiter et altarista de Tholczwa*; 10. *Scholastica, conjunx Georgii Gara
de Tholchwa*; 11. **Georgius Gara*; 12. *Cristina, uxor Thome Thoth de Olazy*;
13. **Thomas Thoth*; 14. *Martinus Adam*; 15. *nobilis Georgius Lazthochy*; 16.
Paulus Demyen; 17. *Dionisius Kermes*; 18. *Martinus Aba*; 19. *Martinus Ffon-
da*; 20. *Damianus Olaos*; 21. *Gregorius Mezaros*; 22. *Martinus Adam*; 23. *Bar-
tolomeus Cecey*; 24. *Petrus Nemes*; 25. *Joannes Pap*; 26. *Georgius Bokros*; 27.
Lucas Kowach; 28. *Ambrosius Cantor*; 29. *Jacobus Rigo*; 30. *Matheus Bokros*;
31. *Andreas Warga*; 32. *Nicolaus Bende*.

158. Dátum: 1520. 11. 25. **Kiadó:** Tályá mezőváros. **Jelzet:** DF 217915.

Regeszta: Gulyás 28. sz.

1–2. *Georgius Perey, filia sua Anna*; 3. *Agatha*; 4. *Laurentius Perey*; 5. *Mi-
chael Kwkwk*;⁵⁷ 6. *Thomas capellanus*; 7. *Loches Lorinczne*; 8. *relicta Ursula
Leches*; 9. *Matische Martha*; 10. *Jochanes Tharne*; 11. *relicta Elizabet*.

159. Dátum: 1521. 01. 11. **Kiadó:** Újhely mezőváros. **Jelzet:** DF 217937.

Regeszta: Tóth 24. sz.

1. *Georgius Roschman*; 2. *Bernaldus succentor*; 3. *Gregorius Mezaros* (ju-
dex).

160. Dátum: 1521. 01. 17. **Kiadó:** Tályá mezőváros. **Jelzet:** DF 217941.

⁵⁶ A hátlapon.

⁵⁷ Bártfai polgár.

Regeszta: Gulyás 29. sz.

1. *Stephanus Pal* (judex); 2. *Benedictus Thanchos* (judex); 3. *Thomas Weres*; 4. *Paulus Olah*; 5. *Laurentius Zewke*; 6. *Albertus Damankos*; 7. *Blasius Nagy*; 8. *Elyas Boryas*; 9. *Urbanus Warga*; 10. *Petrus Rach*; 11. *Stephanus Kyrál*; 12. *Paulus Forray de Zantho*; 13. *Stephanus Boros*; 14. *Joannes Iubay de Zantho*; 15. *Thomas Perechey*; 16. *Georgius Perey*; 17. *Matheus Weres de Zantho*; 18–19. *filia sua* (Georgius Perey) *Anna, et conjunx Elizabeth*; 20. *Ambrosius Perey*.⁵⁸

161. Dátum: 1521. 03. 13. **Kiadó:** Szepesi káptalan. **Jelzet:** DF 217955.

1. *Petrus Syndler, civis Barthwensis*; 2. *Michael Pothak de Thalya*; 3. *Petrus Briger, civis Kassoviensis*.

162. Dátum: 1521. 04. 25. **Kiadó:** Aszaló mezőváros. **Jelzet:** DL 23541.

1. *Dionisius Marus* (judex); 2. *Paulus Simon* (judex); 3. *Urbanus Kalmar* (judex); 4. *Petrus Galos* (juratus); 5. *Tomas (!) Toht* (juratus); 6. *Valentinus Arnati* (juratus); 7. *Franciscus Calmar* (juratus); 8. *Dionisius Fodor* (juratus); 9. *Matheus Patha* (juratus); 10. *Andreas Thot* (juratus); 11. *Petrus Cormos* (juratus); 12. *Tomas (!) Borssos* (juratus); 13. *relicta condam Stephani Iacis, nomine Elena*; 14. **Stephanus Iacis*; 15. *Simon Gergely*; 16. *Clemens Fekethe*; 17. *Urbanus Baria*.

163. Dátum: 1522. **Kiadó:** Tálya mezőváros. **Jelzet:** DF 283259. (Átírása: DF 283257.)

Regeszta: Gulyás 30. sz.

1. *Michael Pataki* (judex); 2. *Caspar presbiter plebanus, et vicearchidiaconus de Olchywa*; 3. *Petrus de Cassovia prepositus de Jazo*; 4. *Georgius, archiepiscopus Strigoniensis* (supremus cancellarius); 5. *Anna, consors Alexi Turzo thesaurarii*; 6. **Alex Turzo thesaurarius*.

164. Dátum: 1522. 01. 25. **Kiadó:** Gönc mezőváros. **Jelzet:** DF 218040.

1. *Mathias Kys*; 2. *relicta Margareta Clementin*;⁵⁹ 3. *Petrus Kyssgen*; 4–5. *Andreas Sprenger et Petrus Thot concives oppidi Gwntz*.

165. Dátum: 1522. 12. 28. **Kiadó:** Szántó mezőváros. **Jelzet:** DF 283258. (Kora újkori átírása: DF 283257.)

1. *Benedictus Barya* (judex); 2. *Johannes Kwn*; 3. *Stephanus Rokoch*; 4. *Georgius Buzitai*; 5. *Georgius Weres*; 6. *Antonius Bokor*; 7. *magister Gaspar presbiter plebanus et vicearchidiaconus de Olswa*; 8. *Petrus de Cassovia, prepositus de Jasoo*; 9. *Georgius, archiepiscopus Strigoniensis, et supremus cancellarius*; 10. *Anna, consortis magnifici domini Alexi Thurzo thesaurarii*; 11. **magnificus Alex Thurzo*; 12. *Benedictus Kovach*.

⁵⁸ Mostanra már szántói polgár.

⁵⁹ Bártfai lakos.

166. Dátum: 1524. 05. 06. **Kiadó:** Gönc mezőváros. **Jelzet:** DF 218235.

1. *Egidius Vulguroth*;⁶⁰ 2. *Valentinus Langh*; 3. *Gregorius Zabo*; 4. *Petrus Veres*; 5. *uxor Pauli Nagy, nomine Sophia*; 6. **Pauli Nagy*; 7. *Andreas Varga*.

167. Dátum: 1524. 09. 27. **Kiadó:** Tályá mezőváros. **Jelzet:** DF 215141.

Regeszta: Gulyás 31. sz.

1. *Valentinus Fodor* (judex); 2. *Andreas Veres* (judex); 3–4. *Martinus Waylanth necnon Urbanus Rwczlosz*;⁶¹ 5. *Michael Pathaki*; 6. *Ambrosius Bwdi*; 7. *Mattheus Bwda*; 8. *Stephanus Paal*; 9. *Thomas Zath[mar?]*; 10. *Paulus Ilzthw*; 11. *Emericus Borgyas*; 12. *Martinus Biki*; 13. *Michael Byro*; 14. *Blasius Kwzuph*; 15. *Joannes Bede*; 16. *Nicolaus Bodor*; 17. *Emericus Kontheecz*; 18. *Joannes Mizaros*; 19. *Paulus Mizaros*; 20. *Martinus Mizaros*; 21. *Joannes de Sarospathak altarisista oppidi Thalya*; 22. *Laurentius scolasticus de Nagyhalaz, pro tunc rector oppidi Thalya*.

168. Dátum: 1524. 01. 20. **Kiadó:** Spilner Bálint és Máté, gönci oltárosok. **Jelzet:** DF 218205.

1. *Valentinus Spilner de Eperies, altarisista in Gwncz*; 2. *Matheus de Gwncz, altarisista*; 3. *Laurentius Azalos*; 4. *Paulus Azalos*; 5. *Petrus Kyschen*; 6. *Georgius Szad*.

169. Dátum: 1525. 03. 24. **Kiadó:** Ráskai Pál, pataki helynök. **Jelzet:** DL 24117.

Regeszta: Bándi 721.

1. *Paulus de Raska vicarius ac causarum auditor generalis de Sarospathak*; 2. *frater Stephanus*; 3. *frater Albert, vicarius de Wyhel*; 4. *Anna, uxor condam Gregorii Zakal*; 5. **Gregorius Zakal*; 6. *Anthochne*; 7. *Michael Makys*.

170. Dátum: 1525. 08. 24. **Kiadó:** Patak város. **Jelzet:** DL 68674.

Regeszta: Gulyás 20. sz.

1. *Anthonius Thoth* (judex); 2. *Michael Nyrew*; 3. *Johannes Cheche*; 4–7. *Katherina de Poloch, relicta Georgii de Raska, ac filii eius Michael de Raska, et Sigismundus, et Stephanus de Raska*; 8. **Georgius de Raska*.

171. Dátum: 1525. 12. 13. **Kiadó:** Gönc mezőváros. **Jelzet:** DF 218391.

1. *Lang Valten*; 2. *Simon Seler*; 3. *Merten Gentz*; 4. *Bernhard ~ Bernhart succentor*;⁶² 5. *Georgius ~ Gorg Stelczer*.

172. Dátum: 1526. 02. 05. **Kiadó:** Szikszó város. **Jelzet:** DF 218421.

1. *Georgius Sangh*; 2. *Urbanus Organas*;⁶³ 3. *Andreas Czenethey* (judex).

GULYÁS LÁSZLÓ SZABOLCS

⁶⁰ Bártfai polgár.

⁶¹ Mindketten Bártfa képviselőjében.

⁶² Bártfai lakos.

⁶³ Mindketten bártfaiak.

Rövidítések

- A. = *Anjoukori okmánytár. Codex Diplomaticus Hungaricus Andegavensis. I–VII.* Szerk. NAGY IMRE–TASMÁDI NAGY GYULA. Bp., 1878–1920.
- AOklt. = *Anjou-kori oklevéltár I–XV., XVII., XXIII–XXV.* Főszerk. KRISTÓ GYULA. Bp.–Szeged, 1990–2005.
- Bándi = BÁNDI ZSUZSA: *Északkelet-magyarországi pálos kolostorok oklevelei (regeszták).* Borsodi Levéltári Évkönyv 5. Miskolc, 1985. 557–725.
- DF = Magyar Országos Levéltár, Diplomatikai Fényképgyűjtemény
- DL = Magyar Országos Levéltár, Diplomatikai Levéltár
- Gulyás = GULYÁS LÁSZLÓ SZABOLCS: *Hegyaljai mezővárosok középkori oklevelei (regeszták). Széphalom. A Kazinczy Ferenc Társaság Évkönyve 17.* Sátoraljaújhely, 2007. 135–45.
- Iványi 1910 = IVÁNYI BÉLA: *Bártfa Szabad Királyi Város levéltára (1319–1526).* Bp., 1910.
- Iványi 1926 = IVÁNYI BÉLA: *Göncz szabadalmás mezőváros története.* Az 1926-ban Karcagon megjelent kötet hasonmás kiadása. Gönc, 1988.
- Iványi 1931 = IVÁNYI BÉLA: *Eperjes Szabad Királyi Város Levéltára (1245–1526).* Szeged, 1931
- Kállay = *A nagykállói Kállay-család levéltára. (Az oklevelek és egyéb iratok kivonatai) I–II.* A Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaság Kiadványai 1–2. sz. Bp., 1943.
- Tóth = TÓTH KRISZTINA: *Sátoraljaújhely középkori történetére vonatkozó oklevelek. Széphalom. A Kazinczy Ferenc Társaság Évkönyve 15.* Sátoraljaújhely, 2005. 167–72.
- Z. = *A zichi és vásónkeői gróf Zichy-család idősb ágának okmánytára. I–XII.* Szerk. NAGY IMRE–NAGY IVÁN–VÉGHÉLY DEZSŐ–KAMMERER ERNŐ–LUKCSICS PÁL. Pest, majd Bp., 1871–1931.
- Zs. = *Zsigmondkori oklevéltár I–VII.* Szerk. MÁLYUSZ ELEMÉR–BORSA IVÁN. Bp., 1951–2001., *VII–IX.* Szerk. BORSA IVÁN–C. TÓTH NORBERT. Bp., 2003–2004.

Irodalom

- BÁRCZI GÉZA (1958/1980): *A személynévadás általános kérdései.* In: BÁRCZI GÉZA: *A magyar nyelv múltja és jelene.* Bp. 1980. 198–203.
- ENGEL PÁL (1995): *Egy bácskai jobbágynévsor 1525-ből. Történelmi Szemle 37:* 353–65.
- ENGEL PÁL–FEHÉRTÓI KATALIN (1996): *Egy 1525. évi bácskai jobbágynévsor családnevei. Magyar Nyelv 92:* 242–6.
- FEHÉRTÓI KATALIN (1968): *Egy 14. századi nagybirtok jobbágynévsor személynévanyaga. Magyar Nyelv 64:* 317–31.
- FEHÉRTÓI KATALIN (1969a): *A XIV. századi magyar megkülönböztető nevek. Nyelvtudományi értekezések 68. sz.* Bp.

- FEHÉRTÓI KATALIN (1969b): Társadalmi-gazdasági tényezők a 14. századi jobbágy-ság kételemű neveinek kialakulásában. In: *Névtudományi előadások. II. Névtudományi konferencia*. Szerk. KÁZMÉR MIKLÓS–VÉGH JÓZSEF. Bp. 153–6.
- FEKETE LAJOS (1955): *Die Siyāqat-Schrift in der türkischen Finanzverwaltung I–II*. Bp.
- N. FODOR JÁNOS (2005): 15. századi összeírások Szabolcs megyéből. *Magyar Nyelv 101*: 498–509.
- HAJDÚ MIHÁLY (1984): A Garam–Ipoly közének személynevei a 15–16. században. *Névtani Értesítő 9*: 31–54.
- HAJDÚ MIHÁLY (1985): A Garam–Ipoly közének személynevei a 15–16. században. *Névtani Értesítő 10*: 35–43.
- HAJDÚ MIHÁLY (2003): *Általános és magyar névtan*. Bp.
- KREDICS LÁSZLÓ–SOLYMOSI LÁSZLÓ (1993): *A veszprémi püspökség 1524. évi urbáriuma*. Új Történelmi Tár 4. Bp.
- LÉVAI BÉLA (1985): Szentgyörgyi jobbágynevek az 1400-as évek közepén. *Névtani Értesítő 10*: 28–35.
- MELICH JÁNOS (1943): Családneveinkről. *Magyar Nyelv 39*: 265–80.
- MEZŐ ANDRÁS (1970): *A Várdai-birtokok jobbágynevei a 15. század közepén*. Kisvárda.
- SZABÓ ISTVÁN (1954): *Bács, Bodrog és Csongrád megye dézsmalajstromai 1522-ből*. A Magyar Nyelvtudományi Társaság kiadványai 86. sz. Bp.
- SZAKÁLY FERENC–SZÜCS JENŐ (2005): *Budai bortizedjegyzékek a 16. század első harmadából*. História Könyvtár. Okmánytárak 4. Bp. 242–6.
- TÖRÖK GÁBOR (1961): Ötszáz éves híradás a szlavóniai magyarságról. *Magyar Nyelv 57*: 236–42, 360–3

Beszámoló a 2006/2007. tanévről

A Debreceni Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszékének oktatói közül dr. A. Molnár Ferenc 2007. február 28-án töltötte be 65. életévét, s a kar általános elveinek megfelelően nyugalomba vonult. Korábban benyújtott „A legkorábbi magyar szövegemlékek” című doktori értekezését 2007. április 10-én védte meg a Magyar Tudományos Akadémián. Megüresedett helyére tanársegédi státusban Györffy Erzsébet doktori hallgató került. 2006 szeptemberétől a gyermekgondozási segélyen lévő dr. Dobi Edit állását Reszegi Katalin tudományos segédmunkatárs töltötte be. A tanévben a tanszék további oktatói az alábbiak voltak: Szikszainé dr. Nagy Irma és dr. Hoffmann István egyetemi docensek, dr. Kis Tamás, dr. Tóth Valéria és dr. Rácz Anita egyetemi adjunktusok, valamint Szilassy Eszter, Póczos Rita és Fehér Krisztina tanársegédek. Dr. Nyirkos István professor emeritusként segítette az oktató- és kutatómunkát. A tanszék könyvtárosa (a Finnugor Tanszékkel közösen) Hoffmann Istvánné, az intézet titkára pedig Kecskemétiné Legoza Eszter volt. A szakmódszertani képzésbe óraadóként kapcsolódott be a gyakorlóiskola tanára, Sápiné Bényei Rita.

Az oktatómunka terén jelentős újdonságot hozott a tanév azzal, hogy a sikeres akkreditációs folyamatot követően az első évfolyamon 76 hallgatóval elindult az új típusú egyetemi képzés keretében a három éves BA szintű magyar nyelv és irodalom szakos képzés.

Hallgatóink kiválóan szerepeltek az Országos Tudományos Diákköri Konferencián 2007 áprilisában Székesfehérváron, ahol három díjat nyertek el a nyelvtörténet és finnugrisztika szekcióban: első helyezett lett Szőke Melinda „A magyar nyelvű szövegek beillesztésének eljárásai XI. századi okleveleinkben” című dolgozatával, második díjat nyert Bába Barbara „Szláv eredetű faneveinkről” című munkája, Pásztor Éva pedig „Történeti helynevek Hajdúnánás határában” című dolgozatáért különdíjat kapott. A versenyt megelőzően az OTDK-tól függetlenül meghirdetett tanszéki pályázaton ugyanők szerepeltek sikerrel: Szőke Melinda első, Pásztor Éva második, Bába Barbara pedig harmadik helyezést ért el.

A fentiek mellett a hallgatóink által elért eredmények közül azt kell kiemelni, hogy az országos felsőoktatási Kossuth retorikai versenyen 2005 novemberében Erdei József harmadik helyezést s emellett közönségdíjat kapott, Furó József pedig immár harmadik alkalommal szerepelt sikerrel mind a zsűri, mind Esztergom város különdíját elnyerve.

A doktori képzés a korábban kialakult keretben folyt: a magyar nyelvtudományi alprogram a Kertész András professzor vezette Nyelvészeti Doktori Iskola részeként működött. A doktori program ösztöndíjas hallgatói a 2006/2007. tanévben az alábbiak voltak: III. évfolyam: Kollár Krisztián, II. évfolyam: Boros Katalin, Kenyhercz Róbert és I. éves levelező hallgatóként Nagy Judit.

A tanszéken folyó tudományos kutatómunkát e tanévben is jelentős pályázati támogatások segítették. Továbbra is a tanszék fogadja be A. Molnár Ferencnek „A szöveghagyományozás kérdései a magyar nyelvtörténetben” című 2007-től induló OTKA pályázatát. Hoffmann Istvánnak ugyancsak az OTKA által támogatott „Helynévtörténeti vizsgálatok az ómagyar korból” című kutatási pályázata keretében „A Magyar Névarchívum Kiadványai” sorozatának 11. darabjaként jelent meg a „Helynévtörténeti tanulmányok” 2. kötete, amely az előző évben megrendezett első helynévtörténeti szeminárium anyagát, 13 tanulmányt tartalmaz.

Az Osiris Kiadó adta ki Szikszainé Nagy Irma nagyszabású tankönyvét, a „Magyar stilisztiká”-t (Bp., 2007. 725 lap), Hoffmann István „Helynevek nyelvi elemzése” című munkáját pedig a Tinta Kiadó jelentette meg második kiadásban (Bp., 2007. 180 lap). A Nemzetközi Magyarisztudományi Társaság kiadásában, Hoffmann István és Juhász Dezső szerkesztésében látott napvilágot „Nyelvi identitás és a nyelv dimenziói” címmel (Debrecen–Bp., 2007. 343 lap) az a kötet, amely a VI. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszus két szimpóziumának (Névtörténet — magyarságtörténet, illetve Területi és társadalmi nyelvváltozások a történetiség fényében) anyagát, 30 előadás szövegét tartalmazza. A kiadvány a Magyar Nyelvtudományi Tanszéken készült.

A tanszék oktatói a fentiek mellett számos tanulmányt tettek közzé, és több tudományos előadást tartottak különböző rendezvényeken. Ezek közül kiemelkedik a 2007 júniusában Balatonszárszón megtartott VI. Magyar Névtudományi Konferencia, amelyen tanszékünk oktatói és doktori hallgatói 11 előadást tartottak.

A tanszékről további információk találhatóak a <http://mnytud.arts.klte.hu> honlapon.

HOFFMANN ISTVÁN

A Debreceni Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszékének megvásárolható kiadványai

Magyar Nyelvjárások (A Debreceni Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszékének évkönyve) I., VII–XIII., XV., XVII–XXIV., XXVI–XXXI., XXXIII–XXXVII., XXXIX–XLIV. 1951–2006. 500–2000 Ft/kötet

A Debreceni Egyetem Magyar Nyelvtudományi Intézetének Kiadványai

2. *Csűry Bálint*: A szamosháti nyelvjárás felső nyelvállású magánhangzóinak története. 1939. (17 lap) 150 Ft
5. *Kovács István*: Szógyűjtemény a visszatért Óbástról. (Ezelőtt Nógrád, ma Gömör megye). 1939. (28 lap) 150 Ft
13. *Bárczi Géza*: A városi népnyelv kérdéséhez. 1941. (18 lap) 150 Ft
14. *Kovács István*: Igekötőink fejlődése és használata a medvesalji népnyelvben. 1941. (35 lap) 150 Ft
15. *Szabó István*: Az *i*-zés esetei a békési nép nyelvében. 1941. (32 lap) 150 Ft
16. *Végh József*: Társadalmi szempontok a népnyelvkutatásban. 1941. (32 lap) 150 Ft
17. Népnyelvi szövegmutatványok. Közli: *Bakó Elemér, Deák Györgyné, Bartha Katalin, Imre Samu, Keresztes Kálmán, Kovács István, Pető József, Szerdahelyi István, Szilágyi László, Szűts Ferenc, Varga Lajos, Végh József*. 1941. (39 lap) 150 Ft
21. *Knieszsa István*: Az Ecsedi-láp környékének szláv eredetű helynevei. 1943. (42 lap) 150 Ft
22. *Bakó Elemér*: Egy magyar szócsalád: *hop, hoporcs, hömpölyög, hederít*. 1943. (22 lap) 150 Ft
24. *Szilágyi László*: A rokonságnevek a hajdúnánási nép nyelvében. 1943. (28 lap) 150 Ft
25. *Varga Lajos*: Igealakok és igeragozás a szuhogyi népnyelvben. 1943. (19 lap) 150 Ft
26. *Végh József*: A békési népnyelv névszótöve. 1943. (156 lap) 150 Ft
27. *Papp László*: A hosszúpályi népnyelv *i* és *é* hangjai. 1947. (19 lap) 150 Ft
29. *Papp László*: Az *ú* és *ű* hangok a hosszúpályi népnyelvben. Debrecen, 1949. (60 lap) 150 Ft
30. *Benkő Loránd*: A Nyárádmente földrajzinevei. Adattár. 1950. (19 lap) 150 Ft
32. *D. Bartha Katalin*: A szlavóniai nyelvjárás szóképzése. Debrecen, 1952. (30 lap) 150 Ft
40. *Sulán Béla*: Magyar *-ó* < szláv *-ou ~ ov*? 1962. (13 lap) 150 Ft
42. *Imre Samu–Kálmán Béla*: Módszertani tanulmányok a nyelvjáráskutatás köréből. 1962. (25 lap) 150 Ft

43. *Papp István*: A szóalkotás problémái. 1963. (29 lap) 150 Ft
44. *Sulán Béla*: A kétnyelvűség néhány kérdéséhez. 1963. (15 lap) 150 Ft
45. *Jakab László*: A felszólító módjel kérdéseihöz. 1964. (16 lap) 150 Ft
48. *Jakab László*: Az ingadozó igei végződések használata. 1969. (20 lap) 300 Ft
51. *Jakab László–Keresztes László*: Finnugor nyelvészet a debreceni egyetemen. 1979. (25 lap) 300 Ft
52. *Sebestyén Árpád*: Kálmán Béla hetvenéves. *Kiss Antal*: Kálmán Béla tudományos és publicisztikai munkássága (1934–1982). 1983. (43 lap) 300 Ft
54. *Kálmán Béla*: Vértes Edit 70 éves. *Jakab Edit*: Vértes Edit tudományos munkásságának bibliográfiája. Debrecen, 1989. (17 lap) 300 Ft
56. *Hlavacska Edit*: Névtani tárgyú kéziratok a KLTE Magyar Nyelvtudományi Intézetének Könyvtárában (Annotált bibliográfia). 1990. (44 lap) 500 Ft
57. *Sebestyén Árpád*: A szociolingvisztika elemei Csűry Bálint népryelvkutató iskolájában. 1990. (19 lap) 300 Ft
58. *Kiss Antal*: Andrásyné Kövesi Magda 80 éves. Debrecen, 1991. (14 lap) 300 Ft
59. *K. Szoboszlay Ágnes*: Mutató a Magyar Nyelvjárások 11–25. kötetéhez. 1991. (85 lap) 500 Ft
62. *Vértes Edit*: Vélemények és ellenvélemények. 1995. (35 lap) 150 Ft
63. *Kálnási Árpád*: Népi beszélgetések Szatmárból. 1995. (140 lap) 800 Ft
66. *Hoffmann István–Kis Tamás*: Pesty Frigyes kéziratok helynévtárából. Bihar vármegye II. 1998. (314 lap) 1000 Ft
67. *Kálnási Árpád*: Szatmári helynévtípusok és történeti rétegződésük. Debrecen, 1996. (274 lap) 1200 Ft
68. *Kis Tamás*: A magyar szlengkutatás bibliográfiája. 1996. (99 lap) 500 Ft
69. *Vörös Éva–Priszter Szaniszló*: Márton József Természethistóriai képeknekönyvének névenyevei. 1997. (61 lap) 250 Ft
71. *Kis Tamás*: Szempontok és adalékok a magyar szleng kutatásához. 1997. (57 lap) 500 Ft
72. *Kálnási Árpád*: Fejezetek a Csűry-iskola történetéből. 1998. (95 lap) 800 Ft
77. *Kenéz Tünde*: A debreceni könyvkötészet szókinccse. 2002. (77 lap) 500 Ft
79. *Domonkosi Ágnes*: Megszólítások és beszédpartnerre utaló elemek nyelvhasználatunkban. 2002. (248 lap) 1200 Ft
80. *Sebestyén Árpád*: A névutók állománya és rendszere a Jókai-kódexben (1372 u.). 2002. (190 lap) 1000 Ft
81. *Boda István Károly–Porkoláb Judit*: A hipertext alkalmazása a szövegek értelmezésében. 2003. (145 lap) 1000 Ft
82. *Zaicz Gábor–Csepregi Márta*: Vértes Edit emlékezete. 2004. (36 lap) 300 Ft
83. *Kálnási Árpád*: Debreceni cívis szótár. 2005. (830 lap) 3000 Ft
84. József Attila, a stílus művésze. Tanulmányok József Attila stílusművészetéről. Szerk. *Szikszainé Nagy Irma*. 2005. (137 lap) 2000 Ft
85. *Vörös Éva*: A magyar gyógynövények neveinek történeti-etimológiai szótára. 2007. (500 lap) 2500 Ft
86. *Takács Judit*: Keresztnevek jelentésváltozása. Egy tulajdonnévtípus közzszóvá válásának modellje. 2007. (170 lap) 1800 Ft

Számítógépes Nyelvtörténeti Adattár

4. *Jakab László–Bölcskei András*: A XVI. századi orvosi könyv szóalakmutatója. 1988. (594 lap) 800 Ft
5. *Jakab László–Bölcskei András*: Csokonai-szókincstár I. 1993. (591 lap) 1200 Ft
6. *Jakab László–Kiss Antal*: A Guar'-kódex ábécérendes adattára. 1994. (367 lap) 800 Ft
7. *Jakab László–Kiss Antal*: Az Apor-kódex ábécérendes adattára. 1997. (451 lap) 800 Ft
8. *Jakab László–Bölcskei András*: Balassi-szótár. 2000. (623 lap) 2000 Ft
9. *Jakab László–Kiss Antal*: A Festetics-kódex ábécérendes adattára. 2001. (343 lap) 1500 Ft
10. *Jakab László*: A Jókai-kódex mint nyelvi emlék. 2002. (527 lap) 2000 Ft
11. *Jakab László–Bölcskei András*: Egy XVI. századi emlékirat szókincstára. Zay Ferenc: Az Landor feyrwar el wezessenek oka e woth es igr essewth (1535 k.) 2003. (261 lap) 1200 Ft

A Magyar Névarchívum Kiadványai

1. Helynévtörténeti adatok a korai ómagyar korból. 1. Abaúj–Csongrád vármegye. (Györffy György: Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza című műve alapján). Közzéteszi: *Hoffmann István–Rácz Anita–Tóth Valéria*. 1997. (156 lap + 33 térkép) 1200 Ft
3. Helynévtörténeti adatok a korai ómagyar korból. 2. Doboka–Győr vármegye. (Györffy György: Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza című műve alapján). Közzéteszi: *Hoffmann István–Rácz Anita–Tóth Valéria*. Debrecen, 1999. (123 lap + 16 térkép) 1200 Ft
4. *Tóth Valéria*: Az Árpád-kori Abaúj és Bars vármegye helyneveinek történeti-etimológiai szótára. Debrecen, 2001. (304 lap) 2000 Ft
5. *Póczos Rita*: Az Árpád-kori Borsod és Bodrog vármegye településneveinek nyelvészeti elemzése. Debrecen, 2001. (190 lap) 2000 Ft
6. *Tóth Valéria*: Névrendszertani vizsgálatok a korai ómagyar korban (Abaúj és Bars vármegye). Debrecen, 2001. (245 lap) 2000 Ft
8. Helynévtörténeti tanulmányok 1. Szerk. *Hoffmann István–Tóth Valéria*. 2004. (207 lap) 1600 Ft
9. *Rácz Anita*: A régi Bihar vármegye településneveinek nyelvészeti vizsgálata. 2005. (235 lap) 2000 Ft
10. Korai magyar helynévszótár 1. Abaúj–Csongrád vármegye. Szerk. *Hoffmann István*. 2005. (449 lap) 4500 Ft
11. Helynévtörténeti tanulmányok 2. Szerk. *Hoffmann István–Tóth Valéria*. 2006. (224 lap) 1600 Ft
12. *Rácz Anita*: A régi Bihar vármegye településneveinek történeti-etimológiai szótára. (372 lap + 1 térkép) 2300 Ft

Onomastica Uralica

- 1a–b. Selected Bibliography of the Onomastics of the Uralian Languages. Edited by *István Hoffmann*. Debrecen–Helsinki, 2001. (469 lap). 2000 Ft
2. History of the Study of Toponyms in the Uralian Languages. Edited by *István Nyirkos*. Debrecen, 2002. (275 lap) 1500 Ft
3. Settlement Names in the Uralian Languages. Edited by *Sándor Maticsák*. Debrecen–Helsinki, 2005. (182 lap) 2500 Ft
4. Borrowing of Place Names in the Uralian Languages. Edited by *Ritva Liisa Pitkänen–Janne Saarikivi*. Helsinki, 2007. (223 lap) 3000 Ft
5. Onomastica Uralica 5. Edited by *István Hoffmann–Valéria Tóth*. Debrecen, 2007. (172 lap) 2500 Ft

Officina Textologica

3. Szövegmondat-összetevők lehetséges lineáris elrendezéseinek elemzéséhez (Magyar nyelvű szövegek elemzéséhez). Szerk. *Sziksainé Nagy Irma*. Debrecen, 1999. (147 lap) 1000 Ft
4. Koreferáló elemek — koreferenciarelációk (Magyar nyelvű szövegek elemzése. Diskusszió). Szerk. *Dobi Edit–Petőfi S. János*. Debrecen, 2000. (223 lap) 1000 Ft
5. Grammatika — szövegnyelvészet — szövegtan. Szerk. *Petőfi S. János–Sziksainé Nagy Irma*. Debrecen, 2001. (147 lap) 1000 Ft
6. Szövegmondat-összetevők lehetséges lineáris elrendezéseinek elemzéséhez. (Magyar nyelvű szövegek elemzése. Diskusszió). Szerk. *Sziksainé Nagy Irma*. Debrecen, 2002. (140 lap) 1000 Ft
7. A kontrasztív szövegnyelvészet aspektusai. (Linearizáció: téma–réma szerkezet). Szerk. *Petőfi S. János–Sziksainé Nagy Irma*. Debrecen, 2002. (166 lap) 1000 Ft
8. *Dobi Edit*: Kétlépcsős szövegmondat-reprezentáció szemiotikai textológiai keretben. Debrecen, 2002. (200 lap) 1000 Ft
9. A kontrasztív szövegnyelvészet aspektusai. (Linearizáció: tematikus progresszió). Szerk. *Petőfi S. János–Sziksainé Nagy Irma*. Debrecen, 2003. (119 lap) 1200 Ft
10. A szövegorganizáció elemzésének aspektusai. (Fogalmi sémák). Szerk. *Petőfi S. János–Sziksainé Nagy Irma*. Debrecen, 2004. (141 lap) 2000 Ft
11. Adalékok a magyar nyelvészet szövegtani diszkurzusához. Szerk. *Petőfi S. János*. Debrecen, 2005. (123 lap) 2000 Ft
12. A korreferencialitás poliglott megközelítése. Szerk. *Petőfi S. János–Sziksainé Nagy Irma*. Debrecen, 2005. (133 lap) 2000 Ft

Egyéb kiadványok

- Bakó Elemér*: Az amerikai magyarok nyelvének kutatásáról. Szerk. *Kálnási Árpád*. Debrecen, 2002. (91 lap) 640 Ft
- Kálnási Árpád*: A Fehérgyarmati járás földrajzi nevei. (Szabolcs-Szatmár megye földrajzi nevei 2.) 1984. (508 lap) 1200 Ft
- Kálnási Árpád–Sebestyén Árpád*: A Csengeri járás földrajzi nevei. (Szabolcs-Szatmár megye földrajzi nevei 5.) 1993. (549 lap) 800 Ft
- Nyirkos István*: Az inetimologikus mássalhangzók a magyarban. 1987. (184 lap) 800 Ft

Sebestyén Árpád: Értsünk szót! (Útvesztők és útjelzők mindennapi nyelvhasználatunkban). 1994. (220 lap) 800 Ft

Zay Ferenc: Az Landor Feyrwar el wezessenek oka e woth es igy essewth (1535 k.) Hasonmás és kritikai szövegkiadás. Jegyzetekkel és tanulmánnyal közléteszi *Kovács István*. 1982. (227 lap) 800 Ft

TARTALOM

Tanulmányok, cikkek

FEHÉR KRISZTINA: A szó problémája I.	5
KISS JENŐ: A tájszavak szóföldrajzi kérdésköréhez	27
PELCZÉDER KATALIN: A gyümölcsfajtanevek történeti vizsgálata	39
KENYHERCZ RÓBERT: Hangváltozás, adaptáció, analógia	51
TAKÁCS JUDIT: Egy személynév köznevesülése: a <i>Maca</i> és konnotációja ...	63
BÍRÓ FERENC: Háromtagú személynévkapcsolatok a 18. századi Körösladányban	73
MIZSER LAJOS: Máramarosi és Munkács környéki helységnév- magyarázatok	97

Ismertetések, bírálatok

<i>Elekfi László–Wacha Imre</i> : Az értelmes beszéd hangzása. Mondatfonetika. Kitekintéssel a szövegfonetikára (Ism. NYIRKOS ISTVÁN)	111
<i>Pethő József</i> : Jelentéstan. Tankönyv a BA képzés számára (Ism. RÁCZ ANITA)	117
<i>Bura László</i> : Öt évszázad utcanévei. Szatmárnémeti (Satu Mare) (1500–2000) (Ism. KORNYÁNÉ SZOBOSZLAY ÁGNES)	122
Nyelvi identitás és a nyelv dimenziói. Szerk. Hoffmann István–Juhász Dezső (Ism. BÍRÓ FERENC)	125

Nyelvjárási adatok

KORNYÁNÉ SZOBOSZLAY ÁGNES: Bányamunka, katonáskodás, nyugdíjas kor (Felsőnyárád)	137
GULYÁS LÁSZLÓ SZABOLCS: Mezővárosi személynévek a középkori Északkelet-Magyarországról	151
HOFFMANN ISTVÁN: Beszámoló a 2006/2007. tanévről	189